

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ DEPREMLERİN BASINA YANSIMASI (1923-1983)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜMİT BULUT

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ DEPREMLERİN BASINA YANSIMASI (1923-1983)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜMİT BULUT

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ALİ SATAN

İSTANBUL 2017



MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Ümit BULUT'un "Cumhuriyet Dönemi Depremlerin Basına Yansıması (1923-1983)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ali SATAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 21 / 11 / 2017 tarih ve 2017/21-04 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür



İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I-III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE DEPREMLER

(1923-1950)

1. ATATÜRK DÖNEMİNDE DEPREMLER (1923-1938).	10
1.1. 1924 Erzurum Depremi.....	10
1.2. 1926 Kars Depremi.....	13
1.3. 1938 Kırşehir Depremi.....	14
2. İNÖNÜ DÖNEMİNDE DEPREMLER (1938-1950).....	16
2.1. 1939 Erzincan Depremi.....	17
2.1.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	17
2.1.2. İç ve Dış Yardımlar.....	30
2.2. 1942 Erbaa (Tokat) Depremi.....	43
2.2.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	43
2.2.2. İç ve Dış Yardımlar.....	47

2.3. 1943 Ladik (Samsun) Depremi.....	51
2.3.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	51
2.3.2. İç ve Dış Yardımlar.....	54
2.4. 1944 Gerede (Bolu) Depremi.....	56
2.4.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	56
2.4.2. İç ve Dış Yardımlar.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE DEPREMLER

(1950-1983)

1. Çok Partili Dönemde Türkiye’deki Depremlerin Genel Görünümü.....	66
2. 1966 Varto (Muş) Depremi.....	67
2.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	67
2.2. İç ve Dış Yardımlar.....	75
3. 1970 Gediz (Kütahya) Depremi.....	86
3.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	86
3.2. İç ve Dış Yardımlar.....	91
4. 1975 Lice (Diyarbakır) Depremi.....	97
4.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	97
4.2. İç ve Dış Yardımlar.....	102
5. 1976 Muradiye-Çaldıran (Van) Depremi.....	107
5.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	107
5.2. İç ve Dış Yardımlar.....	114

6. 1983 Erzurum-Kars Depremi.....	123
6.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar.....	123
6.2. İç ve Dış Yardımlar.....	130
 SONUÇ.....	135
EKLER.....	143
KAYNAKÇA.....	154

ÖNSÖZ

Depremler, genel itibariyle sosyal bilimcilerin özellikle de tarihçilerin üzerinde pek yoğunlaşmadıkları bir saha olmuştur. Depremler konusunda geçmişte çok acı tecrübeler yaşamış olan ve hâlâ topraklarının büyük bir bölümü deprem tehlikesi altında bulunan bir ülkede, bu alan hiç şüphesiz daha fazla ilgiyi hak etmekteydi. Böylesine ehemmiyetli bir meselede farklı bilim dallarının kendi alanı içerisine giren konuları ciddiyetle ele alıp araştırması gerekmektedir. Bu anlamda depremlerde devlet refleksinin ne şekilde tecelli ettiğini görme, süreç benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarma, afetlerle mücadelede belirlenecek olan stratejilere katkı sunma gibi konularda tarihçilerin de omzuna büyük sorumluluklar binmiştir. Ne yazık ki cumhuriyet öncesi döneme ait depremlerin tarihsel incelemesi yeterli ölçüde olmamıştır. Cumhuriyet dönemi depremleri ise bu açıdan neredeyse el değmemiş bir alan olarak kalmıştır. Kaynakların kifayetsiz oluşu sosyal bilimcileri bu konuda sınırlayan en önemli unsur olmuştur. Bu durum dikkate alınarak cumhuriyet dönemi depremleri incelenirken teze ana kaynak olarak basın seçilmiştir. Çalışma süreci içerisinde basının depremleri yansıtmaya biçimleri ile ilgili çok önemli bir farklılık dikkat çektiğinden tezin bölümlendirilmesi de buna uygun şekilde yapılmıştır. Gazetelerin depremlerde yaptıkları haberler önemli bir malzeme olarak kullanılmakla birlikte Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden ve ikincil kaynaklardan da istifade edilerek belgeler çeşitlendirilmiştir. Bu çalışma, cumhuriyet dönemi depremlerinin hepsini değil toplumda derin iz bırakmış olanlarını incelemiştir. Bu doğrultuda 1923-1983 arasında kamuoyunda geniş yankı bulmuş dokuz depremi konu edinmiştir. Bu afetlerin ortak yönü, hepsinin 6,5'in üzerinde bir büyüklükte cereyan etmesi ve her birinde 1000'in üzerinde insan kaybının yaşanmasıdır. Bununla birlikte bahsedilen depremlerdeki kadar yüksek sayıda can kaybı yaşanmamış olsa da Atatürk dönemi afetleriyle ilgili bir fikir edinilebilmesi için Atatürk dönemi depremleri, üç farklı başlık altında kısaca ele alınmıştır. Çok farklı zamanlara tekabül eden bu afetlerin bütünlüklü bir şekilde ele alınması bize cumhuriyet dönemi depremlerinin genel görünümü hakkında bir fikir verecektir. Bu arada 1983'ten bugüne kadar 1000 ve üzerinde insanın yaşamını yitirdiği tek bir deprem kayıtlara geçmiştir ki o da, yakın döneme damgasını vuran 1999 Gölçük(Kocaeli) Depremi'dir. Fakat 17 binden fazla insanın hayatını yitirdiği Gölçük Depremi, Cumhuriyet Arşivinde konu ile ilgili belgelere henüz erişim sağlanamaması ve bu afeti temel alan ikincil kaynakların sağlıklı bir çalışmaya imkân vermemesi

yüzünden burada ele alınmamıştır. Bu noktada olayın üzerinden makul bir zaman geçmesini, arşiv evraklarına erişimin mümkün hale gelmesini ve yazılması muhtemel anı kitapları ile monografilerin çeşitlenmesini beklemek daha isabetli görülmüştür.

Bu süreçte rehberliği ve yönlendirmeleriyle ufkumu açan danışman hocam Doç. Dr. Ali Satan'a ve varlığıyla genç araştırmacılara heyecan veren bilim dalı başkanım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na derin şükranlarımı sunarım. Bunun yanında çalışmanın maddi hatalarının düzeltilmesi konusunda benden yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım İlkay Sözen, Burhan Arslan, Özlem Gedikli'ye ve tabi ki eğitimim konusunda bana her daim desteklerini hissettiren sevgili aileme yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu tez çalışmasında cumhuriyet dönemi depremlerinin tarihsel incelemesi amaçlanmıştır. Alp-Himalaya Deprem Kuşağı üzerinde bulunan Anadolu coğrafyası yüzyıllar boyunca şiddetli depremlerle sarsılmıştır. Bu büyük afet karşısında devletler genelde edilgen bir konumda olmuş ve afet sonrası işlere odaklanmıştır. Afet öncesi yapılanlar ise bir hayli sınırlıdır. Osmanlı Devletinin uzun ve acı tecrübeler sonunda yapabildiği sadece ahşap yapı kullanımını ön plana almaktır. Cumhuriyet hükümetleri de afet öncesindeki süreçle ilgili yeterince bilinçli ve iradeli değildi. Bu dönemde bilhassa afet sonrası ortaya çıkan zarar ve ziyanın telafi edilmesine gayret edilmiştir. M. Kemal Atatürk bu alanda devlet başkanı sıfatıyla deprem mahallini ziyaret etmek gibi çok önemli bir uygulamayı başlatmıştır ki bu uygulama daha sonra bir gelenek halini almıştır. Atatürk dönemi depremlerinde ölen insan sayısı daha sonraki depremlerde ölen insan sayısına göre çok düşük seviyededir. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı döneme denk gelen depremler bu manadaki en önemli depremlerdir. II. Dünya Savaşı yıllarına rastlayan bu depremler 43 binin üzerinde insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Esasında İnönü dönemini de içine alan tek parti dönemi depremlerinde hükümetleri zorlayan en önemli konu, yolların ve ulaşım vasıtalarının yersizliğidir. Fakat afet öncesi ve sonrası işleri kapsayacak yasal bir düzenlemenin çok geç bir tarihte yürürlüğe girmesi de dikkate değer bir başka konudur. Bu alandaki ilk adım cumhuriyet tarihinin en büyük depremi, 1939 Erzincan Depremi'nden sonra atılmıştır. Çeşitli yasal düzenlemelere rağmen çok partili dönem hükümetleri de selefleri gibi afet öncesi süreci çok iyi değerlendirememişlerdir. Türkiye'de ekonomik kalkınmışlık düzeyinin düşük seviyesiyle bağlantılı olarak, deprem öncesi yapılması gerekenler de bilimsel çalışmalar da ihmal edilmiştir. Sismik çalışmalara yeterince önem verilmemesi ve mühendislik biliminin kaidelerine riayet edilmemesi, depremlerde insan kayıplarını arttırmıştır. Hayatını kaybeden insanların dışında geride kalanlar da büyük acılar yaşamıştır. Özellikle çok partili dönem depremlerinde görülen organizasyon bozukluğu felaketzedelerin ıstırabını büyötmüştür. Koalisyon hükümetlerinin yapısından kaynaklanan sorunların ve bazı yetkililerin partizanlıklarının beslediği karmaşa; yardımlar, enkaz kaldırma ve inşa süreçlerinde çeşitli aksaklıklara sebebiyet vermiştir. Bütün bu sebeplerle mağduriyeti artan felaketzedelerin en büyük tesellisi ise Türk milletinin ve Türkiye'ye dost ölkelerin yardımseverliği olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Depremler, Türk Basını

ABSTRACT

In this thesis, it is aimed to analyze the historical study of republican period earthquakes. The Anatolian geography located on the Alp-Himalaya Earthquake Belt has been shaken by violent earthquakes for centuries. In the face of this major disaster, states have generally been in a passive position and focused on post-disaster work. On the other hand the things that were done before the disaster are quite limited. The only thing that Ottoman Empire could do after a long and painful experience was to prioritise the use of wooden construction. The republican governments were not sufficiently conscious and informed about the pre-disaster process. During this period it has been tried hard to compensate especially for the damages that came up after the disaster. M. Kemal Atatürk initiated a very important application in this area as a state president to visit the earthquake scene, which became a tradition later. The number of people who died after earthquakes in Atatürk period is very low compared to the number of people who died in the following earthquakes. In terms of this, the earthquakes corresponding to the turn of İsmet İnönü's presidency are the most important earthquakes. These earthquakes, which struck World War II, have led to the death of more than 43,000 people. In fact, the most important issue that forces governments in the single-party period earthquakes, including the İnönü period, is the inadequacy of roads and transportation means. But it is also noteworthy that a legislative regulation, involving pre- and post-disaster works, became valid too late. The first step was taken after the 1939 Erzincan Earthquake, the largest earthquake in the history of the republic. Despite various legal regulations, like their forerunners, multi-party governments have not been able to assess the pre-disaster process very well. With regard to the low level of economic development in Turkey, not only the things to be done before the disaster but also the scientific studies were ignored. Not paying enough attention to seismic studies and obeying the basics of engineering science have increased human losses in earthquakes. Those who were left behind, except for those who lost their lives, also suffered so badly. Organizational failure, especially in multi-party period earthquakes, has increased the suffering of disaster victims. The problems stemming from the coalition governments' structure and the chaos that partisanship of some authorities have brought about caused trouble in helping, debris removal and construction processes. The greatest consolation of the disaster victims whose suffering increased due to all these reasons has been the charity of the Turkish nation and Turkey-friendly countries.

Keywords: Turkey, Earthquakes, Turkish Press

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AID	: Amerika Uluslararası Kalkınma Ajansının
A.Ş.	: Anonim Şirket
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BBC	: British Broadcasting Corporation
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
MS	: Milattan Sonra
MTA	: Maden Tetkik Arama
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	: Türk Hava Yolları
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyonu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür ve Örgütü
YSE	: Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Deprem, Şemseddin Sami'nin Kâmus-ı Türkî adlı eserinde “hareket” kelimesiyle açıklanmış ve depremin kımıldanma, deprenme ve oynama anlamlarına da geldiği belirtilmiştir¹. Aynı sözcük, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi'sinde ise “Yer kabuğunun belli bir derinliğinde, bir dış merkezden başlayarak oluşan ani devinim ya da sarsıntı” olarak tanımlanmıştır². Jeoloji Profesörü Süleyman Panpal, “Depremler” adlı kitabında; depremleri, yer kabuğunun yavaş veya hızlı bir şekilde, sürekli değişimi olarak ifade etmiş ve depremlerin ancak hassas ölçümler sayesinde tespit edilebildiğini belirtmiştir. Panpal, çalışmasında ayrıca yavaş bir şekilde hareket eden yer kabuğunun biriktirdiği enerjinin depremlerin en büyük sebebi olduğunu, yani yavaş hareketlerin aslında hızlı hareketlere yol açtığını da açıklamıştır³. Yıkıcı etkisi büyük olan bu tabiat olayını anlatmak için toplumda farklı dönemlerde farklı karşılıklar kullanılmıştır. Bugün “deprem” sözcüğü kullanılarak açıklanan bu doğa olayı, geçmiş dönemlerde “hareket-i arz”, “zelzele” ve “yer sarsıntısı” gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Tabii afetlerin en tehlikelisi olan depremler, şiddetine göre çok ağır can ve mal kayıplarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte depremlerin, toplumda sosyal ve psikolojik yıkımlara yol açtığı da bilinmektedir. Yer kabuğu hareketleri açısından dünyanın en hareketli bölgelerinden birinde olan Türkiye'nin, tarih boyunca çok kez, bu doğa olayıyla karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. “Türkiye, Alp-Himalaya Deprem Kuşağının üzerinde hem de en aktif bölgesinde bulunmaktadır. Özellikle batıdan doğuya tüm Türkiye'yi kateden, Erzincan yöresinde ikiye ayrılarak biri İran öteki Ermenistan'a doğru uzanan Kuzey Anadolu Fayı(KAF)'nın çevresi en aktif bölgeyi oluşturur. Bunun dışında Batı Anadolu da Ege Graben Sistemi(EGS) ve Doğu Anadolu Fayının(DAF) etki alanı içinde kalan alanlar sismik aktivitesi çok yüksek olan bölgelerdir⁴”. Güneyde bulunan Arap ve Afrika levhalarının, kuzey ve kuzeybatıya doğru hareketi sonucu bu iki plaka ile kuzeydeki Avrasya plakası arasında kalan Anadolu, bu sıkıştırılmanın etkisiyle batıya doğru kaymakta, bununla birlikte doğuda, basınç gerilmeleri ve bindirmeler batıda ise kuzey-

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1987, s. 544-545.

² “Deprem”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: VI, s. 3052.

³ Süleyman Panpal, *Depremler*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000, s.1.

⁴ S. Pampal, *a. g. e.*, s.59.

güney yönlü çekilme ve gerilmeler oluşmaktadır⁵. Bu coğrafi konumunun bir sonucu olarak Anadolu'da hemen hemen her dönemde büyük depremler görülmüştür. Hatta “Yeryüzünde, Küçük Asya'nın, yaşadığı depremler bakımından, dünyada Çin'den sonra ikinci sırada yer aldığı araştırmacılarca saptanmıştır⁶.”

Antik çağ yazarlarının kaleme aldıkları eserler, o dönemde gerçekleşen depremlerin yaşattığı korku hakkında bize net fikirler vermektedir. MS 17 yılında Batı Anadolu kıyılarında yaşanan bir deprem vardır ki İzmir ve Edremit körfezi arasında Aiolia adı verilen 12 kıyı şehri, bu depremle adeta yıkılmıştır. İlk çağdan beri Batı Anadolu'da çok önemli bir yerleşim yeri olan İzmir, bu depremden fazla etkilenmemiştir ama MS 161 ve 178 yıllarındaki depremlerde çok büyük zarar görmüştür. Roma İmparatoru Marcus Aurelius ile eşi Faustina burada yıkılan Agoranın tekrar imarı için yardım etmişlerdir. Yine aynı bölgede bulunan Efes antik kenti de sık sık yer sarsıntısına maruz kalmıştır. Bu sarsıntıların en önemlilerinden biri 262 yılında gerçekleşmiştir. Efes şehri, bu olaydan sonra büyük onarımlar geçirmiş olsa da eski ihtişamlı günlerine bir daha dönememiştir. Ancak bu olay sadece Efes kentini etkileyen bölgesel bir olay değildir. Etki alanı 330 km uzaktaki Trakya'da bulunan Enez'e kadar yayılmıştır. Akdeniz havzasında Roma, Libya, Asya arasında, sismik felaket olarak anılan bu olay sonrasında Doğu Akdeniz havzasındaki kentler yerler bir olmuş, açlık, sefalet baş göstermiş, veba salgını ortaya çıkmıştır. Kara Menderes nehri körfezi bile bu depremle yerini değiştirmiştir. Doğu Akdeniz havzasındaki yani Roma, Libya ve Batı Anadolu'yu içine alan bölgedeki, bir diğer önemli olay da 358-366 yılları arasında yaşanmıştır. Antik kaynaklar, bu günlerden felaket günleri diye bahsetmişlerdir. Buradaki yer kabuğu hareketleri sadece bir deprem olayı olarak açıklanmamış, hareketliliğin tektonik nitelikte bir kırılma olduğu belirtilmiş ve kozmik felaket adlandırılması yapılmıştır. Bizans'ın Anadolu'ya hâkim olduğu dönemlerde ise İstanbul ve Antakya'da meydana gelen depremlerin sıklığı ve yıkıcı etkisi dikkat çekmektedir. Anadolu'nun güneyindeki Antakya, depremlerle defalarca sarsılmıştır. Bunlardan biri, 526 yılında yaşanan felakettir. Yortu töreni dolayısıyla kente dışarıdan da insan geldiği bir zamanda, 250 bin ile 300 bin arasında insanın hayatını kaybettiği büyük bir yıkım yaşanmıştır. Hatta devrilen ocaklardan çıkan yangınlar sonucunda şehrin 5 gün

⁵ Süleyman Pampal, Bülent Özmen, *Türkiye'nin Deprem Gerçeği*, Ankara 2007, s. 15.

⁶ Şehrazat Karagöz, “Eski Anadolu ve Ege Uygarlıklarında Deprem İzleri”, *Mimarlık*, Sayı: 303, 2002, s. 44.

boyunca yandığı söylenmiştir⁷. Anıtları, abideleri ve surları tamamen yıkılan dönemin bu büyük şehrinin, depremden sonra ancak küçük bir şehir olarak yeniden inşa edilmesi mümkün olabilmıştır. İstanbul'un kaderi de Antakya'ninkinden çok farklı olmamıştır. 555 yılında şehirde, birçok kilisenin yıkıldığı ve surların bir kısmının çöktüğü şiddetli bir deprem olmuş, bu deprem Anadolu'nun geniş bölümünde ve Ege Adalarında da hissedilmiştir. Kısa bir süre sonra 557 yılında yine sallanan İstanbul, yeraltından gelen gürültü, şiddetli fırtına ve yağmurla birlikte, korkuyu bir kez daha yaşamış ve bu depremler 10 gün devam etmiştir. Bu felaketlerden sonra birkaç yıldızın yer değiştirdiği söylenmiştir⁸. Tarih boyunca İstanbul kadar hareketlilik yaşamasa da İzmir'in de deprem açısından önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Nitekim burada 688 yılında 20 bin kişinin öldüğünden bahsedilen şiddetli bir sarsıntı olmuştur⁹. İstanbul'da büyük hasara yol açmış bir diğer deprem, 557 yılında meydana gelen depremden yaklaşık iki asır sonra meydana gelmiştir. 740 yılında vuku bulan afette, Aya İrini Kilisesi dâhil birçok bina hasar görmüş, surlar harap olmuştur. İmparator III. Leon surların onarımı için özel bir vergi koymuş, fon oluşturmuştur¹⁰. Depremler açısından son derece hassas bir zemin üzerine oturmuş İstanbul'da 1037 ile 1040 yılları arasında 9 depremin görüldüğü, bu depremlerin açlık ve hastalıklara yol açtığı kaydedilmiştir. Daha sonraki asırlarda yaşadığı afetlerle adından söz ettiren Erzincan şehri ise Anadolu'daki Bizans çağının son dönemlerinde, 1045 yılında, büyük tahribata yol açan bir depreme maruz kalmıştır. Açılan yarıklardan düşüp kaybolan insanların olduğunun anlatıldığı bu depremin şiddetinin yüksek olduğunu tahmin etmek zor değildir¹¹. Uzun bir süre bu kadar ağır bir deprem yaşamayan, ancak Bizans'ın buralara hükmettiği dönemin sonlarında bu olayla karşı karşıya kalan Erzincan şehri, Anadolu'nun Türklerin hâkimiyetine geçmesinin ardından ağır afetlerle sıkça anılacaktır.

Selçuklu hâkimiyetinin Anadolu'da başladığı dönemlerde yer hareketliliği açısından önemli bir olay yine Antakya'da yaşanmıştır. Türklerin Antakya'yı ele geçirmesinden 6 yıl sonra, 1091 yılında, şehirdeki kiliselerin, surların büyük kısmı ile 90 burcun yıkıldığı ve pek çok insanın hayatını kaybettiği bir deprem görülmüştür. Büyük Selçuklu hükümdarı

⁷ Ş. Karagöz, *a.g.m.*, s. 46-49.

⁸ Nuriye Pinar Erdem, Ervin Lahn, *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s.33-94.

⁹ N. P. Erdem, E. Lahn, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁰ M. Yıldız Hoşgören, "İstanbul ve Deprem", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 35, İstanbul 2000, s 7.

¹¹ N. P. Erdem, E. Lahn, *a.g.e.*, s. 34-76.

Melik Şah, sonradan verdiği emirle burçların yeniden yapılmasını ve tamir edilmesini istemiştir. Merkezinin Suriye olduğunu bildiğimiz bu depremde ölen insan sayısı ile ilgili bir kayıt yoktur. Ancak bu yıkımdan sonra, şehrin zayıf düştüğü şüphesizdir. Zira bu olaydan yedi sene sonra şehir, Haçlılar tarafından zapt olunmuştur¹². Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda etkili olmuş bir diğer deprem 1114 tarihli dir. Urfa'yı, Harran'ı ve Maraş'ı da içine alan geniş bir bölgede etkili olan bu depremde bilhassa Maraş şehri yerle bir olmuş, bu felaketten kimsenin sağ kurtulamadığı kaydedilmiştir. Şehir adeta halkına mezar olmuştur. O devirlerin büyük nüfuslu şehirlerinden olan Maraş'ta hayatını kaybedenlerle ilgili olarak 40 bin sayısı verilmiştir. Felaketin etki alanı içinde olan Urfa'da şehrin sur kulelerinin on üçü yıkılmış, Harran'da ise surların büyük kısmı tahrip olmuştur¹³. Sismik hareketlilik bu dönemde Anadolu'nun doğusunda da kendini göstermiş, özellikle Erzincan şehri, dört asır içinde dört büyük felakete uğramıştır. Büyük kayıpların olduğu bu depremlerin ilki 1168 tarihli dir ve ağır tahribata sebebiyet vermiştir. Bu afette 12 bin insanın öldüğünden bahsedilmiştir. Bundan tam yüz yıl sonra 1268'de Erzurum-Erzincan merkezli bir deprem daha olmuş bunda da 15 bin insan hayatını kaybetmiştir. Komşu iki şehrin, sonuçları böylesine ağır olan yıkımlarla karşı karşıya kalması son değildir. 15. asırda Erzincan-Erzurum merkezli yaşanan iki büyük deprem bunun kanıtıdır. 1458 yılında gerçekleşen depremde ve bundan çok kısa bir süre sonra gerçekleşen 1482 yılındaki depremde bilanço yine ağır olmuştur. Bu depremlerin her birinde 30 bin insanın öldüğünden bahsedilmiştir¹⁴.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya hâkim olduğu dönemler incelendiğinde, 16. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında şiddeti yüksek depremlerin sıklığı dikkat çekmektedir. Bu depremlerde yine başı İstanbul çekmektedir. İstanbul'un Türk hâkimiyetine girmesinden sonra karşı karşıya kaldığı ilk büyük depremin tarihi 1509'dur. Halk arasında "kıyamet-i suğra" yani küçük kıyamet olarak anılan bu afette, kaynaklar 4 bin ile 5 bin arasında insanın hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Şehirde depremde etkilenmeyen ev neredeyse yoktur. Ciddi hasar oluşan cami sayısı 109'dur. Ayasofya'nın Bizans döneminden kalan mozaiklerinin örtüldüğü sıvalar dökülmüştür. Buna karşın Fatih ve

¹² Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler", *A.Ü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 27, Ankara 1992, s. 18-19.

¹³ F. Ş. Arık, *a.g.m.*, s. 23-25.

¹⁴ N. P. Erdem, E. Lahn, *a.g.e.*, s. 76-77.

Beyazıt camileri ağır hasar almıştır. Topkapı Sarayı, Galata Kulesi ve şehrin surları depremden zarar gören diğer yapılardır. İstanbul'un yenilenmesi için Sultan II. Bayezid yeni vergiler koymuş ve 66 bin işçiyi seferber etmiştir¹⁵.

1583 yılında Anadolu'nun doğusunda meydana gelen depremde, Erzincan neredeyse tamamıyla yıkılmıştır. 5 bin insanın enkaz altında kaldığından ve bunların bir kısmının kurtarıldığından bahsedilen felakette, 15 bin kişinin ise yaşamını yitirdiği belirtilmiştir. Bundan kısa süre sonra 1598'de Kuzey Anadolu'nun iç kısımlarında bir deprem daha meydana gelmiştir. Burada Amasya ve diğer kentlerin yerle bir olduğu belirtilmiştir. Karadeniz, bir mil kadar içeriye girerek sahildeki insanların boğulmalarına neden olmuştur. Sadece iki kentte 60 bin insanın öldüğünden bahsedilmiştir. Uzun süre bu kadar büyük bir sarsıntı ile karşı karşıya kalmamış olan Amasya ve civar şehirlerinin, büyük bir şok yaşadıkları muhakkaktır. Çok hareketli bir zemin üzerinde bulunduğunu bildiğimiz Anadolu'nun sismik faaliyetleri hiçbir dönem son bulmamış, dahası dar bir alanla da sınırlı kalmamıştır. Yıkıcı etkisi büyük olan depremlerin bir diğeri bu sefer Van'da gerçekleşmiştir. 1646 yılında meydana gelen bu afet, çok sayıda cami ile şehirdeki kırk kilise ve manastırın yıkılmasına sebep olmuştur. Kaynaklar ölü sayısı ile ilgili net bir sayı vermemiştir. Ancak at arabalarıyla şehir dışına çıkarılıp toplu gömülen cesetlerin olduğu düşünülürse, ölü sayısının yüksek olduğu şüphesizdir. Van'ın uğradığı bu felaketten yalnızca yedi sene sonra Anadolu'nun en batısı da sallanmış Aydın ile İzmir civarında büyük kayıplara yol açmıştır. İzmir'de 2 bin, Aydın'da ise 3 bin insanın hayatını kaybettiğini öğrendiğimiz deprem, bilhassa Aydın'da tek bir sağlam bina bırakmamıştır¹⁶.

Orta ve Kuzey Anadolu'yu etkileyen ve çok geniş bir sahada vuku bulan önemli bir deprem de 1668 yılında gerçekleşmiştir. Temmuz ile eylül ayları arasında meydana gelen deprem serisinde, Bolu, Kastamonu, Amasya, Niksar şehirlerinde hasarlar oluşmuştur. Yalnızca Bolu'da 1800 kişinin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. Bu deprem kuzey Anadolu deprem sahasında meydana gelmiş ağır depremlerden biri olarak bilinmektedir¹⁷.

¹⁵ Elizabeth Angell, "Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler" *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul 2015, s. 513.

¹⁶ N.N. Ambraseys, C.F. Finkel, *Türkiye ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler*, Tübitak Yayınları, Ankara 2006, s. 49-65.

¹⁷ N. P. Erdem, E. Lahn, *a.g.e.*, s. 78.

17. yüzyıl sona ermeden devleti ve toplumu zor duruma düşüren bir deprem de İzmir’de yaşanmıştır. Ticari hayatın felce uğradığı 1688 tarihli doğa olayı, gündüz saatlerinde meydana gelmiştir. Birçok kilisenin tamamen yıkıldığı, 17 büyük camiden ise yalnızca 3 tanesinin ayakta kaldığı depremde, şehrin Avrupaî tarafında da yangınlar çıkmıştır. Böylece depremde kurtulan binalar da burada küle dönmüştür. Konsolosluk arşivi yanmış değerli eşyaları yok olmuştur. Sahilde toprağın 60 santimetre çökmesi sonucu deniz suyunun içerilere kadar sokulduğu kaydedilmiştir. Can kaybı ise 5 binin üzerindedir¹⁸.

18. yüzyılın ilk büyük depremi Doğu Marmara’da ortaya çıkmıştır. İzmit, Yalova, Karamürsel ve İstanbul’u içine alan bölgede, 1719 yılında kuvvetli bir deprem meydana gelmiş binlerce insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. İstanbul’da 40 cami, 27 kule enkaza dönmüş, surlar tahrip olmuştur. Tamir ve onarım işlemlerinin 1724 yılına kadar sürdüğü bilinmektedir¹⁹. İstanbul tarihindeki büyük depremlerden biri olan 1766 depremi kurban bayramının ikinci gününe denk gelmiştir. Halk korkunç gürültüler işitmiş, Padişah III. Mustafa, Topkapı Sarayı’nın tahrip olması sebebiyle şehri terk etmiştir. Bu korkulu günler hayli uzun sürmüş, yaklaşık sekiz ay şehir sarsıntılarla çalkalanmıştır. Aynalıkavak Kasrı yıkılmış, Yedi Kuledeki kuleler ile Beşiktaş Sarayı tahrip olmuş, şehrin su şebekesi hasara uğramıştır. Fatih Cami’sinin kubbesi çökerken Eyüp Sultan Cami’si de tamamen yıkılmıştır²⁰. Ölü sayısı ile ilgili bilgiler ise muhtelifdir. İlk raporlara dayanılarak verilen sayılar sonradan düzeltilmiş, toplam can kaybının 4-5 bin civarında olduğu ifade edilmiştir²¹.

19. Yüzyılın ikinci yarısında önemli bir hareketlilik içerisinde olduğunu gördüğümüz Anadolu’da, Marmara bölgesinde vuku bulan 1855 tarihli yıkıcı iki deprem, Bursa’da tahribata ve ağır kayıplara neden olmuştur. İlk deprem 28 Şubat’ta ikincisi ise 11 Nisan’da olmuştur. İlkinde 300 can kaybı varken, şiddetinin daha yüksek olduğunu anladığımız ikincisinde sayı daha da artmış, 1300 insan hayatını kaybetmiştir. Uludağ’dan kaya parçalarının koptuğunu öğrendiğimiz bu olayda, en fazla hasar ise Ulu Cami etrafındadır. Molla Cami yıkılmış, Ulu Cami’nin 18 kubbesi ile Tophane Cami’nin

¹⁸ N.N. Ambraseys, C.F. Finkel, *a.g.e.*, s. 86-89.

¹⁹ E. Angell, *a.g.m.*, s. 514.

²⁰ Kevork Pamukciyan, “Depremler, Osmanlı Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: III, İstanbul 1994, s. 34.

²¹ N.N. Ambraseys, C.F. Finkel, *a.g.e.*, s. 133.

7 kubbesi çökmüştür. Bundan 4 yıl sonra 1859'da Anadolu'nun doğusunda Erzurum merkezli anılmaya değer nitelikte bir deprem meydana gelmiştir. Bu yüzyılda da Anadolu'nun güneyindeki sismik aktivitenin merkezi Antakya'dır. 1872 yılında depremi yaşayan şehirde 3000 binadan ancak 150'si ayakta kalabilmiştir. Ayakta kalabilen bu evler ise ahşap yapıdadır. Ölü sayısı bu depremde 1800 olarak verilmiştir. Batı Anadolu'da, 1875 yılında meydana gelen Dinar Depremi, yarılan topraklardan sıcak suların fışkırdığı ve 1300 insanın hayatını kaybettiği bahse değer olan bir depremdir. Ayrıca 1880'de İzmir'de, 1883'te de Çeşme'de meydana gelen depremler, buradaki sismik aktivitenin durumunu ortaya koymaktadır. Anadolu'nun doğusunda da farklı bir manzara yoktur. Erzurum'da meydana gelen 1859 depreminden sonra 1881'de 400 evi yıkan ve 95 cana mal olan Van-Nemrut Depremi, ondan sonra da Malatya'da, şehrin çarşısını yıkıp, 400 insanı öldüren 1893 depremi dikkat çeken depremlerdendir²².

Osmanlı Devletinde 19. yüzyılın son büyük depremi, 1894 yılında başkent İstanbul'u vurmuştur. İstanbul il sınırları içinde 20.300 sivil yapıdan, 10.171'i birinci derecede hasar almıştı. Bilanço o derece ağırdı ki yalnızca suriçindeki 12.762 sivil yapıdan 7.574'ü ağır hasarlıydı. Öğle saatlerine denk gelmesi can kaybını azaltsa da devletin resmi rakamları, 161 kişinin öldüğünü, 378 kişinin yaralandığını bildirmektedir. 3.703 kişi ise evsiz kalmıştır. Burada dikkat çeken önemli bir olay da belli bir miktar üzerinde yardım yapanlara, II. Abdülhamit'in önerisi ile "Hareketi Arz Madalyası" verilmesi olmuştur. Yardımları teşvik etmek amacıyla başlanan bu uygulama bir ilk niteliğindedir. Bütçeye maliyeti 350.000 Osmanlı lirasını bulan deprem, ekonomik ve siyasi çalkantılar dönemine denk gelmesine rağmen devletin çabuk organize olabildiği bir deprem olmuştur²³. II. Abdülhamit depremden sonra bilimsel bir araştırma yapılmasını istemiş bunun için Atina Rasathanesi Müdürü D. Eginitis'i İstanbul'a getirtmiştir. D. Eginitis, İstanbul Rasathanesi Müdürü Coumbary ve onun yardımcısı Emil Lacoine ile birlikte bir rapor hazırlayıp padişaha sunmuşlardır²⁴.

²² N.N. Ambraseys, C.F. Finkel, *a.g.e.*, s. 41-98.

²³ Sema Küçükalioglu Özkılıç, "1894 Depremi ve İstanbul", Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s.289-294.

²⁴ Hamiyet Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı:29, Ankara 1997, s. 172.

Osmanlı Devleti'nde halk, başlarda İstanbul'un deprem durumu ile ilgili bir bilgi sahibi değildi. Bizanslı yazarların eserlerini inceleyen tarihçiler dışında kimsenin yaşadığı şehrin sismik konumu ile ilgili en ufak bir fikri dahi yoktu. Fakat zaman içinde bir bilinç ve deneyim kendiliğinden oluşmuştur. Fetihten sonra İstanbul'daki ilk büyük deprem, 1509 depremi bunun kanıtıdır. Bu depremde rekor denebilecek bir zamanda yeniden inşa faaliyetlerinin tamamlanmış olması, belli tecrübeler üzerine bir reaksiyon ortaya konulduğu gerçeğini gösterir²⁵. Ayrıca bu durum, devletin ekonomisinin gücünü ve elbette ki organizasyon konusundaki hünerini de açığa çıkarır. Nitekim toplumun refah düzeyinin düşüş gösterdiği zamanlarda, örneğin 1766 depreminde, yeniden inşa faaliyetlerinin süresi, 1509 depremindeki kadar kısa olmamıştır²⁶. 1766 depreminin diğer önemli tarafı ise yenileme ve bakım-onarım faaliyetleri ile bu faaliyetlerde kullanılan malzemelerin kayıt altına alınıp arşivlenmiş olmasıdır. Bu daha sonra meydana gelebilecek depremlerde el altında hazır bir veri deposu bulunmasına imkân tanımıştır. Yine aynı şekilde önceki deneyimler İstanbul'un yapı malzemelerinin türünde de değişimi zorunlu kılmıştır. Kargir yapıların yerini, ahşap yapılar almıştır. Ancak ahşap yapılar da İstanbulluların sıkça karşı karşıya kaldıkları bir diğer afete, yangınlara sebebiyet vermiş, daha doğrusu bu yangınların kısa sürede büyüyüp yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanında depremlerde ilk yardım ve arama kurtarma faaliyetlerinde profesyonelleşmenin henüz olmadığını tahmin etmek güç değildir. Bu alanda önemli bir öneri 19.yy'ın sonunda 1892 yılında, İtfaiye Alayları Kumandanı Széchenyi Paşadan gelmiştir. Széchenyi Paşa, Heyet-i Tahlisiye adını verdiği sekiz sayfalık bir örgüt projesini, devrin padişahı II. Abdülhamit'e sunmuş fakat gereken ilgiyi görememiştir. Sosyal ve doğal afetleri kapsayan acil durumlar için müdahale, iyileştirme ve arama-kurtarma faaliyetlerini düzenleyen bu örgüt projesi ancak 1911 yılında hayata geçirilmiştir. Bu tarihten sonra art arda gelen savaşlar söz konusu örgütün kâğıt üzerinde kalmasına ve ihmal edilmesine sebep olmuştur²⁷. Yine de belli konularda bilimin verilerinin ön plana alınmaya başlanarak yaklaşımlar geliştirildiği görülmektedir. 1894 depreminden sonra II. Abdülhamit'in bilimsel bir etüt yaptırması buna iyi bir örnektir.

²⁵Şerife Özata, Sevgül Limoncu, "16. ve 20. yy. Arası İstanbul ve Yakın Çevresinde Meydana Gelen Deprem Sonrası Barınma Uygulamalarının İncelenmesi.", *Megaron*, Cilt: IX, Sayı: 3, 2014, s. 219-226.

²⁶1509 depreminde yeniden inşa faaliyetlerinin süresi 8 ay 20 gün iken 1766 depreminde bu süre 5 yıldır.

²⁷Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Afet Yönetimine Dönük Bir Girişim: 1892 Tarihli Arama Kurtarma Örgütü: Heyet-i Tahlisiye", 2016 *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, (Ed.) Sinan Demirtürk, IV. Cilt Sosyal Beşeri Bilimler, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 139.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE DEPREMLER
(1923-1950)

1. ATATÜRK DÖNEMİNDE DEPREMLER (1923-1938)

Atatürk döneminde Anadolu’da meydana gelen depremler incelendiğinde aletsel büyüklüğü 5,5 ve üzerinde olan 9 deprem dikkati çeker. Bunlar; 1924 Erzurum, 1925 Dinar(Afyon), 1926 Kars, 1928 Torbalı(İzmir), 1929 Suşehri(Sivas), 1930 Hakkâri hududu, 1933 Çivril (Denizli), 1935 Erdek(Balıkesir) ve 1938 Kırşehir depremleridir²⁸. Bu depremler içerisinde 7,2 ile aletsel büyüklüğü en fazla olan, 1930’da Hakkâri hududunda meydana gelen depremdir. Ancak bu depremle ilgili basında bilgi pek azdır. Konu hakkındaki sınırlı bilgilerimizden birini Dâhiliye Vekâletinin, Başvekâlete yazdığı yazıdan alabiliyoruz. Buna göre bu olayda 51 kişi ölmüş, 48 kişi ise yaralanmıştır²⁹. 1928 Torbalı Depremi de devletin üst kademelerinde yankı bulmuş bir deprem olarak kayıtlara geçmiştir. 50 kişinin hayatını kaybettiği ve bir milyon üç yüz bin lira maddi hasara yol açmış depremde Gazi Mustafa Kemal Paşa, 10.000 lira bağışta bulunarak İzmirliilerin yaralarının sarılmasına katkı sağlamıştır³⁰. Bu depremlerin dışında 100 ve üzerinde insan kaybının olduğu depremler ise 1924 Erzurum, 1926 Kars ve 1935 Kırşehir depremleridir ve bunlar için ayrı başlıklar açılacaktır.

1.1. 1924 Erzurum Depremi

Atatürk dönemi depremlerinin en önemlilerinden biri 6,8 büyüklüğündeki Erzurum Depremi’dir³¹. Tabi bu deprem sadece Erzurum’u değil, ilçeleri Pasinler’i, Narman’ı, Hınıs’ı, Tortum’u; Kars’ın Sarıkamış ilçesini ve Ardahan’ı da etkilemiş bir depremdi. Öncül nitelikte fazla tahribat yaratmamış iki depremin ardından, esas can ve mal kabına yol açan deprem 13.9.1924’te gerçekleşmiştir. Depremde hayatını kaybeden insan sayısı 212’dir. Telef olan hayvan sayısı 1119, tamamen yıkılan hane sayısı ise 3787’dir. Bu sayılar Erzurum vilayetinin Dâhiliye Vekâletini bilgilendirdiği telgrafta zikredilmiştir³². Erzurum Valisi Zühtü (Durukan) Bey, yapılan ilk incelemelerin ardından 14 Eylül’de Dâhiliye Vekâletini bilgilendirmiş, gündüz saatlerinde meydana gelen depremin Erzurum şehir merkezinde, nüfus zayıatına yol açmadığını ancak “Cami-i Kebir”in minaresinin yıkılmış olduğunu bildirmişti. Bakanlığa gönderdiği yazıda Pasinler-Sarıkamış arasındaki

²⁸ Özdoğan Sür, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, *A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, 1993, s. 59.

²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30 10 0 0, Yer No: 119 837 14.

³⁰ Melih Tinal, “1928 Torbalı(İzmir) Depremi”, *Turkish Studie*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2009, s. 236-238.

³¹ Ö. Sür, *a.g.m.*, s.59.

³² İbrahim Ethem Atnur, *Reis-i Cumhuriyet Doğu İncelemeleri*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s. 44.

demiryolu hattının da zarar gördüğünü ifade eden Vali, civar bölgelere sağlık ekiplerinin gönderildiği bilgisini vermişti³³. Durumun netleşmesinin ardından, o sırada Karadeniz gezisi kapsamında Trabzon’da bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e, Vali Zühtü Bey uzun bir telgraf göndererek maddeler halinde vaziyeti açıklamıştır. Vali, telgrafın son maddesinde ise kederli bir durumda olan Erzurum halkının Reisicumhurlarının üzüntüleri karşısında bütün acılarını unutacağını ve halkın felaketli günlerde kendilerini aydınlatan Reisicumhurla özlem gidermek arzusunda bulunduğunu bildirmiş, Gazi’nin şehri şerefleştirmesini talep etmişti³⁴.

17 Eylül günü Hilal-i Ahmer’den de derhal yardım isteğinde bulunmuş olan Zühtü Bey, 250 çadır ile iâşe ve giyecek gönderilmesini talep etmişti. Toplanan yardımlar Hilal-i Ahmer kanalıyla felaketzedelere iletilmişti. Ancak Ziraat Bankası da bu konuda aktif rol üstlenmişti. Banka, tüm şubelerine yatırılacak yardım paralarını kabul edeceğini ve ücret almadan deprem bölgesine ulaştıracağını duyurmuştu. Ayrıca Ziraat Bankası depremden etkilenen çiftçilere iki yıl süreyle kredi sağlayıp, çiftçilerin ödeme günü gelmiş borçlarını ertelemişti. Bu arada Dâhiliye Vekâleti de Erzurum Valiliğine gönderdiği yazıda yapılan yardımları düzene koymak için vilayet bünyesinde “Erzurum Felaketzedegani Komisyonu” kurulmasını, yapılan yardımlardan da vekâletin bilgilendirilmesini istemişti. Erzurum Valisinden aldığı haberle büyük üzüntü duyan Gazi Mustafa Kemal, Erzurum halkının davet telgrafını da dikkate alarak bölgeye hareket etmeye karar vermişti. Reisicumhur Ankara’dan gerekli ulaşım vasıtalarının temin edilmesini istemiş, bu süre zarfında kendisi de önce Rize’ye gitmiş, ardından Giresun ve Ordu’ya uğrayarak, buradan hareketle Samsun’a varmıştı. Ankara’dan gönderilen ulaşım vasıtalarıyla yola çıkan Gazi ve beraberindekiler Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan üzerinden Erzurum’a ulaşmıştır³⁵.

30 Eylül 1924 akşamı Erzurum’da görkemli bir biçimde karşılanan Mustafa Kemal ilk geceyi tüm ısrarlara rağmen birkaç yeri çatlamış olan hükümet konağında geçirdi. Bu durum halkın depremden sonra evlerine girme korkusunu yenmesine bir vesile olmuştur. Reisicumhur 1 Ekim günü, vilayet bünyesinde oluşturulan Erzurum Felaketzedegani Komisyonu ile bir toplantı yaptı. Vali, Kolordu Komutanı ve Müstahkem Mevki

³³ İ. E. Atınur, *a.g.e* s.35-36.

³⁴ İ. E. Atınur, *a.g.e* s.47.

³⁵ Hüseyin Kalemli, “1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, Erzurum 2014, s. 3-6.

Komutanının da hazır bulunduğu bu toplantıda deprem yaralarının ne şekilde sarılacağı konuşulmuştur. Reisicumhur aynı gün İsmet Paşa'ya telgraf çekerek bölgede gördüğü en büyük eksikliklerden biri konusunda talimat vermişti. Reisicumhurun tespit edebildiği en büyük sıkıntı, bölgedeki doktorsuzluktur. Bu konuda verdiği talimatta doğuya gitmek konusunda gönülsüzlük gösterenlerin, vatana hizmetten kaçınanların memuriyet ile ilişkilerinin kesilmesi gerektiğini bildirmiştir³⁶. Sonuca odaklı, gerektiğinde böylesine sert tedbirleri uygulamaya koyabilen Reisicumhur sayesinde, yapılması gereken işlerin, daha çabuk yapıldığı muhakkaktır. Zeminlik ve baraka adı verilen meskenlerin kar yağmadan yetiştirilmesi için önlemler alan hatta bu iş için kesilecek kerestelerin talimatını Sarıkamış'a gidip bizzat kendisi veren Gazi, iş bitiriciliğini burada da göstermiştir. Yardımlar konusunda da öncülük edip 10.000 lira bağışta bulunmuş olan Mustafa Kemal, gazetelerden "Reisi Cumhur Bütün Aksam-ı Vatanı Erzurum Felaketzedelerine Muavenete Davet Ediyorlar" başlığıyla bir yardım haberi yapmalarını istemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal, Erzurum'dan Yunus Nadi'ye bir talimat vererek onu, Abbas Hilmi Paşa'yı ziyarete memur etmiştir. Yunus Nadi, Abbas Hilmi Paşa'yı ziyaret edip ondan, Hareket-i Arz felaketzedeleri için elli bin liradan aşağı olmamak üzere muavenette bulunmasını Reisicumhur adına rica etmiştir³⁷. Bu atılan adımlar sayesinde Erzurum'da eli rahatlatmış olan yöneticiler, 4 Ekim günü çıkarılan kararname gereği bölgede yapılanlarla ilgili on günde bir Ankara'yı bilgilendirmiştir³⁸. Mustafa Kemal'in o dönemde Karadeniz gezisinde bulunmuş olması, bir anlamda yöre insanı ve hatta yöneticileri için büyük şans olmuştur.

Depreme yabancı devletler de ilgi göstermiş, uluslararası camia yardım konusunda imkânları ölçüsünde genç Türkiye'nin yanında olmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdiği telgrafta Erzurum'da meydana gelen deprem dolayısıyla üzüntülerini dile getirmiş, yardım için taleplerinizi bekliyoruz demiştir. Bu çağrının Türkiye tarafında hüsnü kabul görmesinden sonra Uluslararası Kızılhaç Komitesi adına, Başkan Gustave Ador ve Başkan Yardımcısı Paul Des Gouttes tarafından "Erzurum'daki Felaketzedelere Yardım Çağrısı" başlığıyla bir genelge yayınlanmıştır. Bu çağrı kısa süre sonra karşılığını bulmuş birçok ülke bağışları ya doğrudan Türkiye'ye kendileri ulaştırmıştır ya da Uluslararası Kızılhaç vasıtasıyla depremzedelere yardım

³⁶ İ. E. Atnur, *a.g.e.*, s.94-95.

³⁷ İ. E. Atnur, *a.g.e.*, 130-133.

³⁸ İ. E. Atnur, *a.g.e.*, s. 109.

ellerini uzatmışlardır. Bu ülkeler içinde en büyük bağışlardan birini Fransa yapmıştır. Fransa hükümetinin gönderdiği yardım tutarı 50.000 franktır. Ayrıca Fransa Cumhurbaşkanı Gaston Daumergue, Reisicumhur Mustafa Kemal'e telgraf göndererek, Türkiye'nin düçar olduğu bu felakete en samimi iştiraklerini bildirmiştir. Fransa'dan başka Amerika Salibi Ahmeri, Yugoslavya Kızılhaç Cemiyeti, Küba Kızılhaçı, Estonya Merkez Kızılhaç Komitesi, Japon Kızılhaçı, Ukrayna Kızılhaç Genel Yönetimi, Brezilya Kızılhaçı, Rus Kızılhaç Merkez Komitesi ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi farklı miktarlarda yardımlarda bulunarak Türkiye'ye bu zor günlerinde destek sunmuşlardır³⁹. Yapılan bu yardımlardan yola çıkarak, bağımsızlığını yeni kazanmış, devletini kuralı daha bir yıl bile olmamış bir millete, uluslararası alanda sempati ile bakıldığı söylenebilir.

Bu depremin gösterdiği bir başka gerçek de ulusal bağımsızlık savaşında ortaya koyduğu liderlik becerisi ile takdir kazanmış Gazi Mustafa Kemal'in, aynı sağlam iradeyi bir yönetici olarak da göstermesidir. Gerekliğinde yapılacak yardımın alt limitini belirleyerek açılan yaraların kapatılmasını temin etmeye çalışan Reisicumhur, kendi yaptığı yardımın yanında gazeteler vasıtasıyla da halkı, depremzedelere desteğe teşvik etmiş ve organizasyon konusundaki hünerini göstermiştir. Verdiği talimatların takibini yapmış, yerine göre olay mahalline giderek işin hızlanmasını temin etmiştir. Reisicumhurun akılcı kriz yönetimiyle yaklaşık bir buçuk ay gibi çok kısa sürede mesken sorunu halledilen Erzurumlular, yörenin sert kışının gazabından korunmuştur.

1.2. 1926 Kars Depremi

Merkez üssü Arpaçay'ın Kızılçakçak⁴⁰ nahiyesi olan deprem, 6 büyüklüğündeydi. Esasında tahribat yaratmayan iki küçük sarsıntı, yöre halkının evlerini boşaltmalarına vesile olmuştu. Ardından gelen üçüncü ve şiddetli sarsıntı can ve mal kaybına yol açmıştı. 355 kişinin yaşamını yitirdiği bu yer sarsıntısında toplamda 1100 bina hasar görmüştü. Ancak depremin şiddeti ve yörenin yapı özellikleri dikkate alındığında can kaybı sayısının düşük kalması bir şans olarak görülebilir. Bunda, ilk iki sarsıntıyla halkın evlerini boşaltmış olmasının da payı vardı. Arpaçay'ın Kızılçakçak ve Başgedikler nahiyelerine bağlı 15 köyde tahribat oluşmuştu. Kars-Gümrü yolu zarar görmüş, birçok insan evsiz kalmıştı.

³⁹ H. Kalemli, *a.g.m.*, s. 7-13.

⁴⁰ Kızılçakçak'ın adı 1961 yılında Akyaka olarak değişmiş ve 1987 yılında çıkarılan 3392 sayılı kanunla da ilçe yapılmıştır. Deprem olduğu dönemde, Kars'ın kazası olan Arpaçay'a bağlı bir nahiye idi. Bugün ise Kars iline bağlı bir ilçedir. Bkz; *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars*, Önder Matbaacılık, Ankara 1999, s.61.

Valilik, Hilal-i Ahmerden yardım talebinde bulunmuş, Dâhiliye Vekâleti de bölgeye geçici iskân için 30 adet vagon göndermiştir⁴¹.

Yer kabuğunun, Kars vilayetinde bu dönemdeki hareketliliği dikkat çekicidir. İnsan kaybı açısından belki yüzlerle ifade edilmemiş ama yine de bölge de çok olumsuz sonuçlar doğurmuş bir diğer deprem de 1935 yılında yaşanmıştı. Önce 1 Mayıs 1935'te ardından 6 Mayıs 1935'te peş peşe gelen iki sarsıntı, şehirde 87 kişinin ölümüne, 87 kişinin yaralanmasına, 959 binanın yıkılmasına, 25 köyün de büyük zarar görmesine neden olmuştu⁴². Deprem gündüz vakti saat 13.14'e denk gelmiş bu da yine orada yaşayan halk için bir şans teşkil etmişti. İnsanların çoğu dışarıdaydı. Zaten kayıpların önemli bir bölümünü kadınlar ve çocuklar oluşturuyordu. Digor merkezli depremde yollar tahrip olmuş, Digor'a yapılacak yardım zorlaşmıştı. Kızılay Genel Merkezi ilk etapta 2000 lira tutarında yiyecek yardımını bölgeye göndermiş, ardından evleri yıkılan ahali için tekrar 20.000 lira yardımda bulunmuştu. Bunun yanında Kars Valiliğince hazırlanan raporlarda 40.000 liraya ihtiyaç olduğu belirtilmişti. Bakanlar Kurulu kararı ile bu meblağ da bölgeye gönderilerek türlü sıkıntılar çeken bölge halkının sorunları giderilmeye çalışılmıştır⁴³.

Görülüyor ki bu dönemde devlet, kısıtlı imkânlarına rağmen tabiatın pençesinde aciz duruma düşen halkına yardıma koşmaya çalışmış, sorunlarını gidermeye ve sıkıntılarını azaltmaya gayret etmiştir. Ancak bunlar maalesef tabiatın ortaya koyduğu etkiye karşı tepki niteliğinde atılan adımlardır. Deprem öncesi hazırlıklar ile ilgili henüz yeterince bir çalışma yoktur. Halkın deprem konusundaki bilinç seviyesini artıracak eğitim ve bölgedeki yapı özelliklerini değiştirecek inşa hamlesi henüz başlatılamamıştır. İki dünya savaşı arası dönemin siyasi ve ekonomik çalkantıları göz önünde tutulduğunda bu hamlenin atılamamış olması mazur görülebilir ancak Türkiye'de bu konuyu ikinci plana atan bakış açısı 20. yy. boyunca devam etmiştir.

1.3. 1938 Kırşehir Depremi

Orta Anadolu'da 19 Nisan 1938'de 6,8 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Depremi merkez üssü Kırşehir'in Akpınar kazasıdır. Ne var ki bu deprem Kırşehir vilayeti ile sınırlı kalmamış, Ankara ve Yozgat'ı da etkilemişti. Başkentin yanı

⁴¹ Süleyman Tekir, "Kars ve Çevresinde Depremler(1924-1941)", *History Studies*, Cilt: 4, Özel Sayı (2012), s. 430-431.

⁴² *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 255.

⁴³ S. Tekir, *a.g.m.*, s.431-432.

başında vuku bulmuş bu sarsıntı, Ankara'daki idarecilerin dikkati derhal bu konuya vermelerine yol açmıştı. Başkentten, Kırşehir'e iki mülkiye müfettişi tayin edilerek depremle ilgili tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Deprem gündüz 13.00'da meydana gelmiş ve 15 saniye sürmüştür. Can kaybı ile ilgili verilen sayılar muhtelifdir. Yaklaşık 200 insanın hayatını kaybettiği anlaşıyor. Depremde, can kaybı sayısının düşük kalması, depremin insanların dışarıda oldukları bir saate denk gelmesiyle açıklanabilir. Bölgede askere gideceklerin askerlikleri tecil edildiği gibi askerlik yapanlar da izinli olarak il dışına çıkarılmıştı. Depremden sonra artçı sarsıntılar devam ederken mühendislerin verdiği raporlar doğrultusunda hükümet konağında çalışan memurlar da binadan çıkarılıp çadırlara yerleştirilmişti. Kırşehir Depremi'nin yurtdışında yankı bulması; Bulgar Kralı, Afgan Kralı, Suriye Cumhurbaşkanı ve Ürdün Emiri'nin Atatürk'e gönderdiği taziye telgraflarından ve diğer ülkelerin baş sağlığı temennilerinden anlaşılmaktadır. Yunan Başbakanı Metaksas Celal Bayar'a telgraf çekerek üzüntülerini bildirirken, İngiltere, Sovyet Rusya, Almanya, Amerika, Yugoslavya, Çekoslovakya, Norveç, Polonya ve İtalya gibi ülkeler de büyükelçileri vasıtasıyla Türkiye ile üzüntülerini paylaşmışlardı⁴⁴. Yapılan yardımlara bakıldığında hükümetin olaydan 6 gün sonra 1937 mali bütçesinden 30.000 lirayı deprem yaralarının sarılmasına tahsis ettiği görülmektedir. Kızılay; 2000 lira Kırşehir, 1000 lira ise Yozgat vilayetine para yardımında bulunmuştur. Vekiller Heyeti, Ziraat Bankasına borcu olan 178 çiftçinin borçlarını bir sonraki mahsul dönemine kadar ertelemiştir. Bu süreçte Ermeni Patrikhanesi Cismani Meclisinin, Türkiye Ermenilerini yardıma çağırması felaket günlerinde ortaya konan dayanışma ruhunu göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Cismani Meclis bununla birlikte Dâhiliye Vekâletine bir telgraf çekerek Türkiye Ermenilerinin üzüntülerini ifade etmiştir. Hükümetin, Kızılay'ın ve zor gün dostu Türk vatandaşının, topladıkları yardımlar sonucunda Kırşehir'de hayatın normal seyrine döndüğünü, 1938 yılının Kasım ayında Kırşehir Belediye Başkanının teşekkür telgrafından anlıyoruz. Yeni ve güzel evlere yerleştirildikleri bilgisini veren Başkan Mustafa Altıok Kırşehir halkı adına hükümete, şükran ve teşekkürlerini iletmiştir.⁴⁵

1938 Kırşehir Depremi ve öncesinde Anadolu'da meydana gelen birçok deprem göstermiştir ki yerleşim yerleri; zemin etüdü iyi yapılmış, sağlam araziler üzerine

⁴⁴ Güneş Şahin, "1938 Kırşehir(Akpınar) Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XXVI, 2016, s. 289-297.

⁴⁵ G. Şahin, *a.g.m.*, s. 308-315.

kurulmalıdır. 20. yüzyılın ortasında Anadolu’da sadece tarımsal üretimde kullanılan aletler ilkel değildi. Maalesef insanların barınakları da ilk çağ manzarası görünümündeydi. Uzun süren savaşlar, ekonomik istikrarsızlık ve göçlerle çalkalanan bir coğrafyada, bilimsel veriler ışığında doğru yatırımların ve yapıların inşası mümkün olamamıştır. Ancak bunun bedeli, daha sonra yaşanacak birçok depremde acı tecrübelerle ve büyük kayıplarla ödenecektir. Bunun yakın zamanda ilk örneği Erzincan’da ortaya çıkmıştır.

2. İNÖNÜ DÖNEMİNDE DEPREMLER (1938-1950)

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemde Türkiye’de meydana gelen depremler, cumhuriyet tarihi boyunca en çok insan kaybının olduğu doğal afetler olarak kayda geçmiştir. En başta cumhuriyet tarihinin en büyük depremi olan 1939 Erzincan Depremi akla gelmektedir. Yalnızca bu depremde otuz iki binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Ancak yüksek sayıda insan kaybı sadece bu depremle sınırlı kalmamıştır. İnönü döneminde 1942 Erbaa (Tokat), 1943 Lâdik (Samsun) ve 1944 Gerede (Bolu) depremleri binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve on binlerce binanın enkaz yığını haline gelmesine yol açmıştır. Adı geçen depremler önemi açısından bu bölümde ayrı başlıklar altında incelenecektir. Fakat bu bölümde; etkisi, ortaya çıkardığı sonuçları diğerleri kadar önemli olmasa da adını anmadan geçmememiz gereken depremler de vardır. Bunlardan birisi 1941 Erciş (Van) Depremi’dir. 5,9 büyüklüğünde olan deprem 192 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Kuzey Anadolu Fay Hattı’nın batı kısmında meydana gelen 1943 Hendek (Adapazarı) Depremi de dikkat çekken depremlerdendir. 6,6 büyüklüğündeki deprem 336 insanın yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Aynı şekilde 1946 Varto (Muş) Depremi de önemlidir. Zira burada da 839 insan yaşamını yitirmiştir. Son olarak 1949 Karlıova (Bingöl) Depremi de 450 insanın ölümüne, 3.500 binanın da yıkılmasına neden olmuştur⁴⁶. Görüldüğü gibi insan kaybı açısından İnönü dönemindeki diğer depremlerle karşılaştırıldığında önemsiz depremler gibi görünen bu depremler, aslında Atatürk döneminde adını andığımız depremlerden daha çok zayiata yol açmıştır. Dikkatle bakıldığında görülmektedir ki bu afetlerin her birinde insan kaybı yüzün üzerinde olmuştur. Yine de bu depremler, her biri için ayrı başlık açacağımız depremlerin yanında kamuoyunda geniş yankı bulamamış depremlerdir.

⁴⁶ Ö. Sür, *a.g.m.*, s. 59.

2.1. 1939 Erzincan Depremi

2.1.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

Türkiye’de, sismik açıdan çok hareketli olan Kuzey Anadolu Fay Hattı’nda, 27 Aralık 1939’da büyük bir deprem meydana gelmiştir. Merkez üssü Erzincan olan bu depremin büyüklüğü 7,9 olarak ölçülmüştür⁴⁷. Kandilli Rasathanesi Müdürü Fatih Gökmen, sarsıntıdan sonra gazetelere yaptığı açıklamada ömrü boyunca bu kadar şiddetli bir deprem görmediğini dile getirmiş ve “Anadolu’daki zelzele o kadar şiddetli ve tesirli olmuştur ki bizim aletlerimiz bile bu şiddete tahammül edememiş ve birçoğu bozulmuştur⁴⁸.” ifadelerini kullanmıştır. Olayın vukuundan sonra muhaberesi altüst olmuş şehirde dış dünyayla bağlantı yalnız Dumanlı İstasyonu ile sağlanabilmişti. Büyük zorluklar aşarak Dumanlı İstasyonu’na vardığını bildiren Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli, Başkent Ankara’ya telgrafla durumu bildirmiş ve şunları yazmıştır:

“ Bu gece saat iki raddelerinde çok şiddetli bir yer sarsıntısı oldu ve bu sarsıntı ile Hükümet Konağı, Ordu Müfettişliği, Ordu Evi, Postahane ve şehrin sağlam binaları dâhil olmak üzere bütün evler ve dükkânlar yıkılmıştır. Şehir baştanbaşa enkaz yığını halindedir. Kendisini kurtarabilenler sokaklara dökülmüşlerdir. Şimdiden birçok ölü ve yaralı tespit edilmiştir. Birçok nüfus enkaz altındadır. Pek aza hasara uğrayan ve zayıf vermeyen piyade ve topçu kışkıllarından gelen askerler ile enkaz altında kalanların kurtarılmasına ve ötede beride başlayan yangının itfasına çalışılmaktadır. Şehirde muhabere imkânı bulunmadığından bin müşkilatla General İskora ile birlikte Dumanlı İstasyonuna gelinmiştir. Tümen komutanı Akdoğan şehirde yardım işleri ile meşguldür. Şehir kâmilten yıkılmış olduğundan ekmek ihtiyacı olduğu gibi enkaz altından kurtulanların ve kurtulacakların tedavileri için ilaç ve doktor ve halkın barınmak içinde çok miktarda çadıra ihtiyacı vardır. Tahribat yalnız şehre münhasır olmadığı, köylerde de geniş mikyasta tahribat ve zayıf olduğu anlaşılmıştır. Bu hususta elde edilecek tafsilat arz edilecektir. Şehir muhaberesi temin edilinceye kadar Dumanlı İstasyonu vasıtasıyla muhabere edilecektir⁴⁹.”

Basına yansıyan ilk bilgiler ise Erzincan’da tahribatın büyük olduğu ancak kesin rakamın tespit olunmadığı yönündeydi. Hakkı Süha Gezgini, Vakit gazetesindeki köşesinde“...Üç büyük devlet, dört aydan beri harp ettikleri halde garp cephesinin Erzincan kadar zayıfı yok⁵⁰.” diyerek felaketin boyutlarını ifade etmişti. Ne var ki deprem sadece

⁴⁷ İlhan Haçin, “1939 Büyük Erzincan Depremi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: 88, 2014, s. 40.

⁴⁸ Ulus, 28 Aralık 1939, s.3.

⁴⁹ Akşam, 28 Aralık 1939,s.5; Ayhan Yüksel, “1939 Erzincan Depremi”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2002, s. 250.

⁵⁰ Vakit, 29 Aralık 1939, s.2.

Erzincan'la sınırlı değildi. Yurdun büyük bölümünde hissedilen deprem Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya'da da etkili olmuştu. Bu illerden çekilen telgraflar depremin yayılmış olduğu sahanın genişliğini göstermiş ve manzaranın vahametini meydana koymuştu. Beklenmedik bir anda memleketi yasa boğan bu afet, radyo yayınlarında eğlenceli müzik programlarının iptaline neden olmuş, sadece matem havaları çalınarak haberler okunmuştu⁵¹. Haberi alan Milli Şef İsmet İnönü, Erzincan Valisine telgraf çekmiş şunları yazmıştır:

“Erzincan'ın uğradığı felakete pek müteessir oldum. Bütün millette Erzincan'la yakından alakadardır. Cumhuriyet hükümeti felaketin ıstıraplarını hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıstırabımızı mucip olan nüfusça uğradığımız pek acı zayıttır. Diğer tahribatı milletimi pek az zamanda kâmilten tamir ve telafi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketin güzel bir mamuresi çıkarılacaktır. Bütün devlet memurlarının fedakârlık, vazife severlikte birbirleri ile yarış etmelerini beklerim. Halkın ıstırabını teskin için bilhassa manevi ahvalde sükûnet muhafaza edilmelidir. Milletimizin Erzincan'la candan alakadar olduğu halkça bilinmelidir⁵².”

Başvekil Refik Saydam ise derhal ilgili vekâletlere gerekli talimatları vererek depremde zarar görenlerin yaralarının bir an önce sarılmasını istemiştir. Başvekil, durum hakkında daha geniş bilgi almak için depremin olduğu gün öğleden önce Dâhiliye Vekâletine giderek orada Dâhiliye Vekili B. Faik Öztrak ve Sıhhiye Vekili B. Hulusi Alataş ile alınacak tedbirleri konuşmuş, bu konu ile ilgili emirler vermiş ve son durumu değerlendirmiştir. Dâhiliye ve Sıhhat Vekilleri de valilere ve sıhhat müdürlüklerine zelzeleden etkilenen vatandaşlara her türlü yardımda bulunmaları için telgrafla tebligatta bulunmuşlardır. Hükümet ve Kızılay geniş yardım tedbirleri alarak yardıma muhtaç düşen yurttaşlarımıza derhal yiyecek-giyecek ile tedavileri ve iskânları için sağlık ekipleri, tıbbi malzemeler, çadırlar göndermeğe başlamıştır⁵³.

Ankara'da bakanlıklar nezdinde atılan adımların yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi de depremin olduğu gün toplanmıştı. Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş, Erzincan Valisinden gelen ilk telgrafi Meclise okuduktan sonra, alınan tedbirler hakkında izahat vermişti. Oturumda konu hakkında görüş beyan etmek için söz alan milletvekillerinden Sami Erkman, Meclis bütçesinden felakete uğrayanlar için 40 bin lira verilmesini teklif

⁵¹ Vakit, 28 Aralık 1939, s.5

⁵² Vakit, 28 Aralık 1939, s.1.

⁵³ Ulus, 28 Aralık 1939, s.5

etmiş ancak depremin kesin bilançosunun henüz çıkarılamamış olmasından ötürü bu teklif kabul edilmemişti. Sonradan söz alan bir diğer milletvekili Ziya Gevher Etili, Sayın Erkman'a katıldığını ancak yardım işinin daha sistematik yapılması için Meclis bünyesinde bir yardım heyeti kurulmasını önermişti. Bu öneriden sonra yapılan oylama neticesinde "Milli Muavenet" adıyla bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet hemen bir beyanname yayınlarak çalışmalarına başlamıştır⁵⁴.

Dâhiliye ve Sıhhiye Vekilleri, Meclisin bu oturumundan bir gün sonra yani 28 Aralık 1939'da, bölgede inceleme yapmak üzere saat 09.35'te Ankara'dan hareket eden trenle Erzincan'a doğru yola çıkmışlardır. Bu trende çeşitli yardım malzemeleri de bölgeye götürülüyordu. Fakat daha Erzurum ve Sivas yönünden hareket ettirilen yardım trenleri, afet bölgesine varamamıştı. Bunda hem Erzurum-Erzincan hem de Erzincan-Kemah tren yolu hattının depremden zarar görmesinin etkisi vardı⁵⁵. Nitekim aynı güçlüğü vekillerin içinde bulunduğu tren de yaşamıştır. Hem sarsıntının bozduğu hatlar hem de karın kapattığı yollar, çetin koşullarda afet merkezine gitmeye çalışan yardım ekiplerini alıkoymuştu. Tabi bu durum, sıcaklığın eksi derecelere düştüğü Erzincan'daki manzarayı daha da ağırlaştırıyordu. Çıkan yangınlar ve soğuk kış şartları, evsiz kalanların vaziyetini tehlike altına sokmuştu. Vekillerin hareketinden birkaç saat sonra yeni bir telgrafla son durumu bildiren Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli, şehirde yıkılmamış bina kalmadığından bahsetmiş ve takriben şehrin yüzde ellisinin ölü, yüzde yirmisinin ise yaralı olduğunu bildirmişti⁵⁶. Ankara'dan hareket eden Dâhiliye Vekili Faik Öztrak ile Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş, Kayseri'den gönderdikleri telgrafla zelzele mıntıkasındaki vilayetlerden sabah-akşam durumu telgrafla rapor etmelerini istemişlerdi. 28 Aralık 1939 tarihli bu telgrafta, enkaz altında kalanların kurtarılmasının ilk iş olmakla beraber, açıkta kalan halkın şiddetli soğuktan korunmaları için civarda sağlam kalmış yerlere yerleştirilmeleri talimatı verilmişti. Bu mümkün değilse afetzedelerin, zelzeleden etkilenmeyen uzak yerlerdeki şehirler, kasabalar ve köylere nakillerinin yapılması ve buradaki sağlam evlere yerleştirilmesi, zaruri olması halinde de felaketzedelerin misafir olarak evlere verilmesi istenmişti. Bir taraftan bir an önce Erzincan'a ulaşmaya çalışan diğer yandan gelen haberler doğrultusunda çeşitli talimatlar veren vekiller, Sivas'a vardıklarında Dâhiliye Vekilinin

⁵⁴ İ. Haçin, *a.g.m.* s.44.

⁵⁵ Akşam, 28 Aralık 1939, s.1. Bkz; (Ek-2)

⁵⁶ A. Yüksel, *a.g.e.*, s. 251.

imzasıyla yeni bir telgraf göndermişlerdi. Hatay, İçel, Gaziantep, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Elazığ, Kayseri, Sivas ve Erzurum valiliklerine gönderilen yazıda, her gün hareket edecek katarla asgari iki bin, azami iki bin beş yüz ekmek yüklenip bunlara çeşitli gıda maddeleri de ilave edilerek deprem mahalline gönderilecektir denmekteydi. Ayrıca buna ait masrafların Ziraat Bankası vasıtasıyla tahsis edilecek paradan karşılanacağı da belirtilmişti⁵⁷. Bu sırada Başvekil Refik Saydam, Üçüncü ve Dördüncü Umum Müfettişlikleri⁵⁸ ile Ankara, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri ve Malatya vilayetlerine verdiği talimatta hiç vakit kaybetmeksizin masraflara karşılık olmak üzere mahalli Ziraat Bankalarının, valilerin emrine ödemelerde bulunmaları talimatını vermişti⁵⁹. Dâhiliye Vekili B. Faik Öztrak, yolda gazetecilere verdiği beyanatta, yapılacak yardımlar hususunda ve felaketzedelerin barınmalarını temin için zelzele mıntıkasındaki bütün memurların, seferber hale getirildiklerini bildirmişti. Erzincan'da tek bir nakil vasıtasının sağlam kalmadığından bahisle Divriği'den trene yüklenecek 6 kamyon ile yola devam edileceği açıklamasını yapan Vekil, "Bu kamyonlar Erzincan'da sıhhi yardım işlerinde kullanılacaktır." demişti⁶⁰. Ayrıca Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş da gazetecilere; depremzedelerden 1000 kadarının Kayseri'de, 1500 kadarının Divriği'de, 1000 kadarının ise Sivas'ta iskânı için bir heyet kurulduğunu ve bu heyetin çalışmalarını bitirdiğini adı geçen bu üç yere depremzedelerin yerleştirileceğini açıklamıştı⁶¹. Kayseri'den sonra yoluna devam eden ancak Sivas il sınırlarından çıkıp Erzincan'a bir türlü varamayan vekiller, bir yandan Karaköy ve Eskiköy istasyonları yakınındaki yolların karla kapanmış olmasından dolayı diğer yandan da trenlerinin iki defa raydan çıkmış olmasından dolayı mecburi bir bekleyiş içerisine girmişlerdi⁶². Zaten Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, gazetecilere verdiği röportajda, telgraf hatlarının tamiri ve haberleşmenin tekrar sağlanması meseleleri halledilmeden Erzincan'a gitmenin gereksiz olduğunu belirtmiş ve bu işler hallolana kadar Divriği'de kalacağız demiştir⁶³. Ama Ankara'da Başvekil Refik Saydam, vekillere çektiği

⁵⁷ A. Yüksel, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁸ Umum Müfettişlikleri, idare mekanizmasını daha etkin kılmak maksadıyla 1927 yılında Birinci Umum Müfettişliğinin kurulması ile faaliyetlerine başlamış, 1948'de Umum Müfettişliklerinin fiilen ortadan kalktığı zamana kadar faaliyet yürütmüştür. Üçüncü Umum Müfettişliği Erzincan'ı da içine alacak biçimde Erzurum merkezli olmak üzere 1935 yılında, Dördüncü Umum Müfettişliği ise 1936 yılında kurulmuştur. Bkz; Tuğba Korhan, "Cumhuriyet Dönemi Müfettişlikleri ile İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, 2012, s. 136-138.

⁵⁹ Ulus, 29 Aralık 1939, s. 1.

⁶⁰ Akşam, 29 Aralık 1939, s.1.

⁶¹ İ. Haçin, *a.g.m.* s.42.

⁶² BCA Fon Kodu: 030 10 0 0 Yer No: 119 844 11.

⁶³ Akşam, 30 Aralık 1939, s.1.

telgrafta Sivas'taki incelemelerinizi bitirdikten sonra Erzincan'a teşriflerinizi beklerim demektedir. Aynı telgrafta Saydam, Hatay'da Ermenilerden kalan boş evlerde iskân imkânının olup olmadığının Hatay Valisinden öğrenilerek durumdan Başvekâletin haberdar edilmesini de rica etmişti⁶⁴. Kendisi henüz Erzincan'a varamamış olan Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, deprem mahallinde atılması gereken adımların bir an evvel atılması için Trabzon'da bulunan Üçüncü Umum Müfettişliği müşavir ve memurlarının, depremzedelere yardım ve hizmette bulunmaları maksadıyla Erzurum'a getirtilmesi ve Erzurum Valisi Haşim İşcan'ın emrine verilmesi talimatını ilgililere tebliğ etmişti⁶⁵. Ancak bununla da yetinmeyip Vali İşcan'ın emirlerinin etkili olabilmesi için de müfettişlik vekâletinin Haşim İşcan'a verilmesinin faydalı olacağını bildirerek Başvekilden bu konudaki emirlerini beklemiştir. Başvekil bu konuda muvafakat vermiş ve nihayet vekillerin treni de otuz altı saatlik bir gecikmenin sonunda, Ankara'dan ayrılmalarının yetmiş üçüncü saatinde, 31 Aralık 1939'da saat on birde Erzincan'a varmıştı. Bu arada Reisicumhur İsmet İnönü de vekillerle aynı gün, fakat onlardan iki saat sonra 13.05'te Erzincan'a vasil olmuştu⁶⁶. “On beş gün evvel gördüğüm şehir nerede” diyerek üzüntüsünü ifade eden Reisicumhur halkın meydanlarda olduğuna, sokakların ise mezarlığa dönüştüğüne şahit olmuştu⁶⁷. Evvela özel trenlerde; Dâhiliye ve Sıhhiye vekilleri, Dördüncü Umumi Müfettişi ve Ordu Müfettişi, Erzincan ve Erzurum valileri ile zelzele bölgesinin genel durumunu inceleyen Milli Şef, sonrasında saat 14.00 civarında şehre çıkmış, depremden mustarip olmuş halkı teselli ve teskin etmeye çalışmıştır. İstasyondan yıkık belediye binasının olduğu yere kadar yürüyerek gelmiş olan İnönü, tahribatın büyük olduğunu şehirde yıkılmamış bina neredeyse kalmadığını bizzat müşahade etmişti. 1939 Erzincan Depremi'nde acılı yüreklerin sembolü haline gelmiş bir annenin yakarışı ise Reisicumhuru ve orada bulunanları derinden etkilemişti. İnönü'ye sarılan anne yaşlı gözlerle “Mehmet'im öldü. O da askerdi. O senin de oğlundu. Başın sağ olsun, millet sağ olsun⁶⁸.” demişti. Afet sonrasında ruhen büyük bir yıkımın içerisine olan felaketzedeler Reisicumhurlarını yanında görmüş olmakla bir nebze de olsa teselli

⁶⁴ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 843 8.

⁶⁵ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 2.

⁶⁶ Akşam, 1 Ocak 1940, s.1.

⁶⁷ İsmet İnönü, *İsmet İnönü Defterler(1919-1973)*, Ed. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 213.

⁶⁸ Meliha Avni, İskender Fahreddin Sertelli, *1939 Anadolu Zelzelesi*, Eminönü Halkevi Neşriyat ve Kütüphane Şubesi Yayınları, İstanbul 1940, s.9.

bulmuşlardı⁶⁹. İsmet İnönü yaptığı incelemelerin ardından gerekli emirleri vererek şehirden ayrılmıştı. Vekiller de gerekli adımların atılmasını sağladıktan sonra depremin etki ettiği diğer vilayetlere gitmek üzere yola çıkmışlardı. Faik Öztrak ve Hulusi Alataş'ın çok zorluk çekerek, üç günlük yolculuk sonunda varabildikleri şehirde, çok kısa süre kalmış olmaları, vekillerin felakete uğramış diğer şehirlerdeki durumu incelemeyi istemesi ve buralarda gerekli tedbirleri bir an önce almayı arzu etmesi ile açıklanabilir. Bunun yanında şehirdeki barınma sorunu da bu kararı etkileyen bir başka unsur olabilir. Nitekim Erzincan'da soğuk hava koşullarında halk çadırlarda ve barakalardadır.

Şehirde öncelikle enkaz kaldırma, ölülerin gömülmesi ve yaralıların civar şehirlere tedavi için gönderilmesi meselesi önem teşkil etmişti. Artçı sarsıntıların devam ettiği şehirde beşinci gün dahi enkaz altından canlı insanların çıkarıldığı haberleri geçiyordu⁷⁰. Bu enkaz kaldırma işi için civar şehirlerden gelen işçilerden başka hükümet de acil ve esaslı tedbirler almıştı. Bölgeye tam teçhizatlı istihkâm birliklerinin sevk edilmesi bu tedbirlerdendir. Ancak depremin sadece Erzincan'ı vurmadığı düşünülerek, Nafia Vekâleti ve Kızılay cemiyetince, Ankara ve İstanbul İtfaiye birimi uzmanlarından oluşturulan üç ayrı heyet, deprem mahalline sevk edilmiştir. Bu ekiplerden ikisi yüzer kişiden, birisi ise yüz elli kişiden müteşekkildi ve Erzincan ile lüzumu hâsıl olan diğer yerlerde istihdam edileceği söylenmişti⁷¹. Dâhiliye Vekâleti ise bundan birkaç gün sonra deprem bölgesindeki harap binaların yıktırılması için İstanbul Belediyesinden yine uzman işçi talebinde bulunmuştu⁷². Depremin etkisi geniş bir sahada olduğundan ve yıkıcı etkisi büyük olduğundan dolayı, enkaz kaldırma işi ile ilgili olarak ortaya çıkan talep karşısında devamlı yeni birlikler bölgeye sevk edilmiştir. Kazaya sebebiyet verebilecek harap binaların ortadan kaldırılması için yüz kişilik tam teçhizatlı itfaiye tahrip müfrezesi ile fen heyeti deprem

⁶⁹ Basında, İnönü'nün Erzincan'a gidişini ele alan yazılar kaleme alınmıştı. Ancak bu yazılar biraz da Cumhuriyet yönetimine ideolojik bakışı yansıtan cinstendi. Örneğin Asım Us, 3 Ocak 1940 tarihli Vakit gazetesindeki köşesinde; "...Saltanat devirlerini yaşamış olanlar saraylarına kapanarak sadece kendi zevkleri ve sefahatleriyle vakit geçiren padişahların milli ıstıraplar karşısındaki kayıtsızlıklarını gördükçe, geçmiş asırlardan kalma bir tebdil gezme rivayetini tekrar edip dururlardı..." şeklinde ifadeler kullanarak halkın bu birkaç saatlik tebdil gezme durumundan bile büyük bahtiyarlık duyduğunu anlatmıştı. Us, yazının devamında da "Onun için bugün devlet reisimizin kar fırtnası arasında Ankara'dan kalkarak Anadolu'nun en ücra köşelerinde tetkikat yapmasının, bu arada Erzincan felaketzedelerini ve bunların ıstıraplarını teskin için alınan tedbirleri gözleri ile görmeğe gitmesinin memleket idaresinde ne büyük bir değişiklik olduğunu takdir etmek için bu geçmiş devirleri unutmamak lazımdır." diyerek İsmet İnönü'nün yaptığı incelemelere methiye dizmiştir. Bkz; Vakit, 3 Ocak 1940, s.1.

⁷⁰ Ulus, 2 Ocak 1940, s. 4.

⁷¹ Vakit, 4 Ocak 1940, s. 5.

⁷² Akşam, 7 Ocak 1940, s.7.

mahalline gönderilmiş⁷³, bu da talebe cevap vermede yetersiz kalınca hükümet Ankara Cezaevindeki mahkûmlardan 100 kişilik bir grubu enkaz kaldırma işlerinde çalışmak üzere Erzincan'a göndermişti⁷⁴.

Yaralıların sevki meselesi ile ilgili, Dâhiliye ve Sıhhiye vekilleri daha yoldayken Başvekil Refik Saydam'dan bir telgraf almışlardı. Telgrafta Erzincan'dan ilk yaralı kafilesinin Sivas'a doğru yola çıktığından bahsedilmiş ve Sivas'ta ne kadar hasta ve yaralıya bakılabileceği sorulmuştu. Gelen haberlerden yaralı sayısının çok yüksek olduğunu anlayan Başvekil, ayrıca yaralı taşıyan trenlerin Malatya, Elazığ ve Diyarbakır'a kadar uzatılması imkânının olup olmadığının da araştırılmasını istemişti⁷⁵. Konu ile ilgili gerekli çalışmaları yapan Sıhhiye Vekili, Başvekâlete çektiği telgrafta detaylı izahatı yapmıştı. Buna göre Erzincan'dan 29 Aralık'ta yola çıkarılan yaralılarından 96'sı Diyarbakır'a, 54'ü Malatya'ya, 50'si ise Elazığ'a gönderilmişti. Kapalı yolların açılması durumunda da 200 yaralının Erzurum'a, 100 yaralının Sivas'a, 100 yaralının Kayseri'ye gönderilmesi öngörülmüştü. Bundan başka 200 yaralının Adana'ya, 100 yaralının Mersin'e ve 100 yaralının da Antakya-İskenderun'a sevk edilmesi düşünülmüştü. Erzurum ve Sivas yolunun açılmama ihtimali de dikkate alınarak Erzurum, Sivas ve Kayseri'ye gönderilecek kafilelerin böyle bir durumda Adana, Mersin ve Antakya-İskenderun'a yönlendirileceği belirtilmişti⁷⁶. Erzincan'dan kalkan ilk iki yaralı treni Sivas yolunun kapalı olduğu zamanlarda yönünü mecburen Malatya istikametine çevirmişti. Ancak yolun açılmasından sonra Erzincan'a külliyetli sıhhi yardım yapabilme ve buradaki yaralıları Sivas ve Kayseri'ye sevk edebilme imkânı doğmuştu. Sivas'a gelen ilk kafilenin bir kısmı Numune Hastanesine yatırılmış bir kısmı ise Kayseri ve Ankara'ya yönlendirilmişti⁷⁷.

Tabi bu civar şehirlere sevk edilen yaralılar, durumu ağır olanlardı. Yaraları daha hafif olanlara ise Erzincan'da müdahale yapılıyordu. Felaketin ikinci günü yolların kapalı olmasına rağmen Erzurum'dan yola çıkmış ve büyük güçlüklerle Erzincan'a vasil olmuş olan Erzurum Sıhhat Müdürü Dr. Salim Bey ve iki askeri tabip beraberlerinde yardım malzemeleri de getirip işe koyulmuşlardı. Harap olan istasyon binasının iki odası, şehrin yıkılan hastanesinden getirilen karyolalarla geçici olarak bir hastane haline getirilmişti.

⁷³ Ulus, 9 Ocak 1940, s. 5.

⁷⁴ Vakit, 10 Ocak 1940, s. 3.

⁷⁵ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 843 10.

⁷⁶ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 5.

⁷⁷ Ulus, 2 Ocak 1940, s. 4.

Enkaz altından yaralı ve cesetlerin çıkarılması, yaralıların tedavi ve sevki, ölümlerin gömülmesi işlerini bir düzene koymak ve tek elden yönetmek için sıhhi imdat heyeti oluşturulmuş başına da gayretli çalışmaları ile takdir kazanmış Erzurum Sıhhat Müdürü Dr. Salim Bey getirilmişti. Ordu Müfettişi, Dördüncü Umum Müfettişi ve Erzincan Valisi ile sürekli temas halinde bulunan Dr. Salim Bey'in emri altına iki heyet halinde 800 asker verilmişti. Şehir sekiz mıntıkaya bölünmüş her birinde sabahtan öğlene kadar ellışer asker çalıştırılmıştır. Bu grupların yerini, öğleden sonra başka ellışer kişilik gruplar almış ve böylelikle tüm gün hız kesmeden çalışmak imkânı elde edilmişti. Yalnız sıhhi heyetler Erzurum'dan yetişen ilk kafileden ibaret değildir. Dâhiliye ve Sıhhiye vekillerini Erzincan'a ulaştıran trende de bir sıhhi imdat heyeti vardı. Bundan başka Sıhhiye Vekilinin verdiği talimat üzerine Ankara'dan hareket ettirilmiş 2 numaralı ve 3 numaralı sıhhi heyetler de Erzincan'a ulaşp sıhhi imdat heyeti reisinin emri altında çalışmaya başlamıştı⁷⁸. Kızılay, bu süreçte yoğun bir mesai harcamış gönderdiği çeşitli yardımların yanında yaralı tedavi işi için 300 yataklı bir hastane de kurmuştu⁷⁹. Fakat bununla da sınırlı kalmayıp ihtiyaç hâsıl oldukça bölgeye yeni erzak ve eşya sevkiyatı yapmıştı⁸⁰. Depremın ortaya çıkardığı manzara korkunçtu. Bir şehir neredeyse tümüyle yıkılmıştı. Büyük bir azim ve gayretle çalışan sağlık ekipleri ise yaraları sarmaya yetişemiyordu. Bu vaziyet karşısında İstanbul Amerikan Hastanesi deprem bölgesine bir ekip göndermeğe karar vermişti. Bunun yanı sıra Ankara'dan da yeni bir sıhhi ekip Erzincan'a gönderilmişti⁸¹.

Ne var ki tek sorun yaralılara müdahale sorunu değildi. Açıkta kalanların iaşesi büyük sıkıntı yaratmıştı. Bunun için Erzincan Valisi ve Umumi Müfettiş tarafından bir iaşe heyeti kurulmuştu. Emrine bir ambar tahsis edilen iaşe heyeti, şehirde 4 dağıtım merkezi oluşturmuştu. Bu merkezlerin her biri ayrı ayrı mahalle heyetleri ve sokak habercileri oluşturup aç kimsenin kalmamasını temine çalışmıştı. Her gün civar şehirlerden gelen 6 bin kilo kadar ekmek ve başka gıdalar bu suretle felaketzedelere ulaştırılıyordu. Askeri ihtiyaçlar ise Erzurum'dan karşılanıyordu⁸². Bu çalışmalar bir sonuç vermiş ve gazeteler Erzincan'da hayatın yavaş yavaş intizama girdiğini yazmıştı⁸³. Hakikaten hükümet, şehir

⁷⁸ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 11.

⁷⁹ Ulus, 4 Ocak 1940, s.1.

⁸⁰ Akşam, 7 Ocak 1940, s.7.

⁸¹ Ulus, 8 Ocak 1940, s.1.

⁸² BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 11.

⁸³ Ulus, 2 Ocak 1940, s. 4.

dışından Erzincan'a demiryolu, posta ve telgraf işleri ile meşgul olacak memurlar göndermiş, zelzele mıntıkasında çalışabilecek durumda olan memurlara da iş başı yaptırmıştı. Ulusal çapta yayın yapan gazeteler, deprem olayını ilmi boyutlarıyla ele alırken aynı zamanda sayfalarında İstanbul'un jeolojik durumunu değerlendiren tartışmalar da açmışlardı. Bu arada askeri birliklerden ve Kızılay'dan gönderilen yardım sayesinde çadır sıkıntısının olmadığı, iaşe işinin ise gerekli önlemlerin alınarak halledildiği görülmektedir⁸⁴. Kızılay bölgede 2821'i Erzincan, 651'i Refahiye, 620'si Tercan, 100'ü İliç, 50'si de Çağlayan olmak üzere toplam 4242 adet çadır kurmuştu⁸⁵.

Depremde hemen hemen herkes büyük bir gayretle çalışmıştı. Bunun en çarpıcı örneği mahkûmların deprem sırasındaki faaliyetleridir. Kaçma imkânı doğmuş olmasına rağmen bunu düşünmemiş, emri altına girdiği memurların talimatları doğrultusunda çaresiz kalmış vatandaşlara yardım etmişlerdi. O kadar ki bu çalışmaları Erzincan savcısı Yusuf İzzettin Bey'in takdirini kazanmış ve savcı canla başla çalışmış, yararlılık göstermiş bu mahkûmların affedilmeleri için Adliye Vekâletine başvuru bile yapmıştı⁸⁶. Mahkûmlarla ilgili çalışma Adliye Vekili Fethi Okyar tarafından Meclis gündemine getirilmişti. Fethi Okyar, deprem bölgesindeki birçok cezaevinin yıkıldığını ve bu suretle mahkûmların büyük bir kısmının açıkta kaldığını belirtmiş, bu sebeple deprem bölgesindeki mahkûmların cezalarının ertelenmesini istemişti. Ayrıca herkes gibi onların da aynı felaketi yaşadığını dikkate alarak mahkûmlara yardım etmenin doğru bir iş olacağını vurgulamıştı. Bu girişim neticesinde deprem mahallindeki mahkûmların cezaları bir yıl ertelenmiş ve bunlar devlet denetimi altında depremzedelere yardım için istihdam edilmişti⁸⁷. Binlerce kişinin hayatını kaybettiği bu felakette sağ kalan vatandaşlar psikolojik olarak büyük bir yıkım içerisine girmişti. Gazeteler, delirenlerin ve dilleri tutulanların olduğunu ama bununla beraber akıllanan delilere ve dilleri çözülen dilsizlere de rast gelindiğini yazmıştı⁸⁸. Hükümet, Erzincan'da maddi ve manevi yokluk içerisine düşmüş bu vatandaşları belli bir plan dâhilinde başka şehirlerde iskân etmeyi düşündü. Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, yaptığı

⁸⁴ Vakıf, 31 Aralık 1939, s.2. Erzincan Depremi'nden sonra gazetelerde İstanbul'un depremselliği meselesi tartışılmıştı. Bunun benzerlerine daha sonraki dönemlerde de sıkça rastlanmıştır. Her büyük deprem sonrasında gözler Türkiye'nin en büyük şehri İstanbul'a çevrilmiştir.

⁸⁵ Fatih Tuğluoğlu, "1939 Büyük Anadolu Zelzelesi ve Erzincan Vilayetinde Yardım Faaliyetleri", *History Studies*, Cilt:7, Sayı: 4, 2015, s. 126.

⁸⁶ Ulus, 5 Ocak 1940, s.1.

⁸⁷ İ. Haçin, *a.g.m.* s.46; BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 89 126 6.

⁸⁸ Akşam, 3 Ocak 1940, s.1.

açıklamada kimsesiz kalanları ve çocukları öncelikle sevk etmeyi tercih ettikleri bildirmiş, 12 yaşından küçük olanların Çocuk Esirgeme Kurumuna yerleştirileceğini beyan etmişti. Bu bağlamda iki yüz kadına Malatya fabrikasında iş bulunduğu haberini de vermişti⁸⁹. İskenderun'a yönlendirilen 65 haneli ve 325 nüfuslu kafilenin oradaki aileler tarafından misafir edileceği bunun karşılığında vilayetin misafir kabul eden ailelere nüfus başına ayda 7 lira vereceği duyurulmuştu⁹⁰. 9 Ocak 1940 tarihine kadar Hatay'a 1328 kişi, Adana'ya 567 kişi, Mersin'e 540 kişi, Kayseri'ye 297 kişi, Gaziantep'e 281 kişi ve Kahramanmaraş'a 64 kişi nakledilmişti⁹¹. Şüphesiz felaketzedelerin iskân edildiği vilayetler bunlarla sınırlı kalmamıştır. İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara, Giresun'da farklı sayıda deprem mağduru ikamet ettirilmişti⁹². Depremzedelere kucak açan şehirlerden biri de Malatya'dır. Malatya'da iki komite kurulmuş ve bu komitelerin çalışmalarıyla depremzedelerin şehirdeki boş evlere yerleştirilmesi ve iâşesi işi halledilmiştir⁹³. Bu şekilde farklı vilayetlerde istihdam edilen nüfus içerisinde, enkaz altında kalan malları ile ilgili tasarruf yapmak düşüncesiyle sonradan izin isteyip Erzincan'a dönme niyetlerini beyan edenlerin olduğunu da arşiv kayıtlarından öğrenebiliyoruz⁹⁴. Depremde memleketlerinden ayrılanlar, şehirdeki imar faaliyetlerinin hızlanması sonucunda 1940 yılının ortalarında yavaş yavaş memleketlerine dönmeye başlamışlardı. Bu konu ile ilgili İstanbul ve Adana valilikleri bir çalışma da yapmıştır⁹⁵. Çocuklar özelinde 14 Ocak 1940 tarihine kadar muhtelif vilayetlere yerleştirilenlerin sayısı ise 865'tir. Erzincan, Tokat, Amasya civarında kimsesiz kalan bu felaketzede yavruların iskân işi ile Çocuk Esirgeme Kurumu meşgul olmuş, 500 çocuğu Adana'ya, 150 çocuğu Elazığ'a, 100 çocuğu Mersin'e, 83 çocuğu Malatya'ya ve 32 çocuğu Sivas'a yerleştirmiştir. Ankara'ya gelen çocuk sayısı bunun dışındadır. Kurum ayrıca okul çağına gelmemiş olanları kreşte, okul çağına gelmiş olanları ise çeşitli okullarda okutacağını duyurmuştu⁹⁶. Bir taraftan açıkta kalanların Erzincan'dan nakilleri bu suretle yapılmaya çalışılırken diğer taraftan da üniversite öğrencileri deprem bölgesindeki yakınlarını bir an evvel görmek için Erzincan'a gitmek istemekteydi. Bunun için rektörlüğe

⁸⁹ Vakit, 2 Ocak 1940, s.1.

⁹⁰ Akşam, 4 Ocak 1940, s.2

⁹¹ Ulus, 9 Ocak 1940, s.5. Burada dikkat çeken nokta anavatana yeni katılmış olan Hatay'da iskân edilen felaketzede sayısının yüksekliğidir. Hükümet bu vesileyle bölgedeki Türk nüfus sayısının artmasını arzu etmiş olmalıdır.

⁹² İ. Haçin, *a.g.m.* s.63.

⁹³ F. Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s.132.

⁹⁴ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 845 17.

⁹⁵ İ. Haçin, *a.g.m.* s.64.

⁹⁶ Ulus, 14 Ocak 1940, s.6.

başvuru yaparak okulların erken tatil edilmesini talep etmişlerdi⁹⁷. Fakat bu sırada enkaz kaldırılması ile asayiş ve genel sağlığın korunması için Erzincan'a gidilmesi İcra Vekilleri Heyetince yasaklanmıştı⁹⁸. Rektörlük profesörler meclisinde konuyu ele aldıktan sonra Maarif Vekâletine durumu bildireceğini öğrencilere söylemişti.

Maarif Vekâleti depremden sonra hummalı bir çalışma içine girmişti. Deprem bölgesinden farklı illere gönderilen öğrencilerin ilkökul, ortaokul ve liselere yerleştirilmesi için Vilayet Maarif Müdürlüklerine bir tamim göndermişti. Bu öğrencilerin evrakı olmasa dahi okullara kaydettirilmesi bildirilmişti⁹⁹. Maarif Vekâleti açısından en mühim meselelerden biri de çadırlarda iş görmeye çalışan Erzincan Maarif Müdürlüğünün, Erzincan'ın Kemah ilçesine alınması meselesiydi. Maarif idaresinin müdür ve diğer çalışanları başka vilayetlere tayin edilmiş yerlerine yenileri atanmıştı. Fakat son derece zor şartlar altında çalışan personelin Kemah ilçesine taşınmasının daha uygun olacağı müşahade edilmişti. Zaten Maarif Vekâleti Erzincan şehrinde, içinde bulunan eğitim-öğretim yılına hiçbir okulun yetiştirilemeyeceğini bildirmişti. Bu bağlamda Erzincan'daki maarif personelinin bahsedilen zor şartlara mecbur edilmesinin bir gereği olmadığı anlaşılmış ve ilgili personelin Kemah ilçesinde görevlendirilmesi uygun görülmüştü¹⁰⁰.

Hükümet deprem mıntıkasındaki çeşitli işlerle ilgili faaliyetleri tek elde toplamak maksadıyla Başvekâlet Müsteşarının liderliği altında bir merkezi komisyon kurmuştu. İskân, geçici inşaat ve tamirat konuları ile ilgilenecek komisyonda, Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Müsteşarı, Nafia Vekâleti Müsteşarı ile Kızılay mümessili vardı¹⁰¹. Erzincan şehri Belediye Reisliği ise Dâhiliye Vekilinin önerisi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı uyarınca Vali uhdesine verilmişti¹⁰². İşleri kolaylaştıracak ve düzene sokacak bu çalışmaların yanında depremin faturası da görevde ihmalkâr davranan memurlara kesilmişti. Tokat Valisi Selahattin Üneri depremin ilk günlerinde acil tedbirleri almadığı için merkeze Vekâlet emrine alınmıştı. Yerine Siirt Valisi İzzettin Çağpar vekâleten görevlendirilmişti¹⁰³.

⁹⁷ Vakıf, 5 Ocak 1940, s.2.

⁹⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 89 124 8.

⁹⁹ Vakıf, 11 Ocak 1940, s.2.

¹⁰⁰ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 143 24 17.

¹⁰¹ Akşam, 16 Ocak 1940, s.1.

¹⁰² BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 91 57 14.

¹⁰³ Vakıf, 25 Ocak 1940, s.5.

Deprem bölgesinde halkı, çadırlardan ve geçici barakalardan kurtarmak için çalışmalar hızlı bir şekilde başlatılmıştı. Ama bu defa ilmin emrettiği usuller çerçevesinde hareket etmek lazım geldiğini anlayan hükümet evvela bölgeye jeolojik etütleri yapması için bir bilim adamı heyeti göndermeyi uygun görmüştü. Bu bilim heyeti içerisinde İstanbul Üniversitesi, Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Yüksek Mühendis Mektebi profesörleri ve ilmi elemanlarıyla Nafia Vekâleti uzmanları yer almıştı¹⁰⁴. Zaten gazetelerde faturanın ağır olması bilimin gereklerinin yerine getirilmemesi ile izah edilmişti¹⁰⁵. Bunun dışında bölgede gerekli keşifleri yapan ve bu doğrultuda modern Erzincan şehrinin yeniden inşası için bir rapor hazırlayan Erzincan Valiliği durumu yazıyla Başvekâlet makamına bildirmişti. Raporda, ucuza mal edilebilecek ve halkın her türlü ihtiyacına cevap verebilecek nitelikte ev tipleri belirlenmiş, bu ev tiplerinin keşif ve projelerinin Nafia Vekâleti yapı ve şehircilik işleri tarafından yapılmasına emir ve müsaade edilmesi hususu Başvekâlet makamına arz edilmişti¹⁰⁶. Bu çalışmaların neticesinde arazi etütleri yapılmış Trabzon şosesi olarak bilinen mevkîe birer katlı evler inşa edilmiştir. Üç kilometrekarelik alanı kapsayan arazide 11 bin nüfus barındırılmıştır. Bunlardan başka Avusturya'dan 652 adet kurma ev de satın alınmıştı. Sadece evlerin inşası değil yeni yolların yapılmasının da üzerinde durulmuştur. Sırf bunun için devlet bütçesinden 20 bin lira ayrılmıştır¹⁰⁷. İnşa faaliyetleri o kadar hızlı yapılmıştır ki depremin üzerinden daha 1 yıl bile geçmeden Kızılay'ın yaptırdığı evlerin 29 Ekim 1940 tarihinde açılış töreni gerçekleştirilmiştir¹⁰⁸.

Dâhiliye Vekili Faik Öztrak ile Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş deprem bölgelerindeki incelemelerinin ardından başkente dönmüş ve Büyük Millet Meclisine konu ile ilgili izahat vermişlerdi. Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş depremden 11 gün sonra bile canlı insan çıkarıldığını, fakat yollarının kapalı olmasından ötürü Refahiye, Suşehri, Koyulhisar,

¹⁰⁴ Ulus, 12 Ocak 1940, s.1.

¹⁰⁵ Vala Nureddin, 2 Ocak 1940 tarihli Akşam gazetesinde şunları yazmıştı: “Kabul edelim ki, bu böyle! Zelzeledeki ölümlerin ekserisi cehaletimizdendir... Şüphesiz feleğin büyük bir darbesini yedik; şüphesiz böyle bir sarsıntıya maruz kalanın zaiyatı da olur; fakat deniyor ki: mimarının çok dahli var. Üstü düz ve kiremitsiz toprak damlar, birdenbire çökerek altındakileri ezmiştir. Nitekim iyi çatılı evler az yıkılmış da çatısızlarda çok adam mahvolmuştur. Kubbeli tavanlar ve bağdadili duvarlar daha mukavemetli oluyor. Öyleyse bundan sonrası için tedbirli davranmak, zelzele memleketi olan Türkiye’de fenni şekilde inşaat yapmak mecburiyetindeyiz... Muhakkak ki Türk milleti bu işin üstesinden gelebilir. İptidai damlarımız altında on binlerce nüfusumuzu ezdirişimiz inşallah sonuncu olur... Bundan sonraki mukadder zelzele, Türkiye’de kolay kolay yıkılacak bina bulamaz ve sedler arasında mahpus kalır... Buna inanmazsak, yeni felaketleri bekleyelim.” Bkz; Akşam, 2 Ocak 1940, s.3.

¹⁰⁶ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 81 535 6.

¹⁰⁷ İ. Haçin, a.g.m. s.65.

¹⁰⁸ Abdullah Ahi Tuncer, *Erzincan’da Yazdım*, Türk Kızılay Yayınları, Ankara 2011, s.41.

Şebinkarahisar, Mesudiye, Reşadiye şehirlerine yardıma geç kalındığını belirtmişti. Geç de olsa sıhhi yardım heyetlerinin adı geçen şehirlere gönderilmiş olduğunu söyleyen Alataş'ın ardından söz alan Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, buralara develerle yardım ulaştırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Bu şehirler içerisinde vekilleri en fazla zora sokanlar ise Şarkikarahisar, Mesudiye, Suşehri ve Koyulhisar'dır. Her depremde görülebilen cinsten tartışmalar bu depremde de olmuş ve bir takım dedikodulara Dâhiliye Vekili bizzat cevap vermek durumunda kalmıştı. Faik Öztrak, yağma ve yolsuzluk olduğu şeklinde şayialar dolaştığını, bu şayiaların iyi niyetle çalışan insanlara isnat edilen asılsız bilgiler olduğunu ve bunların kirli maksatlarla ortaya atıldığını belirtmişti¹⁰⁹. Bir milletvekilinin imdat vasıtalarının çoğaltılması gerektiği yönündeki görüşüne de cevap veren Öztrak, "Felaketin tam 11 vilayette vaki olduğunu hatırlamak gerekir." diyerek imdat vasıtalarının eksikliği hususu dışında "İdarecileri asıl etkileyen her şeyden ziyade tabiatın imkân vermeyen şiddetidir." ifadeleri ile meselenin bir başka yönüne dikkat çekmiştir. Ayrıca oturumda Şarkikarahisar şehrinin vilayet olarak yeniden tesisi mevzusu açılmış, Dâhiliye Vekili de Şarkikarahisar'da çalışanları en çok zorlayan hususun ulaşım olduğunu söyleyerek burada vilayet tesis edilmiş olması yaşanan sorunları bertaraf etmezdi demiştir. Adeta depremin muhasebesinin yapıldığı Meclis oturumunda, bir diğer konu da Kelkit vadisindeki ulaşım meselesidir. Burada muntazam yolun bulunmayışının felaketin bilançosunu ağırlaştırdığı tartışılmıştı. Kelkit vadisinde muntazam yol yapılması hususunda Öztrak ve milletvekilleri mutabık olmuştu. Öztrak, ayrıca Reisicumhurun bölgede yaptığı incelemelerin sonunda biran önce bu yolun yapılması emrini verdiğini de milletvekillerine ifade etmişti¹¹⁰. Mecliste gündeme gelen en önemli konulardan biri olan ulaşım meselesi gazete sütunlarında da çeşitli yazılarla gündeme getirilmişti. Yekta Ragıp Önen şu satırları yazmıştır:

"Erzincan ve Şebinkarahisar'ı mukayese ediniz! Birine tren ulaşmış diğerine henüz varamamış. İkisi de aynı gecede yıkılıyor. Birindeki felaketzedelerin hemen imdatlarına koşuluyor, yiyecek, giyecek dağıtılıyor, yaralı ve sağ kalanlar tahliye ediliyor, aynı müddet zarfında diğerine henüz iptidai yardım bile yapılamıyor. Bu iki şehrin vaziyetlerini karşılaştırdınca Erzurum'a dayanan demiryollarımızın bir de bu bakımdan ne büyük bir hizmet ifa ettiklerini görüyoruz. Bugün barınacak yer olmadığı için sağ kalanları birkaç gün içinde memlekete dağıtan katarlar, yarın havalar düzeline,

¹⁰⁹ Akşam, 11 Ocak 1940, s.5.

¹¹⁰ Ulus, 12 Ocak 1940, s.4.

buralarda yeni binalar yapılmaya başlayınca bütün inşaat malzemesini ve yurtlarından ayrılan felaketzedeleri yine eski yerlerine kısa bir zamanda götürüp bırakacak... Demiryolu siyasetinin senelerce ısrarla takip eden milli şef İnönü'nün bu siyasetteki ısrarından büyük bir isabet ve ileriye görüşleri bir kere daha sabit oluyor¹¹¹.”

Mecliste bu konuşmalardan başka memurların deprem sonrasındaki tutum ve davranışları ele alınmıştı. Memurların çalışmaları hususunda yapılan bazı tenkitler üzerine Dâhiliye Vekili, vazifelerini iyi ifa etmeyen memurların bulunabileceğine ihtimal verebileceğini dile getirmişti. Fakat eğer varsa bunların çok mahdut olduğunu düşündüğünü de açıklamıştı. Merkezden ayrılmayan valilerin olduğu yönündeki eleştirilere ise, bunların Dâhiliye Vekâletinin bilgisi dâhilinde olduğunu söyleyerek karşılık vermişti. Ayrıca valilerin merkezden ayrılmalarının her zaman iyi olmayacağını, eldeki imkân ve vasıtaları hesaba katmak mecburiyetinde olduklarını da vurgulamıştı¹¹². Meclisin kış tatiline girmeden önceki son oturumunda Başvekil Refik Saydam söz almış ve ortaya atılan bir takım laflarla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Kalplerimiz felaket yüzünden ne kadar muzdarip ise vicdanlarımız da mümkün olanı yapmış olmak kanaatiyle müsterihtir. Amiyane rivayetler bu memlekete zarar vermek isteyenlerin ne kadar adi vasıtalarla tenezzül edebildiklerini gösteren delillerdir¹¹³.”

2.1.2. İç ve Dış Yardımlar

1939'da Erzincan'da vuku bulan deprem yurt çapında derin üzüntü yaratmıştı. Hem resmi makamlar hem de bir takım sivil girişimler deprem yaralarını sarabilmek için gayretlerin en büyüğünü ortaya koymuşlardı. Cumhurbaşkanı haberi alır almaz bir açıklama yapmış ve milletin Erzincan ile yakından alakadar olacağını beyan etmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi de hemen çalışmalara başlamış ve yardım konusunda Meclis çatısı altında “Milli Muavenet” adıyla bir komite teşkil etmişti. Komite faaliyete geçerek birinci taksit olarak Meclis namına 20 bin lirayı Kızılay hesabına yatırmış, vilayetlere de tali komitelerin kurulacağını duyurmuştu. Bunun üzerine Türkiye'nin dört bir yanında Vilayet Milli Yardım Komiteleri kurulmuştu. İstanbul'da teşekkül eden Vilayet Milli Yardım Komitesinin başkanlığı İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın uhdesindeydi. Kırdar, Vilayet Milli Yardım Komitesinin toplantısına tanınmış iş adamları ve ticari şirketlerin

¹¹¹ Vakıf, 8 Ocak 1940, s.3.

¹¹² Ulus, 12 Ocak 1940, s.4.

¹¹³ Vakıf, 19 Ocak 1940, s.1.

temsilcilerini çağırarak onlardan bağışta bulunmalarını talep etmişti¹¹⁴. Milli Yardım Komitesinin basına yansıyan ilk tebliği ise şu şekildeydi:

“Yurdumuzda son sarsıntılardan müteessir olan felaketzede vatandaşlarımıza yardım maksadıyla Büyük Millet Meclisinin dünkü celsesinde Meclis reisi başkanlığında teşekkülü kararlaştırılmış Milli Yardım Komitesi, bugün B.M.M Reisi Abdülhalik Renda’nın riyasetinde C.H. P. Genel Sekreteri Doktor Fikri Tüzer ile Meclis Parti müstakil Grubu Reis Vekili Rana Tarhan’dan ve Meclis Parti Grubu Reis Vekili Hilmi Uran’dan mürekkep olarak teşekkül etmiştir. Komite bu maksatla yapılacak nakdî ve aynî yardımların doğruca Milli Yardım Komitesi hesabına Kızılay’a yatırılarak oradan makbuz alınmasını esas olarak kabul etmiş ve B.M.M azasının ilk taksit olarak Kızılay’a 20 bin lira yatırmıştır. Komite tekml vilayetlere tali komiteler teşkiliyle her yerde hayırsever vatandaşların teberrüatını toplamak için mülhakata tebligatta bulunmayı da kararlaştırmıştır¹¹⁵.”

Mili Yardım Komitesinin çağrısı geniş yankı bulmuştu. Reiscumhur İsmet İnönü Milli Yardım Komitesinin emrine deprem felaketzedeleri için 10 bin lira bağışta bulunmuş¹¹⁶, eşleri Bayan İnönü de Milli Yardım Komitesi adına faaliyet yapan merkezleri dolaşarak çalışmaları kontrol etmiştir¹¹⁷.

Her depremde daha doğrusu her afette olduğu gibi 1939 Erzincan Depremi’nde de Kızılay, kritik bir rol üstlenmişti. Yardım için gönderilen paraların Kızılay’da toplanması kararlaştırılmıştı. Kızılay Genel Merkezi ilk yardım olarak, beş yüz çadır, bin don, bin gömlek, bin battaniye ve on beş bin lira parayı Erzincan Kızılay Merkezi adına göndermişti. Bundan başka üç yüz çadır, beş yüz battaniye, beş yüz don, beş yüz gömlek ve üç bin lira parayı Tokat Kızılay Merkezi’ne; iki yüz çadır ile iki bin lira parayı Zara Kızılay şubesine; iki bin lira tutarında bir parayı da Ordu Kızılay Merkezi’ne ilk etapta göndermiştir.¹¹⁸ Bu ilk yardımlardan sonra da sevkیاتlar devam etmişti. Kızılay Genel Merkezi, Anadolu’yu sarsan depremde bölgeye 8487 çadırı, 300 yataklı bir hastaneyi ve yine deprem bölgesindeki köy ve kasabalarda faaliyet gösterecek 225 yataklı gezici bir diğer hastaneyi deprem mahalline sevk etmişti. Kızılay cemiyeti, çıkarılan yasalarla belediye, gümrük ve liman ücretleri vergilerinden bir yıl süreyle muaf tutulmuştu. Bu, yardım için daha büyük bir paranın ayrılmasına olanak tanıyan bir gelişmeydi. Yıl boyunca

¹¹⁴ A. Yüksel, *a.g.e.*, s. 253.

¹¹⁵ Ulus, 29 Aralık 1939, s.1.

¹¹⁶ Ulus, 4 Ocak 1940, s.1.

¹¹⁷ Vakit, 2 Ocak 1940, s.5.

¹¹⁸ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 178 234 5.

depremzedelere yardımlarını sürdüren Kızılay'a, Demiryolları da 2/3 indirim uygulamıştı¹¹⁹.

Ziraat Bankası ilk yardım olarak bütçesindeki mevcut bütün tahsisatı olan 17 bin lirayı Milli Yardım Komitesinin emrine vermişti. Milli Piyango İdaresi de 50 bin liralık bir yardım yaparken, İnhisarlar Umum Müdürlüğü deprem bölgesindeki Baş Müdürlüklerine, 1 milyon sigara ve 2242 şişe kanyanın felaketzedelere verilmesini bildirmişti. Toplumun her kesiminden vicdani bir görev telakkisiyle yardım kampanyalarına katılım artarak devam etmiştir. Şişli Terakki Lisesi eğitimden mahrum kalan çocuklara yardım maksadıyla 10 çocuğu eğitimleri tamamlanincaya kadar okutmaya karar vermişti¹²⁰. Aynı şekilde Türk Maarif Cemiyeti de, ilk eğitimini tamamlayan ya da ilk eğitiminin son sınıfında olan, kimsesiz kalmış 10 kız ve 10 erkek çocuğun, yılda dörder bin lira burs verilmek suretiyle Maarif Cemiyetince okutulacağını bildirmişti. Daha sonraki depremlerde de sık sık görüleceği gibi dayanışmanın önemli bir unsuru olarak sanatkârlar, geliri depremzedelere bağışlanan organizasyonlara katılmışlardır. Bu sanatkârlardan biri Safiye Ayla'dır. Devrin aranan isimlerinden olan Ayla, Çemberlitaş Sineması'nda geliri deprem mağdurlarına bağışlanacak bir konser vermişti¹²¹. Bu duyarlılık yerli sanatçılarla da sınırlı kalmamış, yurt dışından da bu tarz konserler vermek üzere bir takım ünlü simalar, Türkiye'ye gelmek arzusunu göstermiştir. Ünlü viyolonist Huberman ile piyanist İbbeken Raubakinin'in Türkiye'ye gelebilmesi için Hariciye Vekâletinin isteği üzerine İcra Vekilleri Heyeti bu sanatkârlara 2 ay kalma izni vermişti¹²². Yine halkın büyük bir ilgiyle takip ettiği spor dallarından olan futbol da daha o yıllarda yardımların toplanması için cazip bir vasıta olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, içlerinde Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın bulunduğu takımlar bir turnuvaya katılmış ve önemli sosyal duyarlılık örneği ortaya koymuşlardır¹²³. Devrin saygın işadamlarından olan Nuri Demirağ, 200 çadır, 400 çuval un, önemli miktarda yiyecek ve tıbbi malzemeyi yanına alarak deprem bölgesine gitmişti. Demirağ'ın yanında ayrıca eczacı ve doktorlardan oluşan sekiz kişilik bir heyet de vardı¹²⁴. Kızılay Genel Merkezine ulaşan yardım listelerinin içinde Nuri Demirağ'ın kardeşi

¹¹⁹ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara 2001, s.191-194.

¹²⁰ Ulus, 3 Ocak 1940, s.8.

¹²¹ Vakıf, 6 Ocak 1940, s.3.

¹²² BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 90 14 19.

¹²³ Ulus, 8 Ocak 1940, s.1.

¹²⁴ Vakıf, 4 Ocak 1940, s.5.

Abdurrahman Demirağ'ın ve Vehbi Koç'un isimleri de yer almaktaydı. Her iki iş adamı da 5000 lira bağış yaparak deprem acılarını hafifletmeye çalışmışlardı¹²⁵. Benzer bir biçimde Avrupa'nın saygın iş adamları içerisinde yer alan ve Paris'te ikamet eden Gülbenkian da Adliye Vekili Fethi Okyar vasıtasıyla depremzedelere yardım elini uzatmış, 1000 İngiliz lirası göndermiştir¹²⁶. Mısır Hidiv ailesi de daha önceki depremlerde gösterdiği yardım severliği burada da göstermiştir. Sabık Hidiv Abbas Hilmi Paşa adına oğlu Kızılay veznesine 4000 lira yatırmıştır¹²⁷. Sadece hali vakti yerinde olan insanlardan yardım gelmemiştir. Anadolu'nun her bir tarafında, merhametli Türk insanının erdemini gösteren birçok bağış haberleri duyulmuştur. Hakkâri, Kırşehir ve Antakya'da çalışan memurlar maaşlarının %10'unu depremzedeler için bağışlamışlardı. Isparta ve Eskişehir'de de memurlar, 5 ay boyunca maaşlarının bir kısmından depremzedeler için kesinti yapılmasını istemişlerdi. Yüksek Ziraat Enstitüsü, Maarif Merkez teşkilatı ve İş Bankası Merkez şubesinde çalışanlar da maaşlarının bir bölümünü depremzedeler için ayırmışlardı¹²⁸. Diyanet İşleri Başkanlığı bu süreçte boş durmamış ve halkı yardıma teşvik edebilecek bir takım girişimlerde bulunmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı, camilerde milletin şefkat ve merhamet duygularını harekete geçirecek derecede tesirli hutbeler okutmuş ve memurlarının maaşlarının belli bir bölümünü yardım için bağışlamıştı. Diyanet teşkilatı, bunun dışında büyük acıyı hafifletmek için maddi ve manevi her suretle yardımı bir kutsi vazife kabul ettiklerini Başvekâlet makamına bildirerek verilecek emre amade olduklarını da ifade etmişti¹²⁹. Böylesine yoğun katılımlı bir kampanyanın sonunda 18 Mart 1940 tarihine kadar çeşitli valiliklere, kaymakamlık ve Kızılay teşkilatına gönderilen paranın toplamı 156.617.710 lirayı bulmuştu¹³⁰.

Türk toplumunun nasıl bir kenetlenme durumu içerisinde olduğunu idrak etmek için Müslim-gayrimüslim tüm vatandaşların ortaya koydukları büyük gayreti anlamak gerekmektedir. Bu gayreti takdir eden bazı yazarlar, gazetelerinde bu çalışmalarını övmüştür. Vala Nureddin “Sezar'ın hakkını Sezar'a, Solomon'un hakkını Solomon'a vermeli” başlığıyla bir yazı kaleme almış, Hristiyan ve bilhassa Musevi vatandaşlarımızın

¹²⁵ A. Yüksel, *a.g.e.*, s. 253.

¹²⁶ Akşam, 5 Ocak 1940, s.4.

¹²⁷ Vakıf, 5 Ocak 1940, s.2.

¹²⁸ İ. Haçin, *a.g.m.*, s.53.

¹²⁹ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 7.

¹³⁰ İ. Haçin, *a.g.m.*, s.58.

memlekete ne kadar bağılı olduklarını gösterdiklerini şu sözlerle ifade etmişti. ”...Gerek listeleri tetkik ederken gerek iane toplayanlarla konuşurken öğreniyoruz ki münhasıran Müslüman vatandaşlarla meskûn olan zelzele sahasındaki felaketzedelerin imdatlarına koşmak için keseye davranmak hususunda muhtelif mezheplere mensup Hristiyanlar, fakat bilhassa ve en başta Museviler, adeta birbirleriyle yarış etmişlerdir¹³¹.”

Tüm bu çalışmaların yanında hükümet de, çeşitli yasal düzenlemeler yaparak depremzede halkın elini rahatlatmış ve bu sayede yardımlara başka bir boyut kazandırmıştır. Hükümetin Meclise sunduğu bir kanun teklifinde, deprem mıntıkasında çalışan memur ve müstahdemlere ikişer, emekli ve yetimlere üçer aylık maaşları oranında avans verilmesi ve nihayetinde bu avansın 2 sene zarfında geri alınması düşünülmüştü. Ayrıca sel ve depremlerde, evi yanan veya yıkılanlara kazanç, bina, arazi, veraset ve hayvan vergilerinin terkinini öngörülmüştü. Ticarethane ve akarları harap olanların bu ticarethane ve akarlardan dolayı verdikleri vergi de af olacaktı. Tabi bu hükümlerin uygulanacağı durumlar Vekiller Heyetince tespit olunacaktı¹³². Bu teklif Meclisteki görüşmelerin ardından yasalaşmış ve türlü sıkıntılarla uğraşan vatandaşa rahat bir nefes aldırılmıştır¹³³. Bu dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü, deprem mahallinde zarar gören memurlarına ödenmek üzere 400 lira tazminat verilmesini talep etmiş, İcra Vekilleri Heyeti de talebi uygun bulmuş, bu suretle vakıf memurlarının zararları da kısmen karşılanmaya çalışılmıştır¹³⁴. Benzer bir istek de Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından dile getirilmişti. Fevzi Çakmak’ın Başvekâlete yazdığı yazıda, depremden mustarip olan subaylara birer, vefat eden subayların ailelerine de ikişer maaş nispetinde para yardımı yapılması talep edilmişti¹³⁵. Hükümetin ele aldığı bir diğer konu da borçlara ait icra takibinin durdurulması meselesiydi. Hükümet, depremde harap olan ve iktisaden çaresiz durumda kalan mıntikalarda mukim borçluların, icra takiplerinin 6 ay müddetle durdurulmasına karar vermişti. Ancak depremden zarar görmemiş olanlar, geçiminden fazla kazancı olanlar ile deprem bölgesinde halen memur ve müstahdem olarak çalışanlar bu kapsamın dışında tutulmuştu¹³⁶. Hükümet benzer bir kolaylığı da kuraklık, deprem ve sel

¹³¹ Akşam, 8 Ocak 1940, s.3.

¹³² Akşam, 13 Ocak 1940, s.1.

¹³³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 90 18 13.

¹³⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 89 130 4.

¹³⁵ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 843 6.

¹³⁶ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 90 20 4.

gibi afetler yüzünden borç taksitlerini ödeyemeyecek duruma gelen çiftçiler için sunmuştur. Bu durumda olan çiftçilerin borç taksitleri ertelenmiştir¹³⁷. Yıkılan şehirlerin yeniden inşası için kereste çok önem teşkil etmiş bir malzemeydi. Kızılay, kereste üretimi yapan çeşitli fabrikalardan ihtiyacı olan malzemeyi temin ederek çalışmalarını yürütüyordu. Hükümet depremzedeler için üretim yapan bu fabrikaları da düşünmüş, onları teşvik etmek maksadıyla onlardan muamele vergisini almamıştı¹³⁸.

Dünya kamuoyu bu dönemde bütün dikkatini İkinci Dünya Savaşı'na çevirmiş olmasına rağmen Türkiye'deki afete de sessiz kalmamıştı. Birçok ülke taziye mesajı ve yardım göndermek için Türk hükümetiyle iletişime geçmişti. Londra, Paris, Berlin ve Roma radyoları 28 Aralık gecesi depremi, dinleyicilerine aktarmış ve Türkiye'nin üzüntülerini paylaşmışlardı¹³⁹. Yunanistan'da çıkan gazeteler depremi sütunlarına taşımış ve son zamanlarda benzer felaketler yaşayan Yunanistan, Türkiye'nin kederini anlamaktadır demişlerdi. Felaketi, Elen milletinin kendi yası gibi telakki ettiğini kaydeden gazeteler, Türk milletinin organizasyon konusundaki becerilerine atıf yaparak çok kısa bir sürede etkili yardımların yapılacağını ve bu sayede harabelerin mamurelere dönüşeceğinden emin bulunduklarını ifade etmişlerdi¹⁴⁰. Nüfus mübadelesi meselesi halledildikten sonra Yunanistan'la sıcak ilişkilerin tesisi edildiği, bu deprem vesilesiyle bir kez daha anlaşılmaktadır. Yunan Başbakanı Metaksas, Anadolu Ajansı vasıtasıyla Türk milletine şu mesajı göndermişti:

“Hiçbir felaket karşısında sarsılmayan böyle milletlerin, mukadderatı ancak büyük olabilir, eminim ki asil Türk milleti onun bariz vasfı olan faaliyeti sayesinde, harabeler üzerinde yeniden parlak eserler yükseltecektir. Yarın başlayacak olan kuvvetli olmasını temenni ettiğim aynı sene içinde iki memleketimiz, tarihin kendilerine vazife kıldığı, sulh ve medeniyet eserinde de el ele teşriki mesai edecektir¹⁴¹.”

Yunan gazetelerinden Elefteron Vima da, zor şartlar altında büyük bir süratle yardımların yapıldığına değinmiş, Türk devlet teşkilatının mükemmelliğini vurgulamıştı. Benzer bir övgüye de Times gazetesinin 29 Aralık'ta çıkan sayısında rastlıyoruz:

¹³⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 92 83 7.

¹³⁸ İ. Haçin, *a.g.m.* s.58.

¹³⁹ Vakit, 29 Aralık 1939, s.5.

¹⁴⁰ Ulus, 30 Aralık 1939, s.3.

¹⁴¹ Ulus, 2 Ocak 1940, s.4.

“...Bu felaket karşısında yegâne teselli yirmi sene evveline nazaran, Türkiye’nin, vaziyetini daha seri bir suretle düzeltecek kudret ve kabiliyeti haiz bulunmasıdır. Eskiden böyle bir felaket olsaydı iyi şose ve demiryollarının fıkdanından dolayı fena bir havada süratle imdat göndermek hemen hemen gayri mümkün olurdu. Şimdi Ankara’dan ve Samsun’dan Sivas ve daha ötesine yapılmakta olan demiryollarının inşası ikmal edilmiş olduğundan ve ağır nakliyatına müsait şose yapılmış bulunduğundan, felakete uğrayan şehirlere hükümet süratle yardımda bulunabilecektir... Şu kadar var ki yeni Türkiye’yi bilenler yardım teşkilatının çabuk ve mükemmel olacağından haberdardırlar. Felaketten kurtulanlar da uğradıkları ziya ve mahrumiyetleri metin bir tevekkül ve metanet ile karşılayacaklardır. Şarktan at üzerinde gelmiş bulunan Türkler’in seciyeleri metindir¹⁴².”

Reisicumhur İsmet İnönü’ye birçok ülkeden gelen mesajda Türkiye’nin yaşadığı acının paylaşıldığı ifade edilmekteydi. Türkiye’ye taziye telgrafi çeken ülkeler ve başındaki devlet adamları ise şunlardı: Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, Hollanda Kraliçesi Wilheimin, Fransa Cumhurbaşkanı Alber Lebrun, Romanya Kralı Karol, İngiltere Kralı Georges, İran Şehinşahı Rıza Pehlevi, İtalya Kralı Viktor Amanoel, Afganistan Kralı Zahir Han, İsviçre Konfederasyon Başkanı Etter, Elen Kralı İkinci Georges, Bulgar Kralı Boris, Polonya Cumhurbaşkanı Vladislav Race Klewica, Macar Naibi Amiral Horty, Yugoslav Naibi Prens Paul, Şarki Ürdün Emiri Emir Abdullah, Suudi Arabistan Meliki Abdülaziz¹⁴³, Mısır Kralı Birinci Faruk, Danimarka Kralı Kristiyan, İspanya Devlet Reisi General Franco, Yemen İmamı Yahya ve Lübnan Cumhur Reisi ile Filipin Cumhur Reisi¹⁴⁴, Japonya İmparatoru, İsveç Veliht Prensi Adolf ve zevcesi Luise, Irak Kral Naibi Abdullah, Suriye Başvekili Behiç Khatif, Papa 12. Pie, Hindistan lideri Mahatma Gandhi¹⁴⁵ ve Çin Milli Hükümeti Reisi Lin Sen¹⁴⁶. Bunun yanında Alman Büyükelçisi Von Papen Alman hükümetinin adına¹⁴⁷, Sovyet Büyükelçisi Trentief ise Sovyet hükümeti ve kendi namına Hariciye Vekâletine taziyelerini bildirmişlerdi¹⁴⁸. Yine Hariciye Vekâleti kanalıyla Türkiye’ye teessür mesajı ileten bir diğer ülke de Arjantin’dir. Arjantin Dışişleri Bakanı Marya Catalios, Şükrü Saraçoğlu’na telgraf çekerek üzüntülerini bildirmişti¹⁴⁹.

Elbette ki uluslararası camianın depreme ilgisi sadece taziye mesajı boyutunda değildi. Savaş koşullarının genel itibariyle ekonomileri yorduğu bir dönemde birçok ülke

¹⁴² Akşam, 3 Ocak 1940, s.7.

¹⁴³ Akşam, 1 Ocak 1940, s.8.

¹⁴⁴ Ulus, 2 Ocak 1940, s.4.

¹⁴⁵ Ulus, 4 Ocak 1940, s.1.

¹⁴⁶ Vakit, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁴⁷ Ulus, 30 Aralık 1939, s.3.

¹⁴⁸ Vakit, 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁴⁹ Akşam, 1 Ocak 1940, s.8.

Türkiye'ye yardım elini uzatmıştı. Bunun en önemli örneği İngiltere'dir. Daha felaketin ilk günlerinde, gazetelerde, olayı haber alan İngiltere hükümetinin 100 bin İngiliz lirasını Türk hükümetinin emrine ayırdığı yazılmıştı¹⁵⁰. İngiltere Büyükelçisi, Hariciye Vekâletine giderek, İngiltere hükümetinin depremzedeler için 25 bin İngiliz lirası, İngiliz Kızılhaç'ının ise 1000 İngiliz lirası teberru ettiğini bildirmişti. Büyükelçi, bunun dışında da eşya ve ilaç yardımında bulunulacağını da iletmişti. Ayrıca Türkiye felaketzedelerine yardım için Lord Lloyd'un ve Sir George Clarc'ın riyasetinde bir komite kurulmuştur¹⁵¹. Bu komite etkin bir çalışma içerisinde bulunmuş ve kısa sürede önemli bir yardım faaliyetine imza atmıştır. 26 Ocak 1940 tarihli gazetelerde Lord Loyd'un riyasetinde teşekkül eden yardım komitesinin 27 bin kişiye giyecek eşya ve iki ton da ecza gönderdiği yazılmıştı¹⁵². Bu arada İngiltere'deki bu komite, gönderilen yardımın dağıtımını kolaylaştırmak için Türkiye'ye Sir Wyndham Deedes'i göndermişti¹⁵³. Almanya'nın tüm Avrupa'yı tehdit ettiği bir ortamda İngiltere, Türkiye'ye ve Türkiye'deki bu doğal afete yakın ilgi göstermişti. Öyle ki İngiltere Başbakanı Chamberlain, Mansion Hoose'de siyasi bir konuşma yapmış ve konuşmasında sözü Türkiye'ye getirerek şunları söylemişti:

“...Diğer bir memleket diğer alicenap bir dost daha vardır ki, ona da derin sempatilerimizi buradan arz ediyoruz. Evvela bugün harp halinde bulunmayan ve fakat birkaç gün zarfında zelzele, tuğyanlarla bütün muharip devletler mecmuunun birçok haftalık muharebeler neticesinde gördüğü bütün zararlardan daha büyük zararlar görmüş olan Türk diyarıdır. Bugün bu dostumuzun uğradığı zararın miktarını tespit etmekten aciz bulunuyoruz. Çünkü her saat yeni tafsilat ile vaziyet değişmektedir. Bizzat Reisisumhurunun yüksek idaresi altında bütün felaketzede yerlere yardım edebilmek için ne yapmak kabilse hepsi yapılmaktadır. İnsanı hayranlıklar içinde bırakan metin Türk köylüsü, bu büyük felaketlere milli hasleti olan sabır ve cesaretle karşı koymaktadır. Fakat tabiidir ki bizler, onların dostları olan bizler bu milli felaket karşısında kendilerine yalnız sempatilerimizi değil, aynı zamanda muavenet ellerimizi de uzatmak mecburiyetindeyiz. İngiliz ve Fransız hükümetleri ilk yaptıkları yardıma ilave olarak yeniden muavenetlerde bulunmaya amade olduklarını Türk hükümetine bildirmişlerdir. Her üç hükümet bu muavenete ne suretle devam edilmek lazım geldiği noktasını birlikte tetkik etmektedir¹⁵⁴.”

¹⁵⁰ Vakıf, 31 Aralık 1939, s.1.

¹⁵¹ Akşam, 7 Ocak 1940, s.5.

¹⁵² Akşam, 26 Ocak 1940, s.10.

¹⁵³ Cengiz Atlı, “1939 Erzincan Depreminde İngilizlerin Yardımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 34, 2014, s.254.

¹⁵⁴ Vakıf, 10 Ocak 1940, s.1.

Bu süreçte İngiltere Bahriye Nezareti, mümkün olan her türlü yardımı yapmayı arzu ettiğini ifade etmiş, depremzedelerin yaralarını sarmaya fayda sağlayacak bir hastane gemisini Türkiye'ye göndermek isteğini bildirmişti. Karadeniz'e gönderilecek olan Maine adlı bu geminin yanında bir de yardımcı kruvazör geminin gönderilmesi tasavvur edilmiş ancak buna Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümleri müsaade etmediğinden, Türk makamlarına resmi başvuru yapılmıştı¹⁵⁵. Gerekli yazışmalar yapıldıktan sonra Maine gemisi, altı doktor, bir diş hekimi ve bir de levazım subayı ile İskenderun'a doğru yola çıkmıştı. İçerisinde ameliyathane ve röntgen cihazı bulunan gemiye çadır, battaniye gibi birçok yardım malzemesi de yüklenmişti¹⁵⁶. İngiltere, bu yardım gemisinden başka Romanya'da bulunan ve İngiltere tarafından satın alınmış olunan 11 adet uçağı da Türkiye'ye göndermeyi teklif etmiştir. Bu uçakların felaketzedelere yapılacak yardımlar için kullanılması düşünülmüştü. Türkiye'de bu uçakların iniş ve kalkışları için uygun alanlar bulunmadığı gerekçe gösterilmiş ve bu yardım talebi teşekkür edilerek geri çevrilmiştir¹⁵⁷. Deprem sonrasında aralıklarla çeşitli sevkiyatlar yapan İngiliz hükümetinin 28 Şubat 1940 tarihine kadar yaptığı yardımların toplamı 133 bin sterlini bulmuştu. Bunun 25 bin sterlini para yardımındı, geri kalanı ise Bahriye Nazırlığı ve Savaş Ofisi tarafından yapılan yardımlardı¹⁵⁸. İngiltere'nin o yıllarda henüz çekilmediği Kıbrıs'ta ise Türkler, konsolosluk vasıtasıyla depremzedelere 39 sterlin 18 şilin 10 peni göndermişti¹⁵⁹.

Fransa da deprem olayından sonra Türkiye'yle yakın temas kuran ülkelerden biri olmuştu. Fransa Başvekili B. Daladier, Anadolu'da felakete maruz kalmış insanlar için 25.000 İngiliz lirası ile 5 milyon Fransız frangının, İngiliz ve Fransız hükümetleri namına Türkiye'ye gönderileceğini açıklamıştı¹⁶⁰. İlerleyen günlerde Fransa'nın Ankara Büyükelçisi de Hariciye Vekâletine ülkesinin yaptığı yardımları bildirmişti. Büyükelçinin bildirdiğine göre Fransa hükümeti depremzedeler için 5 milyon frank tahsis etmişti. Fransa'nın Doğu Akdeniz Orduları Komutanlığı da 300 çadır ve 5000 battaniye ile bu yardımın içinde yer almıştı¹⁶¹.

¹⁵⁵ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 844 14.

¹⁵⁶ İ. Haçin, *a.g.m.* s.61.

¹⁵⁷ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 119 845 6.

¹⁵⁸ C. Atlı, *a.g.m.*, s.252.

¹⁵⁹ Türk Kızılay Arşivi, Kutu No: 1415, Belge No: 7. Bkz; (Ek-3)

¹⁶⁰ Akşam, 1 Ocak 1940, s.1.

¹⁶¹ Akşam, 7 Ocak 1940, s.5.

Amerika Birleşik Devletleri, depremde sonra taziye mesajları göndererek manevi olarak Türkiye'nin yanında olduğunu gösteren ülkelerdendi. Bununla beraber ABD maddi olarak Türk millete yardım sunmaktan geri durmamıştı. Amerikan Kızılhaç'ı 10 bin dolar göndermişti. ABD'nin Ankara Büyükelçisi de Başvekil Refik Saydam'a müracaat etmiş ve İstanbul'daki Amerikan Hastanesinin Başhekimi Dr. Shephard'ın refakatinde bir sağlık ekibini deprem bölgesine göndermeye hazır olduklarını iletmişti¹⁶². Amerikan Büyükelçiliği ayrıca Büyükelçilik için Ford Motor Kumpanyasından satın alınmış olunan iki adet kamyonun Kızılay'a verilmek üzere iade edildiğini de Hariciye Vekâletine bildirmişti¹⁶³.

Depremde meydana geldiği dönemde İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Müttefik devletlerin Türkiye'ye olan bu alakalarının yanında mihver devletlerden Almanya da Türkiye ile yakın temastan geri durmamıştı. Alman uçakları, İstanbul'a ağırlığı 1 tonu bulan tıbbi malzeme ve ilk yardım vasıtaları getirmişti¹⁶⁴. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen de Hariciye Vekâletine başvurarak İstanbul'daki Alman Hastanesinin tüm boş yerlerinin depremde yaralananlar için tahsis edildiğini bildirmişti¹⁶⁵.

Bu süreçte Türkiye'nin komşularına bakacak olursak depremin bilhassa Yunanistan'da geniş yankı bulduğunu söyleyebiliriz. Yunan hükümeti Başbakanı Metaksas bir taraftan samimi mesajlar ifade ederken diğer taraftan da Türk hükümeti ile iletişime geçip yapılacak yardımın aynî mi yoksa nakdî mi yapılması gerektiğini sormuş, 10 bin Türk lirası parayı yahut bu değerinde tıbbi malzemeyi göndermeğe hazır olduklarını bildirmiş, karşılığında da Türk makamlarından aynî yardımın makbul olacağı cevabını almıştı¹⁶⁶. İlerleyen dönemde bölgeye seyyar hastane de gönderebileceğini ileten Yunan hükümeti¹⁶⁷, bir de Yunanistan'da Anadolu depremzedeleri için para toplama komiteleri oluşturmuştu¹⁶⁸. Hatta Yunan Başbakanı Metaksas, bir beyanname yayınlayarak halkını yardıma bizzat çağırılmıştı¹⁶⁹. Devletin en üst katından Kral II. Georges, Türk Büyükelçisini

¹⁶² Akşam, 1 Ocak 1940, s.1.

¹⁶³ Vakit, 10 Ocak 1940, s.3.

¹⁶⁴ Ulus, 9 Ocak 1940, s.2.

¹⁶⁵ Vakit, 10 Ocak 1940, s.3.

¹⁶⁶ Ulus, 30 Aralık 1939, s.3.

¹⁶⁷ Vakit, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁶⁸ Vakit, 11 Ocak 1940, s.1.

¹⁶⁹ Akşam, 12 Ocak 1940, s.2.

çağırıp felaketzedeler için 500 liralık bir yardımı tevdi etmişti¹⁷⁰. Türk hükümeti, ilk etapta nakdî yardım değil aynî yardımları tercih etmişti. Ancak ilerleyen zamanlarda Yunan hükümetinin Türkiye'ye, 10 bin liralık nakdî bir yardımı ilettiğini de 20 Ocak 1940 tarihli gazetelerden öğreniyoruz¹⁷¹.

Türkiye'nin doğu komşusu İran'da parlamento, bir dakikalık saygı duruşunda bulunarak Türk dostlarının acılarını paylaşmıştı. İran Şahı felaketzedeler için 10 bin Türk lirası bağışladığını duyurmuştu¹⁷². Bu dönemde İran gazetelerinde kardeş milletin acılarını paylaşıyoruz şeklinde yazılar çıkarken, İran Kızılaslan ve Güneş Cemiyeti felaketzedeler için 50 bin riyal göndermişti¹⁷³. Tebriz halkı ise 40 ton un, 3 ton pirinç, 93 ton üzüm, kavurma halinde 400 koyun, 300 top paltoluk kumaş, 100 battaniye, 1000 çift çorap teberra etmişti¹⁷⁴. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bu tabiat olayında, komşu ülkelerin duyarlılığının üst seviyelerde olduğu, Bulgaristan'ın iki milyon levalık yardımdan¹⁷⁵ ve Irak hükümetinin 12 bin Türk lirası değerindeki bağışından da anlaşılmaktadır¹⁷⁶.

Romanya hükümeti, Türk makamları ile irtibata geçerek 10 milyon leylik bir yardımda bulunmayı arzu ettiğini bildirmişti. Ancak yardımın daha çok fayda sağlayabilmesi için tercih edildiği takdirde Türkiye'ye bu değerde kereste de gönderebileceği yetkililere iletilmişti. Türk makamlarının tercihi daha önce benzer durumlarda olduğu gibi aynî yardımdan yana olmuştu¹⁷⁷. Mısır hükümeti, Kahire'de bulunan Türk elçisine deprem mağdurları için 10 bin Mısır lirası değerinde bir çek verirken¹⁷⁸, Sovyetler Birliği Halk Komiserler Meclisi 10 bin dolar¹⁷⁹, İsviçre 10 bin İsviçre frangi¹⁸⁰, Avustralya hükümeti 10 bin İngiliz lirası¹⁸¹, Yugoslavya hükümeti 50 bin dinar, Kanada Kızılhaç'ı 5 bin dolar, Çin yardım komisyonu da 50 bin Çin doları değerinde yardımda bulunmuştu¹⁸². Aynı şekilde Belçika Yardım Komitesi 100 bin frank, Japonya Kızılhaç Cemiyeti de 3 bin yen Tokyo'daki Türk-Japon Dostluk Cemiyetine, 7 bin yen de

¹⁷⁰ Akşam, 23 Ocak 1940, s.1.

¹⁷¹ Ulus, 20 Ocak 1940, s.5.

¹⁷² Ulus, 2 Ocak 1940, s.4.

¹⁷³ Vakit, 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁴ Akşam, 26 Ocak 1940, s.10.

¹⁷⁵ Akşam, 1 Ocak 1940, s.1.

¹⁷⁶ Vakit, 1 Ocak 1940, s.6.

¹⁷⁷ Ulus, 30 Aralık 1939, s.3.

¹⁷⁸ Vakit, 3 Ocak 1940, s.5.

¹⁷⁹ Ulus, 5 Ocak 1940, s.1.

¹⁸⁰ Ulus, 15 Ocak 1940, s.4.

¹⁸¹ Akşam, 19 Ocak 1940, s.2.

¹⁸² Akşam, 5 Ocak 1940, s.4.

Türk Kızılay'ına teberru etmişti¹⁸³. Yapılan dış yardımlarda Kızılhaç cemiyetlerinin önemli bir yeri vardı. Kızılhaçlar Cemiyeti Birliği Genel Sekreteri Kont Dö Ronge Ankara'ya gelerek çeşitli temaslarda bulunmuş ve bilhassa Kızılay Cemiyeti ile yapılacak olan işbirliğinin hangi çerçevede mümkün olabileceğini yetkililerle konuşmuştu¹⁸⁴. Afganistan Büyükelçisi, depremzedeler için Afgan Kralı Zahir Han adına 2 bin İngiliz lirası, Afgan Kızılay Cemiyeti adına da 3 bin İngiliz lirası değerindeki yardımı Hariciye Vekiline tevdi etmişti. Hint hükümeti ise Türkiye'ye 1000 çadır göndermişti¹⁸⁵. Ancak bundan başka Hindistan'da, son Halife Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar ile damadı Azam Cah'ın başlatmış oldukları bir yardım kampanyası daha vardır ki burada da depremzedeler için önemli bir meblağ yardım olarak toplanmıştır¹⁸⁶.

Yardımlar konusunda dikkat çeken bir diğer nokta ise yardıma muhtaç hayvanlar konusunda atılmış olan adımlardır. Hayvanları Koruma Derneği inceleme yapmak üzere bir heyeti deprem bölgesine gönderme kararı almıştı. Cemiyet aynı zamanda bir üyesini de bu konuda Ziraat Vekâleti ile görüşme yapmak üzere Ankara'ya göndermişti. Bu dönemde yabancı ülkelerin Hayvan Koruma Dernekleri de deprem sonrası Türkiye'deki durumu soruşturmuş hatta İngiliz Hayvan Koruma Derneği yardıma muhtaç hayvanlar için 200 İngiliz Lirası gönderdiğini bildirmişti¹⁸⁷.

Uluslararası camianın depreme bu derece ilgisi basın dünyasının dikkatini çekmişti. Vala Nureddin, Akşam gazetesinde “Bu Kara Gün Dostluğunuzu Unutmayacağız” başlığıyla bir yazı kaleme almış, Türkiye'ye yardım eden ülkeleri de tek tek yazdıktan sonra bu yardım çabalarını şu şekilde yorumlamıştı: “Türk milletinin beynelmilel aile içinde çok dürüst, çok sevilen ve her yerde sempati ile telakki edilen bir uzuv olması, bunda elbette birinci amildir¹⁸⁸.”

Sonuç olarak merkez üssü Erzincan olan ve toplamda 11 ilde büyük tahribata yol açan 1939 depremi, 32.962 kişinin yaşamını kaybetmesine, 100 binin üzerinde insanın yaralanmasına ve 116.720 binanın ise yıkılmasına sebep olmuştur¹⁸⁹. Ölen insan sayısı

¹⁸³ Akşam, 26 Ocak 1940, s.10.

¹⁸⁴ Ulus, 10 Ocak 1940, s.3.

¹⁸⁵ Akşam, 12 Ocak 1940, s.2.

¹⁸⁶ Ali Satan, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, Yazın Yayinevi, İstanbul 2016, s.182.

¹⁸⁷ Akşam, 10 Ocak 1940, s.3.

¹⁸⁸ Akşam, 5 Ocak 1940, s.3.

¹⁸⁹ C. Atlı, *a.g.m.*, s.254.

bakımından bu deprem dünya tarihinde 27. sıradadır¹⁹⁰. Şiddeti yüksek, yayıldığı alan geniş, tahribatı ise ağır olmuş böylesi bir depremde devlet, çabuk organize olmuş, ulaşım ve iletişim vasıtalarının kifayetsizliğine rağmen eldeki imkânları çok iyi kullanmıştır. Ankara'daki hükümet işi baştan sıkı tutmuştur ancak yolların tahrip olması ve çetin kış koşullarının mevcudiyeti, deprem bölgelerine gerekli müdahaleleri birkaç gün geciktirmiştir. Ona rağmen her deprem sonrasında muhtelif çevrelerden gelmesi beklenen muhtemel serzenişler ve yakarışlar bu depremde çok sınırlı kalmıştır. Basında bu doğrultuda eleştirilere değil bilakis övgü dolu sözlere şahit olunmuştur. Yabancı basında bilhassa Yunan basınında ve Times gazetesinde çıkan yazılar bu tarz methiyelere güzel örnekler teşkil etmektedir. Türkiye basınında ise bazı kalemler yaşananları kadere yorarak, "...Bu mesuliyetini kimseye yükleyemeyeceğimiz bir tabii kazadır ki, ancak doğurduğu akıbeti hafifletmeye mezunuz..." demekle yetinmiştir¹⁹¹. Bazı kalemler ise Cumhuriyet idaresine toz kondurmamış olan bitenden eski rejimi sorumlu tutmuştur. Bu bağlamda yeni rejimin önemli savunucularından birisi Falih Rıfkı Atay, bir yazısında "Mesuliyet, yapılamayan vazifelerden ileri gelir. Son faciada bizim bir kusurumuz yok. Memleket fakirliğinin, kör göreneğin, halk işi ile tasalanmıyan mazinin ise, her şeyde olduğu gibi, büyük kusuru vardır." diyerek meseleye bakışını izah etmiştir¹⁹².

Depremde, Türk milletinin gösterdiği yardımseverlik ise her türlü övgüye değerdir. Eşini ve çocuklarını depremde kaybetmiş olan Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli, ilk dakikalardan itibaren büyük metanetle görevinin başında çalışmalarına devam etmişti¹⁹³. Vatan sevgisinin ve sağlam bir iradenin tezahürü olan bu gayret, Erzincan depremindeki Türk dayanışma ve yardımlaşmasının da timsali olmuştur. Elbette bu olayda Türkiye'ye yardım elini uzatan ülkeler de unutulmamalıdır. 2. Dünya Savaşının ağır şartlarına rağmen yardımdan geri durmayan ülkeler genç Türkiye'ye ne derece önem verdiklerini ortaya koymuşlardır. Arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere İngiltere bu ülkeler içerisinde özel bir yere sahiptir.

¹⁹⁰ İ. Haçin, *a.g.m.*, s.40.

¹⁹¹ Vakıf, 29 Aralık 1939, s.2.

¹⁹² Ulus, 12 Ocak 1940, s.1.

¹⁹³ C. Atlı, *a.g.m.*, s.249.

2.2. 1942 Erbaa (Tokat) Depremi

2.2.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

1939 Erzincan Depremi'nin yaraları daha tam olarak sarılamamışken 1942 yılında yeni bir deprem meydana gelmişti. Aralık ayının sonlarına doğru neredeyse Orta ve Kuzey Anadolu'yu bütünüyle etkileyen bu deprem, esas itibarıyla bölgede 2 aydan beri devam eden depremlerin en şiddetlisiydi¹⁹⁴. Tam olarak 20 Aralık 1942'de saat 17.00'da Tokat ve çevresinde görülen bu sarsıntının, aletsel büyüklüğü 7,0'dı¹⁹⁵. 25 saniye sürdüğü tespit edilen deprem, büyük tahribat yaratmıştı¹⁹⁶. Sarsıntının merkez üssünün Tokat'ın Erbaa ve Niksar ilçeleri civarı olduğu anlaşılmış ancak sarsıntıdan; Ordu, Samsun, Kastamonu, Sivas, Elazığ ve Çorum illeri de etkilenmişti. Bu illerde büyük tahribat yaşanmamıştı fakat Erbaa'da birkaç bina hariç neredeyse şehir tümünden yıkılmıştı. Özellikle hükümet konağının ve postane binasının yıkılmış olması haberleşmeyi engellemişti¹⁹⁷. Erbaa'da üç koldan yayılan yangın Samsun, Tokat ve Turhal Şeker Fabrikaları itfaiye ekiplerinin bölgeye sevk edilmesine neden olmuştu¹⁹⁸. Bu yangınların en büyük sebebi deprem anında devrilen sobalardı. Haliyle yangınlar depremin ortaya çıkardığı manzarayı bir kat daha ağırlaştırmıştı. Erbaa Kaymakamı ve Jandarma Komutanı yaralılar, Postane Müdürü ise ölenler arasındaydı. Tokat Valisi İzzettin Çağpar¹⁹⁹ haberi alır almaz Erbaa'ya doğru hareket etmişti. Kızılay ise derhal harekete geçmiş bölgeye yardım ekipleri ve malzeme sevk etmişti²⁰⁰.

Tokat Valisi İzzettin Çağpar'ın ilk tespitlerinde; 1500 çadıra ihtiyaç olduğu ve Kızılay'ın felaketzedeleri doyurmak için bölgeye 100 sandık şeker, 100 kilo çay ve 500 kilo zeytin göndermesi gerektiği belirtilmişti. Ayrıca açıkta kalanlar için baraka yapılmasının şart olduğu bunun için de cam, çivi ve oluklu çinkonun yine Kızılay tarafından temin edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştı. Valinin tespitleri bununla sınırlı değildi. Erbaa'daki yıkımın büyüklüğü, farklı alanda yardımı mecbur kılmıştı. İzzettin

¹⁹⁴ Ulus, 23 Aralık 1942, s.1.

¹⁹⁵ İsmet Üzen, "1942 ve 1943 Erbaa Depremleri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 40, 2014, s. 78.

¹⁹⁶ Vakit, 22 Aralık 1942, s.1.

¹⁹⁷ Ulus, 23 Aralık 1942, s.1.

¹⁹⁸ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.78.

¹⁹⁹ 1939 başta Erzincan olmak üzere Anadolu'nun büyük bölümünü etkileyen depremde Tokat Valisi Selahattin Üneri acil alması gereken tedbirleri almadığı gerekçesiyle görevinden alınmıştı. Yerine Siirt Valisi İzzettin Çağpar tayin edilmişti. Bu büyük deprem sonrasında Tokat'a vali olarak atanan İzzettin Çağpar, 1942 Erbaa Depremi'ni yerinde yaşamış ve burada gösterdiği yararlılıktan ötürü hükümetin takdirini kazanmıştı.

²⁰⁰ Akşam, 22 Aralık 1942, s.1.

Çağpar, un fabrikasının yıkılmış olduğunu da göz önünde tutarak Tokat'ta günde 30 çuval undan yapılacak olan ekmeğin, bir hafta boyunca deprem sahasına taşınmasını öngörmüştü. Çağpar bir haftalık zamandan sonra ise Toprak Mahsulleri Ofisi'nden un verilmesinin lüzumu üzerinde durmuştu. Yaralıların Tokat Hastanesine sevk edileceğini söyleyen Vali, deprem mıntıkasına yardım için çevre illerden harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiş, Erbaa'ya yapılacak sevkiyat için de Lâdik İstasyonu'nun kullanılacağını bildirmişti²⁰¹.

Erbaa'ya, Tokat'tan ekmek sevkiyatı yapılmaya başlanmıştı, yaralılar için de Turhal Şeker Fabrikası'nın sağlık ekibi yola çıkmıştı. Erbaa'daki manzaranın ağır olduğunu haber alan çevre iller de yardıma koşmuşlardı. Burada özellikle Samsun'dan yapılan yardımlar dikkat çekmektedir. Samsun Lâdik istihkâm bölüğünden 100 kişilik bir ekip Erbaa'ya gitmiş ve buradaki erlere katılarak kurtarma çalışmalarına başlamıştı. Samsun'dan ayrıca yaralılara ilk müdahaleyi yapmak için bir sıhhi heyet de yola çıkmıştı. Fırınları yıkılan Erbaa ile Niksar'a Samsun'dan ekmek sevkiyatı başlamış, ulaşım sorununu aşabilmek için de Samsun'dan motorlu taşıtlar gönderilmişti. Bu motorlu taşıtlar yaralıların bir kısmını, hastaneye dönüştürülen Lâdik Halkevine bir kısmını ise Samsun'a götürmüştür. Samsun'da da halkevi, 50 yataklı bir hastaneye dönüştürülmüştü. Bunun yanında depremzedelere hizmet veren memleket hastanesi de faaliyet göstermekteydi. Devlet Demir Yolları yaralıların sevki meselesini hızlandırabilmek için sürekli yardım trenleri tahsis etmişti. Alınan bu tedbirlerin başında bulunmak üzere Samsun ve Amasya valileri de deprem mıntıkasına gitmişlerdi²⁰².

Amasya Valisi Talat Öncel Erbaa'ya hareketinden önce derhal bir yardım komitesi kurmuş, varlıklı ve hayırsever vatandaşlardan yardım talep etmiş ve 1 saat içinde topladığı ekmek, pekmez, zeytinyağı ve tıbbi malzemeyi de Erbaa'ya sevk etmişti. Bu yardımların yanında depremler sonrasında en çok ihtiyaç duyulan malzemelerden birisi olan çadır yardımı dikkati çekmiştir. Erbaa'daki bu felakette Amasya'dan 200 çadır, Sivas'tan ise 50 çadır gönderilmişti²⁰³. Başkent Ankara'da da depremin duyulmasından sonra hareketlilik yaşanmış, muhtelif ihtiyaçlar için bölgeye sevkiyatlar başlamıştı. Devlet Demir Yolları'nın Ankara'daki hastanesinden 5 Doktor, Numune Hastanesinden de 1 operatör, 1 cerrah asistanı, 2 pansumancı beraberlerinde bolca tıbbi malzeme ile deprem mahalline

²⁰¹ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.79-80.

²⁰² Ulus, 23 Aralık 1942, s.4.

²⁰³ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.81-82.

gitmişlerdi. Bozulan telgraf hatlarının tamiri için merkezden fen heyetleri beraberlerinde bolca malzeme ile yola çıkmış, Ticaret Vekâleti de yardım işlerinin hızlanması için bölgeye akaryakıt göndermişti²⁰⁴. Ayrıca Milli Müdafaa Vekâleti 200 yataklı bir seyyar hastaneyi depremzedelerin hizmetine tahsis etmişti. Ankara’da farklı bakanlıkların attığı bu adımların dışında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Hulusi Alataş da 23 Aralık’ta trenle deprem bölgesine hareket etmişti²⁰⁵.

Depremi ilk şoku kısa sürede atlatılmıştır. 24 Aralık 1942 tarihli gazetelerde deprem bölgesinde sıcak yemek dağıtımının başladığından ve halkın devletin bu çabuk müdahalesinden memnun olduğundan bahsedilmiştir. Devlet, yaşanan bu afet karşısında hızlı bir şekilde organize olmayı amaçlamıştı. Bu doğrultuda öncelikle sağlıklı bir iletişimin temini için telgraf hatları tamir edilmişti²⁰⁶. Milli Müdafaa Vekâleti zelzele mıntıkası halkından olup zarar gören erlere 1 aylık izin verilmesi hususunda karar almıştı. Vekâlet, izinli askerlerden zararı büyük olanlara ve aile felaketi yaşayanlara ise zelzele mıntıkası yakınlarındaki birlik ve müesseselere nakledilmeleri kolaylığı getirmişti²⁰⁷. Ayrıca deprem mıntıkası halkından olan erler içerisinde askerliklerini tamamlamalarına iki ay kalanların da terhis edilmelerine karar verilmişti²⁰⁸. Diğer taraftan yıkılan hükümet konağının enkazı da kaldırılmış, açığa çıkan evraklar toparlanmıştı. Bu şekilde yıkılan resmi daireler çadırlarda çalışmalarına başlamıştı. Hayatı normale döndürebilmek için devletin çabası büyüktü fakat bir yandan da tabiat şartları depremzedeleri zora sokmaktaydı. Zira bölgede kış mevsiminin ağır koşulları hükmünü göstermekte, kar ve fırtına devam etmekteydi²⁰⁹.

Hükümeti temsilen deprem bölgesine gitmiş olan Hulusi Alataş²¹⁰, çeşitli incelemelerde bulunmuş ve yaralıları ziyaret etmişti. Alataş, konu ile ilgili yaptığı açıklamada etkili bir sarsıntı olduğundan bahsetmiş ve çok sayıda can kaybının bulunduğunu ifade etmişti. Olay sonrasında devletin zamanında müdahale ettiğini beyan

²⁰⁴ Ulus, 23 Aralık 1942, s.4.

²⁰⁵ Ulus, 24 Aralık 1942, s.1.

²⁰⁶ Ulus, 24 Aralık 1942, s.2.

²⁰⁷ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 56 380 14.

²⁰⁸ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 56 380 15.

²⁰⁹ Ulus, 25 Aralık 1942, s.3.

²¹⁰ 1942 yılında deprem cereyan ettiğinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olan Hulusi Alataş, 1939’da meydana gelen ve başta Erzincan olmak üzere Anadolu’nun önemli bir bölümünde büyük yıkıma yol açan depremde de yine aynı makamda bulunuyordu. Alataş, 1942 depreminde olduğu gibi 1939 depreminde de deprem bölgesine gitmiş çeşitli çalışmalar yürütmüştü.

eden Vekil, yardımların da ehil eller tarafından dağıtıldığını bildirmişti²¹¹. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili deprem mahallindeki incelemelerini tamamladıktan sonra başkente dönmüş, 30 Aralık 1942 tarihli Meclis oturumunda konu ile ilgili milletvekillerini bilgilendirmişti. Bu oturumda milletvekillerinden Osman Şevki Uludağ, Sıhhat Vekiline kimsesiz kalan çocukların, Çocuk Esirgeme Kurumuna yerleştirilip yerleştirilmediği ve deprem sahası için uygun konut tipinin tespit edilip edilmediğini sormuştu. Kimsesiz kalan çocuklarla ilgili Çocuk Esirgeme Kurumunun gerekli tedbirleri aldığını ifade eden Vekil, deprem sahası için uygun ev tipleri sorusuna ise Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy'un cevap vereceğini söylemişti. Söz alan Nafia Vekili bu işlerle meşgul olan özel bir komisyonun çalışmalarına başladığını, 1939 Erzincan Depremi'nden sonra deprem bölgelerinin jeolojik haritalarının çıkarıldığını ve deprem bölgeleri için uygun ev tiplerinin belirlendiğini ifade etmiştir. Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, tamamlayıcı işler için de Meclise bir kanun layihası vereceklerini bildirmişti²¹². Diğer taraftan Jeoloji Profesörü Hamit Nafiz Pamir, Fiziki Coğrafya Profesörü İbrahim Hakkı Akyol ve Maden Tetkik Arama Enstitüsünün Jeoloji Bölümü elemanlarından oluşun bir ekip de Erbaa, Niksar ve Osmancık'ta incelemelerde bulunmak üzere bölgeye hareket etmişti. Sarsıntıya maruz kalan binaların daha dayanıklı hale getirilmesi için esaslar belirlenmesi bu ekibin amaçları arasındaydı²¹³. İlmin rehberliğinde ele alınacak çalışmaların önemine dönemin güçlü kalemleri de vurgu yapmıştı. Konu ile ilgili bir yazısında Falih Rıfkı Atay, şu sözlere yer vermişti:

“...Gelen resimlerde bir tek okul binasının ayakta kaldığı görülüyor. Bu resmi bina beton inşaatının kaidelerine uyularak kurulmuştur. Hâlbuki betonarme adı takılan bazı derme çatma hususi yapılar göçüvermiş ve hazin ölüm vakalarına sebep olmuştur. Yerde ihtisâsın yapıda fennin dediğini dinlemek gerektiğini bu kadar acı ve pahalı misallerle öğrenmemek daha doğru olmaz mıydı²¹⁴?”

Deprem, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik koşulları iyice ağırlaştırmıştı. Erbaa'da; 4 otel, 4 fırın, 8 kahvehane, 127 dükkân, 13 depo, 1 mezbahane, 1 parti binası ve 1 belediye binasının yıkılması ekonomik kaybın boyutunu ortaya koymaktadır²¹⁵. Çıkan yangınlar ve yanan tütün depoları da göz önüne alındığında şartların ne derece ağırlaştığı daha iyi anlaşılabilir. Ancak elbette kamuoyunda esas üzüntüyü yaratan can

²¹¹ Vakıf, 27 Aralık 1942, s.4.

²¹² Akşam, 31 Aralık 1942, s.2.

²¹³ Vakıf, 10 Ocak 1943, s.1.

²¹⁴ Ulus, 30 Aralık 1942, s.1.

²¹⁵ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.83.

kayıplarıdır. Deprem, gece yarısı uyku saatinde değil, akşamüzeri saat 17.00'da meydana gelmiştir. Ancak buna rağmen can kaybı yüksek olmuştur. Bunun en önemli sebebi halkın kapalı alanlarda depreme yakalanmasıdır. Bir bayram gününe denk gelen afet, halkın çoğunluğunu misafirlikte kapalı alanlarda ve kahvehanelerde yakalamıştır. Bu durum sayıyı o kadar etkilemiştir ki, bir iki kahvehaneden otuzar kırkar ceset çıkarıldığı kaydedilmiştir²¹⁶.

Depremi meydana gelmesinden çok kısa bir süre sonra harekete geçen devlet görevlileri büyük bir özveri ile çalışmışlardır. Bunun en önemli örneği Tokat Valisi İzzettin Çağpar'dır. Çağpar, hastanede hasta yatağındaiken afeti haber almış ve derhal Erbaa'ya hareket etmişti. Aynı şekilde Samsun Valisi Faik Türel ve Amasya Valisi Talat Öncel hemen yanlarına yardım ekiplerini alarak deprem sahasına koşmuştu. Dâhiliye Vekâleti bu çalışkan valileri takdir belgesi ile onurlandırmıştı. Vekâlet ayrıca depremde enkaz altından yaralı çıkarılan ve tedavisinin ardından görevinin başında çalışmalarını devam ettiren Erbaa Kaymakamı Fazıl Kaftanoğlu'na da takdir belgesi vermişti. Bunun dışında bir de Dâhiliye Vekâletinin teşekkür belgesi ile ödüllendirdiği isimler vardı. Sivas Valisi Naci Kıcımın ile Lâdik Kaymakamı Mekki Keskin'e de bu bağlamda aldıkları yardım tedbirleri karşılığında teşekkür belgesi verilmişti²¹⁷.

2.2.2. İç ve Dış Yardımlar

Savaşlarda ve deprem gibi doğal afetlerde önemli hizmetler gören Türk Kızılay'ı 1942 depreminde, daha önceki tecrübelerinden istifade ederek hızlı hareket etmiş felaketzedelerin yaralarını sarmak için azami gayret göstermiştir. Kızılay, haberi alır almaz ilk etapta iki yardım treni ile 1500 çadırı bölgeye sevk etmişti²¹⁸. Kızılay'ın sevkiyatı içerisinde 1400 lira değerinde para, 500 battaniye, 1000 kat çamaşır, 1000 kat giyecek eşyası, yeteri kadar çay, şeker, zeytin ve sıhhi malzeme vardı. Atölyeler kurularak depremzedeler için giyecek hazırlanmasının yanında Kızılay önemli ölçüde giyecek toplama faaliyeti de başlatmıştı²¹⁹. Bu arada Kızılay'ın maddi yardımı ilk etapta gönderilen 1400 lirayla sınırlı kalmamıştı. Cemiyet daha sonra felaketzedelere 1000 lira daha

²¹⁶ Vakıf, 26 Aralık, 1942, s.4.

²¹⁷ Ulus, 25 Aralık 1942, s.3.

²¹⁸ Akşam, 22 Aralık 1942, s.1.

²¹⁹ Ulus, 23 Aralık 1942, s.4.

göndermişti²²⁰. Ayrıca yardıma muhtaç duruma düşmüş vatandaşlar için belediyenin 10 gün süreyle ekmek yardımı yapması ve bunun bedelinin de Kızılay tarafından karşılanması kararı alınmıştı. Bu sayede aç kalanların karınlarının doyurulması temin edilmişti fakat bir diğer sorun da barınma meselesiydi. Vatandaşların kışı açıkta geçirmemesi için barakalar inşa edilmesi şarttı. Bu durumda baraka yapmaya gücü yetmeyenlere Kızılay Cemiyeti, 30-40 bin lira civarında bir yardım yapmayı da uygun görmüştü²²¹. Bununla beraber civar bölgelerden temin olunan ve Kızılay tarafından gönderilen kerestelerle 925 barakanın yapımı da başlamıştı²²². Hükümet de bu konuda bir adım atmış ve çıkardığı kararname ile evleri yıkılmış ihtiyaç sahiplerine devlet ormanlarından ücretsiz kereste verilmesi kararını almıştı. Bu kerestelerle ev, ahır ve samanlıklar inşa edilecekti²²³. Nafia Vekâleti barınma meselesiyle alakalı kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Vekâlet; Erbaa, Niksar ve köylerinde yıkılan evleri yaptırmak ve buradaki zararı kısmen telafi etmek için bir komisyon kurmuş, mesken yapımı için gerekli malzemeyi depremzedelere parasız temin etme kararı almıştır. Bu maksatla bir kararname de hazırlanmış ve Vekiller Heyetinin onayından geçmiştir. Hatta hükümet gerekli malzemenin temini için yapılan yardımlardan başka 1 milyon liranın daha sarfını kabul etmiştir²²⁴. Ayrıca hazırlanan bir kanun projesinde de deprem mağduru devlet memurlarına iki aylık avans verilmesi ve bölgedeki halkın her türlü vergiden muaf tutulması planlanmıştı²²⁵. Çalışmaların tamamlanmasının ardından bir kararname ile deprem bölgesinde görev yapan memur, müstahdem, emekli ve yetimler için verilecek olan avansın çerçevesi belirlenmişti. Buna göre memur ve müstahdemlerden yardıma muhtaç oldukları sabit olanlara maaş ve ücretleri tutarının 3 misli; emekli ve yetimlere maaşları tutarının 4 misli; henüz yetim maaşı bağlanmamış olan yetimlere de yetim maaşı veya ikramiyelerinin 3 misli tutarında avans verilmesi kabul edilmişti. Bölge halkının vergiden muaf tutulması mevzusunda da önemli bir gelişme meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında çok ses getirmiş ve kamuoyunda çeşitli vesilelerle tartışma konusu yapılmış olan Varlık Vergisi deprem bölgesi olan Erbaa ve Niksar'da alınmamıştır²²⁶. Ankara'da yürütülen bu çalışmaların maksadı felakete uğramış halkın yaralarını bir an evvel sarmaktır.

²²⁰ Ulus, 24 Aralık 1942, s.1.

²²¹ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.84.

²²² Ulus, 25 Aralık 1942, s.3.

²²³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 100 106 16. Bkz; (Ek-4)

²²⁴ Ulus, 9 Ocak 1943, s.1.

²²⁵ Vakıf, 10 Ocak 1943, s.1.

²²⁶ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.85-87.

Bu doğrultuda bölgede deprem mağduru olmuş herkes düşünölmeliydi. Hükümet de bu konuda titizlikle davranmıştı. Memurlar ve yetimler için düşünölmüş yardımların bir benzeri de çiftçiler için gündeme getirilmiştir. Ziraat Vekâleti, Tokat ve Çorum'da Zirai İstihsal Umum Müdürlüğüne tahkikat yaptırmış, tahkikat sonucunda da deprem mıntıkasındaki çiftçilerin tohum ihtiyacının olduğı ve buradaki çiftçilere tohum yardımı yapılması gerektiğı anlaşılmıştı. Bu doğrultuda Tokat'ın Erbaa kazasına 70 ton buğday ve 70 ton arpa tohumluğu, Niksar kazasına 50 ton buğday tohumluğu; Çorum vilayetinin merkez ve Osmancık kazasına ise 100 ton arpa tohumluğu tahsis edilmiş ve bu tohumlukların bölgede felakete uğramış çiftçilere tevzisi vilayetlere bildirilmişti²²⁷.

Hükümet ve Kızılay kontrolünde yürütölen bu yardım çalışmalarının haricinde dış dünyanın da Türkiye'deki depreme belli ölçüde ilgisi olmuştur. İngiltere'nin savaş yıllarında Türkiye'ye olan yakın muhabbeti bilinmektedir. İngiltere, 3 yıl önceki Erzincan depreminde maddi ve manevi anlamda Türkiye'nin en büyük destekçilerinden biri olmuştu. 1942 Erbaa Depremi'nde yine İngiltere basını duyarlılık göstermiş, Londra gazetelerinde deprem haberlerine yer verilmişti. Vakit gazetesi, Times gazetesinin depremle ilgili haberinin birkaç satırını okuyucuları ile paylaşmıştı. Bu haberde "Üç sene zarfında ikinci defa böyle acı felakete maruz kalan Türklere karşı memleketimizin her ferdi alaka ve teessür duymaktadır." ifadeleri yer almaktaydı²²⁸. Yabancı basında depremle ilgili bir diğerk habere Macar basınında rastlamaktayız. Macaristan'ın yarı resmi gazetesi konumundaki Pester Lloyd gazetesinin haberinde, Türk milletinin uğradığı felaketten müteessir olan Macar milletinin derin üzüntüleri ifade edilmişti²²⁹. İran Konsolosu da Tokat Valisi'ne gönderdiği mektupla Erbaa zelzelesi için taziyede bulunmuştur²³⁰. Bunların dışında bu dönemde komşu Bulgaristan'ın Türkiye'ye yakın bir alakası olmuştur. Bulgar Kraliyet görevlisi Pometof, Türkiye Büyökelçisi Vasfi Menteş'i ziyaret etmiş ve Bulgar Kralının teessürlerini bildirmiştir. Aynı yolla Bulgar hükümeti de Türkiye'ye taziye mesajını sunmuştu²³¹. Bu dönemde basında yurt dışından gelen yardım haberlerine pek rastlanmamaktadır. Bir istisna olarak Bulgar hükümetinin Türk Kızılay'ına gönderdiği

²²⁷ BCA Yer Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 120 849 13.

²²⁸ Vakit, 25 Aralık 1942, s.1.

²²⁹ Akşam, 1 Ocak 1943, s.2.

²³⁰ Vakit, 27 Aralık 1942, s.4.

²³¹ Vakit, 25 Aralık 1942, s.4.

500 mikablık²³² kereste yardımı söz konusudur. Türkiye, Bulgaristan'ın bu dostane tutumundan memnun olmuş ve komşu devlete teşekkürlerini iletmiştir²³³.

Neticede 1942 yılında meydana gelen ve merkez üssü Erbaa olan deprem, toplamda 3.000 insanın ölümüne ve 32.000 binanın hasar almasına neden olmuştu²³⁴. Aslında depremin gece uyku saatine denk gelmemesi bir şans olarak değerlendirilebilir. Zira deprem gece vakti meydana gelseydi ölü sayısı daha yüksek olabilirdi. Fakat yazık ki yine de vatandaşların önemli bir kısmı depreme kapalı alanlarda yakalanmıştır. Bu doğal afetin bir bayram gününde meydana gelmesi, vatandaşların akraba-komşu ziyaretleri sırasındaiken depremi yaşamaları sonucunu doğurmuştu. Bu da ölü sayısının nispeten daha düşük kalmasını önlemişti. Can kaybı sayısı kadar hasarlı binaların fazlalığı da üzüntüye sebep olmuştur. Çünkü hayatta kalanların büyük bir bölümünün oturduğu meskenler hasar görmüş, bunun sonucunda da başka türlü zorluklar yaşanmıştı. Afetin kış mevsimine denk gelmesi ise yaşanan zorlukları katmerli hale getirmişti. Bütçenin önemli bir kısmının savunma giderlerine ayrıldığı 2. Dünya Savaşı yıllarında, yabancı devletler de Türkiye'ye yeteri kadar maddi destek sunamamışlardı. Bunun en önemli sebeplerinden biri savaş koşullarının ağırlaşmış olmasıdır. Ayrıca bu deprem 3 sene evvelki Erzincan Depremi'ne oranla daha az can ve mal kaybına neden olmuştu. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası kamuoyunun daha az dikkatini çekmişti. Erbaa şehri, 1939 Erzincan Depremi'nden önemli bir şekilde etkilenmiş daha sonra 1942 depremini yaşamıştı. Bir de buna bir sene sonra 1943 yılında yaşanan ve yine Erbaa'yı da etkileyen Lâdik Depremi eklenmiş ve adeta Erbaa şehrinin çehresi değişmişti. Tüm bunlardan sonra hükümet yeniden inşa sürecini başlattı ancak bunu Erbaa'nın eski yerinde değil deprem kırığının iki kilometre uzağındaki Ardıçlık adı verilen arazi üzerinde gerçekleştirdi. Bu doğrultuda 15 Nisan 1944 tarihinde temel atma töreni yapılmış, kısa bir süre sonra 26 Ağustos 1945'te de bazı resmi müesseselerin ve Erbaa Halkevinin açılış töreni gerçekleşmişti²³⁵. Hükümet her şeye rağmen azami gayretle yardım çalışmalarını yürütmüş ve hayatı normal seyrine döndürmüştür. Dönemin koşulları dikkate alındığında sorunların üstesinden başarı ile gelindiğini söylemek mümkündür.

²³² Mikab küp anlamına gelmektedir. Bkz; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, s. 752.

²³³ Vakıf, 23 Ocak 1943, s.1.

²³⁴ Ö. Sür, *a.g.m.*, s.59.

²³⁵ İ. Üzen, *a.g.m.*, s.89-91.

2.3. 1943 Lâdik (Samsun) Depremi

2.3.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

27 Kasım 1943 tarihinde meydana gelen ve Türkiye'yi üzüntüye boğan afet, Samsun Lâdik merkezliydi. Aletsel büyüklüğü 7,2 olan²³⁶ deprem, özellikle Samsun, Çorum, Tokat ve Amasya vilayetlerinde büyük yıkımlara yol açmıştı²³⁷. Depremi Ankara'da duyulmasından sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş deprem mahalline gitmek üzere yola çıkmıştı²³⁸. Bir taraftan bölgeye ilk yardım için sevkیاتlar yapılmaya başlanmış diğer yandan da Mecliste deprem meselesi etraflı bir şekilde ele alınmıştı. Meclisteki oturum, TBMM'nin Reis vekillerinden Dr. Mazhar Germen başkanlığında toplanmıştı. Dâhiliye Vekili Hilmi Uran, milletvekillerine konu ile ilgili ilk bilgileri şu şekilde vermişti:

“Zelzele ayın yirmi yedinci cumartesi sabaha doğru saat bir buçukta olmuştur. Çok geniş bir saha içerisinde ve hemen hemen yurdumuzu kaplar bir şekilde sarsıntı kendini hissettirmiştir... Nitekim Trabzon, Isparta, Elazığ, Zonguldak, Giresun ve Yozgat'tan sarsıntı hakkında telgraflar gelmiştir. Fakat ölümü ve harabiyi mucip olan gene geniş bir saha olmakla beraber Çankırı, Kastamonu, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop ve Ordu vilayetleridir²³⁹.”

Dâhiliye Vekili Uran, kürsüdeki konuşmasında ölü sayısı ile ilgili gelen ilk bilgileri ve yardım için alınan ilk tertibatı da şu şekilde açıklamıştı:

“Gelen son haberlere göre vatandaş kaybı 2919'dur. Belki zelzele geç olduğu için kurtulabilen daha az olmuştur. Sıhhat Vekâleti en yakın mıntıkalarından tertip ettiği sıhhi ekipleri derhal buralara göndermiştir. Sıhhat Vekili arkadaşımız da vaziyeti bizzat yakından görmek için bu mıntikalara hareket etmiş bulunmaktadır. Civardaki askeri birlikler gerek sıhhi teşkilatlarıyla gerekse istihkâm kıtalarıyla derhal bu mıntikalara yardıma koşmuşlardır²⁴⁰.”

Hilmi Uran'ın konuşmasından sonra söz alan Kastamonu Milletvekili Hilmi Çoruh, bölgedeki yardım vasıtalarının rahat işleyebilmesi açısından deprem sahasına daha fazla benzinin gönderilmesini rica etmişti. Karşılığında da Ticaret Vekili bu konuda gerekli tedbirlerin alındığını ve deprem mıntikasına yeteri kadar benzin ve gaz sevkıyatı için gerekli emirlerin verildiğini bildirmiştir. Son beş yıl içinde meydana depremler, binlerce

²³⁶ Ö. Sür, *a.g.m.*, s.59.

²³⁷ Akşam, 28 Kasım 1943, s.1.

²³⁸ Vakit, 29 Kasım 1943, s.4.

²³⁹ Ulus, 30 Kasım 1943, s.1.

²⁴⁰ Ulus, 30 Kasım 1943, s.2.

insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştu. 2. Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bu depremlerde, Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen savaşa giren birçok ülkeden daha fazla insan kaybını bu doğal afetler yüzünden yaşamıştı. Bu manzara karşısında esaslı adımların atılması gerektiğini düşünen milletvekillerinden Nail Küçükağa, Meclis kürsüsünde bir konuşma yapmıştı. Önemi bakımından bu konuşmanın aynen verilmesi yerinde olacaktır:

“Bütün bu felaketleri önlemek için çare aramak maksadıyla huzurunuzda çıktım. Bunun için hükümetten bir ricada bulunacağım. Yüksek heyetinizce muvafık görülürse maruzatımın bir şekilde bağlanmasını rica edeceğim. Yer sarsıntısı Türkiye’nin öteden beri facialarındandır. Birçok şehirler kasabalar köyler bu suretle harap olmuştur. Bu depremlerin harpten ziyade tahribatını görmüşüzdür. Fakat önlemek çaresini maalesef düşünememiştir. Filhakika tabiat kanunu değiştirilemez. Buna mani olmak için fenni bir şekil yoktur. Fakat tesirlerinden sıyanet imkânı vardır. Biz bu sıyanet tedbirlerini araştıralım. Binalarımızı meskenlerimizi mukavim bir şekilde kuralım. Dünyanın sık sık zelzele vuku bulan Japonya, İtalya ve Yunanistan gibi birçok memleketlerinde inşaat tarzında afete mukavemet tedbirleri bulunmuştur. İklim ve vaziyetimiz icabı bizde bunu tatbik edelim. Henüz bizde bu tarz inşaat ahkâm yoktur. Gerçi yapı yollar kanununun bir maddesinde taş ve tuğla bulunan yerlerde yapılacak inşaat bunlarla yapılır diye bir kayıt vardır. Ancak bu da belediye hududuna münhasırdır. Köylerde kasabalarda depremlerden müteessir olan binaların çoğu topraktır. Taşla yapılan binaların bazılarının yıkılmadığını görüyoruz. Bunların tarzı inşasına dair incelemeler yapmak zaruretindeyiz. Mevcut binalar üzerine tetkikat yapmak, yeni inşaatın tarzını araştırmak ve bunun icapları hakkında bir rapor hazırlamak üzere Nafia, Dâhiliye ve Sıhhat Vekâletleri tarafından bir heyeti fenniye teşkil edilmesini bir rapor hazırlanmasını ve buna nazaran bir layihanın nizamlaştırılarak Meclise verilmesini reyinize arz ediyorum²⁴¹.”

Nafia Vekili Sırrı Bey ise bu konuşmadan sonra söz alarak, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu’nda depremlere ait bir kayıt olmadığına göre yeni bir layiha hazırlamak lüzumuna hükümetçe de zaruret görülmüştür demiş ve ayrıca Nafia Vekâletinin bu konuyla alakalı bir hazırlığı olduğunu da bildirmişti. Vekâletin hazırladığı layihada, depreme aynı zamanda da yangınlara mukavemet esaslarının göz önünde tutulduğuna işaret etmiş olan Vekil, hükümetçe yapılacak olan incelemenin ardından bu layihanın Meclise sunulacağı bilgisini vermişti. Ayrıca Nafia Vekili konuşması içerisinde, Türkiye’nin bir deprem ülkesi olmasına

²⁴¹ Vakıf, 30 Kasım 1943, s.4.

rağmen mühendis mekteplerinde buna dair dersler ve etütlerin olmadığı ve mevzuatımızda da bu konu ile ilgili hükümler bulunmadığı gerçeğine dikkat çekmişti²⁴².

Depremden sonra, yaşanan insan kayıplarının azaltılması meselesine köklü çözümler getirmek maksadıyla Mecliste bir takım yasama faaliyetleri yürütülürken, gündemde olan depremle ilgili de gerekli adımlar atılarak yaralar bir an evvel sarılmaya çalışılıyordu. 1943 yılında vuku bulan depremin etkisinin büyük olduğunun anlaşılmasından sonra, Sıhhat Vekili Hulusi Alataş'ın ardından Dâhiliye Vekili Hilmi Uran da deprem mıntikasına doğru yola çıkmıştı²⁴³. Bundan birkaç gün sonra da deprem sahasında incelemelerde bulunmak üzere bir bilim heyeti Samsun'a hareket etmişti. Kandilli Rasathanesi Sismoloji Şefi Kemal Erkman'ın idaresi altındaki heyette Osman Tuncay ve Server Kesili isimleri vardı²⁴⁴. Gazetelerde ise köşe yazarları vatandaşı, felaketzedelere yardıma çağıran yazılar kaleme almışlardı²⁴⁵. Bu çağrılar toplumun her kesiminde karşılık bulmuştu. Buna en güzel örnek mahkûmların, enkaz altında kalan yaralıları kurtarabilmek için sarf ettikleri çabalarıdır. Daha önce 1939 Erzincan Depremi'nde benzer manzaralar meydana gelmiş ve toplumsal dayanışmanın mahiyetini en güzel bir biçimde ortaya koymuştu. Bu depremde de Çorum Valisi, Adliye Vekâletine bir başvuru yaparak fedakârane bir şekilde çalışan mahkûmların daha öncekiler gibi affa mazhar olmalarını talep etmişti²⁴⁶.

Depremin etraflı bir biçimde tartışılması sadece Meclis oturumlarıyla sınırlı kalmamıştı. Yazılı basında da yazarların gündemi, ardı arkası kesilmeyen ve millete derin acılar yaşatan depremler olmuştu. Asım Us, yıkılan binaların yerine fennin icaplarına göre yenilerinin yapılması gerektiğini vurgulamış²⁴⁷, Hakkı Süha Gezgin de “Yer sarsıntılarını tanrının gazabının kükreysi saymak ve boyun bükmek gülünç olur.” diyerek taş-kerpice son vermeyi ve Japon mimari tarzını örnek alarak yeni yapılar inşa etmeyi önermişti²⁴⁸. Falih Rıfkı Atay da diğer yazarlar gibi inşa usullerinin felaketlerin en büyük sebebi olduğunu belirtmiş, başka türlü ve devamlı tedbirleri bulmak zorunluluğunu ifade ederek

²⁴² Vakit, 30 Kasım 1943, s.4.

²⁴³ Akşam, 1 Aralık 1943, s.1.

²⁴⁴ Vakit, 5 Aralık, 1943,s.4.

²⁴⁵ Akşam, 1 Aralık 1943, s.5.

²⁴⁶ Vakit, 1 Aralık 1943, s.4.

²⁴⁷ Vakit, 13 Aralık 1943, s.1.

²⁴⁸ Vakit, 30 Kasım 1943, s.2.

mecburi sigorta fikrini öne atmıştı²⁴⁹. Falih Rıfkı Atay'ın açmış olduğu zorunlu sigorta mevzusunda yazı kaleme alıp bu konudaki önerisinin esaslarını 3 madde halinde sıralayan diğer bir yazar da Esat Tekeli'dir. Bu öneri kısaca, yapı sahiplerinden belli oranda alınacak primler sayesinde bir fon oluşturulması ve deprem sonrasında yapılacak inşa faaliyetlerinde bu fonun kullanılması fikrine dayanıyordu²⁵⁰.

2.3.2. İç ve Dış Yardımlar

Kızılay, depremi haber alır almaz deprem sahasına ilk etapta 1000 çadır sevkiyatı yapmıştı. Ayrıca Sivas'tan gıda maddeleri taşıyan trenler de yola çıkarılmıştı²⁵¹. İcra Vekilleri Heyeti, depremde zarar görmüş halka, evlerinin yeniden inşası için gereken teknik yardımı ve kolaylığı sağlanma kararı almıştı. Bunun için binalarının zaruri tamirini veya geçici meskenlerin inşasını tek başına yapamayacak durumda olanlara Kızılay gerekli yardımı yapacaktı. Aynı karar bağlamında kamu hizmeti gören personel de, kamu işlerinin aksamaması adına imkânlar göz önünde tutularak tamir ve inşa suretiyle bir an evvel bina ve barakalara yerleştirilecekti²⁵². Hükümet bu işleri de yoluna koyabilmek için yeni kararnameler çıkarmıştı. Bu kararnamelerin birinde, açıkta kalanları barındırmak amacıyla yapılacak inşaat faaliyetleri ve bölgede durumun icap ettirdiği diğer hizmetler için Nafia Vekâletinin bütçesindeki bir buçuk milyon liralık tahsisatın Kızılay'a verilmesi karara bağlanmıştı²⁵³. Bir diğer kararnamede ise deprem felaketine maruz kalmış ve evleri yıkılmış ihtiyaç sahibi köylülere devlet ormanlarından ücretsiz kereste verilmesi kabul edilmişti²⁵⁴. Bu süreçte aktif bir rol üstlenen kurumlardan birisi de halkevleridir. Halkevleri yaraların bir an önce sarılabilmesi için vatandaşları yardıma çağırılmış ve gerekli tertibatları aldıktan sonra gelen para-eşya bağışlarını kabul etmişti²⁵⁵.

1943 Lâdik Depremi yurt dışında yankı bulmuş bir depremdi. Hem hükümet çevrelerinde hem yazılı basında Türkiye'deki deprem konusu ele alınmış Türk milletine taziye mesajları iletilmişti. İngiltere'de Londra radyosu, Orta Anadolu'yu sarsan deprem

²⁴⁹ Ulus, 30 Kasım 1943, s.1.

²⁵⁰ Ulus, 13 Aralık 1943, s.2.

²⁵¹ Akşam, 28 Kasım 1943, s.2.

²⁵² BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 104 6 15.

²⁵³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 104 9 20. Bkz; (Ek-5)

²⁵⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 104 3 21.

²⁵⁵ Vakit, 29 Kasım 1943, s.4.

felaketinde yakınlarını kaybedenlere samimi teessür ve taziyelerini bildirmişti²⁵⁶. Alman Radyosu, “Sevgili Türk dostlarımızın son yer depremde vermiş oldukları mal ve insan kaybı dolayısıyla Alman milleti büyük bir teessür içindedir.” mesajıyla baş sağlığı dileğinde bulunmuştu²⁵⁷. Bulgaristan’daki Slova gazetesinin, Türkiye’ye taziye mesajını bildiren yazısı ise aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı’nın korkularını yansıtmaları bakımından da dikkat çekici bir yazıdır:

“Dost ve komşu memleketin başına gelen felaket dolayısıyla Bulgaristan’ın taziyelerini bildirmek isteriz. Bundan birkaç sene evvel aynı felakete uğradığımız için bu felaketin acısını tamamiyle iyi anlıyor ve Türk milletinin elemelerini paylaşıyoruz. Bulgar basınında müteaddit defalar ifadesini bulmuş olan Türk milletine karşı duyduğumuz dostluk duyguları hissettiğimiz acılar bir kere daha belirtmeye imkân vermektedir. Mamefih bu felaket tabiatın bir eseri olduğuna göre insanlar kendi kuvvetleri ile bununla mücadele edebilir. Harbin sebep olduğu felaketler daha büyüktür. Ve bu felaketler milletin ruhu üzerinde tehlikeli tepkiler uyandırır. Eğer bizimde böyle felaketlerle karşılaşmamız mukadder ise bu felakete siyasi sahada değil tabiat tarafından maruz kalmamızı temenni ediyoruz. Çünkü tabiatın sebep olduğu felaketler mahalli kalır fakat siyasi felaketler umumdur. Türk milletinin azmi kuvveti zelzelenin neticelerini yenecek ve zarara uğrayan bölgeleri tekrar kuracaktır. Milletler felaket zamanlarında dostlarını öğrenirler. Cesaretlerini ve azimlerini kuvvetlendirirler. Türk milletinin de bu büyük felaketin bütün izlerini kısa zamanda ortadan kaldırmasını temenni ederiz. Felakete uğramış olan halka en samimi teessürlerimizi bildiririz²⁵⁸.”

Basında yer bulan bu dileklerin ötesinde resmi kanallar vasıtasıyla da Türk hükümetine dostluk mesajları iletilmişti. Bulgaristan Niyabet Meclisi Özel Kalem Müdürü Nazır Granov Türkiye’nin Sofya Elçisi Hasan Vasfi Menteş’i ziyaret ederek taziyelerini bildirmişti. Ayrıca Protokol Müdürü Karaçulof da Bulgar hükümetinin taziyelerini ilettiği²⁵⁹. Uzakdoğu’da Çin hükümeti, deprem sonrasında Ankara’daki Büyükelçisi’ne, Türk hükümetine sempati duygularını bildirmesi talimatını vermişti²⁶⁰. Arnavutluk Başvekili ve Hariciye Vekâleti Vekili Recep Mitroviça da Tiran Konsolosluğuna gönderdiği Özel Kalem Müdürünü vasıtasıyla, Türkiye’ye Arnavutluk hükümetinin teessürlerini ve taziyelerini bildirmiştir²⁶¹.

²⁵⁶ Akşam, 29 Kasım 1943, s.2.

²⁵⁷ Ulus, 1 Aralık 1943, s.1.

²⁵⁸ Vakıf, 2 Aralık 1943, s.3.

²⁵⁹ Vakıf, 2 Aralık 1943, s.3.

²⁶⁰ Ulus, 1 Aralık 1943, s.1.

²⁶¹ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 233 573 23.

Maddi yardımlar konusunda ise büyük çaplı bir yardım faaliyetinden söz edilemez. Yapılan yardımlar değerlendirildiğinde Mısır devletinin diğerlerine nispetle daha yakın ilgisini görmekteyiz. Zira Mısır'ın devlet başkanı Kral Faruk'un, felaketzedeler için yaptığı 1000 Mısır lirası²⁶² değerindeki bağışının yanında Mısır Kızılayı'nın da yine felaketzedeler için 1000 Mısır lirası değerinde bir yardımı söz konusu olmuştur²⁶³. Bundan başka Yeni Zelanda Kızılhaç'ı 500 İngiliz lirası²⁶⁴ tutarında bir bağış yaparken, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli 5000 Suriye lirası tutarında ve Bulgaristan Kızılhaç'ı da 2 milyon leva tutarında teberruda bulunmuşlardı²⁶⁵.

Sonuç olarak, deprem bölgesinden dönen Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Hulusi Alataş, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 13 Aralık 1943 tarihli oturumunda, depremde 4016 kişinin öldüğünü, 4471 kişinin yaralandığını ve 23785 evin de yıkılmış olduğunu açıklamıştı²⁶⁶. Geniş sahada etkisini gösteren depremden en çok etkilenen vilayet Samsun'du. Samsun'da 1276 ölü, 1674 yaralı ve 6337 yıkılan ev vardı. Samsun'daki kayıpların esas merkezi Lâdik kazasıydı²⁶⁷. Bu afetin öne çıkan taraflarından birisi, ilk defa depremin farklı yönleriyle kamuoyunda tartışılmış olmasıdır. Mecliste, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'nda depremle ilgili bir hüküm olmadığı gerçeği üzerinden hareket edilmiş ve konu ile ilgili kanun hazırlıkları yapılmıştır. Basında da mesele başka veçheleriyle tartışılmış ve deprem sigortası gibi konular ilk defa gündeme alınmıştır.

2.4. 1944 Gerede (Bolu) Depremi

2.4.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

1 Şubat 1944 tarihinde Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde yıkıcı etkisi yüksek olan bir deprem meydana gelmiştir. Kandilli Rasathanesinin yaptığı ilk açıklamada deprem İstanbul'un 180 km doğusunda vuku bulmuştu. Afetin, saat altıyı yirmi üç geçce cereyan ettiği ve sarsıntının on iki saniye sürdüğü kaydedilmiştir²⁶⁸. Deprem günü ilk bilgileri alan Dâhiliye Vekâleti, bir yazıyla durumdan Başvekâleti de haberdar etmişti. Bu yazıda depremin geniş bir sahada etkide bulunduğu belirtilmiş ve esas hasarın ise Ankara, Bolu ve

²⁶² Ulus, 2 Aralık 1943, s.2.

²⁶³ Ulus, 14 Aralık 1943, s.2.

²⁶⁴ Akşam, 3 Aralık 1943, s.1.

²⁶⁵ Ulus, 14 Aralık 1943, s.2.

²⁶⁶ Akşam, 14 Aralık 1943, s.2.

²⁶⁷ Ulus, 14 Aralık 1943, s.1.

²⁶⁸ Akşam, 1 Şubat 1944, s.1.

Çankırı vilayetlerinde olduğu ifade edilmişti. Ayrıca zelzele mıntıkasında olan Çankırı'ya demiryolu ile diğer yerlere ise karayolu ile yardım ekiplerinin ve ihtiyaç malzemelerinin sevk edildiği belirtilmişti. Bu doğrultuda Kızılay, Milli Müdafaa ve Sıhhiye Vekâletleri derhal harekete geçmiş ve deprem bölgesine çadır, ilaç, giyim eşyası, petrol ve iâşe malzemeleri göndermişti. Bunların yanında para yardımını da yapıldığı yine Dâhiliye Vekâletinin ilgili yazısında belirtilmişti²⁶⁹. Deprem sonrasında Kızılay ve Ankara Valiliği el birliği yaparak depremzedelerin yaralarını sarmaya başlamıştı. Çadır, ilaç, çivi gibi malzemelerin dışında ekmek, peynir, zeytin gibi gıda maddeleri de afetzedelere sevk edilmişti. Ankara Sıhhat Müdürlüğünden üç doktor depremden etkilenen Ayaş, Kızılcahamam ve Beypazarı ilçelerine giderek çalışmaya başlamıştı²⁷⁰. Ankara Numune Hastanesi de ikişer doktor ve üçer hastabakıcıdan oluşan sağlık ekiplerinden birini otomobille Gerede'ye diğerini de trenle Çerkeş'e göndermişti. Ankara, deprem mıntıklarından bir diğeri olan Düzce'ye de bir sıhhi ekip sevk etmişti. Düzce için bir sıhhi ekip oluşturarak harekete geçen diğer vilayet ise İstanbul'du. Deprem geniş bir sahayı etkilediğinden çok fazla şehirde sağlık ekiplerine ihtiyaç hâsıl olmuştu. Askeri Tıbbiye Tatbikat Okulundan bir operatör, bir dâhiliye uzmanı, bir gedikli sıhhiye çavuşu ve on sıhhiye erinden müteşekkil bir ekip, sıhhiye çadırları ve iki hasta nakil otomobili ile Gerede'ye doğru yola çıkmıştı. Aynı okuldan bir operatör muavini ile yeterli sayıda pansumancıdan mürekkep başka bir ekip de Çerkeş'e hareket etmişti²⁷¹. Deprem mahalline sevk edilen sağlık ekipleri arasında İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi hekimlerinden Dr. Ziya Berksoy'un liderliğini yaptığı ekip de vardı. Bu ekip içerisinde, Cerrahpaşa Hastanesinden ve Beyoğlu Hastanesinden birer hekimle dokuz pansumancı yer alıyordu. Dr. Ziya Berksoy'un riyaseti altında üç gruba ayrılan bu ekibe, iki sandık ilaç ve yeterli miktarda sargı malzemesi verilerek İzmit'e doğru yola çıkarılmıştı. İzmit Valisi ile irtibata geçen ekip aldığı talimatlar doğrultusunda çalışmalar yürütmüştü²⁷².

İstanbul ve Ankara vilayetlerinin felaketzedelerin yardımına yetiştirebilmek için gönderdiği sağlık ekipleri gayretli çalışmalar yürütmekteydi ancak depremin ortaya çıkardığı bir diğer sorun da ulaşım yollarının ve iletişim hatlarının zarar görmesiydi.

²⁶⁹ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 120 849 16.

²⁷⁰ Ulus, 2 Şubat 1944, s.1.

²⁷¹ Ulus, 2 Şubat 1944, s.4.

²⁷² Akşam, 2 Şubat 1944, s.2.

Sarsıntı ile birlikte Kızılcahamam-Gerede yolu üzerinde çatlaklar oluşmuş ve yol bozulmuştu. Ankara Nafia Başmühendisi öncülüğünde bir heyet gerekli tamirat işleri için yola çıkarılmıştı²⁷³. Deprem, haberleşmeyi de kesintiye uğratmış, İstanbul'un Bolu, Düzce ve Gerede ile iletişimi kesilmişti. Aynı şekilde Ankara-İstanbul arasında da muhabere kesilmiş ancak kısa bir süre sonra gerekli tamiratlar yapılarak hatlar tekrar işler hale getirilmişti²⁷⁴.

Bu arada Dâhiliye Vekili Hilmi Uran da deprem bölgesinde gerekli tetkikleri yapmak üzere yola çıkmıştı²⁷⁵. Kışın şiddetli bir biçimde hükmünü sürdürdüğü deprem sahasında felaketzedelerin acıları bir kat daha artmıştı. Ankara-Gerede-Bolu yolunda karın çokluğu ulaşımı güç hale getirmişti. Ancak Dâhiliye Vekili Hilmi Uran, askeri bir arazi arabasıyla felaket sahasını gezmiş, deprem sonrası durumu yerinde müşahade etmiştir. Hilmi Uran bu vesileyle Gerede, Bolu, Düzce, Hendek, Tosya ve Kargı'daki felaketzedeleri bizzat yerinde görmüş ve onlara yapılabilecek yardımları tedarik etmeye çalışmıştır. Dâhiliye Vekili, bu incelemeleri sırasında -muhtemelen kalacak doğru düzgün yer olmadığından- geceyi Bolu'da, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın temin ettiği uzun servis arabasında geçirmiştir. Hilmi Uran, depremle ilgili değerlendirmelerinde Bolu ile güneyindeki kaplıcalar arasında kalan sahada geniş hendeklerin açılmış olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Vekil, aynı değerlendirmede, Anadolu'daki köy ve kasabalarda, mimari bilgiye dayanmayan, ucuz malzeme ile mahalli dülgerler tarafından inşa edilen evlerin varlığından bahsetmiş ve bu evlerin en ufak sarsıntıda da yıkıldığını belirtmişti²⁷⁶.

Reisicumhur İsmet İnönü de Şubat ayının 11 ile 14 arasında zelzele mıntikasını gezmiş, vatandaşların sorunlarını dinlemiş ve alınan önlemleri yerinde gözlemlemiştir. Çerkeş, Zonguldak, Karabük ve Çankırı güzergâhı boyunca incelemeler yapan Reisicumhur 14 Şubat 1944'te saat 18.30'da Ankara'ya dönmüştür. Reisicumhura bu incelemeleri esnasında zevceleri Mevhibe İnönü, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Kızılay Başkanı Ali Rana Tarhan da refakat etmişti²⁷⁷. Devlet ricalinin bu

²⁷³ Ulus, 2 Şubat 1944, s.1.

²⁷⁴ Akşam, 2 Şubat 1944, s.2.

²⁷⁵ Vakit, 8 Şubat 1944, s.4.

²⁷⁶ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatalarım(1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.328.

²⁷⁷ Akşam, 15 Şubat 1944, s.1.

incelemelerinin ardından gazetelerde, felaketzedelere yapılmakta olan yardımın süratle temini için alınan ve alınacak olan tedbirlerin genişletileceği duyurulmuştu²⁷⁸.

Hükümet, bir taraftan okulsuz kalan Bolu'daki ortaokul öğrencilerinin İstanbul'da belirlenen okullara sevk²⁷⁹ işini halletmiş diğer taraftan da imar işlerini tanzim edebilmek için harekete geçmiştir. Nafia Vekâleti Yapı ve İmar İşleri Reisi ile Fen Heyeti 15 Şubat 1944 tarihinde Bolu'ya hareket etmiştir. Heyetin çalışmalarının odak noktası yer sarsıntısı sonucu oluşan hasaratı tespit etmek ve yapılacak işleri düzenlemektir²⁸⁰. Bölgede çalışmalar yürüten heyet resmi binalardan tamiri mümkün olanları tespit etmiştir. Nafia Vekâleti inşa ve tamirat işleri için 5 milyon liraya ihtiyaç olduğunu bildirmiş, felaketzedelere de para, kereste ve inşaat malzemesi dağıtımının yapılacağını duyurmuştur²⁸¹. İncelemeler sonrası Nafia Vekili Sırrı Day'ın Anadolu Ajansına yaptığı açıklama şu şekildeydi:

“Bu defa Çerkeş, Ilgaz ve Tosya merkez ve havalisindeki deprem tahribatını ve alınmakta olan tedbirleri beraberimdeki Yapı ve İmar İşleri Dairesi Reisi ve bir jeologla birlikte gözden geçirdik bu mahallerde umumiyetle nüfus zayıflığına nispetle bina tahribatının fazla olduğu görülmektedir. Nüfus kaybının depremin şiddetine rağmen az oluşu bu bölgelerdeki bina sisteminin daha ziyade ahşap iskeletli ve çatı örtüsünün de kiremitli oluşundandır²⁸².”

Deprem, her ne kadar etkisini Gerede-Çerkeş hattında göstermiş olsa da başkent Ankara dahi sarsıntıdan payını almıştı. Ankara'da bazı binaların duvarları çatlamıştı. Bu binalardan birisi de Başvekâlet binasıdır²⁸³. Binanın sarsıntı sonrası durumunu tetkik etmek üzere Nafia Vekâleti Yapı ve İmar İşleri Reisliğine bağlı bir Fen Heyeti çalışma yürütmüş ve yüksek mühendis Ferit Şenkan ve Şadan Utkan imzasıyla bir rapor hazırlamıştı. Raporda, Başvekâlet binasında makam odası ve diğer odalardaki çatlakların sıva çatlakları olduğu ve bir tehlike arz etmediği belirtilmişti²⁸⁴.

Nafia Vekâleti, son depremten sonra yürüttüğü çalışmaların kapsamını geniş tutmuş ve deprem konusunda yapılacak olan işleri düzene koymak maksadıyla bir kanun teklifi hazırlamıştır. Vekâletin tasarısında, Yapı İşleri Reisliğine bağlı Fen Heyeti

²⁷⁸ Akşam, 13 Şubat 1944, s.1.

²⁷⁹ Ulus, 9 Şubat 1944, s.1.

²⁸⁰ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 120 850 2.

²⁸¹ Vakıf, 10 Şubat 1944, s.1. Bkz: (Ek-6)

²⁸² Ulus, 25 Şubat 1944, s.1.

²⁸³ Vakıf, 2 Şubat 1944, s.2.

²⁸⁴ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 28 162 6.

Müdürlüğü kurulması ve bu kurumun sarsıntı mıntıklarındaki inşaatları denetleyip kontrol etmesi düşünülmüştü. Böylelikle özel ve resmi daireler hükümetin incelemesine tabii tutulmuş olacak ve inşa faaliyetleri de izne bağlı hale getirilecekti²⁸⁵. Sarsıntı sonrasında hükümetin kanun hazırlığı yaparak üstesinden gelmeye çalıştığı bir başka mesele de valilerin salahiyet ve mesuliyetleri meselesidir. Valiler ellerindeki yetkilerin sınırlılığı yüzünden rahat hareket edememekte bu da afet zamanlarında halkın ıstırabını arttırmaktaydı. Hazırlanıp, Vekâletlere görüşlerini bildirmeleri için gönderilen projede, valilere felaket zamanlarında nakil vasıtalarına el koyabilme ve bedenlen sağlam iş görebilir kişilere zorunlu çalışma yükümlülüğü getirebilme yetkisi verilmişti. Bu şekilde yetkileri genişletilen valilerin emirlerine muhalif hareket edenlere ise cezai müeyyide getirilmesi ön görülmüştü²⁸⁶.

Deprem sonrasında yeniden inşa faaliyetleri için gerekli malzemelerin temini, hükümeti en çok zorlayan hususlardan birisiydi. Savaş yıllarının beraberinde getirdiği sorunlar, Türkiye gibi son yıllarda afetlerle sık sık karşı karşıya kalmış ülkelerin durumunu daha da sıkıntıya sokmuştu. İnşaat için en temel malzemelerden biri olan çivinin tedariki, bu dönemde başlı başına sorun haline gelmiştir. Nafia Vekâleti bu konudaki sıkıntıyı aşabilmek için gerekli ithalatın yapılması hususunu, hem ilgili vekâletlere hem de Başvekâlete bildirmişti²⁸⁷. Geniş bir sahada büyük bir yıkıma neden olan depremde, çivinin yanında pencere camı ve çimento ihtiyacı da baş göstermişti. Hükümet, 150 vagon çimento ile önemli miktarda pencere camını, Romanya hükümetinden satın almak suretiyle bu konudaki eksiklikleri de giderme yoluna gitmişti²⁸⁸.

Daha öncekilerde olduğu gibi bu depremde de köşe yazarları afeti sütunlarına taşımış ve bu tabiat olayını farklı cepheleri ile ele almışlardı. Akşam gazetesi yazarlarından Necmeddin Sadak, son yıllarda yaşanan deprem acılarını şu çarpıcı ifade ile dile getirmişti. “Bütün dünya harp felaketleri ortasında yanıp yıkılırken sulh ve sükûnet içinde yaşayan bu memleket sanki zaman zaman kör ve kıskanç bir savaş tanrısına güzel bahtının kefareti ödemen zorunda kalıyor²⁸⁹.” Sadak, ayrıca “Belli başlı bir iş için yapılacak yardımların doğrudan doğruya ve güvenilir bir şekilde o işe gitmesi yardım isteğini arttıran ilk amildir.”

²⁸⁵ Vakıf, 10 Şubat 1944, s.1.

²⁸⁶ Vakıf, 15 Şubat 1944, s.4.

²⁸⁷ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 154 86 7.

²⁸⁸ Vakıf, 5 Şubat 1944, s.4.

²⁸⁹ Akşam, 3 Şubat 1944, s.1.

diyerek yardım toplama ve dağıtma işinin ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Yazara göre bu işi başaracak kurullar oluşturulması lüzumludur²⁹⁰. Ulus gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay ise köşesinde şu satırları kaleme almıştı:

“... Birkaç yıldan beri tabiatla adeta bizimle muharebe etmektedir. Her sarsılma arkasından birçok kimselerin bu düşünceleri tekrarladıklarını görüyoruz. Fakat sığağı sığağına bu teklifler yapılmadığı için bir müddet sonra her şey unutuluyor. Aynı düşünceleri ileri sürmek için yeni bir felaket beklemek lazım geliyor. En doğrusu Nafia Vekillliğimizin teşebbüsü ele alarak kanun tekliflerini ve umumi tedbirleri topyekûn hazırlaması ve ilk fırsatta Büyük Millet Meclisine sunmasıdır²⁹¹.”

Bunların dışında farklı öneriler getirerek deprem konusunda kalem oynatan yazarlar da vardır. Örneğin Kemal Turan, toplanan yardımların deprem gören yerlerin kıyısında kaldığını, köylere ve kasabalara yeterli yardımın ulaştırılamadığını belirtmiş, geleceğe güvenli bakabilmenin yolunun da kuvvetli bir nahiye teşkilatının kurulmasından geçtiğini ifade etmiştir²⁹². Yüksek Mühendis Ertuğrul Kemal Eyüpoğlu, başka bir açıdan yaklaşarak “Esaslı bir zelzele haritasına malik olmadıkça” bütün tedbirlerin eksik bilgiye dayanacağını vurgulamıştır²⁹³. Hasan Kumçayı, Vakıf gazetesindeki yazısında “Bolu-Gerede zelzelesinden sonra sekiz on gün geçtiği halde yüz köy halkından bir haber alınamaması bütün memleketi hayrete düşürmüştür.” diyerek kurtarma işinin ehemmiyetini vurgulamış ve yazısını şu satırlarla sürdürmüştür, “...Dört beş seneden beri memleketimize musallat olan zelzele afetine karşı da bütün tehlike bölgeleri için süratle hareket edecek, felakete yetişecek ve yıkık binalar altından can kurtarıp yaraları saracak teşkilat lazımdır²⁹⁴.” Gazetelerin bu dönemde sıklıkla deprem konusunu ele aldığını görmekteyiz. Ulus gazetesinde Sabahattin Sönmez’in bir Deprem Enstitüsü kurulması gerektiğinden bahseden bir yazısı yer alırken²⁹⁵, Akşam gazetesinde de Yüksek İnşaat Mühendisi Mehmet Cemil İz’in “Zelzeleye Karşı Korunma” kitabından bölümler okuyucu ile paylaşılmıştır²⁹⁶.

²⁹⁰ Akşam, 3 Şubat 1944, s.2.

²⁹¹ Ulus, 7 Şubat 1944, s.1.

²⁹² Ulus, 14 Şubat 1944, s.1.

²⁹³ Akşam, 15 Şubat 1944, s.6.

²⁹⁴ Vakıf, 15 Şubat 1944, s.1.

²⁹⁵ Ulus, 17 Şubat 1944, s.2.

²⁹⁶ Akşam, 21 Şubat 1944, s.3.

2.4.2. İç ve Dış Yardımlar

Kızılay Genel Merkezi ilk yardım olarak depremde zarar gören Ankara, Kızılcahamam, Ayaş ve Beypazarı'na 200 çadır, 12 sandık ilaç ve pansuman malzemesi, 90 keser ve testere, 1,5 ton çivi, 30 gemici feneri; Bolu, Gerede ve Düzce'ye 25000 lira, 50 çadır, bir hasta nakliye otomobili, 40 sandık ilaç ve pansuman malzemesi, 500 tetanos serumu, 3 ton çivi, 300 keser ve testere, 75 gemici feneri, 700 kişilik giyim eşyası; Çerkeş'e ise 10000 lira, 400 çadır, 20 sandık ilaç, 200 tetanos serumu, 200 keser ve testere, 20 ton çivi, 50 gemici feneri ve 400 kişilik giyim eşyası göndermiştir²⁹⁷. Kızılay'ın yardımı farklı kalemlerde ve farklı merkezlere gönderilmek üzere hazırlanmıştı. Ancak bunlar sadece ilk yardım olarak düşünülmüştü. Bundan sonra yardımlara devam eden Kızılay, Çerkeş'e 3 ton çivi, 200 mikab kereste; Gerede'ye, 10000 lira; Safranbolu'ya 200 çadır, 1 ton çivi ve 44 sandık ilaç, giyim eşyası göndermiştir²⁹⁸. Bunlara ilave olarak Bolu'ya 8 kamyonla 200 çadır, 200 çuval un, 5 ton çivi, 150 gemici feneri ve 4 sandık dolusu ilaç ve çeşitli eşyalar gönderilmişti.²⁹⁹ Bolu, bilhassa Gerede, depremde fazla zarar görmüş şehirlerden bir kaçıydı. Belli aralıklarla bu bölgeye Kızılay sevkiyatları devam etmişti. Bolu'ya daha sonra 1500 ekmek, 10 büyük çadır, 20 sandık ilaç ve pansuman malzemesi; Gerede'ye 1500 ekmek, Mudurnu'ya ise 50 çadır, 1 ton çivi, 2 sandık ilaç ve pansuman malzemesi ile 50 kişilik de giyim eşyası gönderilmişti³⁰⁰. Bu özverili çalışmalarının bir sonucu olarak 1 Şubat 1944 ile 11 Şubat 1944 tarihleri arasında, depremde etkilenmiş bölgelere, Kızılay sevkiyatlarının toplamı şu şekilde ortaya çıkmıştı: Nakdî yardım 143.000 lira. Malzeme yardımı ise 1900 çadır, 80 ton çivi, 950 tetanos aşısı, 700 fener, 1500 testere, 49 sandık pansuman malzemesi, 265 çuval un ve 5000 ekmek şeklindeydi³⁰¹. Elbette Kızılay yardımları 11 Şubat'ta sona ermedi. Yardımsever Türk halkının da katkılarıyla bu depremde Ankara, Bolu, Çankırı ve Zonguldak illerindeki depremzedelere Kızılay'ın ulaştırdığı paranın miktarı 399.807.84'ü bulmuştu³⁰². Yardım yapmak gayesi ile hareket eden bireylerin ilk aklına gelen kurum Kızılay oluyordu. Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ, Kızılay Genel Merkezine gitmiş ve felaketzedeler için 5000 liralık bir

²⁹⁷ Ulus, 2 Şubat 1944, s.4.

²⁹⁸ Vakıf, 3 Şubat 1944, s.4.

²⁹⁹ Akşam, 5 Şubat 1944, s.2.

³⁰⁰ Ulus, 6 Şubat 1944, s.1.

³⁰¹ Ulus, 12 Şubat 1944, s.1.

³⁰² S. K. Akgün, M. Uluğtekin, *a.g.e.* s.195.

başıta bulunmuştu³⁰³. Bu önemli çalışmaları yürüten Kızılay'ın, elini güçlendirebilmek amacıyla, Nafia Vekâleti bütçesi içerisinde yer alan 5.000.000 liralık tahsisatın, yine Maliye ve Nafia Vekâletlerinin vereceği talimatlar doğrultusunda harcanmak üzere Kızılay'a verilmesi, İcra Vekilleri Heyetince karara bağlanmıştı³⁰⁴.

Bu arada İstanbul Valisi Lütüfî Kırdar, biraz da toplumun tüm katmanlarında yardım toplama işiyle ilgili duyarlılık yaratmak maksadıyla yeni bir adım atmıştı. Vali Kırdar, gazetecilere verdiği beyanatta “Evi barkı yıkılanlara yardım etmek yalnız Kızılay için değil hepimiz için vatani ve insani bir borçtur.” ifadelerini kullanmış ardında da ticaret odasında bir komite teşkil ederek, ticaret erbabının yardımlarına başvurmuştu³⁰⁵. Gerçekten de Kızılay, afet zamanlarında önemli vazifeler görmüştür ancak bu tip olağanüstü durumlarda Türk toplumunun genel itibarıyla yardımseverlik ruhunu ön plana çıkaran faaliyetler içerisinde bulunduğu gerçeğini ifade etmek gerekir. Nitekim Kızılay dışında diğer devlet kuruluşları da sorumluluk üstlenmiş, yardım çalışmaları için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu kurumlardan birisi depremin daha ilk günlerinde felaketzedelere 10.000 liralık tahsisat ayıran Ankara Belediye Meclisi'dir³⁰⁶. Bu manada gayret gösteren bir diğer kurum da Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Diyanet İşleri Başkanı, müftülüklere gönderdiği yazıda tüm meslektaşlarından, yapılacak ve yaptırılacak olan müessir vaaz ve nasihatle, ahlaki hisleri yükseltmeye, içtimai yardım duygularını arttırmaya ve bu yoldaki yardım müesseselerine halkın teberruatta bulunmalarını temin etmeye çalışmalarını beklemiştir³⁰⁷. Yine Çocuk Esirgeme Kurumu, Bolu vilayetinden kimsesiz kalan çocuklarının sayısını istemiş ve bu iş için Keçiören'de Çocuk Yuvasını hazırlandığını bildirmiştir³⁰⁸. Ziraat Vekilliğinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin onayı ile ortaya konan bir başka yardım girişimi de devlet ormanlarından ihtiyaç sahibi depremzedelere parasız kereste verilmesidir. Ev, ahır ve samanlıkların yapımı için kullanılacak keresteler halkın elini rahatlatacak önemli bir yapı malzemesiydi³⁰⁹. Bu arada yardım toplamak maksadıyla Kızılay'ın Ankara şubesinin düzenlediği müsamereler³¹⁰ olmuştur fakat esas ilginç olan Ankara Gar Gazinosu'nda,

³⁰³ Akşam, 19 Şubat 1944, s.2.

³⁰⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 106 52 12.

³⁰⁵ Akşam, 6 Şubat 1944, s.1.

³⁰⁶ Ulus, 2 Şubat 1944, s.4.

³⁰⁷ BCA Fon Kodu: 51 0 0 0 Yer No: 4 30 6.

³⁰⁸ Ulus, 4 Şubat 1944, s.1.

³⁰⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 104 13 18.

³¹⁰ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 85 561 9.

Karadenizli gençlerin depremzedeler yararına düzenlediği çay davetidir. Bu davete Başvekil Şükrü Saraçoğlu ile Rize İktisat Vekili Fuat Sirmen iştirak etmiş ve burada Başvekil Saraçoğlu, depremzedeler yararına düzenlenen bir programda, Harmandalı oynamış ve dakikalarca alkışlanmıştır³¹¹. Hayır işlerinin organize edildiği toplantılarda çok da alışık olunmayan bu manzara, bir hayli dikkat çekicidir.

Deprem meydana geldiğinde dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın hala devam ediyor olması, 1944 Gerede Depremi'nin, yurt dışında yeterince yankı bulmasına engel olmuştu. Bir iki taziye mesajı dışında uluslararası camianın Türkiye'deki felakete pek ilgi göstermediği söylenebilir. Almanya Büyükelçisi Fon Papen, Alman hükümetinin teessürlerini, Türk hükümetine iletmisti. Bunun yanında önemli miktarda bir yardımı da depremzedelere ulaştırılmak üzere Türk hükümetinin emrine vermişti³¹². BBC'nin Türkiye'deki özel muhabiri Philipp Yordan ise radyo vasıtasıyla şu mesajı geçmişti:

“Türkiye matem içindedir. Zelzele sahasında binlerce evladı enkaz altında kalmıştır. Cephelerde harbeden müttefikler bile tabiatın göndermiş olduğu bu felaket yüzünden müttefikimizin bir gün zarfında gömdüğü miktarda insan kaybetmemiştir³¹³.”

Kuzey ve Güney Amerika Rum Cemaati Ruhani Lideri Başpiskopos Athenagoras, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliğine mektupla ulaşarak taziye mesajı ve üzüntülerini bildirmişti³¹⁴. Ortadoğu'da da yankı bulan bu afet için Mısır Kralı Faruk afetzedelere 1000 Mısır lirası göndermişti³¹⁵. Lübnan'da ise Lübnan Başvekilinin validelerinin riyasetinde bir yardım komitesi teşekkül etmiş, komitenin çalışmalarının sonucunda 6225 Suriye lirası toplanmış ve depremzedelere bağışlanmıştı³¹⁶.

Sonuç itibariyle 7,2 büyüklüğünde meydana gelen deprem, 3959 kişinin yaşamını yitirmesine, 20865 binanın da hasar görmesine neden olmuştu³¹⁷. Uluslararası kamuoyunun ilgisinin sınırlı olduğu bu depremde, afet bölgesine zamanında ve yeterli yardımların ulaştırılmasında da güçlük çekildiği görülmüştür. Gazetelerde bilhassa yardım ulaştırma meselesini ön plana çıkaran köşe yazıları dikkat çekmiştir.

³¹¹ Akşam, 6 Şubat 1944, s.1.

³¹² Vakit, 8 Şubat 1944, s.4.

³¹³ Akşam, 8 Şubat 1944, s.2.

³¹⁴ BCA Fon Kodu: 30 10 0 0 Yer No: 268 805 10.

³¹⁵ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, Cilt: II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 64

³¹⁶ Vakit, 2 Mart 1944, s.2.

³¹⁷ Ö. Sür, *a.g.m.*, s.59.

İKİNCİ BÖLÜM
ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE DEPREMLER
(1950-1983)

1. Çok Partili Dönemde Türkiye'deki Depremlerin Genel Görünümü

Bu dönemde, can kaybı sayısının bin ve üzerinde olduğu beş deprem dikkat çekmektedir. Üstelik bu afetlerin yıkıcı etkisi de fazla olmuştur. Bu depremlerin her birinin ayrı başlıklar altında incelenmesi gerekmektedir. Burada ele alınan afetlerin ilki 1966 Varto(Muş) Depremi'dir. Sonra sırasıyla; 1970 Gediz(Kütahya), 1975 Lice(Diyarbakır), 1976 Muradiye(Van) ve 1983 Erzurum-Kars Depremleri ele alınmıştır. Ancak bunların yanında kamuoyunda ses getirmiş başka depremler de vardır. Örneğin Türk Edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Yaşar Kemal, 1952 yılında Erzurum Hasankale'de meydana gelen deprem sonrasında, afet bölgesine Cumhuriyet gazetesinin bir muhabiri olarak gitmiş ve karakışın ortasında evsiz kalan bölge insanının çektiği ıstırabı yaptığı röportajlarla anlatmıştır. Yaşar Kemal'in verdiği bilgilere göre sarsıntı sonrasında Hasankale'ye bağlı 37 köyde sayısı 16643 kişiyi bulan nüfus çadırlarda barınmıştır. Bu köylerin dördü tamamen yıkılmış, üçünde de büyük tahribat oluşmuştur. Yaşar Kemal, ölü sayısını 94 olarak verirken, 70'i ağır 140 vatandaşın da yaralı olduğunu bildirmiştir³¹⁸.

Bu dönemin önemli bir diğer depremi, 1953 Yenice (Çanakkale) Depremi'dir. Bu depremden sonra Çanakkale'ye vali olarak atanan kişi gelecek dönemin siyasi tarihinde etkili bir isim olan İhsan Sabri Çağlayangil'dir. İhsan Sabri Çağlayangil, deprem bölgesindeki incelemelerini bir rapor haline getirmiş ve dönemin Başvekili Adnan Menderes'e sunmuştur. Yenice Depremi tam da Çanakkale Deniz Zaferi'nin yıldönümünün kutlandığı gün, saat 21.05'te 7,2 büyüklüğünde meydana gelmişti.³¹⁹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da deprem bölgesini ziyaret edip vatandaşa moral verdiği bu afette 224'ü Çanakkale, 44'ü ise Balıkesir vilayetinden olmak üzere toplam 268 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaralı sayısı ise 322'dir³²⁰.

Bu dönemde Türkiye'de meydana gelen ses getirmiş depremlerden biri de 1967 Pülümür (Tunceli) Depremi'dir. Bu deprem ve Tunceli vilayetinde meydana gelmiş diğer afetler, "Cumhuriyet Döneminde Tunceli'de Meydana Gelen Doğal Afetler ve Alınan Tedbirler(1940-1970)" adlı çalışmayla incelenmiştir. Bu çalışmada verilen bilgilere göre 6,2 büyüklüğünde meydana gelen deprem 7 saniye sürmüş, 108 kişi ölmüş, 200 kişi de

³¹⁸ Yaşar Kemal, *Röportaj Yazarlığında 60 yıl*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.83-87.

³¹⁹ Mithat Atabay, Barış Borlat, *18 Mart 1953 Yenice Depremi ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Raporu*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2013, s.9.

³²⁰ M. Atabay, B. Borlat, *a.g.e.*, s.52.

yaralanmıştır. Depremde, Pülümür ilçe merkezi ve Pülümür'e bağlı 64 köyde; 740'ı ağır hasarlı olmak üzere 2547 bina hasar almıştır. Kızılay bölgeye 1800 çadır dağıtmış ve değeri 1.366.919 lirayı bulan malzeme sevkiyatı yapmıştır. Deprem bölgesinde geçici iskân işini halletmek için 890 baraka yapılmış ve bunlar için yapılan harcama 3.115.000 lirayı bulmuştur³²¹.

Varto Depremi'ne geçmeden önce 1971 yılında Bingöl'de meydana gelen depremden de bahsetmek gerekmektedir. Bu deprem 1950-83 arasında meydana gelen ve ayrı başlıklar altında incelenecek olan depremler hariç tutulursa bu dönemin en fazla can kaybının yaşandığı depremdir. Konutların eski olması ve bakımsızlığı can ve mal kaybının yüksek olmasına neden teşkil etmiştir. 755 vatandaşın yaşamını yitirdiği bu afette 5323 konut yıkılmış veya ağır hasar almıştır. Hasarın maddi boyutu ise 5.009.616.000 TL'dir³²².

2. 1966 Varto(Muş) Depremi

2.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de cereyan etmiş depremler binlerce hatta on binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştu. Kamuoyunda bulunduğu karşılık itibariyle İkinci Dünya Savaşı yıllarını aratmayan yeni bir deprem ise 19 Ağustos 1966'da yaşamıştı. Türkiye'nin doğu bölgesini vuran şiddetli deprem 14.30'da meydana gelmiş, Muş'un Varto ilçesindeki ve Erzurum'un Hınıs ilçesindeki birçok köyü haritadan silmişti. Dağların kaydığını, toprakların yarıldığını, yerlerden suların fışkırdığını duyuran gazeteler, depremin büyüklüğünü anlatmak için manşette ve sürmanşette iddialı cümleler kullanmışlardı. Öyle ki depremin İsveç ve Moskova'da dahi hissedildiği yazılmıştı³²³. Deprem, en büyük tahribatı Varto'da yapmış, ilçenin pek çok köy ve bucak ile bağlantısı kesilmiş, ilçe merkezindeki hastane ve postana binalarının da içinde olduğu pek çok yapı yerle bir olmuştu. Afet zamanlarında hızlı hareket etmenin çok önemli olduğunu bilen yetkililer, hızlı olmaya gayret ederek Muş'ta bulunan bütün sivil araçlara el koymuş ve bunları askeri araçlarla birlikte Varto'ya göndermişti. Askeri birlikler de derhal enkaz

³²¹ Savaş Sertel, Sezai Balcı, "Cumhuriyet Döneminde Tunceli'de Meydana Gelen Doğal Afetler ve Alınan Tedbirler(1940-1970)", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: X, 2011, s. 11-112.

³²² 22-5-1971 Bingöl Depremi, Ed. Alkut Aytun, İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi, s.51-52.

³²³ Akşam, 20 Ağustos 1966, s.1.

kaldırma çalışmalarına ve yaralıların taşınması işine yardım etmek için harekete geçmişti. İlk anda yaralılar Muş'ta bulunan hastaneye sevk edilmişti ancak burada hastane odaları yetersiz kaldığından bahçeye dahi yataklar atılmıştı³²⁴. Afetin duyulmasından sonra felaketzedelerin acısı tüm yurdu sarmış, eğlence programları ertelenmiş ve İzmir Fuarı da iptal edilmişti³²⁵. Başbakan Süleyman Demirel olayı haber aldıktan sonra bu bağlamda İzmir'e yapacağı geziyi iptal etmişti³²⁶. Başbakan; İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem, İstanbul Milletvekili Sadettin Bilgiç ve Muş milletvekillerinden oluşan bir heyeti yanına alarak deprem bölgesine gitmek üzere askeri bir uçakla Erzurum'a hareket etmişti. Başbakanın heyetinde beş kişilik bir doktor grubu da vardı³²⁷. Felaketzedelere ilk tıbbi müdahaleyi yapmak öncelikli görülen bir iş olmuştu. Bu doğrultuda Sosyal Sigortalar Kurumu da 5 kişiden müteşekkil bir sağlık ekibini bolca tıbbi malzemeye birlikte deprem sahasına göndermişti. Bu ekip içerisinde 1 doktor, 1 operatör, 1 sağlık memuru, 1 hasta bakıcı ve 1 hemşire vardı. Ayrıca içinde bir ameliyathanesi de bulunan seyyar bir hastane de Erzurum'a gönderilmişti³²⁸. Depremzedelerin yaralarını sarabilmek için bir an evvel deprem bölgesine ulaşmak ve gerekli yardımları yetiştirmek için çabalayan yetkililer, Elazığ'dan da 40 yataklı bir seyyar hastane yola çıkarmıştı. Ancak bu araç aşırı sürat sebebiyle yolda virajı alamayarak devrilmişti. Benzer bir biçimde Hınıs'a yardım götürün ve içinde 1 astsubay ile 2 er taşıyan başka bir araç daha devrilmiş, bu araçtaki askerler kaza neticesinde hayatlarını kaybetmişti³²⁹. Hastane ve sağlık ocaklarının yıkılmış olması sağlık çalışanlarının işlerini zora sokmuştu. Bu tarz doğal afetler sonrası tifo gibi çıkması muhtemel bir salgın hastalık yetkilileri endişelendirmişti. Ancak olasılıklar haricinde Türkiye'nin güney komşusu Irak'ta ortaya çıkmış ve Türkiye'ye doğru yayılarak tehdit halini almış başka bir salgın hastalık daha vardı ki bu, yetkilileri olağanüstü önlemler almaya itmmişti. Tam da Varto Depremi'nin meydana geldiği dönemde Irak'ta ortaya çıkan kolera salgını Türkiye sınırında alarm verilmesine sebep olmuştu³³⁰.

³²⁴ Milliyet, 20 Ağustos 1966, s.1. Bkz; (Ek-7)

³²⁵ Akşam, 23 Ağustos 1966, s.7.

³²⁶ Ulus, 20 Ağustos 1966, s.7.

³²⁷ Akşam, 21 Ağustos 1966, s.1.

³²⁸ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.1.

³²⁹ Ulus, 21 Ağustos 1966, s.1.

³³⁰ Akşam, 23 Ağustos 1966, s.7.

Başbakan Süleyman Demirel deprem bölgesinde yaptığı incelemelerin ardından Hınıs'ta bir konuşma yaparken yeni bir deprem daha meydana gelmişti³³¹. Başbakan, devletin vatandaşının yanında olduğunu göstermek ve afetzedelere moral aşlamak için deprem bölgesine gitmişti. Ancak Başbakan, Varto'da konuşma yaparken bir vatandaşın tepkisiyle karşılaşmıştı. Doğuya yalnız felaketli günlerde devlet adamlarının geldiğini düşünen vatandaş, “Batıya yapılanların dörtte biri bile buraya yapılmıyor.” diye bağırarak tepkisini devam ettirmişti. Tartışmanın uzama ihtimali üzerine acılı vatandaş yetkililerce oradan uzaklaştırılmıştı³³². Afet bölgesinde durum o derece ağırdır ki bölgeyi gezen Sağlık Bakanı Dr. Edip Somunoğlu, karşılaştığı manzaralar karşısında hıçkırıklarla ağlamıştır³³³.

Depremi ardından ulusal ve uluslararası platformda yardım kampanyaları başlatılmıştı. Kızılay yurt çapında tüm şubelerini yardım işi için seferber etmişti. Varto'nun ulaşılması güç dağ köylerine uçaklarla ekmek ve gıda maddesi atılmıştı. Bu iş için görevlendirilen 5 uçak, her bir köy için 125 ekmek dağıtmıştır³³⁴.

Öte yandan enkaz kaldırma işi de istihkâm birlikleri tarafından yürütülmüştü. Askerler, Yıkılan Mal Müdürlüğü ve Ziraat Bankası binalarının enkazını kaldırılırken güvenlik çemberi oluşturmuş ve Mal Müdürlüğü enkazından 4 milyon değerinde para çıkarmıştı³³⁵. Enkazı kaldırılan Ziraat Bankası binası, 1-2 senelik bir binaydı. Üç katlı bu yapının zemin kattaki kolonlarının hesabı iyi yapılmamış ve üstteki iki katın ağır yükü zemin kattaki bu kolonların üzerine bindirilmişti. Bunun sonucunda bina sarsıntıda tamamen yıkılmış ve dört kişinin ölümüne sebep olmuştu. Oysa bu binanın 5-6 metre kuzeyinde, 1946 Varto Depremi'nin sonrasında Kızılay tarafından inşa edilmiş kerpiç ve taş yığma binalar vardı ki, bu binalar depremde çok hafif hasar almıştı³³⁶. Kızılay'ın 1946 depreminden sonra inşa ettirdiği bu yapılar, Japonya'dan deprem bölgesini incelemeye gelen jeologların ve gazetecilerin de dikkatini çekmişti. Taş taş üstünde kalmayan Varto'da, sadece Kızılay'ın yaptırdığı bu yirmi bina ayakta kalmıştı. Japon bilim adamları, uzun

³³¹ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.1.

³³² Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.5.

³³³ Akşam, 23 Ağustos 1966, s.7.

³³⁴ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.1.

³³⁵ Ulus, 26 Ağustos 1966, s.7.

³³⁶ Oktay Ergünay, *19 Ağustos 1966 Varto Deprem Raporu*, Baylan Basım ve Ciltevi, Ankara, s.16.

incelemeleri neticesinde bütün yapılar bu sistemle yapılmış olsaydı insan kaybı yok denecek kadar az olurdu demişlerdi³³⁷.

Öte yandan deprem bölgesinde sağlık koşullarının elverişsiz hali salgın hastalıkları tetiklemiş Erzurum'un Tekman ilçesinde 9 çocuk kızamıktan ölmüştü³³⁸. Kızamık salgını kısa bir süre sonra Varto'nun köylerinde de görülmüş ancak buradaki doktorlar gereken tedbirleri aldıklarını belirtmişlerdi³³⁹. Bu arada deprem bölgesinde 28 Şubat 1967 tarihine kadar askere alınmaları gereken vatandaşların celplerinin, 1967 mali yılına bırakılması Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanmıştı³⁴⁰. Ayrıca silahaltında olan deprem bölgesi gençlerine de izin verilmişti³⁴¹.

Deprem sonrasında dayanışma konusundaki duyarlılık üst seviyede idi. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, Başbakan Süleyman Demirel'e telgraf çekerek vatandaş olarak, siyasi parti olarak üzerlerine düşecek yardımcı görevleri yerine getireceklerini bildirmişti³⁴². Bunun yanında toplumun farklı kesimlerinde benzer sorumluluk bilinci uyanmıştı. Cumhuriyet Senatosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adına deprem bölgesinde inceleme yapmak üzere 4 kişilik bir heyet seçilmişti³⁴³. Senato başkan vekillerinden Kars Milletvekili Sırrı Atalay ile Meclis başkan vekillerinden Nurettin Ok'un içinde yer aldığı heyet halkın dert ve şikâyetlerini dinlemişti. Yine Varto'da benzer bir sorumluluk duygusu ile Varto Deprem Yardımlaşma Komitesi kurulmuştu. Komitede; Belediye Başkanı, Siyasi Parti temsilcileri, Varto'yu Kalkındırma ve Kültür Derneği yöneticileri yer almıştı³⁴⁴. Bu Komite, alınması gereken tedbirler ve ihtiyaçlar konusunda bir rapor hazırlamış ve bu raporu da Senato ve Meclis adına Ankara'dan gelen heyete sunmuştu. Ankara'dan gelen heyette yer alan Sırrı Atalay bu raporu hem Muş ve Erzurum valilerine hem de hükümete ileteceğini bildirmişti³⁴⁵. Sırrı Atalay'ın komite tarafından hazırlanan raporu ileteceğini vaat ettiği valiler, deprem sahasında yaptıkları başarılı çalışmalar ile adından söz ettirmişlerdi. Depremden kısa bir süre sonra İmar ve İskân

³³⁷ *Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 51.

³³⁸ Akşam, 27 Ağustos 1966, s.1.

³³⁹ Akşam, 6 Eylül 1966, s.7.

³⁴⁰ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 62 11.

³⁴¹ Akşam, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁴² Ulus, 25 Ağustos 1966, s.1.

³⁴³ Ulus, 24 Ağustos 1966, s.1.

³⁴⁴ Ulus, 26 Ağustos 1966, s.1.

³⁴⁵ Ulus, 26 Ağustos 1966, s.7.

Bakanlığının yazısı ve Bakanlar Kurulunun kararı ile Erzurum, Muş ve Bingöl valileri takdimname ile ödüllendirilmişlerdi³⁴⁶.

Türkiye’de hummalı bir çalışma söz konusu iken yabancı basında Varto Depremi ile ilgili ilginç haberler çıkmıştı. Associated Press Ajansı’nın haberine göre Ernesto Domiguex adında Meksikalı bir bilim adamı, depreme yeraltı atom denemelerinin sebep olmuş olabileceğini ileri sürmüştü³⁴⁷. Bir başka haberde ise Washington Deprem Kayıt Merkezi Baş Sismoloğu James Lader’in çarpıcı ifadeleri vardı. Lader, Varto’daki depremi önceden bildiklerini fakat gün ve saati net olarak tespit edemediklerinden Türkiye’yi uyaramadıklarını ifade etmişti³⁴⁸. Depremlerin zamanının önceden haber alınmasının o günün teknik imkânları ile mümkün olmadığı bir gerçektir. Ancak başka bir gerçek de Türkiye’deki deprem sismik istasyon eksikliğidir. İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Jeoloji Kürsüsü Profesörü İhsan Ketin, depreme dayanıklı sağlam binalar yapmanın önemi üzerinde durduktan sonra şu hususa değinmiştir:

“...Bugünküne nazaran daha geniş sismik istasyon şebekesine ihtiyaç vardır. Bugün Kandilli Rasathanesinde ve Teknik Üniversite Arz Fiziği Enstitüsünde (Sismoloji Enstitüsü) olmak üzere İstanbul’da iki kayıt istasyonu ile Arz Fiziği Enstitüsüne bağlı Çine, Kastamonu, Ankara, Raman ve Erzurum’da olmak üzere 5 kayıt istasyonu mevcuttur. Hâlbuki Türkiye için en az 20 kayıt istasyonuna ihtiyacı vardır³⁴⁹...”

Bilimin rehberliğinde iş ve işlemlerin yapılması şüphesiz kayıpları azaltacak en önemli unsurdur. Nitekim Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Profesörü Reşat İzberak, “Bu bölgede hasarın çok olması depremin şiddetiyle ilgili olmakla beraber yapıların çoğunluğunun çürüklüğünden ve dayanıksızlığından ileri geldiğini kabul etmek doğru olur.” demişti. Bu doğrultuda betonarme yapıların üzerinde duran Reşat İzberak, sözlerini şu cümleyle devam ettirmişti: “Her ne kadar yer sarsıntılarıyla beton binalarda yıkılabilirse de hasar muhakkak ki bu derece çok olmaz³⁵⁰.” Ulus gazetesinde bir yazı kaleme alan Cihad Baban ise kayıpların fazla olmasını başka bir biçimde açıklamıştı. Cihad Baban’a göre depremlerin en az zararla atlatılabilmesi için “Yapılması lazım gelen şeyleri biliyoruz ancak fakir bir millet olduğumuzdan bu bildiklerimizi tatbik etmek imkânından

³⁴⁶ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 203 15 4.

³⁴⁷ Akşam, 22 Ağustos 1966, s.7.

³⁴⁸ Milliyet, 27 Ağustos 1966, s.1.

³⁴⁹ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.2.

³⁵⁰ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

mahrumuz³⁵¹.” Aynı gerçeğe parmak basan Abdi İpekçi de kendi köşesinde, ölü sayısının fazla olmasını yalnız depremin şiddetiyle açıklayamayız demişti. Bölge insanının çürük yapılarda barındığının altını çizen deneyimli gazeteci, devletin uzun zamandır gereken tedbirleri almadığını ifade etmişti. Esasında depremlerde can ve mal kaybını azaltabilmek amacıyla Bayındırlık Bakanlığınca hazırlanan bir “Zelzele Yönetmeliği”nin mevcut olduğunu da belirten İpekçi, bu yönetmeliğin de tam olarak uygulanamadığını vurgulamıştı³⁵².

Abdi İpekçi yazısında kâğıt üzerinde kalmış bir deprem yönetmeliğinden bahsederken o sırada hükümet de deprem hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin yeni bir yönetmelik hazırlamıştı. Bakanlar Kurulunun kararı doğrultusunda çıkarılan “Deprem Afetine İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik”, İmar ve İskân Bakanlığına bağlı olarak merkezde, “Deprem Bölgeleri İmar ve İskân İcra Heyeti Başkanlığı”nın kurulmasını ön görmüştü. Depremden gelen zarar ve ziyanın tespiti, yardım göreceklerin taleplerinin alınması, jeolojik etütlerin yapılması ve yeni iskân yerlerinin belirlenmesi, yapı malzemelerinin temini ve inşa faaliyetlerinin yürütülmesi gibi işler, kurulması öngörülen bu başkanlığın uhdesine verilmişti. Ayrıca Deprem Bölgeleri İmar ve İskân İcra Heyeti Başkanlığı gerektiğinde Erzurum, Muş ve Bingöl’de Başkanlığa bağlı amirlikler, şeflikler ve şubeler kurabilecekti. Bunun yanında yurt içi ve yurt dışından yapılan yardım ve hibelerin toplandığı T. Emlak ve Kredi Bankasındaki fon da, işlerin sağlıklı yürütebilmesi için adı geçen Başkanlığın emirine verilmişti³⁵³.

Basın yayın organlarında depremden sonra ciddi iddialar ortaya atılmıştı. Depremden 5 ay önce İmar ve İskân Bakanlığı Jeoloji Fen Kurulu, Varto ve Hınıs’a bağlı bazı köylerin yerlerinin değiştirilmesi için bakanlığa bir rapor vermiş ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti. İddialardan biri, bu raporun bakanlıkça yeterince değerlendirilmediği ve sonuçta Varto’nun bahsi geçen köylerinde 468, Hınıs’ın bahsi geçen köylerinde ise 46 kişinin bu ihmal neticesi yaşamını yitirdiğiydi³⁵⁴. İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşeoğlu ortaya atılan bu iddialara “... Bu raporların hiçbirinde köylerin derhal tahliyesine dair hiçbir

³⁵¹ Ulus, 22 Ağustos 1966, s.1. Bkz; (Ek-8)

³⁵² Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.1.

³⁵³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 62 6.

³⁵⁴ Milliyet, 29 Ağustos 1966, s.7.

hüküm bulunmamakta, ancak bunlardan bir kısmının daimi iskânının başka yerlerde temini tavsiye olunmaktadır³⁵⁵.” sözleriyle cevap vermişti.

Türkiye’nin doğu bölgelerini vuran deprem ağustos ayında meydana gelmişti. Kış yaklaşmadan gerekli önlemlerin alınması ve halkın kışı açıkta geçirmemesi gerekmekteydi. Bu konuda ilk müjdeyi Başbakan Süleyman Demirel radyoda yaptığı bir konuşmada vermiş ve iskân için çalışmaların başladığını duyurmuştu. Varto şehrinin yeniden imarı üzerine yoğunlaşılrken farklı öneriler de ortaya atılmıştı. Senatör Sıtkı Ulay, Varto şehrinin yeniden inşası için Yunan sınırını önermekteydi. Bunun için Senato Başkanlığına bir kanun teklifi dahi yapmıştı³⁵⁶. Hükümetin Varto’nun yeniden inşası için çalışma yaptığı sırada Sıtkı Ulay bu sefer de Başbakana bir mektup yazmıştı. Mektubunda yıllardan beri sallanan bir yerde yeniden bir şehir kurulmasında direnilmesinin, iptidai ve şarklı bir zihniyetin sonucu olduğunu belirtmiş ve depremde zarar gören her bir ailenin varlıklı köylerden birine yerleştirilmesini teklif etmişti³⁵⁷. Zaten sağ kalan Vartolular da kış bastırmadan başka illere göç etmelerine izin verilmesini istemişti. Yetkililer ise bunun mümkün olmadığını belirtip geçici barakalar için çalışmalar yapıldığını ifade etmişlerdi³⁵⁸. Nitekim konu ile ilgili sivil ve askeri yetkililer Başbakanlıkta bir toplantı yapmışlardı. Üç buçuk saat süren toplantıda istihkâm Tuğgeneralı Muzaffer Toygar, gerekli malzemelerin verildiği takdirde askeri birliklerin üç ay içinde 10 bin evi yapıp teslim edebileceğini belirtmişti. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş ise tekel maddeleri ile mazota %5 zam yapılmasını teklif etmişti. Kurdaş, böylelikle buradan elde edilecek fazla gelirin de depremzedeler için kullanılabileceğini belirtmişti³⁵⁹. Başbakanlıkta yapılan toplantıda 29 yetkilinin kuruluşları adına açıkladıkları görüşlerden varılan ortak noktalar şöyle olmuştur:

“1) Evlerin yapılmasında o yerlerdeki malzeme ve emek geniş ölçüde kullanılacak bir miktar çimento karıştırılmış modern kerpiç kereste ve köşeli taş kullanılacaktır. 2) Evlerin geçici barınak tipinde olması doğru bulunmamaktadır. 3) Paranın bulunmasında harcanmasında dar formaliteler ve mevzuat bir tarafa bırakılmalıdır. 4) Evler şimdiye kadar halkın barındığı yerler gibi dar tutulmalı, kolay ısınabilmeli, şartları göz önünde tutulmalıdır. 5) Halk inşaata katılmalıdır. Silahlı kuvvetler araç

³⁵⁵ Milliyet, 31 Ağustos 1966, s.7.

³⁵⁶ Akşam, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁵⁷ Akşam, 26 Ağustos 1966, s.1.

³⁵⁸ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.1.

³⁵⁹ Akşam, 25 Ağustos 1966, s.1.

ve insan gücü ile geniş ölçüde katılacaktır. Bu yol en ucuz ve en garantili yoldur. 6) İnşaat yerlerine yakın bölgelerde derhal çimento, kereste, demir, çivi stoku için emir verilmelidir. 7) On bin ev için on bin kapı, yirmi bin pencere hazırlanacak örnek plana göre sipariş verilmelidir. Bunlar prefabrik usullere göre yapılmalıdır. 8) Yeterince kereste stoku hazırdır. Paşabahçe istenen miktarda cam yapabilecektir³⁶⁰.”

Milli Savunma Bakanlığı, konu ile ilgili daha sonra bir açıklama yapmış ve deprem bölgesinde inşası düşünülen konutları yapmaya hazır olduğunu bildirmişti³⁶¹. İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu ise öncelikle kış iskân planının ele alındığını belirtmiş, gelecek kış için geçici iskân düşünüldüğünü açıklamıştı. Bakan, daimi iskân işinin de planlama aşamasında olduğuna değinerek yer tespitinin ardından bir dahaki sene kalıcı konutların yapımına başlanacağını duyurmuştu³⁶². Menteşoğlu, bu beyanattan birkaç gün sonra da, isteyenlere kredi verilebileceğini ve başka vilayetlere gönderilebileceğini açıklamıştı³⁶³. Esasında bölge halkının başka vilayetlere gitme noktasında başlangıçta bir talebi olmuştu. Fakat yetkililer bu konuya başta sıcak bakmamışlardı. Sonunda bölge halkının talepleri doğrultusunda hareket etme kararı alan hükümet, deprem sahasında bir anket yaptırmıştır. Bu anketin ilk sonucu Hınıs'ta alınmıştı. 6341 aile Hınıs'tan ayrılmak istediğini belirtmiş, 1089 aile hükümetçe yapılacak barakalarda barınmak arzusunu göstermişti. 720 aile geçici iskân talebinde bulunmuş, 1470 aile de hükümetin kereste ve diğer yardımları ile meskenlerini kurabileceğini bildirmişti³⁶⁴. Bu arada hükümet, depremzedelerin iskânı ve başka vilayetlere nakli konusunda yapacağı yardımların miktarını çıkardığı bir kararname ile belirlemişti. Buna göre, depremde zarar gören her bir aileye beş bin lirayı geçmemek üzere inşaat yardımı yapılacaktı. Ayrıca arazi sağlanması, yol, su, elektrik ve kadastro gibi imar işleri için fondan toplam on milyon lira ayrılacaktı. Yine aynı kararnamede kışı bulundukları yerlerde geçirmek isteyen aileleri barındırmak amacıyla, geçici barakalar inşa edileceği ve bu barakalar için yapılan harcamaların, yurt içi ve yurt dışından yardım amacıyla gelen parayla karşılanacağı belirtilmişti. Kararnamede; kışı geçici olarak İmar ve İskân Bakanlığının gösterdiği yerde geçirmek isteyen her bir aileye kira ve taşınma bedeli olarak beş yüz liraya kadar yardım edilmesi, kışı geçici olarak kendi arzu ettikleri yerlerde geçirmek isteyen ailelere ise üç bin beş yüz liraya kadar yardım yapılması, bulundukları

³⁶⁰ Milliyet, 25 Ağustos 1966, s.7.

³⁶¹ Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.7.

³⁶² Milliyet, 28 Ağustos 1966, s.7.

³⁶³ Akşam, 31 Ağustos, 1966, s.1.

³⁶⁴ Milliyet, 6 Eylül 1966, s.7.

yerlerde kendi barakalarını inşa etmek isteyenlere de kereste ve diğer baraka kurma malzemeleri ile birlikte iki yüz liraya kadar yardım edilmesi ve tüm bunların yine yurt içi ve yurt dışından gelen yardım paralarından karşılanması da hükme bağlanmıştı³⁶⁵. Bakanlar Kurulu, yapılması planlanan barakaların maliyetinin çok yüksek olduğunu hesaba katarak, 1966 yılı bütçesinin İmar ve İskân Bakanlığı bölümünün hususi faslına 56 milyon liralık ek ödenek ilave edilmesini karara bağlamıştı. Bu ek ödenek fona devredilip, deprem sahasında yapımı planlanan geçici barakaların inşası için harcanacaktı³⁶⁶. Hükümet, bu geçici iskân işinin en kısa sürede daimi iskâna dönüştürüleceğini vaat etmişti. Ancak prefabrik konutların inşasında bile İmar ve İskân Bakanlığı ile yüklenici firma, çıkan ihtilaf yüzünden mahkemelik olmuştu³⁶⁷. Daha sonraki yıllarda gelen ihmalkârlık ise bölge insanını uzun süre çetin koşullarla baş başa bırakmıştı. 1971 yılında İmar ve İskân Bakanı olan Selahattin Babüroğlu, Başbakan Nihat Erim ile birlikte Varto'yu ziyaret etmiş ve 1966 depremi sonrası inşa edilen geçici iskân yerlerini dolaşmıştı. Başbakan Nihat Erim, depremin üzerinden beş yıl geçmiş olmasına rağmen daimi konutlarla ilgili ortada henüz hiçbir şey olmadığını nemli gözlerle müşahade etmişti³⁶⁸. Neyse ki 1972 yılında Bakanlar Kurulunun kararı ile Muş'un Sunay Mahallesinde borçlandırılmak suretiyle yapılmış 199 konutun maliyet bedelleri üzerinden %50 indirimle gidilmiş ve bu sayede en azından yörede perişan bir halde yaşayan insanların bir kısmının eli rahatlatılmıştı³⁶⁹.

2.2. İç ve Dış Yardımlar

Türk Kızılayı, Varto'daki sarsıntının ardından hızlı bir biçimde harekete geçmiş ve deprem mahalline ilk sevkiyatı afetin gerçekleştiği saatten otuz beş dakika sonra yapmıştı. Dünya Kızılay-Kızılhaç-Kızıllar ve Güneş Derneklerini yardıma çağıran Türk Kızılayı, aynı zamanda genel müdürle beraber genel merkezin diğer önemli elemanlarının bir bölümünü Erzurum'a göndermişti. Depremden en büyük zararı gören Varto'da, 500 kişilik bir misafirhane ile 1000-1500 kişiyi doyurabilecek bir aşocağı açan kurum, öğrenimleri için Milli Eğitim Bakanlığınca farklı bölgelerdeki okullara nakledilen 2800 öğrencinin de 150.000 TL tutarındaki nakil masraflarını karşılamıştır. Bunlara ilave olarak yurt dışından gelen heyetlerin misafir edilmesi, yetkililerle irtibatının sağlanması gibi önemli işleri de

³⁶⁵ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 62 15.

³⁶⁶ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 199 67 4.

³⁶⁷ BCA Fon Kodu: 30 11 1 0 Yer No: 401 25 12.

³⁶⁸ Selahattin Babüroğlu, *Deprem ve Devlet*, TBMM Vakıf Ofset Tesisi, Ankara 1998, s. 146-148.

³⁶⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 284 53 9.

organize eden Türk Kızılay Derneği, depremde etkilenen bölgelere önemli ölçüde çadır, gıda ve eşya sevkiyatı yapmıştı. Yurtdışından gelen yardımları da toplayıp kendi elindeki stoklarla birlikte afetzedelere ulaştıran Türk Kızılayı'nın sevkiyatının cinsi ve miktarı şu şekildeydi: 18719 çadır, 53204 battaniye, 4080 yatak-yorgan, 21 balya yatak-yorgan, 317 sandık muhtelif gıda, 15969 kuru muhtelif gıda, 1446 karton muhtelif gıda, 7521 çuval muhtelif gıda ve 414 ton muhtelif gıda³⁷⁰.

Afet zamanlarında adı sıkça duyulan bir diğer kurum olan İmar ve İskân Bakanlığı zelzele bölgesine, 200 bin lirası Muş'a, 300 bin lirası Erzurum'a ve 250 bin lirası Bingöl'e olmak üzere toplamda 750 bin lira tutarında para göndermişti³⁷¹. Felaketin duyulmasının ardından yardım faaliyetleri de genişlemişti. Türk İş yedi yüz bin üyesinin birer yevmiyesini vermek suretiyle 20 milyon lira tutarında bir yardım yapmayı kararlaştırmıştı³⁷². Gazeteler aynı dönemde senatör ve milletvekillerinin eylül ayı maaşlarından kesilecek iki yüzer liranın da deprem bölgesi halkına bağışlanacağını duyurmuştu³⁷³. İstanbul Valiliği de harekete geçmiş, Vali Vefa Poyraz öncülüğünde bir yardım komitesi kurmuştu. Komite, deprem bölgesine gönderilecek eşya ve paranın toplanması ile bunların ihtiyaç bölgelerine sevk edilmesi işini üstlenmişti³⁷⁴. Ankara Valisi Celalettin Coşkun ise banka genel müdürleri ile bir araya gelmiş ve toplantı sonunda ilk etapta onlardan 5 milyon liralık bir yardım sözü almıştı. Basın yayın kuruluşları da bu süreçte sorumluluk üstlenip kendi bünyelerinde yardım kampanyaları başlatmışlardı³⁷⁵. Bu şekilde giderek büyüyen yardım kampanyalarına bir yenisini de Petrol Ofisi şirketi eklemişti. Şirket iki ay boyunca satılacak akaryakıt ve madeni yağların gelirinin bir bölümünü depremzedelere bağışlama kararı almıştı. Yine bir diğer petrol şirketi Mobil, acil ihtiyaçlar için bölgeye 5 ton gazyağı göndermekle beraber bir de okul inşa etme kararı almıştı³⁷⁶. Bunların yanında Türkiye Jokey Kulübü de Başbakan Süleyman Demirel'e gönderdiği 25.000 TL değerindeki çekle yardım yapanlar kervanına katılmıştı.³⁷⁷ Dünyanın tanınmış iş adamları arasında yer alan Türk uyruklu Nubar Gülbenkyan, Dışişleri

³⁷⁰ *Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 5-6.

³⁷¹ S. Babüroğlu, *a.g.e.*, s. 140.

³⁷² *Milliyet*, 21 Ağustos 1966, s.1.

³⁷³ *Ulus*, 24 Ağustos 1966, s.1.

³⁷⁴ *Milliyet*, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁷⁵ *Milliyet*, 25 Ağustos 1966, s.1.

³⁷⁶ *Milliyet*, 25 Ağustos 1966, s.7.

³⁷⁷ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 773 6.

Bakanlığına telgraf çekerek üzüntülerini bildirmiş ve 1000 sterlin göndermeye hazır olduğunu ifade etmişti³⁷⁸. Devletin önemli kurumları arasında yer alan Çocuk Esirgeme Kurumu Erzurum, Muş ve Bingöl valiliklerine yazı yazarak kimsesiz kalan çocukların tespitini istemiştir³⁷⁹. Kurum bu sayede tespiti yapılan kimsesiz kalan çocukları bünyesine almıştır. T. C. Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı Sabahattin Şerifoğlu, 26 Ağustos 1966 tarihinde yaptığı açıklamada deprem bölgesindeki çiftçilerin vadesi gelmiş borçlarının tamamının erteleneceğini bildirmişti. Şerifoğlu ayrıca bölgedeki çiftçilerin gübre, hayvan yemi ve diğer zirai ihtiyaçlarının Ziraat Bankasının açacağı kredi ile karşılanacağını ifade etmişti.³⁸⁰

Depremde dış yardımlar da önemli bir yer tutmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a telgraf çekerek üzüntülerini bildirmişti³⁸¹. Başkan Johnson ayrıca Amerika halkını Türkiye'deki felaketzedelere yardıma çağırmişti. Amerika Kızılhaç örgütü depremzedeler için 15.000 dolar yardımda bulunmuştu.³⁸² Amerika makamları, Türkiye'deki İncirlik üssünden ve Avrupa'daki diğer Amerika üslerinden kaldırdığı uçaklarla felaketzedelere ilaç ve sağlık malzemesi taşımıştır. İncirlikten kalkan Diyarbakır'a giden 36 yataklı bir uçak hastanesinin dışında, dört uçak daha yola çıkarılmış, depremzedelere 30 ton ağırlığında gıda maddesi ve tıbbi malzeme ulaştırılmıştır. Bu uçakların içinde doktor ve diğer sağlık personeli de bulunmaktaydı³⁸³. Bunlardan başka Amerikan Milletlerarası Kalkınma Ajansı (AİD), depremden zarar görenlere verilmek üzere Başkan Johnson'un özel fonundan 750.000 dolar (yaklaşık 7,5 milyon TL) ayrıldığını duyurmuştu³⁸⁴.

İngiltere Büyükelçiliği haberi alır almaz bölgeye bir sivil savunma birliği göndereceğini duyurmuştu. Tıbbi uzmanların içinde yer aldığı adı geçen yirmi kişilik birlikte, arazi araçları da bulunmaktaydı³⁸⁵. Dünyada bir benzerinin olmadığı savunulan birliğin 23 Ağustos 1966'da Londra'dan yola çıkarılacağı bildirilmişti³⁸⁶. İngiltere depremzedelere 250.000 lira yardımda bulunmuştu. İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir

³⁷⁸ Ulus, 22 Ağustos 1966, s.7.

³⁷⁹ Ulus, 23 Ağustos 1966, s.1.

³⁸⁰ Ulus, 27 Ağustos 1966, s.1.

³⁸¹ Ulus, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁸² Milliyet, 25 Ağustos 1966, s.7.

³⁸³ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁸⁴ Milliyet, 28 Ağustos 1966, s.1.

³⁸⁵ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁸⁶ Ulus, 23 Ağustos 1966, s.7.

Dennis Ailen'in 5.000 lira tutarındaki şahsi yardımı bu tatarın dışındaydı³⁸⁷. Bunlarla birlikte İngiltere'nin etkili yayın organlarından olan BBC televizyonu ise İngiliz halkını Türkiye'deki felaketzedelere yardıma çağırıyordu³⁸⁸.

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderdiği bir mesajla taziyelerini bildirmişti³⁸⁹. De Gaulle bununla beraber depremzedelere de 100.000 TL değerinde bir yardımda bulunmuştu. Fransa'nın ilgisi bununla sınırlı kalmamış, iki uçak dolusu gıda ve ilaç yardımını da Ankara'ya göndermişti³⁹⁰. Fransa Kızılhaçı da gönderdiği 20.000 liralık yardımla Fransız toplumunun desteğini devam ettirmişti³⁹¹.

İtalya Cumhurbaşkanı Guiseppe Saragat, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir telgraf göndererek başsağlığı dileğinde bulunmuştur. İtalya Başbakanı Aldo Moro, İtalya'nın gerekli yiyecek ve giyecek yardımını yapabilmesi için Türkiye'deki ilgili makamlarla irtibatı sağlayacak bir komite kurulması talimatını vermişti. Afet sonrası Vatikan da harekete geçmiş ve Papa Paul bir başsağlığı mesajı yayınlamıştı. Papa ayrıca deprem mağdurlarına yardım yapılacağını da duyurmuştu³⁹². Federal Alman hükümeti yardım konusunda elinden geleni yapmaya hazır olduğunu bildirmiş ve Türkiye'de yardım meselesi ile hangi teşkilatın ilgilendiğini sormuştu³⁹³. Alman hükümeti ilerleyen dönemde 150.000 mark tutarında bir yardım yapmakla beraber 10 uçak dolusu yardım malzemesini de deprem bölgesine sevk etmişti. Ayrıca Almanya'da depremzedeler için bir bağış kampanyası açılmıştı³⁹⁴.

Merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı Türkiye'deki felaketzedelere acil çadır, battaniye ve gıda yardımı yapacağını duyurmuştu. Bunun için Türkiye'deki Kızılay yetkilileri ile iletişime geçilip gerekli malzemelerin tespitinin yapılacağını bildirmişti. Ancak Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı zor durumdaki afetzedelerin yaralarını bir an evvel sarmak amacıyla öncelikli olarak Beyrut'taki acil yardım deposundan çadır ve battaniye sevki emrini vermişti. İtalya, İsveç ve İsviçre Kızılhaç

³⁸⁷ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁸⁸ Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.7.

³⁸⁹ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁹⁰ Akşam, 24 Ağustos 1966, s.7.

³⁹¹ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁹² Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁹³ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 9 51 19.

³⁹⁴ Milliyet, 25 Ağustos 1966, s.7.

teşkilatları da yardıma hazır olduklarını Cenevre'deki merkeze bildirmişti. Kuzey Afrika'da dahi yankı bulan Varto Depremi için Tunus hükümeti arama kurtarma çalışmalarına iştirak edecek bir yardım ekibini gönderme kararı almıştı. Bu ekibin haricinde gerekli ilaç, gıda ve giyecek yardımının yapılacağı da duyurulmuştu. Türkiye'nin batı komşusu Yunanistan'ın Dışişleri Bakanı Amiral Tumbas, mevkidaşı İhsan Sabri Çağlayangil'e çektiği telgrafla hükümetinin teessürlerini bildirmişti. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük, Başbakan Süleyman Demirel'e bir telgraf çekmiş adadaki Türklerin üzüntülerini bildirmişti³⁹⁵.

Ortadoğu ülkelerine gelince büyük bölümü Müslüman olan bu ülkeler, deprem sonrası taziye mesajları ve maddi yardımlarla Türkiye'ye destek sağlamışlardı. Birleşik Arap Cumhuriyeti Başbakanı telgrafla başsağlığı dileğini iletmişti³⁹⁶. Suudi Arabistan Kralı Faysal ise 1.750.000 lira tutarında bir yardımı Türk yetkililere iletmişti ki bu yardım 24 Ağustos 1966 tarihine kadar yapılan yardımların en büyüğüdü³⁹⁷. Bir diğer Ortadoğu ülkesi Irak da 25.000 battaniyeyi Türkiye'ye göndermişti³⁹⁸.

Uzakdoğu'ya bakıldığında Pakistan, Çin ve Malezya gibi ülkelerin Türkiye'ye yardım elini uzattığı görülmektedir. Malezya hükümeti felaketzedeler için 100.000 Türk lirası göndermişti³⁹⁹. Pakistan Hava Kuvvetlerine ait bir uçak 1000 battaniye ile 200 çadırı Erzurum Havalimanı'na indirmişti. Pakistan hükümeti bunun dışında bir yardım uçağını daha Türkiye'ye göndermeyi düşünmüş ve bu konuda Türk yetkililerle irtibatı sağlaması için Askeri Ateşe Albay Zafer Mahmut'u Erzurum'a yönlendirmişti⁴⁰⁰. Çin'deki Kızılhaç Teşkilatı ise depremzedeler için 125.000 TL tutarında yardımda bulunmuştu⁴⁰¹.

Dünyanın farklı ülkelerinden uzanan yardım eli felaketzedelerin ıstırabını bir nebze dindirmeye yönelikti. Libya hükümeti 1.250.000 liralık bir yardım göndereceğini bildirmesi bu anlamda önem arz etmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası ilişkilerin gerildiği Sovyet Rusya bile bu felaket zamanında Türkiye'ye sağlık ekibi ve ilaç gönderme teklifinde

³⁹⁵ Milliyet, 21 Ağustos 1966, s.9.

³⁹⁶ Ulus, 23 Ağustos 1966, s.7.

³⁹⁷ Akşam, 24 Ağustos 1966, s.7.

³⁹⁸ Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.7.

³⁹⁹ Milliyet, 23 Ağustos 1966, s.7.

⁴⁰⁰ Milliyet, 1 Eylül 1966, s.7.

⁴⁰¹ Milliyet, 4 Eylül 1966, s.7.

bulunmuştu⁴⁰². Dünya Kiliseler Konseyi de bu doğrultuda duyarlılık göstermiş, Erzurum'un Kolhisar köyü ile Muş'un Taşdibek köyünün inşaatlarını yapacağını bildirmişti. Hollanda'dan mühendis Mr. Peter Van Rij 'in, 17 Eylül 1966'da İstanbul'a geleceği ve dört uzman işçi ile birlikte planlanan inşa faaliyetlerini başlatmak üzere buradan deprem bölgesine geçeceği duyurulmuştu⁴⁰³.

Türkiye'nin doğusundaki deprem felaketine dünyanın dört bir tarafından yardımlar gelmişti. İskandinav Yarımadası'nda Norveç, Kuzey Amerika Kıtası'nda ise Kanada bu anlamda anılmaya değer ülkelerdir. Norveç 140.000 lira nakdî yardım ile bir uçak dolusu yardım malzemesini, Kanada ise 35.000 dolar değerindeki yardım malzemesini Türkiye'ye göndermişti. Bu yardım sürecinde İsrail, İstanbul'a gönderdiği 1,5 ton ağırlığındaki yardım malzemesinin dışında Ankara'ya da 3,5 ton ağırlığında battaniye, ilaç, vs. sevk etmişti. Ayrıca deprem mahallinde yaralılara gerekli müdahaleyi yapabilmek için İsrail Üniversitesi Tıp Fakültesi son sınıf öğrencilerinden 10 kişilik bir grup da Türkiye'ye hareket etmişti. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U. Thant, Birleşmiş Milletler adına 10.000 dolar vermek üzere bir temsilcisini Türkiye'ye göndermişti⁴⁰⁴. BM bünyesindeki Unesco ise deprem bölgesinde okulsuz kalan çocuklara okul yaptırmak için bir yardım kampanyası başlatmıştı⁴⁰⁵. Birleşmiş Milletlerin yardımı bunlarla sınırlı değildi. Birleşmiş Milletler, Türk hükümetinin acil yardım talebine karşılık 90.000 felaketzedeye 200 gün süreyle gıda yardımı yapmaya karar vermişti. Ancak Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı, Türk hükümetinin belli koşulları yerine getirmesi karşılığında bu yardımı yapacağını bildirmişti. Buna göre Dünya Gıda Programından gelen yardımların depolanması, nakliyesi ve dağıtımından Türk hükümeti sorumlu olacak ve bu faaliyetler ile ilgili Dünya Gıda Programı aylık olarak raporlarla bilgilendirilecekti. Bunun yanında 200 günün sonunda elde kalan yardımlar tekrar Dünya Gıda Programının tasarrufuna bırakılacak, Türk hükümeti Dünya Gıda Programının tanıtılması için gerekli tedbirleri alacaktı. Bu konu ile ilgili yapılan yazışmalar sonunda Türk hükümeti koşulları kabul etmiş ve bahsi geçen BM yardımı Türkiye'ye gelmişti⁴⁰⁶.

⁴⁰² Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.7.

⁴⁰³ Milliyet, 10 Eylül 1966, s.7.

⁴⁰⁴ Milliyet, 25 Ağustos 1966, s.7.

⁴⁰⁵ Ulus, 17 Eylül 1966, s.7.

⁴⁰⁶ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 203 14 1.

Yardım sürecine Türkiye’de de faaliyetleri olan bazı uluslararası şirketler de katkıda bulunmuştu. Japon Suzuki Co. Ltd. şirketi depremzedelere yardım için 100 adet motosiklet bağışlarken, Amerikan Chrysler Otomobil Firması da gerekli sıhhi teçhizatla donatılmış iki ambulans bağışlamıştı⁴⁰⁷.

Yurt dışından gelen yardımlar önemli bir yer teşkil etmekteydi. Hükümet de yurt dışından gelen yardımlar ile ilgili bir çalışma yaparak bu yardımların her türlü ithal vergi ve resimlerden muaf tutulmasını sağlamıştı. Gümrük ve Tekel Bakanlığının yazısı ve Bakanlar Kurulunun onayı ile yürürlüğe konan bu uygulama yardım meselesinde işleri daha hızlı ve verimli kılmaya yönelikti⁴⁰⁸. Bu arada 04.09.1966 tarihine kadar yurt dışından gelen yardımların toplamı da 9.665.000 liraya ulaşmıştı⁴⁰⁹.

Türk kamuoyunda, bir taraftan yurt içi ve yurt dışından gelen geniş kapsamlı yardımlar memnuniyet vermekte diğer taraftan da bu yardımların dağıtımıyla ilgili tartışmalar yürütülmekteydi. Hiçbir depremde yolsuzluk iddiaları Varto Depremi’ndeki kadar gün yüzüne çıkmamıştı. Bu sebepten yardımlar konusundaki tartışmaları ayrıca ele almak gerekmektedir.

Deprem bölgesinde yardımlar düzenli bir şekilde dağıtılamamış ve bunun sonucunda Varto’da birçok insan aç kalmıştı. Deprem mağduru vatandaşların bir kısmı hiç yardım alamazken bir kısmı ise ihtiyacından fazla yardım almıştı. Bu sebepten ötürü yardım dağıtım işini 24 Ağustos 1966 tarihi itibarıyla askeri birlikler üstlenmişti⁴¹⁰. Gazeteler yardım dağıtım işiyle ilgili birçok suiistimalden bahsetmişti. Askeri makamlar tam da bu iddiaların olduğu dönemde Mehmet Koçan adlı bir muhtar, köyüne götürmek için almış olduğu yardımı satmak üzereyken suçüstü yakalamıştı⁴¹¹. Ordu birlikleri yardım dağıtım işini üstlendikten sonra bu konuyla ilgili şikâyetler bir nebze dinmişti⁴¹².

Ne var ki tek sorun gelen yardımların dağıtımı değildi. Yıkıntıların kaldırılması ve kurtarma işlerinin ağır yürütülmesi de şikâyet konuları arasındaydı. Ayrıca sağlık işleri ve acil tıbbi yardımlar bir başka önemli sorundu. Varto’nun ilçe merkezinde yürütülen sağlık

⁴⁰⁷ *Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 55.

⁴⁰⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 60 12.

⁴⁰⁹ Milliyet, 4 Eylül 1966, s.7.

⁴¹⁰ Ulus, 24 Ağustos 1966, s.1.

⁴¹¹ Milliyet, 24 Ağustos 1966, s.7.

⁴¹² Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.7.

hizmetleri ve yapılan tıbbi yardımlar yeterli görülüyordu ancak Varto'nun köyleri ile irtibatın sağlanamamış olması bölge halkını ziyadesiyle endişelendirmişti⁴¹³. İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu, depremzedelerin güvenliklerinin sağlandığını, her türlü yiyecek ve giyecek yardımının da ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldığını belirtmişti. Bakan, ulaşılamayan hiçbir köyün kalmadığını da konuşmasına ekleyerek yardımlar meselesinde ortaya atılan düzensizlik ve usulsüzlük iddialarına kendince cevap vermişti⁴¹⁴. Ancak bilhassa Vartolular mevcut durumdan çok mustarıptılar. Vartolular, parlamento üyelerinin gerekli tedbirleri 20 gün içinde almadıkları takdirde Ankara'ya gidip Başbakanlık önünde çadır kuracaklarını açıklamışlardı⁴¹⁵. Gıda dağıtımıyla ilgili düzensizlikler ve yolsuzluk iddiaları henüz tamamen gündemden düşmemişti. Bu sefer bu yöndeki iddiayı dillendiren Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar olmuştu⁴¹⁶. Bu iddiaların asılsız olmadığı ilerleyen günlerde anlaşılmıştır. Deprem mahallindeki üç köy muhtarının gelen yardımları halka ulaştırmayıp bunları para karşılığında sattığı ortaya çıkarılmış ve sonrasında bahsi geçen üç muhtar bu sebeple tutuklanıp Muş Cezaevine gönderilmişti⁴¹⁷.

Yardımlar konusunda belli sıkıntılar olduğu kanaatini taşıyan bir diğer isim, Milli Türk Talebe Birliği İkinci Başkanı Yavuz Uluşu'dur. Uluşu, "İdare amirlerinin kifayetsiz oluşu organizasyon düzensizliğine sebep olmakta ve felaketzedelere yapılmakta olan iç ve dış yardımlar mahalline ulaştırılamamaktadır." şeklinde bir açıklama yaparak bu konuda yürütülen tartışmalarda yerini almıştı⁴¹⁸. Oysa İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu gazetelere "Varto'da hayat normale döndü. Gerekli bütün yardımlar yapılmaktadır." şeklinde bir demeç vermişti. Bu açıklamaya karşın Varto'dan Ankara'ya bir telgraf çekilmiş ve durumun son derece vahim olduğu bildirilmişti. Telgrafta, Varto Parti İlçe Başkanlarının, İl Genel Meclisi üyesi Ahmet Sever'in, bölgedeki muhtarları temsilen Abdülsamet Geldi'nin ve yüksek öğrenim öğrencileri adına Ahmet Kaya ile Engin Dikmen'in imzası vardı. İlgililere çekilen bu telgrafta halen enkaz altında çıkarılamayan cesetlerin olduğu, deprem bölgesinin ihtiyacı 5000 çadırdan sadece 1200 tanesinin

⁴¹³ Ulus, 28 Ağustos 1966, s.1.

⁴¹⁴ Akşam, 28 Ağustos 1966, s.7.

⁴¹⁵ Milliyet, 26 Ağustos 1966, s.1.

⁴¹⁶ Akşam, 28 Ağustos 1966, s.7.

⁴¹⁷ Akşam, 5 Eylül 1966, s.7.

⁴¹⁸ Ulus, 3 Eylül 1966, s.7.

dağıtıldığı, halkın bir bölümünün de açıkta yattığı ifade edilmişti⁴¹⁹. Ayrıca aynı telgrafta İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Fethi Tansuk ve Muş Valisi Mustafa Uygur'un gerçeklere aykırı beyanatta bulunduğu bu yüzden hem hükümeti yanlış karar almaya sevk ettiği, hem de efkârı umumiyei yanılttığı belirtilmişti. Neticede telgrafta imzası olanlar, "Devlet adamına yakışmayan tarzda ve hakikatleri tahrif ederek beyanda bulunanları şiddetle protesto eder ve demokrasinin en tabi icabı istifa mekanizmasını tercih etmelerini tavsiye ederiz"⁴²⁰." diyerek telgrafi sonlandırmışlardı. Bunun dışında Hınıs'tan da Bakan Haldun Menteşoğlu'nun açıklamasına tepkiler gelmişti. Hınıs'tan gelen bir heyet 105 köy muhtarı adına İmar ve İskân Bakanını istifaya çağırılmıştı. Heyet, Bakanın durum normale döndü şeklindeki açıklamasını yalan olarak nitelendirmiş, Bakanın kendisi ile görüşmek isteyen köy muhtarlarını kabul etmediğini de iddia etmişti. Yapılan yardımların kefen parasından öteye geçmediği, salgın hastalıkların başladığı, ölen binlerce insanın katilinin ise hükümet olduğu ifade edilerek İmar ve İskân Bakanı istifaya çağırılmıştı⁴²¹. Zaten bu olaydan birkaç gün evvel Milli Türk Talebe Birliği İkinci Başkanı Yavuz Ulu, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a, İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu'nun bölgede istenmeyen adam ilan edildiğini belirtmişti⁴²².

Daha sonraki bir tarihte yine Varto ve Hınıs deprem bölgesinden 65 köy temsilcisi ile 43 köy muhtarı, Ankara'da Başbakan Süleyman Demirel ile İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu'na ortak bir telgraf göndermişti. Köy muhtar ve temsilcileri telgrafta yapılan yardımların yetersizliğini vurgulamakta ve bu yardımları devlete bağışladıklarını bildirmekteydiler. Zira onların ifadesine göre bu yardımlar Ankara'ya gitmek için yol masraflarına bile yetmeyecek nitelikteydi. İçinde bulundukları şartların zorluğunu bu şekilde ifade eden muhtarlar kaderleriyle baş başa kaldıklarını ve Allah'a sığındıklarını belirtmişlerdi⁴²³.

Deprem bölgesinde aksaklıklar ziyadesiyle gün yüzüne çıkmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal, deprem mahallini gezip gördüğü sorunları ve bunlarla ilgili alınması gereken tedbirleri Cumhurbaşkanı ve Başbakana çektiği telgrafla

⁴¹⁹ Milliyet, 30 Ağustos 1966, s.1.

⁴²⁰ Milliyet, 30 Ağustos 1966, s.7.

⁴²¹ Akşam, 6 Eylül 1966, s.7.

⁴²² Ulus, 3 Eylül 1966, s.7.

⁴²³ Akşam, 19 Eylül 1966, s.7.

bildirmişti⁴²⁴. Adalet Partisi Milletvekili Nihat Diler ise Meclis Başkanlığına çektiği telgrafla deprem bölgesine yardım yapılması ve alınan tedbirlerin gözden geçirilmesi için Meclisin toplantıya çağrılmasını istemişti⁴²⁵.

Gazeteler sayfalarında günlerce yardım konusundaki düzensizliklere yer vermişlerdi. Örneğin bir gazete haberi Ankara Esenboğa Havaalanı'na İsrail'den yardım getiren bir uçaktan bahsetmekteydi. Habere göre uçağın İsrailli pilotları yardımı teslim edecek kimse bulamamış bundan dolayı getirilen malzemeyi havaalanında bir kenara bırakıp geri dönmüşlerdi⁴²⁶. Oysa Kızılhaç Birliği daimi yardım delegesi M. Eric Fischer, Kızılhaç Dernekleri ile Türk Kızılay Derneği arasında irtibatı sağlamak üzere Türkiye'ye gelmiş, Ankara ve İstanbul havaalanlarında 24 saat çalışan Kızılay personelinin çalışmalarını övgü ile anlatmıştı. M. Eric Fischer, buradaki Kızılay ekiplerinin birbiri ardına gelen malzemelerin muayenelerini yapıp Erzurum'daki Kızılay ekibine sevk ettiklerini müşahade etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştı: “Şüphe edilmemelidir ki bir tek çadır, bir tek battaniye veya bir kutu ilaç bir tarafa atılarak ziyan edilmemiştir⁴²⁷.” Aksaklık iddialarının olduğu havaalanları Ankara ve İstanbul ile sınırlı değildir. Erzurum Havaalanı ile ilgili de benzer iddialar ortaya atılmış, gelen yardımların Erzurum Havaalanı'nda bekletildiği ve yerlerine ulaştırılmadığı söylenmişti. Buna yanıtı Kızılay Derneği Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Kengelli vermişti. Kengelli, bu iddiaları doğrulamış, Erzurum'a gelen yardımların sevkiyatı ile ilgili aksaklık olduğunu kabullenmişti. Fakat Mehmet Kengelli, bunun izale edilmesi için Erzurum'a 10 ton taşıma kapasiteli 10 adet kamyon gönderdiklerini belirtmişti⁴²⁸.

1966 Varto Depremi'nde yardım meselesinin tartışılması yabancı basına da taşınmıştı. İtalyan televizyonuna konuşan İtalya yardım ekibi başkanı Erzurum'da yaptıkları incelemelerde yardımın karaborsaya düştüğünü ve dağıtımının başka ellerle yapıldığını tespit ettiklerini açıklamıştı⁴²⁹. Bu açıklamaları yalanlayan Kızılay Genel Müdür Yardımcısı, İtalya'dan gelen ilk parti malzemenin, kendisinin de başında olduğu 4 kişilik bir heyet tarafından teslim alındığını ve bu malzemenin de Ankara'dan Erzurum Kızılay

⁴²⁴ Ulus, 12 Eylül 1966, s.1.

⁴²⁵ Milliyet, 12 Eylül 1966, s.1.

⁴²⁶ Ulus, 25 Ağustos 1966, s. 1.

⁴²⁷ *Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 46.

⁴²⁸ Milliyet, 30 Ağustos 1966, s.7.

⁴²⁹ Milliyet, 28 Ağustos 1966, s.1.

teşkilatına gönderildiğini belirtmişti. Başka ellerle yardım dağıtımının söz konusu olmadığını da bildiren Kızılay Genel Müdür Yardımcısı, İtalya'dan gelen ikinci ve üçüncü parti malzemenin de Kızılay eliyle dağıtıldığını ifade etmişti⁴³⁰.

Alman basını da olaya el atmıştı. Alman hükümetinin gönderdiği yardımın ne şekilde kullanıldığını gözlemek amacıyla Türkiye'ye gelen 50 kadar Alman gazeteci hayal kırıklığına uğramıştı. Gazeteciler, yardımların yerlerine ulaştırılamadığına ve bu yüzden halkın ıstırabının devam ettiğine şahit olduklarını vurgulamıştı⁴³¹. Alman "Abend Zeitung" gazetesi organizasyon kötülüğünden ve bilhassa suiistimalden bahseden haberler yapmıştı. Bu haberler Alman kamuoyunda yapılacak yardımların yerlerine ulaştırılamayacağı kaygısını yaratmıştı. Nitekim 33 kişilik bir teknik ekipten istifade edilmediği yönündeki bir haber üzerine Türkiye'ye gönderilmek için hazırlanan 100 kişilik teknik heyetin hareketi de durdurulmuştu. Fransız basınında da "Le Monde" gazetesi, Erzurum Havaalanı'na bir hafta içinde 40 uçağın tonlarca malzemeyi taşıdığını yazmış fakat aynı haberde bu malzemelerin afet bölgelerine yolların bozukluğu ve yetersizliği nedeniyle ulaştırılamadığı da belirtilmişti⁴³². Fransız "La Tribune De Geneve"de çıkan bir başka haber ise yabancı basında çıkan birçok olumsuz eleştirinin aksine Türkiye'ye ve Türk Kızılayı'na övgü niteliğindeydi. Haberde, Türkiye'ye gelen Kızıllaç Dernekleri Birliği Yardım Bürosu Müdürü M. Jean-Pierre Robert-Tissot'un Türkiye'deki gözlemlerine yer verilmişti. Yardım Müdürünün, yabancı basında çıkan organizasyon bozukluğu ve suiistimal haberlerini hayretle okuduğundan bahsedilmiş, M. Jean-Pierre Robert-Tissot'un Türk Kızılayı'nın ve Türk yetkililerinin etkili ve hızlı müdahalelerinden çok memnun kaldığı açıklanmıştı. Tissot, Türk Kızılay personelinin acil yardımları karşılamak üzere iyi yetişmiş bir yapıda olduğunu gözlemlemiş, son depremde de bu doğrultuda azami çabayı sarf ettiklerine şahitlik etmişti⁴³³. Türk Kızılayı'nı çalışmalarını yücelten bir başka yazı ise Uluslararası Kızıllaçlar Birliğinin aylık resmi dergisi olan "Panorama" da çıkmıştır. Yazıda son depremin Türk Kızılayı'nın dinamik gücünün denenmesine ve ona olan inancın kuvvetlenmesine neden olduğu ifade edilmişti. Dergide şu çarpıcı ifadeler yer almıştı:

⁴³⁰ Milliyet, 28 Ağustos 1966, s.7.

⁴³¹ Milliyet, 31 Ağustos 1966, s.1.

⁴³² Milliyet, 3 Eylül 1966, s.7.

⁴³³ *Doğru Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 43.

“Türk Kızılayı ve Türk Ordusu felaketin meydana geldiği ilk andan itibaren geceli gündüzlü birlikte çalışarak, felakete uğrayanların moralini düzeltmişler ve onlara bütün yardımları ulaştırmışlardır. Burada olağanüstü ölçüde bir uygulama ve yardımlaşma söz konusu olmuş ve dernek bu görevi takdir edilecek bir şekilde yerine getirmiştir⁴³⁴.”

Sonuç itibarıyla 1966 Varto Depremi afet sonrası ortaya çıkan yardım tartışmalarıyla gündeme damgasını vurmuş bir depremdir. Hatta denebilir ki Cumhuriyet tarihinde o güne kadar meydana gelen depremler içerisinde bu yönüyle ön plana çıkmış en önemli depremdir. Elbette bu tartışmalara bir takım politik çıkarlar ön açmış olabilir ancak çok partili dönemin getirmiş olduğu özgür ifade ortamı da unutulmamalıdır. Devletlerarası münasebetlerin sıklaşması sonucunda Türkiye’deki yardım faaliyetleri yabancı basında da tartışılmıştır. Bilhassa yardım yapan ülkelerin basın yayın kuruluşları bu konuyu gazetelerine malzeme etmişlerdir. Esasında yardım konusunda yurt dışında ortaya çıkan ilgi önemli bir yer teşkil etmekteydi. Türkiye bu yardımlar sayesinde on binlerce afetzedenin yaralarını sarmak imkânını elde etmişti. Karşı karşıya kalınan ağır bilanço Türkiye’nin tek başına kısa sürede altından kalkamayacağı türdendi. Aletsel büyüklüğü 6,9 olan⁴³⁵ depremden 110 bin kişi zarar görmüş, 10-15 bin ev yıkılmış, 2394 kişi ölmüş ve 1750 kişi yaralanmıştı⁴³⁶. Bölgedeki alışılmış mesken tipi bilançonun ağır olmasına sebep olan unsurlardandır. Yapılardaki ağır çatı ve tavan örtüsü, sarsıntı esnasında mukavemetin düşük olmasına neden olmuş bu da ölü ve yaralı sayısının artmasına yol açmıştı.

3. 1970 Gediz (Kütahya) Depremi

3.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

Türkiye’nin batısında 28 Mart 1970 tarihinde merkez üssü Kütahya’nın Gediz ilçesi olan bir deprem meydana gelmişti. Deprem; Çanakkale, Balıkesir, Zonguldak, Uşak, Afyon, Bolu, Bursa ve Adapazarı’nı içine alan çok geniş bir sahada hissedilmişti⁴³⁷. Yıkıcı etkisi yüksek olan bu sarsıntının ardından, ayakta kalabilen binalar da maalesef elektrik kontağından çıkan yangınlar yüzünden harap olmuştu. Olayın başkentte duyulmasının ardından Başbakan Süleyman Demirel, yanına Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur’u alarak Kütahya’ya hareket etmişti. Kütahya’da

⁴³⁴ *Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay*, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976, s. 52.

⁴³⁵ Ö. Sür, *a.g.m.*, s.60.

⁴³⁶ O. Ergünay, *a.g.e.* s.12.

⁴³⁷ Akşam, 30 Mart 1970, s.7.

depremzede vatandaşlara yıkılanın daha iyisini yapacaklarını vaat eden Başbakan, gereken tedbirlerin alındığını ve kimsenin açıkta kalmayacağını açıklamıştı⁴³⁸. Başbakan bu suretle halkı bir nebze sakinleştirmeye çabalamıştır. Zira deprem sonrası ortaya çıkan tablo iç açıcı değildi. Depremın uyku saatinde taam olarak 23.06'da meydana gelmiş olması ölü sayısının yüksek olmasına neden olmuştu. Depremden sonra başlayan yağmur da felaketzedeleri iyice zora sokmuştu⁴³⁹. Fırınlara işleyemez duruma gelince Gediz'de ekmek sıkıntısı baş göstermiş ve civar ilçelerdeki fırınlar sabaha kadar çalışarak Gediz'e ekmek ulaştırmıştı⁴⁴⁰. Üstelik Gediz'e ve köylerine yardım sevk etme işi güçlükle yapılıyordu zira sarsıntı ile birlikte yollar da tahrip olmuştu. Uşak ile Gediz arasındaki 60 km'lik yolda yer yer yarılmalara olmuş bu da bölgeye gidecek yardımların gecikmesine yol açmıştı⁴⁴¹. Gediz ilçe merkezinin köyleri ile bağlantısı da aksamıştı. Sarsıntı sonucu oluşan heyelan 86 köyün Gediz ile ulaşımını engellemişti. Açıkta çaresiz kalan köylüler eşeklerle ilçe merkezine gelip çadır almış ve bunları kendi imkânları ile taşımak zorunda kalmışlardı⁴⁴². Depremden etkilenen 20 köye ilk defa 3 Nisan 1970 tarihinde, yani olaydan ancak 6 gün sonra gidilebilmiştir⁴⁴³. Aslında sarsıntı Ege Bölgesinin önemli bir bölümünde etkili olmuştu ve bu sarsıntıdan karayolları haricinde demiryolları da payını almıştı. Kütahya ve çevresinde tahrip olmuş tren istasyonu ve tesislerinin onarılması konusunu, Bakanlar Kurulu Yüksek Planlama Kurulunun raporu doğrultusunda 1970 yılı ve 1971 yılı programına almıştı⁴⁴⁴.

Enkaz altından yaralıları çıkarabilmek için hızlı harekete geçilmiş, Kütahya Er Eğitim Tugayından 400 asker afet mahalline sevk edilmişti. Bu çalışmalar yürütülürken yağma faaliyetlerini önleyebilmek için de güvenlik güçleri tedbir almıştı⁴⁴⁵. 30 Mart 1970 tarihinde Adapazarı'ndan da bir istihkâm taburu enkaz kaldırma çalışmalarına katılmak üzere yola çıkmıştı⁴⁴⁶.

Afet bölgesinde yaralı kurtarma ve enkaz kaldırma çalışmaları kadar sıhhi yardım meselesi de hayati bir mesele olmuştur. Yardım için Ankara'dan gelen doktorlar heyetinin başkanı Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi Rıdvan Ege, herkesin boy gösterme sevdasında

⁴³⁸ Akşam, 30 Mart 1970, s.1.

⁴³⁹ Milliyet, 30 Mart 1970, s.11.

⁴⁴⁰ Akşam, 30 Mart 1970, s.7.

⁴⁴¹ Akşam, 30 Mart 1970, s.1.

⁴⁴² Akşam, 31 Mart 1970, s.7.

⁴⁴³ Milliyet, 4 Nisan 1970, s.11.

⁴⁴⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 258 74 11. Bkz; (Ek-9)

⁴⁴⁵ Ulus, 30 Mart 1970, s.7.

⁴⁴⁶ Ulus, 31 Mart 1970, s.7.

olduğunu gözlemlemiş ve ortada bir keşmekeşin olduğuna şahitlik etmişti. Rıdvan Ege, “Felaketzede halka böyle yardım edilmez.” sözleriyle serzenişini dile getirmişti⁴⁴⁷. Deprem ardından birkaç gün geçmesine rağmen yeterli yardımın ulaştırılamadığı köylerden de tepkiler gelmişti. Afettede köylüler kokuşan cesetlerin salgın hastalıklara sebebiyet vereceğinden endişe duyduklarını bildirmişlerdi⁴⁴⁸. Deprem bölgesinde susuzluk özellikle bu tedirginliği yukarı seviyelere taşımıştı. Gazeteler 2 Nisan 1970 tarihinde Gediz’de elektrik ve su sorununun giderildiğini yazmışlardı⁴⁴⁹. Ancak pis akan su felaketzede vatandaşların dertlerini dindirememişti. Bölgedeki Alman ekibinin portatif su arıtma cihazları, soruna geçici olarak bir çözüm getirmişti. Sağlık Bakanlığı ise 10 günlük süre içinde Gediz’e arıtılmış suyun verileceğini duyurmuştu⁴⁵⁰. Bu arada Kızılay salgın hastalıklara karşı vatandaşları aşılamaya başlamıştı. Kızılay’ın ilk yardım hastanesinde çalışan Afrikalı Doktor Rogan Draper, Gediz’de salgın hastalıklara karşı her gün 500 kişiyi aşıladıklarını açıklamıştı⁴⁵¹. Deprem bölgesine Fransa’dan gelen Doktor Mr. Majer ise doktor olmayan kişilerin aynı iğneyle 20-30 kişiyi aşıladığını iddia etmişti. Majer aynı zamanda ayakkabısız bir şekilde paslı çiviler arasında dolaşan felaketzedelerin tetanos tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu hatırlatmış, kokuşan cesetlerin de bir an önce kireçlenmesi gerektiğini belirtmişti. Bu açıklamaların ardından Kütahya Valisi, hakkında misyoner olduğu ile ilgili söylentiler bulunan Doktor Majer’in şehri terk etmesini istemişti. Doktor Majer bunun karşılığında misyoner olmadığını dile getirmiş ve çalışmalarının mükâfatının kovulmak olduğunu ifade etmişti⁴⁵². Enkaz altında kalan insan bedenlerinden başka hayvan leşleri de tehlikenin bir başka boyutunu oluşturmuştu. Hayvan leşleri veba tehlikesini doğurmuş, İmar ve İskân Bakanı Hayreddin Nakipoğlu bu tehlikeyi önleyebilmek için Tarım Bakanı İlham Ertem’e 9 Nisan 1970 tarihli bir yıldırım telgrafı göndererek, Ankara’dan acele olmak koşuluyla çok sayıda veteriner hekim, ziraat mühendisi ve traktör istemişti⁴⁵³.

⁴⁴⁷ Milliyet, 2 Nisan 1970, s.11.

⁴⁴⁸ Milliyet, 3 Nisan 1970, s.11.

⁴⁴⁹ Ulus, 2 Nisan 1970, s.1.

⁴⁵⁰ Milliyet, 4 Nisan 1970, s.11.

⁴⁵¹ Milliyet, 9 Nisan 1970, s.1.

⁴⁵² Akşam, 16 Nisan 1970, s.7. ; 1970 Gediz Depremi sonrası misyonerlik faaliyetleri ile ilgili iddialar daha önce de gündeme gelmişti. Hollandalı bir grubun Gediz’de Hristiyanlık propagandası yaptığı yönündeki haberler gazete sütunlarında yerini almıştı. Bkz; Ulus, 8 Nisan 1970, s.1.

⁴⁵³ Milliyet, 10 Nisan 1970, s.1.

Deprem bölgesinde yakınları bulunan memurlara ve silahaltında olan erlere vilayet ve kolordu komutanlıklarınca yirmişer günlük mazeret izni verilmişti⁴⁵⁴. Ayrıca hükümet de harekete geçmiş, depremden zarar görenler içerisinde temmuz ve kasım aylarında silah altına alınacak olanların celplerini bir yıl ertelemişti⁴⁵⁵. Hükümet deprem sonrası müdahale meselesini etraflıca ele almak durumundaydı. Askere alınacak gençlerle ilgili tasarruf kadar kimsesiz kalan çocuklar da düşünülmeliydi. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanı Orhan Oğuz, Gediz ve Emet'e giderek incelemelerde bulunmuş ve burada kimsesiz kalan bin çocuğa çeşitli illerde yer ayrıldığını duyurmuştu. Afetten sonra ortaya çıkan sorunlar çok boyutlu olunca devletin bunlara müdahalesinin de hızlı ve etkili olması zaruri hale gelmişti. Bürokrasinin çeşitli birimlerinin bu manada gayretinin yeterli olmadığı ile ilgili şikâyetler gündeme gelmişti. Kızılay Genel Merkezinden Hayrettin Vardar, Başbakan Süleyman Demirel'e telgraf çekerek Afet İşleri Genel Müdürü'nü şikâyet etmişti. Hayrettin Vardar, Afet İşleri Genel Müdürü'nün depremle gereği kadar ilgilenmediğini öne sürmüştü⁴⁵⁶. Bu arada Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da 5 Nisan 1970 tarihinde karayoluyla Kütahya'ya gitmiş çeşitli incelemelerde bulunmuştu. Sunay, bu kapsamda Kütahya'da hastanede yatan yaralıları da ziyaret etmiş onlara moral vermişti⁴⁵⁷.

Depremde bazı kerpiç evler orta çapta hasar alırken betonarme binalar yerle bir olmuştu. Bu binalar incelendiğinde kolonların içerisinde demir değil ince teller olduğu görülmüştü. Konu ile ilgili İnşaat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu 5 Nisan 1970'te bir basın toplantısı düzenlemiştir. İnşaat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, milli bir konut politikası olmamasının ve bu politikanın öncelikle deprem bölgelerinde uygulanmamasının gelecekte daha büyük can ve mal kaybına yol açacağı endişesini taşıdıklarını açıklamıştı⁴⁵⁸. Hükümet ise milli konut politikasından ziyade Gediz ilçesi özelinde atılması gereken adımlar üzerinde durmuştu. Başbakan Süleyman Demirel daha Kütahya'ya gittiği ilk gün Kütahya Havaalanı'nda bakanlar ve Kütahya'nın ileri gelenleri ile yaptığı görüşmede Gediz'in yeniden imar edileceğini ve yerinin değişeceğini söylemişti. Jeologlar ilçenin yeni yerinin daha aşağı bir yerde olması gerektiğini ileri sürmüşlerdi⁴⁵⁹. İlerleyen günlerde İmar

⁴⁵⁴ Akşam, 31 Mart 1970, s.7.

⁴⁵⁵ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 251 38 13.

⁴⁵⁶ Milliyet, 5 Nisan 1970, s.11.

⁴⁵⁷ Milliyet, 6 Nisan 1970, s.1.

⁴⁵⁸ Ulus, 6 Nisan 1970, s.1.

⁴⁵⁹ Milliyet, 30 Mart 1970, s.11.

ve İskân Bakanlığı da Gediz'in başka bir yere nakledileceğini duyurmuştu. Hatta yeni ilçenin kurulması ile ilgili de bir inşaat amirliği oluşturulmuştur⁴⁶⁰. Ancak bundan da önce açıkta kalan vatandaşların geçici olarak iskân edilmesi gerekmişti. Bunun için Bakanlar Kurulu; depremde zarar gören 2349 ailenin Karılar Pazarı mevkiine⁴⁶¹, Yüğlük köyündeki 83 ailenin Altıntaş İlçesindeki Dumlupınar bucağına⁴⁶², Emet ilçesi Halifeler köyünde evleri yıkılan 76 ailenin Emet'in Örencik bucağına⁴⁶³, Akçaalan bucağında evleri yıkılan ailelerin bir kısmının ise Kütahya il merkezinde 2 numaralı gecekondü önleme bölgesine yerleştirilmelerine karar vermişti⁴⁶⁴.

Depremi neden meydana geldiği konusunda halk arasında çeşitli söylentiler yayılmıştı. Ege semalarında görülen kuyruklu yıldız ile deprem arasında bağlantı kuranlar⁴⁶⁵ çıktığı gibi depremi açık saçık giyinmekle ilişkilendirenler de görülmüştü⁴⁶⁶. Bu arada bilim adamları da depremle ilgili ilmi bilgileri gazeteler vasıtasıyla halka duyurmaya çalışmıştı. Kandilli Rasathanesi Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Nevzat Öcal, Milliyet gazetesinde “Depremler Önceden Tahmin Edilebilir Mi” başlığıyla bir yazı kaleme almış ve bu konuda Amerikalı ve Japon bilim adamlarının son çalışmalarının ümit verici olduğunu belirtmişti⁴⁶⁷. Bu dönemde gazete sütunlarında köşe yazarlarının depremle ilgili değerlendirmeleri de dikkat çekiciydi. Çetin Altan, Akşam gazetesi için kaleme aldığı yazıya “Devlet Gücünün Yetemediği Deprem” başlığını atmış ve yazısında düzensizliklerin kaynağı olarak devleti göstermişti. Altan, “35 milyonluk bir ülkede modern bir devlet örgütü varsa hiçbir deprem o ülkede 200 bin kişiyi zarara uğratamaz, 90 bin kişiyi evsiz bırakamaz.” ifadelerini kullanmış devamında da “35 milyonluk bir ülkede modern bir devlet örgütü varsa 100 bin çadır 24 saat içinde derhal dikiliverir.” diyerek devletin zaafına dikkati çekmişti⁴⁶⁸. Vedat Nedim Tör ise 10 Nisan 1970 tarihli Milliyet gazetesinde şu çok önemli nokta üzerinde durmuştu:

⁴⁶⁰ Milliyet, 3 Nisan 1970, s.11.

⁴⁶¹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 255 59 5.

⁴⁶² BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 255 59 6.

⁴⁶³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 255 59 7.

⁴⁶⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 259 79 7.

⁴⁶⁵ Akşam, 30 Mart 1970, s.1.

⁴⁶⁶ Akşam, 4 Nisan 1970, s.2.

⁴⁶⁷ Milliyet, 2 Nisan 1970, s.2.

⁴⁶⁸ Akşam, 2 Nisan 1970, s.2.

“ Deprem bu toprakların doğal çilesi hemen her yıl hem de ansızın bu afetle karşılaşır ve her seferinde sanki yepyeni bir olaymış gibi günlerce aynı şaşkınlık beceriksizlik ve çaresizlik içinde bocalar dururuz. Her deprem de yıkıntıların kaldırılması, açıkta kalan insanların barındırılması, beslenmesi, sağlığı, su, elektrik vs. gibi problemler karşımıza çıkar; fakat her seferinde de derhal harekete geçebilecek önceden bu gibi afetler için hazırlanmış, yetiştirilmiş teknik ekiplerimiz, cihazlarımız el altında bulunmadığı için de bu problemlerin çözümünde bütün iyi niyetlerimize ve çırpınmalarımıza rağmen çok zaman kaybederiz. Bu sefer dev uçaklarla gelen Alman yardım ekibi yapılması gereken hakkında bize çok güzel bir ders verdi....Alman uzmanlar çadır, battaniye , yiyecek, ilaç gibi klasik yardım şekilleri dışına çıkıp, bir depremde karşılaşılan teknik zorlukları yenmek için disiplinli bir ekip çalışması yaparak hiç soğuk kanlılıklarını kaybetmeden işleri planlamışlar ve beraberlerinde getirdikleri ileri teknik cihazlarla harekete geçerek su işini, elektrik işini, enkaz kaldırma işini şaşırtıcı bir çabuklukla ele almışlar ve halkın hayranlığını ve minnetini kazanan başarılı sonuçlara varmışlardır⁴⁶⁹.”

3.2. İç ve Dış Yardımlar

Gediz Depremi, yurt çapında bir yardım kampanyasının başlatılmasını gerekli kılmıştı. Çeşitli devlet kurumları ve yurt içinde faaliyet gösteren firmalar başta olmak üzere tüm Türk halkı her zamanki yardımseverliği ile yardıma koşmuştu. Eczacıbaşı ilaç firması iki kamyon ilacı derhal deprem bölgesine sevk etmişti. Çocuk Esirgeme Kurumu ise kimsesiz kalan çocukların kurum bünyesine alınması için gereken tedbirlerin aldığını duyurmuştu. Yetkililer, Gediz’de zirai kredi ve banka borcu olanların borçlarının da erteleneceğini açıklamıştı⁴⁷⁰. Bir borç erteleme müjdesi de esnaf ve sanatkârlara verilmişti. Bakanlar Kurulu felaketzede esnaf ve sanatkârların Halk Bankasına olan borçlarının ertelendiğini bildirmişti⁴⁷¹. Özel sektörün köklü kuruluşlarından Koç Holding, depremzedelere 650 bin liralık bir yardım yapmıştır ki bu yardımın 500 bin lirası Kütahya Valiliği emrine verilmiş nakdî yardımdır. Bağışın 150 bin liralık kısmını ise aynî yardım oluşturmuştu⁴⁷². Kütahya Valiliği emrine verilen bir diğer yardım da Petrol Ofisi şirketinden gelmiştir. Petrol Ofisi 60 bin lira tutarında 6 tanker gaz ve motorini deprem bölgesinde kullanılmak üzere Kütahya’ya göndermişti⁴⁷³. Her depremde fedakârca çalışmaları ile adını sıkça duyuran Türk Kızılayı ilk üç gün içinde yani 1 Nisan 1970 tarihine kadar deprem bölgesine 6150 çadır, 1700 battaniye, 27 jeneratör ve 1 gezici mutfak

⁴⁶⁹ Milliyet, 10 Nisan 1970, s.2.

⁴⁷⁰ Akşam, 31 Mart 1970, s.7.

⁴⁷¹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 259 84 19.

⁴⁷² Milliyet, 2 Nisan 1970, s.1.

⁴⁷³ Akşam, 31 Mart 1970, s.7.

göndermişti⁴⁷⁴. Elbette Kızılay'ın sevkiyatı bununla sınırlı kalmamıştı. 3 Nisan 1970 tarihli gazeteler Kızılay'ın deprem bölgesine gönderdiği çadır sayısının 106252'e battaniye sayısının ise 8750'ye ulaştığını duyurmuştu. Sadece bu iki kalem yardım malzemesinin maddi değeri 8 milyon lira olarak açıklanmıştı. Aynı gün İmar ve İskân Bakanlığı da yapılan yardımların 10 milyon 590 bin lirayı bulduğunu kamuoyuyla paylaşmıştı⁴⁷⁵. Türkiye'de daha önce meydana gelen depremlere duyarsız kalmamış olan dünyanın sayılı zenginlerinden Gülbenkian, Gediz felaketzedeleri için de 25 bin lira tutarında bir bağış yaparken⁴⁷⁶, Milliyet gazetesi de okurlarını depremzedeler için açtığı yardım kampanyasına davet etmişti. Gazete bu kampanyasında 13 günde 3.107.241 lira toplamayı başarmıştı⁴⁷⁷.

Yurt dışında Türkiye'deki deprem haberi üzüntü yaratmıştı. Yabancı basın özellikle İngiliz BBC radyosu ve Fransız televizyonu deprem olayını birinci haber olarak yayınlamıştı⁴⁷⁸. Başbakan Süleyman Demirel, ABD elçisi Handley'i kabul etmiş ve taziye dileklerini almıştır⁴⁷⁹. BM Genel Sekreteri U. Thant, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i arayarak baş sağlığı dileğinde bulunurken, İran Şahı da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a taziyelerini bildirmişti⁴⁸⁰. İran hükümeti ayrıca yardıma hazır olduklarını da bildirmişti. Bu anlamda yardım için hazırda bekleyen başka ülkeler de vardı. ABD, Almanya ve İngiltere bu ülkeler içerisindeydi. İngiltere hükümeti Dışişleri Bakanı Stewart, ülkesinin ne şekilde yardımda bulunabileceğini Ankara'daki basın ataşesinden sormuş ve ona göre harekete geçmişti. Almanya'da ise Alman resmi makamları ve Türk işçiler yardım kampanyası başlatmışlardı. Alman makamları bunun yanında Türk işçiler içerisinde deprem bölgesinden olanlara da kolaylık sağlayıp Türkiye'ye gitmelerine yardımcı olmuştur⁴⁸¹. Yine Almanya'daki Aksiyon Mediko firması, ilk parti olarak deprem bölgesine Kızılay aracılığıyla 1,5 ton ilaç, 3 ton süttozu ve 500 çadır ve bir adet de ambülans göndermişti⁴⁸². Bu süreçte Türkiye'ye en büyük yardımı sunan ülke olan Almanya, ilerleyen günlerde Gediz'de her ihtiyacı karşılayacak nitelikte 400 plastik ev de kurmuştur.

⁴⁷⁴ Ulus, 1 Nisan 1970, s.7.

⁴⁷⁵ Milliyet, 3 Nisan 1970, s.11

⁴⁷⁶ Milliyet, 4 Nisan 1970, s.11.

⁴⁷⁷ Milliyet, 14 Nisan 1970, s.1.

⁴⁷⁸ Milliyet, 30 Mart 1970, s.11.

⁴⁷⁹ Milliyet, 3 Nisan 1970, s.1.

⁴⁸⁰ Akşam, 30 Mart 1970, s.7.

⁴⁸¹ Milliyet, 30 Mart 1970, s.11.

⁴⁸² Akşam, 31 Mart 1970, s.7.

Sıcağı ve soğuğu geçirmeyen bu evlerin haricinde bir de fırın da kurmuş olan Almanlar, elektrik ve su şebekesini onarmayı da üstlenmişlerdi⁴⁸³.

İngiltere’de halk, radyo ve televizyon aracılığıyla yardıma davet edilmişti. Bunun sonucunda ilk parti olarak İngiltere; 70 çadır, 4 bin battaniye ve 5 ton pirinci İngiliz Kraliyet havayollarına ait bir uçakla Kıbrıs’tan Türkiye’ye göndermiştir. Avustralya hükümeti, 15 bin Avustralya doları, Japon hükümeti de 10 bin dolar değerinde bir bağışta bulunmuştur⁴⁸⁴. İsrail’in kızılâyı sayılabilecek Hz. Davud’un Kızıl Kalkanı teşkilatı da Türkiye’ye gönderdiği bir uçakla depremzedelere kan plazması, battaniye, çeşitli ilaç ve gıda maddesi yardımında bulunmuştu⁴⁸⁵.

19 Nisan 1970 tarihli Akşam gazetesi iç sayfalarında yurt dışından gelen yardımları bir liste halinde vermişti. Buna göre, Gediz’e hükümet ve Kızılay aracılığıyla gelen dış yardımlar şu şekildeydi: Almanya: 19 karton kutu ilaç, 2 adet büyük çadır, 2460 çadır, 2197 battaniye, bir seyyar hastane 42 personeli ile birlikte, 379 kartonluk yardım malzemesi, 5 adet kamyon su tasfiye cihazı ile 5 ambulans, 4 adet cip, 19 adet gaz sobası, 1 mutfak, 23 seyyar mutfak, sayıları 500’e yaklaşan mutfak malzemesi, büyük küçük ocaklar, lüks lambaları, 232 parça giyim eşyası, 4609 torba çeşitli yiyecek maddesi, 793 kutu tıbbi malzeme, 16 bağ battaniye, 69 balya ve 112 kutu giyim eşyası, 291 karton gıda maddesi, 1240 bağ çadır direği, 56 kap çeşitli yardım malzemesi. Avusturya: 1000 adet battaniye, 16 torba gıda maddesi, 100 torba giyim eşyası, 1000 adet çarşaf, 10 bin adet gammaglobulin, 72 çadır, 333 bağ battaniye, 20 adet büyük çadır. Belçika: 19 karton tıbbi malzeme, 5 karton giyim eşyası, 257 kutu süt tozu, 39 çuval pirinç, 30 çadır, 50 torba un, 60 torba pirinç. Danimarka: 2591 adet battaniye, 466 kutu konserve, 1 kutu tıbbi malzeme. Fransa: 800 adet battaniye, 1 ton süt tozu, 48 kap yardım malzemesi. Finlandiya: 1000 adet battaniye, 42 çadır, 15 karton ilaç. Hollanda: 2 adet röntgen cihazı, 2060 kutu çocuk maması, 1 sandık ilaç. İsviçre: 2000 adet battaniye, 291 kap giyim eşyası, 200 kutu ilaç, 22 torba elbise, 7 karton battaniye, 2 kutu gamma globülin. İsveç: 4000 battaniye, 200 çadır, 1 ton konserve et, 1 ton giyim eşyası. İtalya: 237 balya battaniye, 25 çadır, 1600 kilo çikolata, 2 ton süttozu, 3000 adet ilaç, 10 adet su tasfiye cihazı, 130 adet ilk yardım cihazı, 2300 kilo giyim eşyası, 105 torba giyecek. 76 balya battaniye, 12 çuval

⁴⁸³ Ulus, 8 Nisan 1970, s.7.

⁴⁸⁴ Milliyet, 3 Nisan 1970, s.11.

⁴⁸⁵ Ulus, 5 Nisan 1970, s.7.

ayakkabı. Bulgaristan: 630 battaniye, 5 ton şeker, 1 ton bisküvi. Macaristan: 25 adet çadır, 100 battaniye. Norveç: 4000 battaniye. Vatikan: 3 koli ilaç. Yunanistan: 200 çadır, 1200 battaniye, 6000 adet konserve, 1601 parça ilaç 96 torba elbise. Yugoslavya: 1845 battaniye, 74 çadır, 5 ton un, 8 ton şeker, 1 ton marmelat, 3 kamyon ve 3 römork içinde prefabrik ev. ABD: 1000 çadır, 25 karton temizlik suyu. İngiltere: 898 çadır, 864 battaniye, 224 çuval un, 358 çuval pirinç, 11 sandık çeşitli malzeme, 1 kutu ilaç, 1152 kutu hazır çorbalık, 50 kap kan plazması, 25 karton kutu su filtresi. Fas: 20 çuval battaniye, 13 sandık ilaç, 56 kutu gıda maddesi, 45 çuval şeker. İran: 408 çadır, 800 battaniye, 109 felaket paketi, 3 sandık ilaç, 110 kutu mutfak eşyası. Irak: 348 sepet hurma, 314 kutu sabun ve yağ, 6 parça boya, 60 takım elbise. Kuveyt: 9750 adet battaniye, 33 kap ilaç. BAE: 5000 okka şeker, 5000 okka pirinç, 4200 okka konserve, sebze, 800 okka tıbbi malzeme. Pakistan: 58 balya çadır, 80 balya battaniye, 94 çuval un, 45 çuval pirinç, 31 çuval şeker. Lübnan: 50 karton battaniye, 1886 kilo giyim eşyası. Polonya: 16 bağ battaniye. Lüksemburg: 2700 adet battaniye⁴⁸⁶.

Avrupa Ortak Pazar Komisyonu Türkiye'deki depremzedelere yardım olmak üzere 10 ton buğday ve 10 ton çavdar vermeyi kararlaştırmış, Bakanlar Kurulu da bu konuda imzalanacak antlaşma metni için Büyükelçi Ziya Müezzinoğlu'nu yetkilendirmişti⁴⁸⁷. Avrupa Ekonomik Topluluğunun Türkiye Daimi Temsilcisi olan Ziya Müezzinoğlu, Avrupa Topluluğu Konseyi'nin Türkiye'ye deprem münasebetiyle göndermek istediği 2.000 ton yağsız süttozu ve 1.000 tonu eritilmiş olan 2.000 ton tereyağı ile ilgili yardım antlaşmasının imzalanması için de yetkili kılınmıştı⁴⁸⁸. Bakanlar Kurulu bu yardım sürecinde gönderilen teberruların önünü açabilmek için bir takım yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmiş, depremzedeler için yapılan bağışların her türlü vergiden muaf tutulmasını temin etmiştir. Hollanda hükümetinin göndermiş olduğu 80 ton tereyağının her türlü vergiden muaf tutulması hükümetin bu konudaki uygulamasına bir örnektir⁴⁸⁹.

1970 Gediz Depremi'nde de yardım meselesi büyük tartışmalara neden olmuştu. 4 Nisan 1970 tarihli gazetelerde, resmi makamlara göre bölgeye gönderilen çadır sayısının 15 bini bulduğu yazılmıştı. Deprem bölgesinde Yardım Komitesi'nden bir yetkili hala çadır

⁴⁸⁶ Akşam, 19 Nisan 1970, s.3.

⁴⁸⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 251 38 15.

⁴⁸⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 259 81 8.

⁴⁸⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 263 19 9.

eksikliğinin olduğunu dile getirip, bölgeye 8500 çadır beklediklerini ifade etmişti. Aynı kişi, felaketzedelere 4 Nisan 1970 tarihine kadar 14 bin çadır dağıtıldığını belirtmiş ve ardında felaketzedelerin miktarı dikkate alınırsa aslında bu sayının da yetmesi gerektiğini söylemişti⁴⁹⁰. Ortaya çıkan duruma anlam veremeyen yetkilinin sözleri esasında bölgedeki genel huzursuzluğun bir yansımasıdır. Yardım Komitesi yetkilisinin bahsettiği çadırların, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılamadığı ve muhtarların bunları stok yaptığı, Gediz halkı tarafından da dillendirilmişti. Sonunda Gediz Kaymakamına şikâyetler de gidince Kütahya Valiliği 3 Nisan 1970 tarihinde bir genelge yayınlamak zorunda kalmıştı:

“Yardım getiren şahıs şirket müessese ve grupların ilçe merkezindeki ilgilileri görmeden ilçe merkezlerinde ve köylerde dağıtım yapmaları yardım malzemelerinin hakiki ihtiyaç sahiplerine intikalini güçleştirdiğinden menedilmiştir. Yardım malzemelerini getirenler ilçe merkezindeki ilgililerin talimatına göre malzemeleri depoya indireceklerdir. Her ne surette olursa olsun yardım malzemelerinin alım ve satımı yasaktır. Aksine hareket edenler cezalandırılacaktır⁴⁹¹.”

Esasında Gediz’e afetin meydana gelmesinden hemen sonra yardımlar yağmaya başlamıştı. Ne var ki ulaşım imkânsızlığı ve organizasyon bozukluğu sebebiyle yardımlar köylere ulaştırılamamıştır⁴⁹². Deprem bölgesindeki tüm bu olumsuzlukları özetleyen Ali Hikmet Korkmaz imzalı bir haber çıkmıştı. Ali Hikmet Korkmaz haberde manzarayı şöyle tasvir etmişti:

“Yurttaşlarımızın ve çeşitli kuruluşların toparlayıp gönderdikleri yardımlar depremde zarar gören her vatandaşa 1 kamyon yetecek derecede olmasına rağmen ilk 4-5 gün gelen yardımları teslim alacak bir yetkili dahi bulunamamıştır. Sonunda gelen yardımları kendi başına dağıtmaya çalışan yardımseverler doğal olarak düzensizlik yaratmışlardır. Örneğin yolu olmayan ya da uzak olan köyler bu yardımlardan faydalanamamıştır. ...Olay olduktan sonraki tedbirsizlik önce ilgililere ve halka eksik ve yanlış bilgi verilmek suretiyle başlamıştır. İşi abartmama gayreti ile ölü sayısının yüksek olduğunun saklanması büyük bir hata olmuştur. Bu yanıltma belki de çok daha hızlı ve çok daha köklü tedbirlerin alınmasını geciktirmiştir. Bu da can ve mal kaybının artmasına sebebiyet vermiştir. Köy yollarının yetersizliği ve bozukluğu belki de helikopterle gerekli müdahale ve yardımın daha rahat yapılabilmesine olanak sunacaktır. Gediz’de kurulan karargâh şaşkınlık ve başıbozukluk içerisindeydi. Kimin görevinin kimin yetkisinin ne olduğu belli değildi. Kurtarma işlemi düzensiz plansız ve teknik olanaktan yoksundu⁴⁹³.”

⁴⁹⁰ Milliyet, 4 Nisan 1970, s.11.

⁴⁹¹ Akşam, 4 Nisan 1970, s.7.

⁴⁹² Milliyet, 2 Nisan 1970, s.1.

⁴⁹³ Ulus, 9 Nisan 1970, s.2.

Bu düzensizliklere toplumun farklı kesimlerinden tepkiler gelmiştir. Almanya'daki Türk Öğrenciler Federasyonundan Hakkı Keskin, imzalı bir bülten yayınlamış ve bunu Gediz deprem bölgesine yardım yapan dünya teşekküllerine göndererek yardım malzemesinin felaketzedelere ulaştırılmadığını iddia etmiştir⁴⁹⁴. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Genel Sekreteri Nusret Selen ise 5 Nisan 1970'te yaptığı basın toplantısında “Afet yaralarının sarılması yardımların düzenli bir şekilde dağılması ve genel olarak bir an önce sonuca varmak için bölgede sıkıyönetim ilan edilerek yardımın asker eliyle yapılmasının daha doğru bir davranış olacağı inancı içindeyiz⁴⁹⁵.” demiştir. Kızılhaç tarafından Zürih'teki Türk Konsoloslugu aracılığıyla deprem bölgesine gönderilen İsviçreli bir çift, yanlarında getirdikleri bir cihazla afet sahasında enkaz altında canlı olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. İsviçreli Charles ve eşinin bölgedeki çalışmaları sırasında karşılaştıkları manzaralar günlerdir kamuoyunda konuşulan eleştirileri haklı çıkaran cinstendir. İsviçreli çift, yardımların depremzedelere iletilmediğini ve organizasyonun bozuk olduğunu dile getirerek, daha önce hiçbir yerde bu derece düzensizlik görmediklerini belirtmişlerdi⁴⁹⁶. Kızılhaç tarafından gönderilen bu çiftin beyanlarının aksine Dünya Kızılay ve Kızılhaçlar Birliği temsilcisi Kuerg Vittani, deprem bölgesinde halka yapılan yardımlar hakkında kendisine bir şikâyet gelmediğini, her şeyin normal olduğunu söylemişti. Oysa aynı gün çıkan başka bir haberde Kızılay Başkanı Fikret Pamir ise deprem bölgesinde şimdiye kadar bir çok bezirgan ve müteahhit türediğini, bu bezirgânların halkın elindeki gıdaları -domuz eti olduğunu söyleyerek- ucuz fiyatlara aldıklarını söylemişti⁴⁹⁷. Bu düzensizliklere rağmen Kızılay teşkilatı çalışmaları ile övgüler almıştır. Hem Dünya Kızılay ve Kızılhaçlar Birliği temsilcisi Kuerg Vittani'nin hem de İsveç Doğal Afetler Komitesi Başkanı Dr. Aspergenn'in beyanlarından açıkça görülmektedir ki, Türk Kızılayı düzensizlik eleştirilerinden masun tutulmuştur. İsveç Doğal Afetler Komitesi Başkanı Dr. Aspergenn, 1970 Gediz Depremi'ni yerinde incelemek üzere Türkiye'ye gelmiş ve 5 gün deprem bölgesinde kaldıktan sonra bir rapor hazırlamıştı. Dr. Aspergenn, bu resmi

⁴⁹⁴ Milliyet, 5 Nisan 1970, s.11.

⁴⁹⁵ Akşam, 6 Nisan 1970, s.1.

⁴⁹⁶ Ulus, 4 Nisan 1970, s.7.

⁴⁹⁷ Akşam, 6 Nisan 1970, s.1.

raporunda Kızılay'ın ilk yardım, gezici hastane ve aş ocakları ile organizasyonunun kusursuz olduğunu yazmıştı⁴⁹⁸.

Nihayetinde kamuoyunda cereyan eden bu tartışmalar, çok partili dönemdeki ilk büyük deprem olan 1966 Varto Depremi'ni ve bu depremdeki yolsuzluk haberlerini anımsatmıştır. Gediz Depremi'nde can kaybı, Varto Depremi'ndeki kadar değildi fakat deprem sonrası yaşananlar toplumsal hafızada derin bir iz bırakmıştı. Aletsel büyüklüğü 7,2 olan⁴⁹⁹ depremde resmi rakamlara göre, ölü sayısı 1086, yıkılan ev sayısı 8.442 hasar gören ev sayısı ise 13.800'dür⁵⁰⁰. Yurt dışından birçok ülkenin yardım elinin uzandığı Gediz'e en büyük dış yardım ise Almanya'dan gelmiştir. Almanya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanma için birçok ülkeden işçiyi topraklarına kabul etmişti. Almanya'ya giden bu işçiler içerisinde Türk işçilerin sayısı önemli bir yer tutmaktaydı. Bu anlamda topraklarında dikkate değer bir Türk nüfus yaşayan Almanya'nın Gediz depremzedelerine yaptığı yardımlar ayrı bir önem teşkil etmiştir. Hükümet inşa faaliyetlerine de ağırlık vermiş ve depremde sonra inşa ettiği evlere, açıkta kalan köylüleri yerleştirmişti. Ancak kısa bir süre sonra bu insanlar hükümetin yaptığı evleri terk ederek, harap olan evlerini tamir ettirme yoluna gitmişti. Bunun en önemli nedeni köylülere danışılmadan yer seçimi ve mekân tasarımının yapılmasıydı. Köylüler kullanım alanı ve pencereleri büyük olan bu evleri işlevsel bulmamıştı. Oysa yer seçiminde jeolojik olarak sağlam alanlar tercih edilmişti. Ancak yine de o evlerde oturacak olan köylülerin görüşleri dikkate alınmadığından yeni inşa edilen evler atıl kalmış, paraları ödenmemiştir⁵⁰¹.

4. 1975 Lice (Diyarbakır) Depremi

4.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

Uzun bir süredir sismik açıdan hareketsiz olan Türkiye'nin güneydoğu bölgesi 6 Eylül 1975 tarihinde büyük bir depremle sallanmıştı. Diyarbakır'ın Lice ilçesinde meydana gelen depremin saat 12.23'te hissedildiği ve 23 saniye sürdüğü kaydedilmiştir⁵⁰². Esas tahribatını Lice'de yapan deprem Adana, Kahramanmaraş, Urfa, Gaziantep, Van, Samsun ve Kayseri'de hafif şiddetle cereyan ederken, Diyarbakır, Erzincan ve Hakkâri'de

⁴⁹⁸ S. K. Akgün, M. Uluğtekin, *a.g.e.* s.195-196.

⁴⁹⁹ E. Ayhan, vd. , *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu 1881-1980*, Boğaziçi Üniversitesi, s.71.

⁵⁰⁰ Milliyet, 4 Nisan 1970, s.11.

⁵⁰¹ William A. Mitchell, "Cumhuriyet Döneminde Depremler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.928.

⁵⁰² Milliyet, 7 Eylül 1975, s.10.

ise orta şiddette vuku bulmuştur. Depremden hemen sonra Lice’de tüm resmi araçlar kaymakamlık emrine verilmişti⁵⁰³. Yaralıların taşınması için kaymakamlık emrine alınan bu araçlar ölü ve yaralı sayısının yüksekliği nedeniyle ihtiyaca karşılık veremez duruma gelmişti⁵⁰⁴. Lice’de tahribat o derece büyüktü ki yıkılan binalar içerisinde kaymakamlık binası, belediye binası ve postane binası da vardı. Üstelik postane binasının yıkılması ilçeye bir süreliğine telefon bağlantısının kurulmasını da engellemişti⁵⁰⁵.

Afetin Ankara’da duyulmasından hemen sonra Başbakan Süleyman Demirel, Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe ile Başbakanlıkta bir toplantı yapmış ve alınacak tedbirler ile yapılması gereken yardımlar üzerine değerlendirmelerde bulunmuştu. İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok da yanına aldığı bakanlık uzmanları ile birlikte deprem bölgesine hareket etmişti⁵⁰⁶. Nurettin Ok’un hareketinden bir gün sonra Başbakan Süleyman Demirel de; Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, Adalet Bakanı İsmail Müftüoğlu, Bayındırlık Bakanı Fehim Adak, Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemal Demir, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin’le birlikte Diyarbakır’a gitmiştir⁵⁰⁷. Başbakan afet bölgesinde incelemelerde bulunurken, depremzedeleri teskin edebilmek için devletin yıkılanın daha iyisini yapacağını söylemiştir. Milletimizin ve devletimizin güçlü olduğunu ifade eden Demirel, kimsenin aç ve açıkta kalmayacağını da belirtmiştir⁵⁰⁸.

İnsanoğlunu çaresiz bırakan bu tabi afet sonrasında hükümetlerin yapılabildiği en iyi şey yardım faaliyetlerini organize edip yaraları sarmak olmuştur. Ankara’da bu anlamda elindeki imkânları seferber etmişti. Lice ilçesine ulaşan yardımların düzenli bir şekilde felaketzedelere ulaştırılması için 3 komite kurulmuştur. Helikopterlerle köylere sürekli yiyecek ve giyecek malzemeleri atılmış, ayrıca bin kişilik aşevi kurularak sıcak yemek dağıtılmaya da başlanmıştı⁵⁰⁹. Depremde enkaz altından çıkarılan yaralıların bir bölümü Diyarbakır’da Numune Hastanesi ile SSK Hastanesinde bir bölümü ise Askeri Hastanede tedavi altına alınmıştı. Kurtarma çalışmalarına 123 askeri araç, 12 ambulans ve 5 helikopter

⁵⁰³ Akşam, 7 Eylül 1975, s.7.

⁵⁰⁴ Milliyet, 7 Eylül 1975, s.10.

⁵⁰⁵ Barış, 7 Eylül 1975, s.7.

⁵⁰⁶ Barış, 7 Eylül 1975, s.1.

⁵⁰⁷ Akşam, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵⁰⁸ Milliyet, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵⁰⁹ Milliyet, 9 Eylül 1975, s.6.

katılmıştı⁵¹⁰. Bunun yanında Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Osman Yaşar, deprem bölgesine Ankara'dan 3 genel cerrah, bir ortopedi uzmanı, iki hemşire ve iki pansumancı gönderildiğini bildirmişti. Bingöl ve Malatya'dan da beyin cerrahları ve hemşirelerden oluşan sağlık ekiplerinin yola çıkarıldığını ifade eden Yaşar, bölgede her an çıkması muhtemel salgın hastalıklara karşı da önlemlerin alındığını beyan etmişti. Alınan önlemler çerçevesinde deprem mahalline çok sayıda kireç kaymağı, antibiyotikler, akrep ve yılan serumları sevk edilmişti. Müsteşar, ayrıca İstanbul'dan da 4 kamyon malzemenin yola çıkarıldığını bildirmişti⁵¹¹. Afet sahasına gönderilen bu sıhhi malzemelerin haricinde bölgeye gelen vatandaşlar da 10 Eylül 1975 tarihinden itibaren salgın hastalıklara karşı aşılalmaya başlanmıştı⁵¹².

Kandilli Rasathanesi yetkilileri bir taraftan halkı sakin olmaya çağırırken bir taraftan da bölgedeki artçı sarsıntıların 100-200 gün devam edebileceğini ve bunların 6 Eylül'de gerçekleşen esas depremin devamı olarak yorumlanabileceğini söylemişti⁵¹³. Yetkililerin bu beyanatları bölge halkının paniğini önlemeye yönelikti. Ancak Lice halkının bu psikolojik geriliminin dışında su, elektrik ve barınma gibi bir takım temel ihtiyaçlardan da mahrum kalması idarecileri daha hızlı adımlar atmaya mecbur etmişti. Diyarbakır Valisi Nazım Kemal Diniz, deprem sonrasında görülen elektrik kesintisinin kısa sürede halledileceğini duyurmuştu. Vali ayrıca susuz kalan ilçeye suyun da götürülebilmesi için 11 km'lik bir hattın onarım çalışmalarının da başladığını ifadelerine eklemişti⁵¹⁴. Elektrik ve su sorunu kısa süre sonra başkentteki yetkililerin de gündemi olmuş, İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok'un başkanlığında toplanan Bakanlıklar Arası Koordinasyon Kurulu da 120 km köy yolu ile Lice'nin elektrik ve su sorununun halledilmesini karara bağlamıştı⁵¹⁵. Diğer önemli bir konu da barınma meselesiydi. Vilayet yetkililerinin yaptığı açıklamada Diyarbakır Lice, Kulp, Hazro ve Silvan ilçelerinde 6.200 den fazla evin yıkılışı, 144 km'lik yolun kullanılamaz hale geldiği, 13 bin kişinin de evsiz kaldığı bildirilmişti⁵¹⁶. Kış mevsiminin yaklaşmak üzere olduğu bir zamanda barınma gibi acil ve büyük bir sıkıntı ile karşı karşıya kalınmıştı. Başbakan Süleyman Demirel Bakanlar Kurulu toplantısından sonra

⁵¹⁰ Barış, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵¹¹ Milliyet, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵¹² Akşam, 10 Eylül 1975, s.7.

⁵¹³ Barış, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵¹⁴ Akşam, 9 Eylül 1975, s.1.

⁵¹⁵ Barış, 13 Eylül 1975, s.7.

⁵¹⁶ Akşam, 11 Eylül 1975, s.1.

yaptığı açıklamada devletin 80 günde 5 bin konut yapacağını duyurdu⁵¹⁷. Konu ile ilgili detayları ise birkaç gün sonra İmar ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü vermişti. Afet İşleri Genel Müdürlüğünün yaptığı açıklamada Hani, Hazro ve bunlara bağlı 71 köyde 6.037 konut yapılacağı bildirilmişti⁵¹⁸. İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok vaat edilen konutların inşasının tamamlanabilmesi için Lice’de karargâh kurmuş ve olağanüstü bir gayret sarf etmişti. Ekibi ile birlikte yaklaşık iki ay bir Kızılay çadırında ikamet eden Bakan, 59 günde 1500 konutun yapılmasına nezaret etmişti⁵¹⁹. Bu sonucun elde edilebilmesi için hükümet bir takım adımlar atmıştı. Depremden zarar gören vatandaşların iskân ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için bu işlerde çalıştırılacak personele unvan, kadro ve derecesine bakılmaksızın fazla mesai yaptırılması Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanmıştı. Elbette fazla mesai yapan personelin fazla çalışma ücretleri de olacaktı ki bunun tespiti işi İmar ve İskân Bakanlığına verilmişti⁵²⁰.

Barınma sorununun halledilmesi, elektrik kesintisinin giderilmesi ve su sorununun aşılması için büyük gayret sarf eden yetkililer enkazın kaldırması meselesinde ise Lice Belediye Başkanı Halil Akgül’ün eleştirilerine hedef olmuştur. Lice Belediye Başkanı, 13 Eylül’de çıkan gazetelere verdiği demeçte Lice’den çevre il ve ilçelere göçün başladığını, enkaz kaldırma çalışmalarının çok ağır olduğunu ve henüz enkazın yüzde onunun bile kaldırılamadığını iddia etmişti⁵²¹. Belediye Başkanının şikâyet konusu ettiği enkaz kaldırma işini askeri birlikler üstlenmişti. Ellerin altında kurtarma çalışmalarını kolaylaştıran vinçler de bulunan bu askeri birlikler olayın vuku bulmasından üç saat sonra deprem mahalline ulaşmıştı⁵²². Sadece hayatta kalan vatandaşların kurtarılması için değil değerli malların kurtarılması için de faaliyet yürüten askeri birlikler enkaz kaldırma çalışmaları sırasında 10 bin adet altın bulmuş ve bunu tutanakla yetkililere teslim etmişti⁵²³.

İlk yardım, enkaz kaldırma ve iskân gibi acil konuların yanında devletin üstesinden gelmek zorunda olduğu birçok mesele zuhur etmişti. Bakanlıklar Arası Koordinasyon Kurulu, deprem bölgesine kayıtlı silahaltındaki erlere izin verilmesini kararlaştırmıştı⁵²⁴.

⁵¹⁷ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.6.

⁵¹⁸ Barış, 21 Eylül 1975, s.1.

⁵¹⁹ Nurettin Ok, *Çankırı Viyana Arasında*, Desen Ofset A.Ş. Ankara, s.147.

⁵²⁰ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 340 69 13. Bkz; (Ek-10)

⁵²¹ Akşam, 13 Eylül 1975, s.7.

⁵²² W. A. Mitchell, *a.g.m.*, s.929.

⁵²³ Milliyet, 12 Eylül 1975, s.6.

⁵²⁴ Barış, 13 Eylül 1975, s.7.

Bakanlar Kurulu ise aldığı kararla depremde zarar gören mükellefler içerisinde yer alıp Kasım 1975, Mart 1976 ve Temmuz 1976 dönemlerinde silahaltına alınacak olanların arzu etmeleri durumunda celplerinin Kasım 1976 dönemine kadar ertelenmesine olanak tanımıştı⁵²⁵. Ayrıca zor durumda kalan çiftçilerin bankalara, işverenlerin ise sigortaya olan borçlarının ertelenmesi yine Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanmış ve bizzat Başbakan Süleyman Demirel tarafından kamuoyuna duyurulmuşu⁵²⁶.

Deprem bölgesinde bilimsel bir inceleme yapmak üzere İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı Arif Merdol; Prof. Halit Demir ve Dr. Erhan Karaesmen'den oluşan bir ekibi incelemeler yapmak üzere deprem bölgesine göndermişti⁵²⁷. Ancak aynı dönemde kamuoyunda bilimsel dayanaktan uzak tartışmalar da yürütülmekteydi. Kandilli Rasathanesi sismoloji uzmanı Ersin Başarır, Fransız sismologların iddialarını -ABD'nin Neva'da da gerçekleştirdiği yeraltı atom denemesi ile Lice Depremi arasında bir ilişki bulunma ihtimali olduğunu- reddetmiştir. Ancak Ersin Başarır da mesnetsiz bir başka ihtimali gündeme getirmiştir. Başarır, Lice Depremi'ne Keban Barajının sebep olmuş olabileceğini söylemiştir⁵²⁸. Neyse ki bu süreçte bilimsel verilerin ön plana alındığı ve işin uzmanlarının görüş beyan ettiği toplantılar da yapılmıştır. Avrupa 5. Deprem Mühendisliği Konferansı İstanbul'da düzenlenmiş ve konferansa 200 deprem uzmanı katılmıştı⁵²⁹.

Her depremde olduğu gibi bu depremde de afetin öncesi ve sonrasında yapılması gereken işler basında çokça tartışılmıştır. Barış gazetesinde Şükrü Saraçoğlu imzasıyla çıkan yazıda deprem konusu ile ilgili dikkat çeken bir öneri getirilmiştir. Şükrü Saraçoğlu yazısında Türkiye'de deprem işlerini bir elden yönetecek bir büyük kuruluş lüzumuna vurgu yaparak Deprem Bakanlığının kurulması gerektiğini açıklamıştı⁵³⁰. Burhan Felek ise Milliyet'teki yazısında köylerde örnek evler yapmak fikrini ortaya atmıştır:

⁵²⁵ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 342 86 10.

⁵²⁶ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.6.

⁵²⁷ Milliyet, 11 Eylül 1975, s.10.

⁵²⁸ Akşam, 14 Eylül 1975, s.1.

⁵²⁹ Akşam, 23 Eylül 1975, s.1.

⁵³⁰ Barış, 19 Eylül 1975, s.2.

“Acaba Köy İşleri Bakanlığı her köye mümkün mertebe ucuz sarsıntıya dayanıklı ve yıkılınca altında adam ezmeyecek şekilde sade evlerden birer numune yapıp oturtsa da halk evlerini ona bakarak yapsa ve onu dışında yapılacak evlerde iskâna müsaade edilmese ne kadar can kurtarmış olurduk. Ecel ikidir: Ecel-i kaza, ecel-i müsemma. Bizde ecel-i kaza normal ecelden daha fazla adam götürüyor. Bu kazalar yalnız Allah’ın yazısı mıdır? Kulun hiçbir tedbir kusuru yok mudur⁵³¹?”

4.2. İç ve Dış Yardımlar

Tabi afetlerde çok önemli sorumluluklar üstlenen Kızılay, deprem sonrasında alarm durumuna geçmiş ve Yardım Müdürü Cemil Atalay önderliğinde bir ekibi Diyarbakır’a göndermiştir. Adana’dan 500 çadır ve 500 battaniyeyi ilk etapta yola çıkaran Kızılay daha sonra Ankara’dan da askeri uçakla 200 çadır, 500 battaniye, önemli miktarda yiyecek-giyecek, kan ve kan plazmasını askeri uçakla bölgeye sevk etmiştir. Gezici iki Kızılay mutfağı da kara yoluyla deprem bölgesine gönderilmişti⁵³². Kızılay gibi hızlı davranıp yardımlar için seferber olan bir diğer teşkilat İmar ve İskân Bakanlığıdır. Bakanlık, öncelikle 250.000 lira tutarında para ve çeşitli yardım malzemelerini yola çıkarmıştı⁵³³. Bölgede açlık sorununun da baş göstereceğini öngören İmar ve İskân Bakanlığı Lice’ye 15 ton un göndermişti. Yerle bir olan Lice’ye Bingöl’den de 2.000 ekmek ve 20 sandık zeytin sevkıyatı yapılmıştı⁵³⁴. Hızlı hareket edebilme adına çevre illerin yardımı büyük önem arz etmiştir. Muş Deprem İnşaat Amirliğinden, 50 yatak, 50 yorgan, 50 battaniye, 5 büyük çadır ve 1 jeneratör ile depremde binaları hasar alan resmi kurumların işlevlerini yerine getirebilmesi için 100 yataklı portatif hastane ve portatif hükümet konağı malzemesi Lice’ye gönderilmişti⁵³⁵. Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan, valiliklere gönderdiği bir genelgede Lice ve çevresinde deprem felaketine uğrayan vatandaşlar için camilerde kampanya açılmasını isterken⁵³⁶ özel sektörün tanınan firmalarından da bağışlar gelmeye başlamıştı. Türkiye Garanti Bankası Ankara Bölge Müdürü Dinçer Turgay, Kızılay Başkanı Recai Ergüder’e banka adına 500 bin liralık bağışta bulunmuş⁵³⁷, Shell şirketi de yine Kızılay Başkanı Recai Ergüder’e 500 bin liralık bağış çekini teslim etmişti⁵³⁸.

⁵³¹ Milliyet, 11 Eylül 1975, s.2.

⁵³² Milliyet, 7 Eylül 1975, s.10.

⁵³³ Barış, 7 Eylül 1975, s.1.

⁵³⁴ Milliyet, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵³⁵ Milliyet, 9 Eylül 1975, s.6.

⁵³⁶ Akşam, 12 Eylül 1975, s.1.

⁵³⁷ Milliyet, 11 Eylül 1975, s.10.

⁵³⁸ Milliyet, 12 Eylül 1975, s.6.

İngiliz televizyon ve radyoları Türkiye'deki deprem haberlerini birinci haber olarak duyurmuş, Alman basını da deprem haberlerine geniş yer ayırmıştı⁵³⁹. Haberin duyulmasının ardından resmi kanallar vasıtasıyla yabancı devlet başkanları Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e başsağlığı dileklerini iletmışlerdi. Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkan Vekili Necdet Ünel, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e taziyelerini bildirmiş, Batı Almanya Cumhurbaşkanı Walter Scheel da Türkiye'de can ve mal kaybına yol açan depremle ilgili üzüntülerini yine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e iletmışti. Cumhurbaşkanı vasıtasıyla Türk milletine manevi desteğini bildiren bir diğer lider İran Şahı Rıza Pehlevi'dir. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Fahri Korutürk'e geçtiği mesajda ise "İran halkı kardeş Türk halkının acısını yürekten paylaşmaktadır." ifadeleri yer almıştı⁵⁴⁰. Gelen taziye mesajları bunlarla sınırlı değildir. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Leone, Pakistan Devlet Başkanı Fazalelahi Caudry ile Başbakan Zülfikar Ali Butto, Bangladeş Cumhurbaşkanı Müştak Ahmed, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim⁵⁴¹ ve İsrail Cumhurbaşkanı da gönderdikleri mesajlarla Türk milletine derin üzüntülerini iletmışlerdi⁵⁴².

Uluslararası Kızılhaç, Kızılay, Kızılsalan ve Güneş Federasyonu⁵⁴³ Malzeme İkmal Müdürü Jurg Vittani, yardım derneklerinin deprem bölgesine gönderecekleri yardımı organize etmek için Ankara'ya gitmişti. Japon Kızılhaç Derneği, LİG aracılığıyla 10 bin dolar yardımda bulunduklarını bildirmişti⁵⁴⁴. İsrail'in Kızılay'ı konumundaki Magel David Adom teşkilatı ise 500 kilo ilaçla 30 paket yardım malzemesi göndermişti. Bunun yanında Uluslararası Yataklı Vagonlar ve Turizm Şirketi 30 bin lira değerinde bir yardımda bulunurken, Pakistan devleti de bir uçak dolusu yardım malzemesini yola çıkarmıştı⁵⁴⁵. Pakistan hükümetinin Lice depremzedeleri için yaptığı yardımlar kısa süre içerisinde büyümüş ve yardımların toplamı 15 milyon TL'yi aşmıştır⁵⁴⁶. Suudi Arabistan hükümeti Lice felaketzedelerine yardım amacıyla 150 milyon liralık bağışta bulunmuş⁵⁴⁷, İran Hava

⁵³⁹ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.1.

⁵⁴⁰ Milliyet, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵⁴¹ Milliyet, 9 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴² Milliyet, 10 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴³ Uluslararası Kızılhaç, Kızılay, Kızılsalan ve Güneş Federasyonu kısaca LİG olarak adlandırılmıştır. Metinde bundan sonra bu federasyon için LİG ifadesi kullanılacaktır.

⁵⁴⁴ Milliyet, 9 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴⁵ Milliyet, 13 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴⁶ Milliyet, 18 Eylül 1975, s.7.

⁵⁴⁷ Barış, 3 Ekim 1975, s.1.

Yolları, THY aracılığıyla depremzedelere 500 bin riyal yardım göndermiş⁵⁴⁸, Kıbrıs Türk Federe Devleti de deprem bölgesine 2 kamyon yiyecek ve giyeceği sevk etmiştir⁵⁴⁹. Yardımlar genel itibariyle Kızılay eliyle toplanmış, birçok bağışçı yardımını Kızılay vasıtasıyla felaketzedelere sunmuştur. Recep Ergüder, bu teberruların bir kısmını Kızılay Başkanı sıfatıyla bizzat teslim almıştır. ABD'nin yaptığı 25 bin dolarlık yardımı ABD Büyükelçisi William Macomber'in elinden teslim alan Recep Ergüder⁵⁵⁰ aynı zamanda Türk Japon Dostluk Cemiyeti Başkanı Japon Sefiresi Fullwara ve Cemiyetin Türk Başkanı İnci Kara'dan gelen 5 bin liralık bağışı da kabul etmiştir⁵⁵¹. İsviçre'nin bir köy, Almanların ise Kulp'ta bir okul, bir hastane ve birçok ev inşa ettiği⁵⁵² dönemde BM'nin de önemli bir gıda yardımı Türkiye'ye ulaşmıştı. BM Dünya Gıda Programı (FAO), depremde etkilenen 30.000 vatandaş için 810 ton buğday, 81 ton yağ ve 162 ton bakliyat göndermeyi kararlaştırmıştı. Ancak bu yardımın yerine getirilmesi için belli koşulların Türk hükümetince kabul edilmesini istemiştir. Buna göre yardımın teslim alınması ve dağıtımından Türk hükümeti sorumlu olacak, İmar ve İskân Bakanlığı, FAO ile Türk hükümeti arasındaki irtibatı sağlayacak, yardımlar bedelsiz olarak dağıtılacak, hükümet FAO'nun faaliyetlerinin tanıtılması için gerekli tedbirleri alacak ve yardımın sona ermesinin ardından durumu bir raporla FAO'ya bildirecekti⁵⁵³. Gazeteler BM'nin yapmayı planladığı yardımın tutarını 6,5 milyon TL olarak duyurmuştu⁵⁵⁴.

BM yardım göndermeden evvel bir protokol imzalayıp yardım süreçlerinin her bir aşamasını detaylandırmak gereğini duymuştu. Türkiye'de daha önceki depremlerde görülen yardım tartışmaları uluslararası kamuoyuna hiç güven telkin etmemişti. Aynı karışıklık ve karmaşa haberleri 1975 Lice Depremi'nde de ortaya çıkmıştı. Bilhassa gelen yardım malzemelerinin köylere ulaştırılamaması, köylerdeki hayatta olan vatandaşların açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştu⁵⁵⁵. Yol Su ve Elektrik Genel Müdürü Kaya Çakmakçı depremde bir iki gün sonra yaptığı basın toplantısında 13 köy yolunun ulaşımına açıldığını bildirmişti. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ise yaptığı açıklamada

⁵⁴⁸ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴⁹ Barış, 8 Eylül 1975, s.7.

⁵⁵⁰ Milliyet, 11 Eylül 1975, s.10.

⁵⁵¹ Akşam, 15 Eylül 1975, s.1.

⁵⁵² W. A. Mitchell, *a.g.m.*, s.929.

⁵⁵³ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 342 84 1.

⁵⁵⁴ Barış, 3 Ekim 1975, s.1.

⁵⁵⁵ Akşam, 10 Eylül 1975, s.7.

“Her türlü yardım malzemesinin ve hizmetin felaketzedelere eşit ve adil şekilde götürülmesine hassasiyetle dikkat göstermeliyiz.” demişti⁵⁵⁶. Lice’de organizasyon bozukluğu nedeniyle çadır ve ekmek kavgaları olmuş yardımlar asker gözetiminde yapılmak durumunda kalınmıştı. Olaylara müdahale eden Tugay Komutanı Alpaslan Demirel ilçeye giriş ve çıkışları yasaklamıştı⁵⁵⁷. Benzer durum Lice’nin köylerinde de yaşanmıştır. Lice’nin Saydamlı köyüne giden yardımların dağıtıldığı bir sırada çıkan kavgada silahlar çekilmiş ve bir vatandaş vurularak ölmüştür⁵⁵⁸. Durum o derece vahimdir ki depremin üzerinden 20 günden fazla bir zamanın geçmesine rağmen basında Hazro’da 1500 ailenin çadır beklediği, insanların hala açıkta yattığı ve bu sebeple deprem bölgesinde 4 çocuğun yaşamını yitirdiği şeklinde bir haber çıkmıştır⁵⁵⁹. Diyarbakır Valisi Nazım Kemal Diniz, gelen yardımlar için her türlü önlemin alındığını ve bu yardımların amaç dışında kullanımının önlenmesi için zirai donatım depolarında toplandığını bildirmişti⁵⁶⁰. Ancak organizasyon bozukluğu başka alanlara da sirayet etmiş, gelen yardımların dağıtımının ötesinde sağlık hizmetleri ile ilgili de şikâyetler ortaya çıkmıştı. Lice’ye gelen sağlık ekipleri salgın hastalıklara karşı rasgele aşı yapmış ve bunun sonucunda vatandaşlardan birçoğu aşılanamamıştır. Gelen şikâyetler üzerine sağlık ekipleri ikinci defa Lice’ye yönlendirilmiş ve aşılama tekrardan yapılmıştır. Bu arada hala köylerde çadır alamamaktan yakınan vatandaşlar olmuştur⁵⁶¹. Diyarbakır Valisi Nazım Kemal Diniz, yapılan eleştirilere “İlk günü geç kaldık. Ancak sonraki günlerde yaptığımız çalışmalar geç kalışımızı telafi etmiştir⁵⁶².” şekilde cevap vermiştir.

İnşaat Mühendisleri Odası, deprem sonrasındaki manzarayı sosyal ve ekonomik bozuklukların yansıması olarak değerlendirmiş ve yayınladığı bildiride şu ifadeleri kullanmıştır: “Lice Depremi her türlü yolsuzluğun, adam zengin etmenin olağan sayıldığı ülkemizde bu uğurda sömürülen ve feda edilen halkımızın karşılaştığı sayısız dramlardan biridir⁵⁶³.” Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Birliği Başkanı Teoman Öztürk de benzer açıklama yapmış, depremde can ve mal kaybının artmasında devletin müdahalesindeki

⁵⁵⁶ Barış, 10 Eylül 1975, s.7.

⁵⁵⁷ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.1.

⁵⁵⁸ Barış, 21 Eylül 1975, s.1.

⁵⁵⁹ Barış, 30 Eylül 1975, s.1.

⁵⁶⁰ Akşam, 11 Eylül 1975, s.7.

⁵⁶¹ Akşam, 16 Eylül 1975, s.1.

⁵⁶² Milliyet, 16 Eylül 1975, s.10.

⁵⁶³ Milliyet, 11 Eylül 1975, s.10.

aksaklıklar ve ihmallerin etkili olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁴. Eleştirilerden kaçınılmaz olarak en büyük payı hükümet almıştı. Diyarbakır CHP Milletvekili Recai İskenderoğlu, Lice depreminde ihmalleri bulunduğu, görevlerini iyi yapmadıkları ve yetkilerini zamanında kullanmadıkları gerekçesiyle Başbakan Süleyman Demirel ile İçişleri ve İmar İskân bakanları hakkında Meclis soruşturması açılmasını istemiş⁵⁶⁵, CHP Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz ve 9 arkadaşı ise Lice Depremi ve bu depremde alınan tedbirlerle ilgili olarak bir Meclis araştırması yapılmasını talep etmişlerdi⁵⁶⁶. Gazetelerde köşe yazarları da olan bitenden hükümeti sorumlu tutmuş ve ağır eleştiriler getirmişlerdi. Talat Halman, Akşam gazetesindeki köşesinde şunları yazmıştır:

“..... Oldum olası deprem bölgesinde yaşadığımız ve korkunç can ve mal kaybına uğrayıp durduğumuz halde hala afet karşısında yapılması gereken acil işlemleri düzenlemenin yolunu bir türlü öğrenemedik. Türkiye gibi bir ülkede, deprem yerlerine havadan, karadan, denizden yardım, malzeme, araç, uzman, yiyecek, konut vs. yi bir dakika gecikmeden yeterli miktarda gönderecek bir hazır kuvvet kurulmuş olması gerekirdi. Oysa ne zaman deprem olsa gecikiyoruz yardım gönderemiyoruz, kurtarma işlerini yüzümüze gözümüze bulaştırıyoruz, yağmacılığı önleyecek asayiş tedbirlerini bile alamıyoruz. Bazen yardım malzemesi çalınıp piyasaya sürülüyor... Lice Depreminden bu yana MC hükümetinin⁵⁶⁷ beceriksizliği duygusuzluğu yanlış davranışları bir yüzkarasıdır⁵⁶⁸.”

Deprem sonrasında ortaya çıkan durumu çarpıcı ifadelerle köşesine taşıyan bir diğer yazar Abdi İpekçi’dir:

“Lice’de her deprem sonrası alışlagelen olaylar sürüp gidiyor... İlk günler tam bir curcuna... Gelen yardım malzemesinin kimin elinde kaldığı belli değil. Ölüler daha ortada dururken 30.000 metre kefen bezi kaybolup gitmiş. Herkes ölüm var diye bez kapıp kaçmış. Çadır yiyecek ve diğer malzemeler içinde aynı şey varit. Bereket versin ki Tugay bütün mevcudu ile Lice’ye geldi enkaz kaldırıp mezar kazıyorlar. Diğer taraftan da yağmacılığı önlemeye çalışıyorlar. Bütün illerde yardım komiteleri kuruldu. Toplanan paralar çarçur edilmezse belki yararlı olur. Fakat önümüzdeki günlerde dış ülkelerden gönderilen gıda maddelerinin İstanbul’daki şarküteri dükkânlarında satıldığını görürsek şaşmayalım⁵⁶⁹.”

⁵⁶⁴ Barış, 14 Eylül 1975, s.1.

⁵⁶⁵ Akşam, 14 Eylül 1975, s.1.

⁵⁶⁶ Milliyet, 17 Eylül 1975, s.1.

⁵⁶⁷ Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ve “Milliyetçi Cephe Hükümeti” olarak anılan, koalisyon hükümetidir. 1975-1977 yılları arasında faaliyet yürüten koalisyon hükümeti; Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bkz; *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Cilt: III, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 364.

⁵⁶⁸ Akşam, 20 Eylül 1975, s.2.

⁵⁶⁹ Milliyet, 10 Eylül 1975, s.12.

Sonuçta 6 Eylül 1975 tarihinde gerçekleşen Lice Depremi; depremin şiddeti, ortaya çıkardığı etkileri, deprem sonrası yardım tartışmalarıyla cumhuriyet dönemindeki depremler içerisinde önemli bir yer etmiştir. Kandilli Rasathanesinin verilerine göre 6,9 şiddetinde meydana gelen deprem, 2384 kişinin ölmesine, 8149 konutun da ağır hasar görmesine neden olmuştur⁵⁷⁰. Afet işleri uzmanları depremin devlete maliyetinin 5 milyar lira olduğunu bildirmişlerdir⁵⁷¹. Uzmanlar depremde can kaybının yüksek olmasını, bölgede yaygın olan çamur harçlı ve ağır toprak damlı yapılar ile açıklamışlardır. Bu yapıların kötü işçilikle ve kötü malzemeyle inşa edilmiş olmaları da manzaranın ağırlaşmasına neden olmuştur. Halkın kendi imkânlarıyla ve mahalli ustalar eliyle yaptıkları yapılarda, dayanaklı yapı kurallarına riayet edilmediği görülmüştür. Devletin resmi yapılarının yıkılması ve hasar görmesi ise yönetmeliklere uyulmaması ile açıklanmıştır⁵⁷².

5. 1976 Muradiye-Çaldıran(Van) Depremi

5.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

Türkiye’de siyasi ortamın giderek gerildiği ve yaklaşık bir yıl önce vuku bulmuş olan Lice Depremi acılarının henüz unutulmadığı bir dönemde, 24 Kasım 1976 tarihinde merkez üssü Van’ın Muradiye ilçesi olarak tespit edilen bir deprem meydana gelmişti. Muradiye dışında Özalp, Çaldıran ve Erciş gibi birçok ilçeyi etkileyen depremi, Kandilli Rasathanesi yetkilileri 1939 Erzincan Depremi’nden sonra meydana gelen en şiddetli deprem olarak duyurmuşlardı⁵⁷³. Şiddetli sarsıntının sebep olduğu yıkıma ilave olarak evlerde devrilen sobalar, yangınların çıkmasına neden olmuş ve felaketin boyutunu bir kat daha arttırmıştı⁵⁷⁴. Ortaya çıkan ağır manzara hızlı ve planlı hareket ettirmeyi gerektirmişti. Ne var ki afet bölgesinde enkaz kaldırma çalışmalarında hızlı hareket edilememişti. İl İmar Müdürlüğünden bir yetkili bu durumu şehirdeki akaryakıt sıkıntısıyla açıklamıştı. Van Vali Yardımcısı Burhan Yavuz Yılmaz da, şehirde akaryakıt sıkıntısının had safhada olduğunu söylemiş, bu durumun aşılabilmesi için de, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının, Batman rafineri yetkililerine Van tankerlerine öncelik tanınması talimatını verdiğini belirtmişti⁵⁷⁵.

⁵⁷⁰ *Lice Depremi Raporu*, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1976, s.1.

⁵⁷¹ *Milliyet*, 14 Eylül 1975, s.1.

⁵⁷² *Lice Depremi Raporu*, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1976, s.62-63.

⁵⁷³ *Bariş*, 25 Kasım 1976, s.1.

⁵⁷⁴ *Bariş*, 27 Kasım 1976, s.7.

⁵⁷⁵ *Bariş*, 25 Kasım 1976, s.7.

Bunun yanında afet bölgesinde yeterli sayıda enkaz kaldırma birimi de mevcut değildi. Bu sebeple Erzurum ve Erzincan'daki istihkâm birlikleri deprem mahalline sevk edilmişti⁵⁷⁶. CHP Van Milletvekili İhsan Bedirhanoglu, kurtarma çalışmalarının yetersiz olduğunu halkın enkaz altında kalan yakınlarının cenazelerini kendi elleriyle çıkarttığını söylemişti⁵⁷⁷. Kızılay başta olmak üzere tüm kuruluşlar yardım için harekete geçmişti. Ancak sıcaklığın gece sıfırın altına düştüğü bölgede, kar ve yağmur yağışı yardımların köylere ulaştırılmasına engel olmuştu. Muradiye ilçe merkezinde elektrik hatlarının kopması şehrin karanlığa bürünmesine neden olurken, şehrin içme suyu şebekesinin hasar alması da şehrin susuz kalmasına zemin hazırlamıştı. Depremin şiddetinden dolayı Türkiye'den İran'a giden yol dahi zarar görmüş ve trafiğe kapatılmıştı. Yardım çalışmalarının kesintisiz devam edebilmesi için ulaşım önemli bir unsur haline gelmişti. Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe Van Hava Limanı'nın gece gündüz uçuş trafiğine açık tutulacağını bildirmişti⁵⁷⁸. Ulaşım sağlanamayan köylere askeri helikopterlerle yiyecek yardımı yapılırken, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu 2 gün içinde 16 askeri nakliye uçağının daha bölgeye sevk edileceğini açıklamıştı⁵⁷⁹. Tüm çabalara rağmen Van Valiliği ancak 28 Kasım 1976 tarihi itibarıyla ulaşamayan köy kalmadığını duyurabilmişti⁵⁸⁰.

Depremin başkentte duyulmasının ardından Başbakan Süleyman Demirel, "Devletimizin gücü ve şefkati bu yaraları kapatır⁵⁸¹." açıklamasını yapmıştı. Depremin ertesi günü ise hükümeti temsilen Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ve İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok, Van'a gitmiş, afetzede vatandaşların yaralarını sarmaya çalışmışlardı⁵⁸². Hükümet, vatandaşına desteğini yakından hissettirmek için deprem bölgesine ilerleyen günlerde yine kabineden önemli isimleri göndermeye devam etmiştir. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan bu anlamda depremde yaklaşık 1 hafta sonra deprem bölgesini ziyaret etmiş ve afetzedelere moral vermişti⁵⁸³.

⁵⁷⁶ Milliyet, 27 Kasım 1976, s.1. ; Bu arada enkaz kaldırma çalışmaları sırasında deprem bölgesinden ilginç haberlerde gazete sayfalarına yansımıştır. Örneğin 6 gün enkaz altında kalan 85 yaşındaki Ali Şahin isimli bir vatandaş göçükten kurtulur kurtulmaz görevlilerden bir sigara istemiştir. Bkz; Milliyet, 1 Aralık 1976, s.1.

⁵⁷⁷ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.1.

⁵⁷⁸ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁵⁷⁹ Akşam, 27 Kasım 1976, s.1.

⁵⁸⁰ Milliyet, 29 Kasım 1976, s.9.

⁵⁸¹ Milliyet, 25 Kasım 1976, s.12.

⁵⁸² Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁵⁸³ Milliyet, 2 Aralık 1976, s.1.

İnsanoğlunu çaresiz bırakan doğal afetler sonrasında tıbbi yardım ve sağlık hizmetleri öncelikli konular haline gelmektedir. Muradiye Depremi'nde sağlık hizmetleri büyük önem arz etmiş, ancak bölgede sağlık hizmetlerini sunacak önemli kurumlardan biri olan Van Devlet Hastanesinin bir bölümü çökmüştü. Üstelik hastanenin hasar alması 4 hastanın hayatını kaybetmesine, 30 kişinin ise yaralanmasına sebep olmuştu⁵⁸⁴. İlk anda sıhhi hizmetlerin yetersiz olduğu ortaya çıkmış ve gazeteler Muradiye'de 3 bin yaralıya 4 doktor düşüyor haberini duyurmuşlardı. TRT de sık sık yayınlarını kesip afet bölgesindeki vatandaşlar için kan bağışı yapılmasını istemişti. Yurdun dört bir tarafından bu çağrıya kulak veren vatandaşlar uzun kuyruklar oluşturup kan bağışında bulunmuşlardı⁵⁸⁵. Depremde durumları ağır olan yaralılar uçaklarla doğrudan Ankara'ya gönderilmiş ve GATA'da tedavi altına alınmıştı⁵⁸⁶. Yetkililer bölge halkını kızamık vb. salgın hastalıklara karşı aşılama başlatmıştı⁵⁸⁷. Ayrıca vatandaşlar, depremden sonra yeni yerleşme yerlerinin pislik içinde olduğunu göz önünde tutarak kolera, tifüs gibi salgın hastalıkların ortaya çıkmasından korktuklarını ifade etmişlerdi. Yetkililerden buralara hamam yapılmasını isteyen vatandaşlar tehlikenin bu şekilde bertaraf edileceğini düşünmüşlerdi. Nitekim kısa bir süre sonra afet bölgesinde çadırlarda yaşayan halk arasında özellikle de çocuklarda bağırsak enfeksiyonları ve grip gibi mevsim hastalıkları görülmeye başlanmıştı⁵⁸⁸. Deprem bölgesinde 2024 hasta saptanmış ve bunların çoğunun üst solunumdan şikâyetçi oldukları açıklanmıştı. Verilen bilgilere göre hastaların %73'ü 0 ila 14 yaşlarındaki çocuklardan oluşmaktaydı⁵⁸⁹.

Kışın ortasında evsiz barksız kalan depremzedeleri en çok zorlayan konu şiddetli soğuklardı. Özellikle köylerde açıkta olan çocuklar hayatta kalma mücadelesi vermişlerdi. Sarıçimen ve Üçgöz köyü muhtarları açıkta oldukları için 7 çocuğun donarak hayatını kaybettiklerini bildirmişti⁵⁹⁰. Bu olaydan birkaç gün sonra Alakaya köyünde de bir çocuk soğuktan donarak ölmüştü⁵⁹¹. Yetkililer art arda meydana gelen bu ölüm haberleri üzerine, deprem bölgesindeki vatandaşların soğuktan korunabilmesi için yakacak sorununu

⁵⁸⁴ Barış, 25 Kasım 1976, s.7.

⁵⁸⁵ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.1.

⁵⁸⁶ Barış, 26 Kasım 1976, s.7. ; Bu arada basında, THY'nin biletsiz 17 yaralıyı, uçağa almadığı ve felaketzedelerin askeri uçaklarla Ankara'ya nakledildiği yönünde haberler çıkmıştı. Bkz; Milliyet, 6 Aralık 1976, s.1.

⁵⁸⁷ Barış, 27 Kasım 1976, s.7.

⁵⁸⁸ Akşam, 9 Aralık 1976, s.1.

⁵⁸⁹ Milliyet, 15 Aralık 1976, s.6.

⁵⁹⁰ Milliyet, 28 Kasım 1976, s.7.

⁵⁹¹ Milliyet, 2 Aralık 1976, s.1.

halletmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Bingöl ve Bitlis Orman İşletmeleri 5 bin ster⁵⁹² odun tahsis etmiştir. Ayrıca 6 bin ton odun da ek tahsis olarak çevre illerden sağlanmıştır⁵⁹³.

Yakacak sorununun halledilmesi önemlidir ancak daha önemlisi açıkta kalan vatandaşların soğuktan korunabilmesi ve bunların geçici de olsa biran evvel iskân edilmesidir. Nitekim Van'da Kolordu Komutanlığının, Genel Kurmay Başkanlığına gönderdiği raporda, soğuk nedeniyle açıkta olan halkın hasta olabileceği ve yeterli yardımlarında gelmediği göz önünde tutularak felaketzedelerin sıcak bölgelere nakledilmelerinin isabetli olacağı ifade edilmişti⁵⁹⁴. Bu rapor başkentte karşılığını bulmuş, hükümet kısa bir süre sonra depremde zarar gören vatandaşların Türkiye'nin güney bölgelerindeki tatil köylerine nakledilmelerini kararlaştırmıştı. Ayrıca güney ile güneydoğu bölgelerindeki Devlet Üretme Çiftliklerinin de yine afetzede vatandaşlara tahsis edilmesi kararı çıkmıştı⁵⁹⁵. Fakat ilk planda Muradiye ve Çaldıran gibi ilçelerde açıkta kalan vatandaşların Van merkezdeki askeri birliklere ve resmi dairelere yerleştirilmeleri işi ele alınmıştı⁵⁹⁶. Van Valiliği, belediye hoparlörlerinden yaptırdığı anonslarla felaketzedelerin Van'a getirilerek resmi dairelere ve okullara yerleştirileceğini duyurmuştu. Ayrıca 18 yaşından 65 yaşına kadar olan herkesin deprem bölgesinde çalıştırılacağını bildiren valilik, tüm memurların vazife yerlerine gitmeleri kararını almış, bu karara uymayanların da özel kanunlar gereğince cezalandırılacağını açıklamıştı⁵⁹⁷. Evsiz kalan vatandaşlara Van'daki imkânların yeterli olmayacağı anlaşıncı, kışı başka bölgede geçirmek isteyen deprem bölgesi halkına çeşitli kolaylıklar sağlanması yoluna gidilmişti. Başka yerlere göç etmek isteyenlere, aile başına, beş ay süre ile 1500-1700 lira aylık bağlanacağı İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok tarafından bizzat açıklanmıştı⁵⁹⁸. Bundan birkaç gün sonra Başbakan Süleyman Demirel de Bakanlar Kurulu sonrası bir açıklama yaparak ilk etapta yapılması gereken şeylerin tümünün yapıldığını söylemişti. Vatandaşların kışı nasıl geçireceği ve bölgedeki hayvanların ne olacağı meseleleri üzerinde durduklarını açıklayan Başbakan, toplu yerleşme bölgelerine 1100 kutup çadırı kurduklarını ifade etmiştir. Bunun

⁵⁹² Odun için kullanılan 1 metreküplük hacim ölçü birimi. Bkz; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt:3, Kubbealtı, İstanbul 2011, s.2882.

⁵⁹³ Akşam, 12 Aralık 1976, s.7.

⁵⁹⁴ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁵⁹⁵ Milliyet, 29 Kasım 1976, s.1.

⁵⁹⁶ Barış, 27 Kasım 1976, s.7.

⁵⁹⁷ Akşam, 29 Kasım 1976, s.1.

⁵⁹⁸ Milliyet, 7 Aralık 1976, s.1.

tek çare olmadığını da dile getiren Başbakan, “7 bin vatandaşımız Van ve çevresindeki meskûn yerlere yerleştirilmiştir.” diyerek sözlerini devam ettirmiştir. Demirel, ayrıca deprem bölgesinde Cumhuriyet Bayramı’na kadar 8 bin konut yaptırılacağını belirtmiş, isteyen felaketzedelerin kışı geçirmek için 1500 lira aylıkla başka yerlere gönderilebileceğini de bildirmişti⁵⁹⁹. Van Valiliği göç seçeneğini kullanmak isteyenler olabileceğini dikkate alarak çeşitli hazırlıklar yapmıştı. Van Valisi Ahmet Tosun, göç edecekleri bir an önce arzu ettikleri yerlere ulaştırmak için Hac’dan dönen otobüslere el konulacağını açıklamıştır⁶⁰⁰. Ne var ki bölgedeki depremzede vatandaşların önemli bir bölümü, geçim kaynakları olan hayvanlarını bırakıp gitmek istemediklerinden göç seçeneğini dikkate almamışlardır⁶⁰¹. Depremde kimsesiz kalan çocukların barındırılması ve iskân edilmesi konusunda ise özellikle hassasiyet gösterilmişti. Farklı vilayetlerden uzanan yardım elleri, çaresiz kalmış yüzlerce çocuğa umut olmuştu. İzmir’de Vali Muavini Fuat Bilgin, kimsesiz kalan çocuklar için 120 kişilik bir kontenjanın İzmir’deki yuvalarda hazırlandığını açıklamış⁶⁰², Gaziantep Valiliği 70, Balıkesir Çocuk Esirgeme Kurumu da 50 çocuğun barındırılması kararı alındığını duyurmuştu⁶⁰³.

Temel geçim kaynağı hayvancılık olan deprem bölgesi halkının, uğramış olduğu maddi kayıplar büyük boyuttaydı. Üstelik deprem bölgesinde hırsızlık olayları da artmış, halkın elindeki hayvanların kaçırılarak İran’da satıldığı iddiaları ortaya atılmıştı. Afetzede vatandaşların maddi kayıplarının en aza indirilebilmesi için Diyarbakır bölgesi Veteriner Hekimler Odası Başkanı Dr. Ersen İlçin, depremzedelerin ellerindeki hayvanların değer fiyatlarının devlet tarafından ödenmesini istemişti. Böylece, devlet tarafından bu suretle satın alınan hayvanlar, değerlerinin altına bir fiyatla satılmayacak ve vatandaşın kaybı büyümeyecekti⁶⁰⁴. Bu öneriden kısa bir süre sonra hükümet çalışmalarını sonlandırmış ve deprem bölgesindeki felaketzedelere ait hayvanların alım ve barındırılmalarını öngören kararnameyi çıkarmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan, Çalışma Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakan Vekili Şevket Kazan, deprem bölgesinde hayvan toplayıcıları tarafından düşük fiyatlarla hayvan satın alınması yoluna gidilmesi üzerine tedbirlerin alındığını

⁵⁹⁹ Milliyet, 10 Aralık 1976, s.7.

⁶⁰⁰ Milliyet, 12 Aralık 1976, s.10.

⁶⁰¹ Milliyet, 12 Aralık 1976, s.10.

⁶⁰² Akşam, 27 Kasım 1976, s.7.

⁶⁰³ Milliyet, 27 Kasım, s.10.

⁶⁰⁴ Akşam, 30 Kasım 1976, s.1.

belirtmişti. Kazan, bu şekilde toplanan ve Suriye'ye geçirilmek üzere götürülen 12 bin baş koyunun da Van Veteriner Müdürlüğü yetkililerince alıkonulduğunu bildirmişti. Kazan ayrıca hayvan satın alınması için Van'a 55, Ağrı'ya 2 milyon lira avans gönderildiğini de sözlerine eklemiştir⁶⁰⁵. Konu ile ilgili hükümet kanadından gelen bir diğer açıklamayı ise Köy İşleri Bakanı Vefa Poyraz yapmıştı. Vefa Poyraz, bölgede hayvan barınaklarının inşasına başlandığını bildirmişti⁶⁰⁶. Bu açıklama önemlidir zira bölge halkı kendilerine verilen çadırlarda hayvanlarını barındırma yoluna gitmişlerdi⁶⁰⁷. Felaketzedelerin hayvanlarının sayısının yaklaşık olarak 800 bin olduğu tahmin edilmişti. Van Valisi Ahmet Tosun ile deprem bölgesinde görevlendirilen 8. Kolordu Komutanı Korgeneral Fevzi Aysun, hayvanların soğuktan korunması ve barındırılması amacıyla bölgede yeraltı ağıllarının kurulmasını uygun görmüştü. YSE ve Karayolları teşkilatlarından sağlanan dozerler saptanan yerlerde toprağı kararak büyük yeraltı ağılları meydana getirmiş ve hazırlanan ağıllara felaketzedelerin açıkta kalan hayvanları yerleştirilmişti⁶⁰⁸. Diğer yandan hayvan alım işleri de sürdürülmekteydi. Hükümet, alınması düşünülen 20 bin hayvandan 16 bininin alım işlemlerini kısa sürede tamamlamıştı⁶⁰⁹.

Daha öncekilerde olduğu gibi bu depremde de afetin oluşumu ile ilgili kamuoyunun dikkatini çeken çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Akupunktur ve Biyofizik Araştırma Derneği Başkanı Dr. Gültekin Caymaz, verdiği yazılı demeçte: “Depremlerin havadaki voltajların yükselmesinden ileri geldiğini” öne sürmüştü. Gültekin Caymaz bununla birlikte “8-10 Aralık tarihleri arasında havadaki voltajın yükselebileceğini ve bu nedenle deprem beklendiğini” de iddia etmişti⁶¹⁰. Akupunktur ve Biyofizik Araştırma Derneği Başkanının bu iddialarına yanıt niteliğinde bir başka açıklama, İstanbul Sular İdaresi Genel Müdürü Yüksek Mühendis Gültekin Oskay'dan gelmiştir. Gültekin Oskay dünyada bu alanda yapılan tüm çalışmalara rağmen depremlerin önceden tespitinin mümkün olmadığını ve depremleri önceden tespit edebilecek bir aletin de henüz icat edilmediğini ifade etmiştir. Depremlerin oluşumlarını her yönüyle araştırarak tam teçhizatlı araştırma merkezlerinin kurulması gerektiğini belirten ve bu konuda yabancı ülkelerde ciddi çalışmaların

⁶⁰⁵ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.10.

⁶⁰⁶ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.6.

⁶⁰⁷ Akşam, 6 Aralık 1976, s.1. ; Kutup tipi çadırlara pek rağbet edilmemiştir. Gazete bu durumu, yöre insanının birkaç ailenin birden bir çadırdaki kalmasını örf ve adetlerine aykırı görmesiyle açıklamıştır.

⁶⁰⁸ Akşam, 10 Aralık 1976, s.7.

⁶⁰⁹ Milliyet, 15 Aralık 1976, s.6.

⁶¹⁰ Milliyet, 6 Aralık 1976, s.6.

yapıldığını açıklayan Oskay, ülkemizde de bu sahada çalışmalar yürütecek Milli Deprem Komitesinin kurulduğunu ve ön çalışmalarına başladığını ifadelerine eklemiştir⁶¹¹. Bu konuyla ilgili ilginç bir iddia da Van Depremi'ne Sovyetlerdeki nükleer denemenin neden olmuş olabileceği yönündeki görüştür. ODTÜ, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Fen Fakültesi ve Deprem Araştırma Enstitüsünde görevli jeologlar, jeo-fizikçiler ve öğretim üyeleri, 23 Kasım 1976'da Sovyet Rusya'nın yaptığı bu deneme ile deprem arasında bir ilgi olduğunu belirtmiş ve yeraltı nükleer patlamalarının kırılmaya hazır hale gelmiş yer kabuğuna ve aktif fay zonlarına etki yaptığını ifade etmişlerdir⁶¹². Bu tarz iddialar daima gündeme getirilmiştir. Ancak üzerinde hemfikir olunan nokta, Türkiye Jeoloji Kurumu Başkanı Tahir Öngür'ün de belirttiği gibi deprem afetine karşı sürdürülen bilimsel çalışmaların yetersizliği ve araştırma için ayrılan ödeneklerin çok az olduğu gerçeğidir⁶¹³. Depremlerde toplu ölümlerin kısmen önlenbilmesi için Türkiye'yi kapsayan bir sismograf şebekesinin kurulması gerektiğini ifade eden Amerika Massachusetts Institute Of Technology Üniversitesi Jeofizik Kürsüsü Profesörü Nafi Toksöz, Türkiye'deki deprem tehlikesi fazla olan iri ve aktif fay hatlarının saptanmasının büyük öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Birçoğu batıda toplanmış ve sayıları 20 kadar olan kayıt istasyonunun yetersiz olduğunu söyleyen Nafi Toksöz, kayıt istasyonu sayısının 100'e çıkarılmasının ve bunların özellikle Anadolu'nun güneyine ve doğusuna yerleştirilmesinin lüzumuna işaret etmiştir. Nafi Toksöz ayrıca deprem sonrasında yapılması gerekenler konusunda halkın eğitilmesini, hatta bu konunun okullarda ders olarak okutulmasını öneri olarak gündeme getirmiştir⁶¹⁴. Profesör Nafi Toksöz'ün son söylemiş olduğu hususlar bir tarafa bilimsel çalışmalar ve kayıt istasyonları hakkında söyledikleri basında o dönemde sıkça tekrarlanan konular olmuşlardı. Bu dönemde bir haberde, uzaydan çekilen fotoğraflarda Van Depremi'nin fayının 17 ay önce saptanmış olduğu ifade edilmişti. ABD uzay örgütü NASA tarafından 1975 yılı haziran ayında çekilen ve Van yöresini yansıtan fotoğraflar, ABD tarafından MTA'ya verilmişti. Gelen fotoğraflarda yeni bir deprem için olgunlaşan 6 adet fayın görüldüğü bildirilmişti. Ancak haberde bu fayların kopmasıyla meydana

⁶¹¹ Milliyet, 6 Aralık 1976, s.2.

⁶¹² Barış, 8 Aralık 1976, s.1.

⁶¹³ Barış, 14 Aralık 1976, s.1.

⁶¹⁴ Milliyet, 11 Aralık 1976, s.7.

gelebilecek depremlerin şiddeti ve zamanının, üzerlerine yerleştirilmesi gereken aygıtlarla saptanabileceği belirtilmişti⁶¹⁵.

Rasyonel aklı ön plana alarak doğal afetleri kader ve bir sınama olarak görmeyen, bilimi ve teknolojiyi insanlığın hizmetine sunarak gelişmeyi hedef edinen uzmanlar, siyasilerin her depremden sonra “Kimseyi aç ve açıkta bırakmayacağız.” şeklindeki beyanlarına tepki göstermişlerdi. İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu yayınladığı bir bültenle, böylesi tabi afetler karşısında teknik elemanların görüş ve önerilerinin göz önüne alınmamasından yakınmış ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Şehirleşme ve konut politikasında bilim ve tekniğin göz önüne alınmadığı açıktır. Ülkemizde şehirleşmenin gelişimi arsa spekülörlerinin inisiyatifinde inşaat tekniği ise yap-satçıların tekelindedir⁶¹⁶.” Aynı konuda bir başka serzeniş Barış gazetesi köşe yazarı Yaşar Aysev’den gelmiştir. Aysev, köşesinde “Yerkürenin Gazabı” başlığıyla kaleme aldığı yazısında “...Bizde inşaat sektörü hastalıklı bir gelişme seyri izliyor. İnşaatları mühendisler değil, kalfalarla parası olanlar bir araya gelip yapıyorlar⁶¹⁷.” demiştir.

5.2. İç ve Dış Yardımlar

Deprem haberi Kızılay’a ulaşır ulaşmaz Ankara Etimesgut’taki depodan, 500 çadır, 2000 battaniye, 2 seyyar mutfak ile beraber 1 sağlık ekibi yola çıkarılmıştı. Tüm bunların yanında Kızılay, Erzurum’daki deposundan da Erciş ve Muradiye depremzedeleri için 500 çadır ve battaniye sevk etmişti⁶¹⁸. Tabi ki bu yardımlar ilk etapta yapılan yardımlardı. Nitekim Kızılay Başkanı Recai Ergüder, birkaç gün sonra yaptığı basın toplantısında Van ve çevresine 48 saat içinde 11 binden fazla çadır ve 25 bine yakın battaniye gönderildiğini bildirmiş, Kızılay’ın bölgede kurduğu aş ocağının da günde 8 bin kişiye sıcak yemek verme kapasitesine ulaştığını söylemiştir⁶¹⁹. Muradiye Depremi yurdun dört bir tarafında yardımlaşma ve dayanışma duygusu ile hareket eden vatandaşları harekete geçirmişti. Resmi kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, özel şirketler ve gönüllü vatandaşlar büyük bir özveri ile felaketzedelere yardım eli uzatmışlardı. Milliyet gazetesi bir yardım kampanyası başlatmıştı. Selahattin Beyazıt 500.000, Mobil Oil Türk A.Ş.

⁶¹⁵ Milliyet, 13 Aralık 1976, s.1.

⁶¹⁶ Akşam, 7 Aralık 1976, s.5.

⁶¹⁷ Barış, 25 Kasım 1976, s.1.

⁶¹⁸ Barış, 25 Kasım 1976, s.7.

⁶¹⁹ Milliyet, 29 Kasım 1976, s.9.

350.000, BP Petrolleri A.Ş 250.000 TL bağışta bulunmuşlardı. İlkokul öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı, zarar gören üyelerine 2 milyon, Merkez Bankası 1 milyon, Ankara Sanayi Odası nakdî ve aynî olmak üzere 500 bin, aynı şekilde Kayseri Yardım Komitesi nakdî ve aynî olmak üzere yaklaşık 500 bin TL yardım sağlamıştır. Ayrıca İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk başkanlığında kurulan yardım komitesi de toplam 2 milyon 600 bin lira yardım toplamıştır. Giderek büyüyen bu yardım faaliyetlerine iştirak eden Türk Gıda İş Sendikası 500 bin, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 100 bin, Şeker İş 250 bin, İstanbul Sanayi Odası 1 milyon, Türkiye Emlak ve Kredi Bankası 500 bin, Adana Ticaret Odası 50 bin liralık teberruda bulunmuştur. İlim Yayma Cemiyeti, İlim Yayma Vakfı, İbnül Emin Mahmud Kemal İnal Vakfı, Şişli Camii Şerif Vakfı yardım kampanyasına katılarak 500 bin lira değerinde bağış yapmıştı. THY Genel Müdürlüğü depremzedeler için yapılacak yardımları ücretsiz taşıyacağını duyururken, Halk Bankası deprem bölgesindeki felaketzedelerin borçlarını bir yıl süreyle ertelediğini açıklamıştır⁶²⁰. Depremzedelerin borçlarını erteleyen bir diğer banka Ziraat Bankasıdır. Ziraat Bankası ayrıca 2 milyon TL tutarında bir bağışta bulunmuştu. Bankaların yaptığı bağışlar devam etmiş yardımda bulunan bankalar arasına 1,5 milyon liralık yardımla Eti Bank, 1 milyon liralık yardımla Yapı Kredi Bankası⁶²¹ ve 2 milyon liralık yardımla Akbank da katılmıştı. Akbank ve Sabancı Holding namına bağışı yapan Sakıp Sabancı'dır⁶²². Özel sektörün yardımlara katılımı geniş çapta olmuş, Shell Genel Müdürlüğü de Kızılay'a 500 bin lira tutarında bir yardımda bulunmuştu⁶²³. Van Valiliği tarafından verilen ve 30.11.1976'da basına yansıyan bilgilere göre yurt içinden ve yurt dışından 17 bin çadır, 45 bin battaniye, 73 ton gıda malzemesi ve 873 balya giyecek gelmişti⁶²⁴. 01.12.1976 tarihli gazetelerin verdiği bilgilerde ise Erzurum'da Vali başkanlığında oluşturulan yardım komitesinin depremzedelere yiyecek ve giyecek imkânı sağladığı duyurulmuş ve komitenin 500 bin lira tutarında bir yardım topladığı da bildirilmişti. Aynı gün verilen haberlerden Diyanet İşleri Başkanlığının açtığı hesaba gönderilen yardım miktarının 2 milyona ulaştığı okuyucu ile paylaşılmıştı⁶²⁵. Bir gün sonra Ankara halkının toplanan yardımlarının yekûnunun ise 18 milyon 500 bini bulduğu öğrenilmişti. Ankara Valisi Durmuş Yalçın, bu sayının kısa

⁶²⁰ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁶²¹ Milliyet, 27 Kasım 1976, s.10.

⁶²² Akşam, 27 Kasım 1976, s.1.

⁶²³ Akşam, 28 Kasım 1976, s.7.

⁶²⁴ Milliyet, 30 Kasım 1976, s.11.

⁶²⁵ Akşam, 1 Aralık 1976 s.7.

sürede 20 milyona ulaşacağını ümit ettiğini belirtmişti⁶²⁶. Bu arada benzerlerine daha önceki depremlerde de rastlanan ve geliri depremzedelere bağışlanacak bir futbol organizasyonu düzenlenmiş, turnuvanın maçlarının Ankara, Adana, İzmir, Trabzon ve Eskişehir’de yapılacağı açıklanmıştı⁶²⁷.

Dış yardımlar da en az iç yardımlar kadar önemli bir yer tutmuştur. BBC Radyo, depremi birinci haber olarak geçmiştir. ABD Başkanı Gerald Rodolph Ford, İngiltere Başbakanı Callaghan, Pakistan Başbakanı Butto, İran Şehinşahi Muhammet Rıza Pehlevi, Batı Almanya Devlet Başkanı Walter Scheel, NATO Genel Sekreteri Luns, BM Genel Sekreteri Waldheim afet nedeniyle birer başsağlığı mesajı yayınlamışlardır⁶²⁸. Papa VI. Jean Paul, doğrudan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e bir mesaj göndererek başsağlığı dileğini iletmıştır. Başsağlığı ve destek mesajlarının içtenliği Türkiye’ye yapılan geniş çaplı yardımlarla ortaya konmuştur. Türkiye’ye deprem dolayısıyla gönderilen malzemeler, çok çeşitli ve ihtiyacı karşılayacak yeterlilikteydi. İsviçre 10 adet 250-300 kişi kapasiteli prefabrik bina malzemesi, Hollanda 75 bin florin ve 5 bin battaniye, Avusturya 1771 battaniye göndermiştir. Alman Kiliseler Birliği 200 bin mark, CENTO çalışanları 40 bin lira yardım göndermişlerdir⁶²⁹. Federal Alman hükümeti iki uçak dolusu yardım malzemesini, İtalya yine iki uçakla 10 bin battaniye ve 15 bin kişilik sargı bezini, İngiltere 1000 battaniyeyi, ABD içinde ısıtma ünitesi olan 1000 çadırı afet bölgesine yollamıştır⁶³⁰. Bu çadırlardan başka ABD Büyükelçiliği 412 bin lira, Alman hükümetinin yardımından ayrı olarak Berlin senatosu 75 bin lira, Suudi Arabistan 80 milyon lira, Avrupa Yatırım Bankası 500 bin lira tutarında nakdî yardım yaparken Alman Kızılhaç’ı da 6 ton plazma ve giyim eşyası yardımında bulunmuştu⁶³¹.

İran Şahının emri üzerine Kızıl Aslan ve Güneş Derneği; iki c-130 tipi uçakla 500 çadır, 500 yatak, 1000 battaniye, 15 ton süttozu ile önemli miktarda ilaç, konserve ve yiyeceği deprem bölgesine doğru yola çıkarmıştı.⁶³² İran Kızıl Aslan ve Kızıl Güneş Derneği bu ilk yardımın ardından deprem bölgesine 500 bin dolarlık bağış çeki daha

⁶²⁶ Akşam, 2 Aralık 1976, s.1.

⁶²⁷ Akşam, 10 Aralık 1976, s.8.

⁶²⁸ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁶²⁹ Milliyet, 27 Kasım 1976, s.10.

⁶³⁰ Akşam, 27 Kasım 1976, s.7.

⁶³¹ Milliyet, 28 Kasım 1976, s.7.

⁶³² Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

göndermiştir⁶³³. Kıbrıs Türk Ticaret Odası da ilk etapta 250.000 liralık bir yardımda bulunmuştu⁶³⁴. Depremın meydana geldiği günden birkaç gün sonra ise Kıbrıs Kızılay Örgütü ile Çocuk Esirgeme Kurumu deprem bölgesinde hayatlarını kaybeden yurttaşlarımızın, 4-8 yaşları arasındaki 30 erkek ve 30 kız çocuğunu adadaki yurtlarda yetiştirmeyi kararlaştırmıştı. Batı dünyasının ilgisi yüksek seviyedeydi ancak Ortadoğu coğrafyası da afete duyarsız kalmamıştı. Kuveyt hükümeti 1 milyon dolar tutarında yiyecek ve ilaç yardımı yapmaya karar verdiğini bildirmişti⁶³⁵. Bir diğer Ortadoğu ülkesi aynı zamanda Türkiye'nin komşusu olan Irak, iki uçak dolusu yardım malzemesi ile içinde battaniye, çadır ve gıda maddesi olan bir treni Türkiye'ye göndermiştir⁶³⁶.

Kıbrıs meselesi yüzünden ilişkilerin gergin olduğu komşu Yunanistan, Yunan Hava Kuvvetlerine ait c-130 tipi 4 nakliye uçağı ile 42 ton yardım malzemesi göndermişti. Bunların içinde 300 çadır ile 2500 battaniye vardı. BM yardım fonu ile yabancı ülkelerin yapacakları yardım miktarı ise şöyle açıklanmıştır:

Avusturya: 1000 adet battaniye, Belçika: 2000 battaniye, 1 milyon frank, Danimarka: 5000 kron ve önemli miktarda çadır ve battaniye, İsviçre: 300 kişiyi barındıracak tipte 12 adet prefabrik ev, 100 çadır, 2000 battaniye, İsveç: çeşitli yardım malzemesi, İngiltere: 3500 battaniye, 50 adet ordu tipi çadır, 10.000 adet battaniye, Federal Almanya: 300 adet Himalaya tipi çadır ve 470 türde değişik çadır ile 5400 adet battaniye, 4000 adet iş elbisesi, 200 torba 4000 adet giyecek, 5000 süveter, 700 adet kar elbisesi, 175 uyku tulumu, 1200 kalın elbise⁶³⁷.

Depremde en büyük dış yardımlardan birini yapan ABD de Başkan Gerald Rodolph Ford; Ticaret Bakanı Eliott Richardson başkanlığında 20 kişilik bir heyeti Türkiye'ye göndermişti. İlerleyen süreçte de ABD'nin yardımları artarak devam etmişti⁶³⁸. ABD'nin tanınmış senatörü Edward Kennedy, Türkiye'deki deprem felaketzedelerine 10 milyon dolar tutarında bir yardım yapılması için kongreye kanun tasarısı sunacağını açıklamıştır. Kennedy ayrıca Amerika Uluslararası Kalkınma Ajansının (AID) Türkiye'ye

⁶³³ Akşam, 6 Aralık 1976, s.1.

⁶³⁴ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.6.

⁶³⁵ Milliyet, 29 Kasım 1976, s.9.

⁶³⁶ Barış, 1 Aralık 1976, s.1.

⁶³⁷ Barış, 29 Kasım 1976, s.7.

⁶³⁸ Milliyet, 29 Kasım 1976, s.9.

şimdiye kadar gönderdiği yardım miktarının 2,5 milyon doları bulunduğunu da söylemiştir⁶³⁹. ABD, tüm yardımlarına ilave olarak, Batı Almanya'daki üslerinden Starfigthen uçaklarıyla, İncirlik Havaalanı'na 1000 kutup tipi çadır daha göndermiştir⁶⁴⁰.

Deprem bölgesine gönderilen yardım malzemesi bol miktardaydı ancak bazı yardım kalemlerinde eksiklikler bulunmaktaydı. Bunu, çeşitli uluslararası örgütlerin temsilcileri de dillendirmişti. Dünya Sağlık Örgütü'nün ilk günlerde deprem bölgesinde bulunan temsilcisi Cancetto Gauttuzzo, yardım malzemesinin yeterli olduğunu yalnız daha fazla ilaç ve sağlık malzemesine ihtiyaç bulunduğunu söylemişti⁶⁴¹. Bir başka uluslararası örgüt temsilcisi Reme Burki, Kızılhaç Örgütü adına Türkiye'ye gelmişti. Burki de Cancetto Gauttuzzo'ya benzer bir açıklama yapmıştı. Burki, Türk Kızılay'ının, ordunun ve yerel makamların deprem bölgesinde halkın temel ihtiyaçlarını karşılamış durumda olduğunu belirtmiş ve depremden kısa bir süre sonra Türkiye'ye gönderilen çadırların yerine, 5000 adet kutup tipi yeni çadırın gönderilmesi gerektiğini söylemişti. Bu arada Uluslararası Kızılhaç Örgütüne üye ülkelerin 36'sının deprem bölgesi halkına gönderdiği yardım, 8 milyon İsviçre Frangını (64 milyon TL'nin üzerinde) bulmuştur⁶⁴².

Deprem bölgesine giden yardımlarla ilgili değil, bu yardımların dağıtımı ile ilgili büyük tartışmalar ortaya çıkmıştı. Daha depremin ilk günlerinde çadırların eşantiyon gibi dağıtıldığı, kazma ve küreklerin altın değerinde satıldığı⁶⁴³, deprem çadırlarının ihtiyacı olmayanlar tarafından yağma edildiği⁶⁴⁴, yurt dışından gelen ve eksi kırk dereceye kadar soğuğa dayanabilen çadırların ise kaybolduğu haberleri gazete sütunlarını kaplamıştı⁶⁴⁵. CHP Van Milletvekili İhsan Bedirhanoglu, gelen malzemelerin depolarda stok edildiğini bildirmiş⁶⁴⁶, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adına deprem bölgesinde incelemelerde bulunan bir komite de yapılan yardımların halka ulaştırılamadığını öne sürmüştür⁶⁴⁷. Deprem bölgesinde incelemelerde bulunan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, bazı bakanların kendi bakanlıkları ile ilgili olmadığı halde, deprem sorunu konusunda düşünceler ortaya atmasını sakıncalı bulunduğunu ifade etmiş ve yardımların

⁶³⁹ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.6.

⁶⁴⁰ Milliyet, 12 Aralık 1976, s.10.

⁶⁴¹ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.6.

⁶⁴² Barış, 13 Aralık 1976, s.3.

⁶⁴³ Milliyet, 26 Kasım 1976, s.1.

⁶⁴⁴ Milliyet, 27 Kasım 1976, s.1.

⁶⁴⁵ Milliyet, 28 Kasım 1976, s.1.

⁶⁴⁶ Milliyet, 1 Aralık 1976, s.1.

⁶⁴⁷ Milliyet, 2 Aralık 1976, s.9.

yeterli olduğunu ancak organizasyon bozukluğunun bulunduğunu belirtmişti⁶⁴⁸. Bakanlıkların yetki alanına girmeyen konularda görüş beyan etmesini sorunlu bulan bir diğer devlet adamı İmar ve İskân eski Bakanı Selahattin Babüroğlu'dur. Koalisyon kaynaklanan nedenlerle bakanlıklar arası sürtüşmenin had safhada olduğunu, hükümetin hiyerarşik yapıdan sorumlu bir organizasyon kuramadığını ve partizanlıkları önleyecek yönetim düzenlemelerinin yapılamadığını ifade eden Babüroğlu, isabetli tespitleriyle Muradiye'de ortaya çıkan manzarayı açık bir biçimde izah etmişti. Eski bakan, manzaranın böylesine olumsuz bir seyir almasına başka sebeplerin de etken olduğu kanaatindeydi. Babüroğlu, yöreyi gereksiz ziyaret eden bakanların ve üst düzey yöneticilerin Vali Ahmet Tosun'u, asli görevinden alı koyarak teşrifatçı bir konuma soktuğunu dile getirmiş, hükümetin seçmene şirin görünme çabaları sonucunda, yerel yönetimin ve uzmanlaşmış personelin etkisizleştirildiğini ifade etmiş, neticede bu durumun da kaosu pompaladığını belirtmişti⁶⁴⁹. Yardım götüren kamyonların kaybolduğu haberlerinin gazetelerden eksik olmadığı bu kargaşa ortamında, tepkilerin odağı haline gelen bakanlıklardan birisi İmar ve İskân Bakanlığıdır. Ağrı'nın Diyadin ilçesinde incelemelerde bulunan İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok, protesto edilmişti. Protestolara sebep olarak, depremin üzerinden 10 gün geçmesine rağmen hükümet yetkililerinin bölgeye yeni gitmesi ve yardım malzemelerinin yetersiz oluşu gösterilmişti⁶⁵⁰. Deprem bölgesinde krizi fırsata çevirmek isteyenler için uygun bir zemin oluşmuştu. Van'da yardım malzemesi çaldığı iddiasıyla bir kişi ve felaketzedelerden onar liraya battaniye aldığı iddiasıyla bir diğer kişi gözaltına alınmıştır⁶⁵¹. Toprak İş Sendikası Başkanı Şamil İlter, gönderilen yardımların deprem vurguncularına yem olacağını düşünerek deprem bölgesinden seçilecek vatandaşlarca oluşturulacak bir komisyonun yardım işini üstlenmesi gerektiğini söylemişti. Şamil İlter, Varto Depremi'nde gönderilen konservelerin, bakkallarda Varto konservesi diye satıldığının henüz unutmadığını ifade ederek bölge insanının bu konudaki genel endişesini dile getirmişti⁶⁵². Esasında Toprak İş Sendikası Başkanının önerdiği yardım komisyonu, Muradiye, Çaldıran ve Erciş'te "Gıda Tevzi Komisyonları" adıyla kurulmuştu. Fakat içerisinde bölgeden seçilen vatandaşlar değil deprem bölgesi kaymakamları ile İçişleri Bakanlığınca gönderilen

⁶⁴⁸ Barış, 6 Aralık 1976, s.1.

⁶⁴⁹ S. Babüroğlu, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁶⁵⁰ Barış, 6 Aralık 1976, s.7.

⁶⁵¹ Milliyet, 6 Aralık 1976, s.1.

⁶⁵² Akşam, 6 Aralık 1976, s.5.

birer mülkiye müfettişi bulunuyordu. Komisyonlar yapılan yardımların köylere sağlıklı bir şekilde ulaştırılması için görevlendirilmişti⁶⁵³. İçişleri Bakanlığı bir genelge de yayınlayarak özel kişi ve kuruluşlarca toplanan yardımları da önlemeye çalışmıştı. Genelgede “Van ve Ağrı illerindeki deprem felaketzedeleri için illerde kurulan yardım komiteleri faaliyetlerinden ayrı olarak bazı özel kişi ve kuruluşlarca vatandaşlardan aynî ve nakdî yardım ve bağışlar toplandığı hatta toplanan bu yardımların doğrudan felaketzedelere dağıtmaya kalkışıldığı öğrenilmiştir.” ifadeleri yer almıştı⁶⁵⁴. Yardımların tek elden planlı bir şekilde yapılması arzu edilmişti ancak yardım komitelerinde siyasi parti temsilcilerinin de yer alması çeşitli rahatsızlıkları ortaya çıkarmıştı. Bu sebepten ötürü, Bakanlar Kurulu deprem bölgelerinde kurulan yardım komitelerinde siyasi partililerin görev almalarını yasaklamış ve komitelerde görev almış partililerin işlerine son verilmesini istemiştir⁶⁵⁵. Ne var ki yardımların dağıtımını ve organizasyon bozukluğu ile ilgili haberler kesilmemiş hatta yabancı basına taşınmıştı. Alman ve İngiliz gazetelerinde hırsızlık ve düzensizlik nedeniyle giyecek, yiyecek ve ilaç yardımının ihtiyaç sahiplerine verilmediği iddiaları yer almıştı. Bu iddiaların ayyuka çıkması üzerine Abdi İpekçi, Milliyet gazetesindeki köşesinde “Buna Göz Yumulamaz” başlığıyla bir yazı kaleme almıştı. Depremi, ulusal ve uluslararası düzeyde insancıl davranmanın güzel örneklerine neden olduğunu ifade eden İpekçi, yurt dışından uzanan yardım ellerinden de övgüyle bahsetmişti. “Ne yazık ki insanı duygulandıran, onurlandıran, umutlandıran bu tablo şimdi insanı insanlığından utandıracak bir takım iddiaların karanlığında kalmaktadır.” sözleriyle yazısına devam etmiş olan İpekçi, giderek artan hırsızlık ve yolsuzluk iddiaları üzerine: “Organizasyon bozukluğunu sineye çekilebiliriz. Ama felaket sömürücülüğünü asla” sözleriyle tepkisini yazıya dökmüştü. Usta gazeteci yazının devamında şu ifadeleri kullanmıştı:

“Yapılan yardımların yerine ulaşp ulaşmadığı konusunda daha ilk günden beliren kuşkular doğrulanmaktadır ve bu sonucun sadece belirsizlikle değil aynı zamanda yolsuzlukla, hırsızlıkla ilgili olduğu anlaşılmaktadır... Deprem Van bölgesini sarsmıştı. Bu olan şimdi ülkemizin ve ulusumuzun tümünü sarsmaktadır. Hoşgörü gösteremeyiz göstermemeliyiz. Aksi halde hem büyük bir leke alacağız, hem de bundan sonraki felaketlerde gerek içerde, gerekse dışarda yardıma koşacak kimseyi bulamayacağız⁶⁵⁶.”

⁶⁵³ Milliyet, 30 Kasım 1976, s.11.

⁶⁵⁴ Barış, 1 Aralık 1976, s.1.

⁶⁵⁵ Milliyet, 15 Aralık 1976, s.6.

⁶⁵⁶ Milliyet, 6 Aralık 1976, s.1.

Yardımların düzensizliği ve organizasyonun bozukluğu meselesi bir türlü halledilememiş, depremin üzerinden 20 günden fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen bölge insanının şikâyeti, serzeniş kesilmemiştir. Nitekim depremin hasara yol açtığı Muradiye ilçesinde, gönderilen yardımlardan yararlanamadıklarını ileri süren bir grup felaketzede Kızılay'ın ilçe merkezindeki giyecek deposuna saldırmıştı⁶⁵⁷. Kızılay Başkanı Recai Ergüder ise Milliyet gazetesinde Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda, depremlerde koordine bir çalışmayı sağlamak için 1972'de hükümete müracaat ettiklerini, bunun sonucunda bir komite kurulduğunu, İmar ve İskân Bakanlığının başkanlığını yaptığı bu komitede; Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Kızılay'dan üyelerin bulunduğunu, bir afet anında mahalli idare amirinin fevkalade önceliği olan bir telefonla bu komite başkanını haberdar edeceğini ve bu suretle komitenin kısa zamanda toplanacağını uzun uzun anlatmış ve sonunda Muradiye de depreminden sonra ortaya çıkan durumu izah eden şu ifadeleri kullanmıştı: "... Deprem, yangın, sel felaketinde... Vali'nin bir telefon etmesi kâfidir. Maalesef biz Türklerin karakterimiz icabı olacak bu tatbik edilemedi şimdiye kadar⁶⁵⁸..."

Hükümet kanadı yapılan eleştirileri haksız bulmuştu. Başbakan Süleyman Demirel yardımların ulaşmadığı yolundaki beyanlarda gerçek payı bulunmadığı belirterek "Her defasında felaket tellallığı yapmanın manası yok." demiştir. Başbakan Demirel ifadelerinde şu sözlere yer vermişti:

"Deprem bölgesini ben olayın 72. Saatinde gözümle gördüm. Deprem bölgesinde silahlı kuvvetlerimizin bütün mensupları, başta Üçüncü Ordu Komutanı olmak üzere Kolordu Komutanı, Tugay Komutanları, bütün subaylar, lazım geldiği kadar er, insanüstü bir gayretle canla başla çalışmaktadır. Hadisenin olduğu 24 Kasım günü hadise mahalline devlet ulaşmıştır ve 72 saatte deprem sahasını gezdiğimde 2500 vatandaş hastanelere götürülmüş bir kısmı tedavi edilmiş, bir kısmı Ankara'ya getirilmişti. Yine benim hadise mahallini gezdiğim zaman her köşeye çadır gitmişti. 12 bin çadır götürülmüştür, 4 bin ev yıkılmıştır. Devlet bütün gücüyle hadisenin olduğu andan itibaren vatandaşının yanındadır. Bunu küçültmeye kimsenin hakkı yok. Malzeme erişti erişmedi lafları hiçbir mana taşımaz, Türk devleti gücünü göstermiştir, şefkatini göstermiştir⁶⁵⁹."

⁶⁵⁷ Milliyet, 19 Aralık 1976, s.1.

⁶⁵⁸ Milliyet, 20 Aralık 1976, s.9.

⁶⁵⁹ Akşam, 1 Aralık 1976, s.1.

İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok, bir takım dernekler ile içerisinde Maocu ve TİKKO'cuların⁶⁶⁰ da bulunduğu bazı kesimlerin, bölgede karargâh kurarak çeşitli tahriklerde bulunduklarını belirtmişti. Bunların amacının başarılı hizmetleri gölgelemek olduğunu vurgulayan Bakan, kendince ortada dolaşan iddiaların ve yapılan eleştirilerin kaynağını işaret etmişti⁶⁶¹.

Netice itibariyle 1970'li yılların sonuna doğru parti kavgalarının ve siyasi hizipleşmelerin arttığı bir zamanda meydana gelen Muradiye Depremi; etkisi, sonuçları ve bilhassa yardım organizasyonu ile dönemine damgasını vurmuştu. 24 Kasım 1976 günü saat 14.22'de 7,2 büyüklüğünde meydana gelen, Van iline bağlı Muradiye, Erciş, Özalp ilçeleri ile Ağrı iline bağlı Diyadin ve Taşlıçay ilçeleri dolaylarında hasar yaratan deprem, 3840 kişinin ölümüne, 497 kişinin yaralanmasına ve 9232 konutun tamamen yıkılmasına ya da onarılamayacak derecede hasar almasına neden olmuştu.⁶⁶² Milli Savunma Bakanı Ferit Melen, Van Depremi'nin, Erzincan Depremi'nden sonra; kapladığı alan, sebep olduğu zarar ve kayıplar bakımından cumhuriyet döneminde yurdumuzda vuku bulan depremlerin en büyüğü olduğunu belirtmişti. Milli Savunma Bakanı on bine yakın mesken ve işyerinin tahrip olduğunu ve buralara alt yapı çalışmalarıyla birlikte 1 milyar lira harcanacağını da söylemişti⁶⁶³. İmar ve İskân Bakanlığının hazırlattığı raporda ise maddi kayıp, 3 milyar 205 milyon olarak tespit edilmişti. Rapora göre maddi kayıp beklenenden az, can kaybı sayısı ise fazladır. Bu durum, bölgenin gelişmemiş bir bölge olmasıyla açıklanmıştır. Ağır toprak damlı olan ve çamur harçla geleneksel usulle inşa edilen yapılar, deprem karşısında mukavemet gösterememiştir. Mühendislik hizmeti gören yapılar ise genelde daha dayanıklı olduklarını sarsıntı sırasında göstermişlerdir. Ancak mühendislik hizmeti gören resmi yapılarda da yönetmeliklere uyulmaması ve kontrol hizmetlerinin yürütülmemesi gibi sorunların olduğu ortaya çıkmıştır⁶⁶⁴.

⁶⁶⁰ Maocu ifadesi genel itibariyle Mao Zedong'un stratejisini takip edenler için kullanılmıştır. Çin Komünist Partisi önderi Mao, SSCB'yi emperyalist bir güç olarak tanımlayıp onunla mücadeleyi öncelik alan bir düşünce geliştirmiştir. Hatta bu uğurda ABD ile işbirliğini bile meşru kılan bir yaklaşım içerisinde olmuştur. TİKKO'cu, TİKKO örgütünün mensupları için kullanılır. TİKKO ise Maocu çizgide olan Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist örgütüne bağlı olarak İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşları tarafından kurulan yapının kısa adıdır. Açılımı Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'dur. Bkz; Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu(1960-1980)"Bir Anıziğin Anıları"*, Versus Yayınları, İstanbul 2011, s.367-384.

⁶⁶¹ Milliyet, 7 Aralık 1976, s.1.

⁶⁶² *Çaldıran Depremi Raporu*, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1977, s.5.

⁶⁶³ Akşam, 6 Aralık 1976, s.1.

⁶⁶⁴ *Çaldıran Depremi Raporu*, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1977, s.31-32.

6. 1983 Erzurum-Kars Depremi

6.1. Deprem ve Sonrasında Yaşananlar

Anadolu'nun kuzeydoğusu tarih boyunca büyük afetlerin meydana geldiği bir saha olmuştur. 30 Ekim 1983 tarihinde de yine bu bölgede önemli bir deprem meydana gelmişti. 6,9 şiddetindeki sarsıntı, Erzurum'un Horasan, Pasinler, Narman ve Kars'ın Sarıkamış ilçelerinde etkili olmuştu⁶⁶⁵. Erzurum'un ilçeleri içinde en büyük hasarı, Narman ilçesi görmüş, Erzurum-Narman yolu heyelan sebebiyle trafiğe kapanmıştı⁶⁶⁶. Sarsıntının şiddetiyle Erzurum-Horasan demiryolunun da zarar görmesi, yardımlar için öncelikle kara yollarının kullanılmasını mecbur kılmıştı. Afetin vuku bulmasından hemen sonra Erzurum 9. Kolordu Sıkıyönetim Komutanlığında⁶⁶⁷, deprem ile ilgili tüm çalışmaların yönetildiği bir hareket merkezi kurulmuş, Erzurum ve çevresindeki tüm kamu araçları bölgeye yönlendirilmiş, askeri birliklerle birlikte halk da enkaz kaldırma çalışmalarına katılmıştı. Erzurum'daki birimlerin harekete geçirilmesinin ardından, İller Bankası Van ve Trabzon bölge müdürlükleri de deprem bölgesinde enkaz kaldırma ve kurtarma çalışmaları için Erzurum'a takviye ekipler göndermişti⁶⁶⁸. Deprem sonrasında olabildiğince hızlı hareket edilmiş, hatta kurtarma ekiplerinin bölgeye ulaştırılması için helikopterler kullanılmıştı⁶⁶⁹. İlk anda büyük önem taşıyan kurtarma çalışmaları için, Uluslararası Kızılhaç'tan 5 ton malzeme, 45 kurtarma ve sağlık görevlisi ile beraber kurtarma çalışmalarında kullanılmak üzere özel eğitilmiş 15 köpek gönderilmişti⁶⁷⁰. Yurt içi ve yurt dışından gelen kurtarma ekipleri, kısa sürede köyler dâhil depremden zarar görmüş her yere ulaşmıştı. Nitekim depremin beşinci günü gazetelere yansıyan haberde, 3. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Fikret Oktay, birinci dereceden hasar gören 44 köyde enkaz kaldırma çalışmalarının sürdüğünü ve ulaşılamayan bir köy bulunmadığını bildirmişti⁶⁷¹.

Başkentte deprem haberinin duyulması derin üzüntü yaratmıştı. Cumhurbaşkanı Kenan Evren yaptığı açıklamada düşüncelerini şu sözlerle dile getirmişti:

⁶⁶⁵ Milliyet, 31 Ekim 1983, s.1. Bkz; (Ek-11)

⁶⁶⁶ Cumhuriyet, 31 Ekim 1983, s.9.

⁶⁶⁷ 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe yapılmış Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştu. Aynı gün Milli Güvenlik Konseyinin yayınladığı iki numaralı bildiride toplam 13 tane Sıkıyönetim Komutanlığı oluşturulmuştu. Erzurum, Kars, Artvin ve Ağrı illerini içine alan sıkıyönetim bölgesine 9. Kolordu Komutanı, Sıkıyönetim Komutanı olarak atanmıştı. Bkz; Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, 17103 Mükerrer, s.7.

⁶⁶⁸ Barış, 31 Ekim 1983, s.4.

⁶⁶⁹ Cumhuriyet, 31 Ekim 1983, s.9.

⁶⁷⁰ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.1. Bkz; (Ek-12)

⁶⁷¹ Cumhuriyet, 3 Kasım 1983, s.11.

“Erzurum çevresinde meydana gelen ilk belirlemelere göre çok sayıda yurttaşımızın vefatına, ağır ya da hafif yaralanmalarına sebep olan deprem felaketi, hepimizi derin acılar içinde bırakmıştır. Hükümet ve yetkililerden elim olayın vukuundan bu yana sürekli bilgi alıyorum. Felakete mağdur olan yurttaşlarımızın acılarının dindirilmesi, yaralarının sarılması konusunda yönetim olarak maddi ve manevi her destek sağlanacaktır. Milletçe maruz kaldığımız bu ortak acıyı, yine milletçe içten duygularla paylaşmakta olduğumuzu açıklarken bu elim deprem felaketinde hayatlarını kaybedenlere Tanrıdan rahmet diler ailelerine ve yakınlarına taziyetlerimi sunarım. Yurttaşlarımıza da geçmiş olsun der, bir an önce sağlıklarına kavuşmalarını dilerim⁶⁷²”.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Ankara’da durmayarak depremin ertesi günü saat on da askeri bir uçakla Erzurum’a gitmişti. Cumhurbaşkanı, içerisinde Başbakan Bülent Ulusu ve Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı Münir Güney’in bulunduğu bir heyetle yola çıkmıştı ve daha evvelden oraya gitmiş olan İmar ve İskân Bakanı Ahmet Samsunlu tarafından karşılanmıştı⁶⁷³. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, önce 9. Kolordu Komutanı ve Sıkıyönetim Komutanı İrfan Yay’dan bir brifing almış, sonra depremden zarar gören ilçelerden biri olan Narman’a doğru yola çıkmıştı. Burada incelemelerde bulunan Kenan Evren, depremzedelerin acısını hafifletmek için çaba göstermişti⁶⁷⁴. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, halka yaptığı konuşmada, her depremde hemen hemen herkesin dile getirmiş olduğu bir hususu ibretlik bir örnek olarak gündeme getirmişti:

“Dünyada en çok deprem olan yerlerden birisi de Japonya’dır. Japonya, hemen hemen sık sık sallanır. Çok büyük zayıat olurdu. Nihayet çaresini bulmuşlar. Bugün bizden çok çok daha fazla şiddetli deprem olduğu halde orada fazla tahribat yapmamıştır⁶⁷⁵”.

Deprem bölgesini ziyaret edenler arasında 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacak olan seçimlere girecek partilerin genel başkanları da vardı. Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp ve Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal, Erzurum’a hareket etmişti. Milliyetçi Demokrasi Partisi Genel Başkanı Turgut Sunalp ise yazılı bir açıklama yaparak duyduğu üzüntüyü ifade etmişti. Milliyetçi Demokrasi Partisinin Antalya’da yapılması planlanan bir açık hava toplantısı vardı ve Sunalp’in bu toplantıdan sonra Erzurum’a hareket edeceği

⁶⁷² Cumhuriyet, 31 Ekim 1983, s.9.

⁶⁷³ Barış, 1 Kasım1983, s.4.

⁶⁷⁴ Barış, 1 Kasım1983, s.1.

⁶⁷⁵ Barış, 1 Kasım1983, s.4.

bildirilmişti. Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Yıldırım Avcı da üzüntülerini bildiren bir yazılı açıklama yapmıştı⁶⁷⁶.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, afet mahallinde sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde yardımcı olmak üzere bir ekibi yola çıkarmıştı. Müsteşar Yardımcısı Ertuğrul Aker'in verdiği bilgiye göre, 5 genel cerrah, 1 çocuk uzmanı ve 1 narkoz uzmanının içinde olduğu ekip, 20 kişiden müteşekkildi⁶⁷⁷. Yağışlı havanın etkisini sürdürdüğü bölgede halk zor şartlara katlanmak durumunda kalmıştı. Yetkililer, halkın bir takım ihtiyaçlarına karşılık verebilmek ve ortaya çıkan mağduriyetin büyümesini önlemek için hızlı adımlar atmak mecburiyetindeydi. Bu anlamda bölgede okullar kapanmış, depremzede çiftçilerin banka borçları ertelenmiş⁶⁷⁸, deprem bölgesi askerlik şubesine kayıtlı yedek subay ve erlere izin verilmiş, bölgede askere alınma işlemleri de isteğe bağlı olarak bir dönem geri bırakılmıştı⁶⁷⁹. Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç afet bölgesine gitmiş; Pasinler, Horasan ve Narman'a bağlı köyleri gezerek cenazelerin defni konusunda din görevlilerinin çalışmalarını denetlemişti⁶⁸⁰. Ancak bu çalışmalar yürütülürken devam eden artçı sarsıntılar⁶⁸¹, vatandaşları iyice paniğe sevk etmişti.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı depremzedelerin yaralarının sarılması için gayretli çalışmalar ortaya koymuş, deprem bölgesindeki vatandaşları sağlık taramasından geçirmiş, tifo ve tetanos gibi bulaşıcı hastalıklara karşı önlemler almış, aşılama işlemleri yapmıştır. Ayrıca köydeki su şebekeleri de klorlanmıştır⁶⁸². Esasında sadece Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı değil, her bir bakanlık kendi sorumluluk alanına giren konularda özverili çalışmalar yürütmüştü. Hastalıkların ortaya çıkmasına mani olabilmek için klorlanan su şebekeleri, depremde zarar görmüş ve vatandaşın sağlığını tehdit eder hale gelmişti. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı Münir Güney, depremde zarar gören yerleşim birimlerinin içme suyu ve elektrik şebekelerinin yapılacağını bildirmiş ve bölgeye 30 iş makinası göndermişti⁶⁸³. Bakanlığın bu çalışmaları semeresini vermiş ve 11 Kasım 1983'te çıkan gazeteler deprem bölgesinde bulunan bütün köy yollarının hepsinin ulaşma

⁶⁷⁶ Cumhuriyet, 31 Ekim 1983, s.9.

⁶⁷⁷ Barış, 31 Ekim 1983, s.4.

⁶⁷⁸ Barış, 1 Kasım 1983, s.1.

⁶⁷⁹ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.1.

⁶⁸⁰ Barış, 3 Kasım 1983, s.1.

⁶⁸¹ Cumhuriyet, 3 Kasım 1983, s.1.

⁶⁸² Barış, 12 Kasım 1983, s.4.

⁶⁸³ Barış, 2 Kasım 1983, s.4.

açıldığını, köylerdeki içme suyu, elektrik ve telefon şebekelerinde meydana gelen arızaların da tamamen giderildiğini duyurmuştu⁶⁸⁴. Bu arada Erzurum’da meydana gelen depremten sonra, deprem bölgesi ile ilgili her türlü çalışmayı yapmak üzere İmar ve İskân Bakanlığı Müsteşarlığının koordinatörlüğünde “Doğal Afetler Koordinasyon Kurulu” adıyla yeni bir yapı oluşturulmuştu. Kurulda; İmar ve İskân İşleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatının ilgili Müsteşar Yardımcısı ve Kızılay Başkanlığından üst düzey bir yetkili yer almıştı⁶⁸⁵.

Depremden sonra barınma meselesi önemli bir gündem maddesi olarak yetkililerin zihinlerini meşgul etmişti. İmar ve İskân Bakanı Ahmet Samsunlu, depremzedeler için hazırlanan 40 prefabrik konutun 10 tanesinin afetzedelere ulaştırıldığını bildirmiş, bunun dışında acilen 2 bin konutun bölgede inşa edileceğini açıklamıştı⁶⁸⁶. Aslında ihtiyaç bu sayının çok üzerindeydi. Doğal Afetler Koordinasyon Kurulu 8 bin konut ihtiyacının olduğunu ve bunun yaklaşık olarak 25 milyar liraya mal olacağını bildirmişti. Yapılan açıklamalara göre barınma sorunuyla karşı karşıya kalan vatandaş sayısı 30 binden fazlaydı. Buna karşın afet sahasına ulaştırılan prefabrik konutlar ve bölgedeki 710 toplu konutun depremzedelere ayrılması dışında ortada henüz bir şey yoktu. İmar ve İskân Bakanlığı 20 bin prefabrik malzemenin gönderilmesinin amaçlandığını açıklamış fakat bunun ne zaman olacağı ile ilgili bir bilgi verilmemişti⁶⁸⁷. Bu açıklamadan birkaç gün sonra devlet bakanı ve hükümet sözcüsü İlhan Öztrak, Bakanlar Kurulu toplantısından sonra açıklamalarda bulunmuş, İmar ve İskân Bakanlığı acil yardım fonundan Erzurum’a 10 milyon, Kars’a ise 20 milyon lira gönderildiği bilgisini vermiştir. Deprem bölgesinde acil olarak karşılanması gereken konut sayısının 5418 olduğunu belirten Bakan, İmar ve İskân Bakanlığının geçici konaklama amacıyla Horasan, Pasinler, Narman ve Köprüköy’üne 1000 prefabrik ev gönderdiğini, bunun yanında 1000 prefabrik evin daha en kısa zamanda gönderilecek olduğunu söylemiştir. İlhan Öztrak ayrıca, İmar ve İskân Bakanlığının küçük bir onarımla veya olduğu gibi kullanıma arz edilebilecek durumdaki

⁶⁸⁴ Cumhuriyet, 11 Kasım 1983, s.12.

⁶⁸⁵ Barış, 3 Kasım 1983, s.1.

⁶⁸⁶ Barış, 2 Kasım 1983, s.4.

⁶⁸⁷ Cumhuriyet, 5 Kasım 1983, s.12.

lojmanları, deprem felaketzedelerine tahsis edeceğini de duyurmuş ve toplam sayısı 4342 olan bu lojmanların 1210'unun ise Erzurum ve Kars'ta bulunduğunu bildirmiştir⁶⁸⁸. Kışın sert geçtiği bölgede hükümet, hızlı kararlar almak mecburiyetindeydi. Kış mevsiminin yaklaştığı zamanlarda bu coğrafyada inşaat faaliyetleri zaten yavaşlamaktaydı. Bu durum göz önünde tutulmuş ve konut inşasının uzun zaman alacağı düşünülmüştü. Bu sebeple hükümet daha pratik bir çözüm arayışı içinde olmuş ve sonunda Erzurum ya da başka bir yerde kışı kendi imkânları ile geçirmek isteyenlere maddi yardımda bulunma kararı almıştır. Buna göre; depremde evleri az hasar gören yurttaşlara kırkar bin, orta hasarlı evlerin sahiplerine seksener bin⁶⁸⁹, binaları yıkık ve ağır hasarlı olanlar arasında kışı kendi köylerinde geçirmek isteyenlere, yapacakları geçici iskân ünitesi için yüz Ellişer bin, kışı köyleri dışında Erzurum ili dâhilinde kendi olanakları ile geçirmek isteyenlere yirmi beşer bin, kışı il dışında komşu illerde geçirecekleri Ellişer bin, diğer illere gidecekleri ise yetmiş beşer bin lira yardım verilecekti⁶⁹⁰. Yetkililerin attığı bu adımdan sonra beklenen kışın ağır koşulları bölgede hüküm sürmeye başlamış, il dışına çıkmayan ya da çıkamayan ve afet bölgesi olarak bilinen 44 dağ köyünde henüz geçici iskânlarına taşınamayan yurttaşlar, çadırlarda kurdukları sobalarda tezek yakarak soğuktan korunmaya çalışmıştı. Karın yağdığı ve sıcaklığın sıfırın altına düştüğü bölgede zor koşullar altında hayatlarını idame ettirmeye mecbur kalmış vatandaşlara, odun ve kömür yardımı da yapılmıştı. Yetkililer, depremden hasar gören toplam 115 köyde, 6.195 çadırda yurttaşların barındığını ve Erzurum Valiliğince afet bölgesine 5 bin ton odun ve kömür tahsisi yapıldığı açıklanmıştı⁶⁹¹.

Depremın vurduğu bölgede temel geçim kaynağı hayvancılıktı. Farklı illerden gelen tüccarlar hayvan alımı için köylere dağılmıştı. Vatandaşın mağduriyetini önlemek amacıyla yetkililer hemen harekete geçmişti. Et ve Balık Kurumu daha ilk günlerde, ikinci bir emre kadar deprem dışında hiçbir işle ilgilenmeyeceğini belirtmiş ve kurumun hayvan alımlarına başladığını duyurmuştu. Hayvan bedelleri peşin ödenmişti⁶⁹². Bakan İlhan Öztrak, Erzurum ve Kars bölgesinde büyükbaş hayvanlarını acilen satmak isteyen felaketzedelerin mallarını peşin para ile almak üzere Et ve Balık Kurumu emrine 850 milyon lira tahsis edilmiş

⁶⁸⁸ Barış, 8 Kasım 1983, s.3.

⁶⁸⁹ Barış, 9 Kasım 1983, s.1.

⁶⁹⁰ Cumhuriyet, 10 Kasım 1983, s.8.

⁶⁹¹ Cumhuriyet, 12 Kasım 1983, s.12.

⁶⁹² Cumhuriyet, 3 Kasım 1983, s.1.

olduğunu belirtmişti. Bakan, acil ihtiyaçlar için ise 500 bin liralık ayrıca bir tahsisatın kurumun emrine verildiğini de bildirmişti⁶⁹³. Erzurum ili Afetler Yardım Örgütünün tespitlerine göre deprem sırasında 6.722 büyük, 18.753 de küçükbaş hayvan telef olmuştu. Et ve Balık Kurumu 10 Kasım 1983 sabahına kadar toplam 6.840 büyük, 21. 285 küçükbaş hayvan alımı yapmış ve karşılığında 419 milyon lira ödemede bulunmuştu. Devlet Üretim Çiftliği de deprem bölgesinde açıkta kalan 1.170 büyük, 3.320 küçükbaş hayvanı ilkbahara kadar beslemek amacıyla götürmüştü⁶⁹⁴.

Bu arada 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra sivil idarenin tekrar tesisi için vatandaşlar, 6 Kasım 1983'te sandık başına gidecek ve oy kullanacaktı. 1983 Erzurum-Kars Depremi, bu seçimlerden bir hafta önce meydana gelmişti. Depremzedelerin oy kullanabilmeleri için çadırlarda sandıklar kurulmuştu. Geçici iskân yerlerine alınmış yurttaşlar da daha önce hazırlanmış seçmen listelerine göre bulundukları yerde oy kullanacaklardı⁶⁹⁵. Yetkililerin aldığı önlemlere rağmen deprem bölgesinde, evi yıkılan yurttaşların büyük bir bölümünün seçim bölgelerinde bulunmamasından dolayı oy kullanma oranı düşük kalmıştı⁶⁹⁶.

Basında deprem haberleri geniş yer tutmuş, köşe yazarları konuyu kendi sütunlarına taşımışlardı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Betonarme Bilim Dalı Öğretim Üyesi ve Türkiye Deprem Mühendisliği Komitesi Başkanı Profesör Dr. Rıfat Yarar, şu beyanatta bulunmuştu:

“Depremlere karşı korunmak için önceden hazırlanmak gerekir. Her depremten sonra bölgede teknik olarak çalışılmalı ve daha sonra olacak depremler göz önünde bulundurularak binalar depreme dayanıklı yapılmalı. Altı şiddetinde bir depremten sonra bu kadar çok can kaybının meydana gelmesinin tek nedeni yapıların yönetmeliklere uygun olmamasıdır. Aynı şiddette bir deprem doğuda olduğunda hasar ve can kaybı batıya oranla 5 misli fazla oluyor⁶⁹⁷.”

Nitekim Türkiye’de Erzurum–Kars Depremi’nin gazetelerde duyurulduğu ilk gün, manşetlere taşınan başka bir deprem haberi daha vardı. Gazetelerde “Bir Bizdeki Duruma Bakın Bir De Onlara” başlığıyla verilen haberde, Amerika’da da 6,9 büyüklüğünde bir depremin olduğu, binaların yıkıldığı fakat hiç can kaybının olmadığı duyurulmuştu. Bilim

⁶⁹³ Barış, 8 Kasım 1983, s.3.

⁶⁹⁴ Cumhuriyet, 11 Kasım 1983, s.12.

⁶⁹⁵ Cumhuriyet, 5 Kasım 1983, s.12.

⁶⁹⁶ Cumhuriyet, 7 Kasım 1983, s.12.

⁶⁹⁷ Barış, 31 Ekim 1983, s.4.

adamları, Erzurum'un deprem kuşağında yer aldığının bilinmesine rağmen önlemlerin yıllardır alınmamasının can kaybını arttırdığını bildirmişlerdi⁶⁹⁸. Cumhuriyet gazetesi, kamuoyunun unutkanlığına ve yetkililerin ihmalkârlığına dikkat çekmek için bir tespitte bulunmuş ve sayfalarında şu ifadelere yer vermişti: “Erzincan Depremi 14 günde, Varto Depremi 11 günde, Van Depremi 15 günde önemli olaylar gündeminden çıktı, her depremden sonra dayanıklı konut tipinden bahsedildi ama bu konular genellikle lafta kaldı⁶⁹⁹.” Sismik çalışmaların yetersiz olduğuna vurgu yapan, İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Ahmet Mete Işıkara ise “Depremlerin önceden belirlenebilmesi çalışmalarına sismik istasyonların sayılarını arttırarak yoğunluk kazandırmazsak her deprem sonucu yine felaket ve gözyaşı olacaktır⁷⁰⁰.” demişti. Konuyu gazetelerde tartışan hemen hemen herkesin üzerinde fikir birliğine vardığı husus, bilimin esaslarına uyulması ve araştırmaya önem verilmesiydi. Oysa durumun Türkiye’de hiç de iç açıcı olmadığını Cumhuriyet gazetesi yaptığı araştırma ile ortaya koymuştu. Gazetenin verdiği bilgilere göre, Türkiye’de 2.600 jeoloji mühendisinden 500’ü işsiz durumda olup il imar müdürlükleri ve belediyelerde ise jeoloji mühendisi bulunmuyordu. İmar ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğünde sadece 16 jeoloji mühendisi ve Deprem Araştırma Merkezinde ise 2 jeoloji mühendisi, 3 inşaat mühendisi ve 5 jeofizikçi bulunuyordu⁷⁰¹. Öte yandan İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde oluşturulan ve henüz kuruluş yasası bile olmayan Deprem Araştırma Dairesinin, hazırladığı raporda 30 milyon kişinin deprem tehdidi altında yaşadığı belirtilmişti. Büyük sanayi merkezlerinin %88’i, var olan ve planlanan barajların %92’si ve genel itibariyle, Türkiye topraklarının %92’si deprem bölgesi içerisinde olduğu tespit edilmişti. Gelecek ile ilgili endişelerin de dile getirildiği raporda şu ifadeler yer almıştı:

“Son 50 yıl içinde İstanbul, Kocaeli, Bursa ve İzmir gibi büyük sanayi yatırımlarının bulunduğu bölgelerde iyi bir tesadüf eseri olarak büyük depremler meydana gelmemiştir. Yakın geçmişte büyük depremlere sahne olmuş olan bu bölgelerde büyük bir deprem meydana gelirse, ciddi önlemler alınmadan kurulmuş olan bu sanayilerin zarar görmesinin doğuracağı ekonomik kayıplar büyük boyutlara ulaşacak ve tüm ülke ekonomisi büyük darboğazla karşılaşacaktır⁷⁰².”

⁶⁹⁸ Barış, 31 Ekim 1983, s.1.

⁶⁹⁹ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.6.

⁷⁰⁰ Milliyet, 2 Kasım 1983, s.3.

⁷⁰¹ Cumhuriyet, 2 Kasım 1983, s.8.

⁷⁰² Cumhuriyet, 2 Kasım 1983, s.1.

Raporda, tesadüf eseri son 50 yılda meydana gelmediğinden bahsedilen büyük deprem, maalesef Erzurum-Kars Depremi'nden 16 yıl sonra 1999'da meydana gelmiş ve ciddi önlemler alınmadığından, öngörüldüğü gibi önemli sayıda can kaybına ve ciddi anlamda maddi zarara neden olmuştur. Bu arada neredeyse her depremde bir klasik haline gelen “Depreme yeraltı nükleer denemesinin neden olduğu” haberi Erzurum-Kars Depremi'nde de gazete sayfalarında yerini almıştı. Almanya Bochum Rasathane Müdürü, Erzurum Depremi'ne Sovyetlerin 26 Ekim 1983 günü yaptığı yeraltı nükleer denemesinin neden olduğunu açıklamıştı. Rasathane müdürü Prof. H. Kaminsky, BM'ye bir çağrı yapmış ve Sovyetlerin yeraltı nükleer denemelerinin durdurulmasını istemiştir⁷⁰³.

6.2. İç ve Dış Yardımlar

Askeri yönetimin henüz görevi sivillere iade etmediği bir dönemde meydana gelen bu afet, yurt çapında milli bir seferberliğin başlatılmasına neden olmuştu. 07.15'te vuku bulan deprem haberini Kızılay, saat 08.00'da almış ve öncelikle Erzurum depolarındaki 890 çadır ve 3400 battaniyeyi ihtiyaçlılara vermişti. Saat 13.00'da Adana'daki deposundan 310 çadır ile 1000 battaniyeyi daha yola çıkaran Kızılay, saat 15.00'da 10 kişilik ilk yardım ekibi ile birlikte 3 sahra mutfağı, 1000 çadır, 1175 battaniye ve tıbbi malzemeyi afet bölgesine sevk etmişti. Kızılay'ın ilk gün yaptığı yardımlar bununla bitmemiş saat 16.00'da da ikinci yardım ekibini yola çıkarmıştı. Bu yardım ekibiyle beraber 5 kamyon, 2 ambulans, 2 Land Rover, 610 çadır ve 5240 battaniye de gönderilmişti. Kızılay olayın meydana geldiği ilk gün saat 17.30'da Uluslararası Kızılhaç ile irtibata geçmişti. Kızılay afet öncesi stoklarından ilk 48 saat içinde toplamda 5334 çadır, 20175 battaniye ve 2 ton tıbbi malzeme göndermişti. Kızılay, 6 ay boyunca Horasan, Narman, Pasinler, Tortum ve Sarıkamış'ta günde 3 öğün pişmiş yemek dağıtımını yapmış ve toplamda 2348 kişiyi bu yardımdan istifade ettirmiştir. Aynı dönemde yapılan kuru gıda yardımının maddi değeri de 355.978.789 TL'dir. Kızılay'ın kendi stoklarından gönderdiği, satın alıp sevk ettiği, yurt içi ve yurt dışı bağışlar yoluyla elde edip afetzedelere ulaştırdığı yardım malzemelerinin maddi karşılığı ise 1.691.740.323 TL'dir. Toplamda 9050 adet çadırın ve 722 adet portatif kulübenin gönderildiği depremde, Uluslararası Kızılhaç Topluluğu da değeri 407.250.000 TL'yi bulan bağış yapmış ve araç-gereç yardımında bulunmuştur⁷⁰⁴.

⁷⁰³ Milliyet, 3 Kasım 1983, s.3.

⁷⁰⁴ *Erzurum ve Kars Depremi Kızılay Yardım ve Hizmetleri*, Ankara 1984.

Kızılay'ın dışında önemli kurum ve kuruluşlar yardım için harekete geçmişti. İstanbul'da Vali Nevzat Ayaz başkanlığında bir yardım komitesi kurulmuş⁷⁰⁵, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Erzurum ve Kars valiliklerine 37 milyon lira yollamış⁷⁰⁶, Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç Diyanet Vakfının 25 milyon lira bağışta bulunduğunu bildirmiş, Türk Hava Kurumu afetzedelere 15 milyon lira göndermiş, Türkiye Odalar Birliği felaketzedelere 10 milyon yardımda bulunmuş, Milli Eğitim Bakanlığı da acil öğrenim ve eğitim yardımı olarak Erzurum Valiliğine 10, Kars Valiliğine ise 5 milyon göndermişti⁷⁰⁷. Gençlik ve Spor Bakanlığı, afet bölgelerinde bulunan yükseköğrenim gençliğine kredi tahsisinde öncelik tanınması ve kasım ayında yapılacak birinci ve ikinci Türkiye ligi futbol karşılaşmalarının giriş ücretlerinin 10 ile 20 lira arttırılarak gelirinin deprem felaketzedelerine bağışlanması kararını almıştı. Yurt çapında başlatılan kan bağışı kampanyasına, Türk İş Genel Başkanı, bir bildiri yayınlayarak işçilerden katılım sağlamasını talep etmişti⁷⁰⁸. Türk İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz bunun dışında yeni bir yardım kampanyası başlattıklarını da duyurmuştur. Şevket Yılmaz, Vakıflar Bankası Ankara şubesinde bir yardım hesabı açıp, Türk İş'e bağlı tüm kuruluşlardaki her üye işçiden 100'er lira yardım parası keserek toplamda 100 milyon liranın üzerinde bir yardım toplamayı planladıklarını beyan etmiştir⁷⁰⁹. Türk İş'in bu yardımının dışında Türk sporu için önemli bir kurum olan Spor Toto Teşkilatı da depremzedelere 45 milyon liralık bir yardımda bulunmuştu⁷¹⁰.

Yardım faaliyetlerinde özel sektör temsilcilerinin katılımı dikkate değerdir. Polat Holding 5 milyon, Doğu İnşaat 5 milyon, Bodur Grubu 12,5 milyon⁷¹¹, Koç Grubu 30 milyon liralık bir bağış yaparken⁷¹², Tekfen Holding'e bağlı Mis Süt Fabrikaları 5 ton süt ile 5 ton beyaz peyniri kendi araçları ile Kızılay deprem ekibine teslim etmek üzere Erzurum'a göndermiş⁷¹³, Sabancı Topluluğu da 40 milyon liralık bir teberruda bulunmuştur⁷¹⁴.

⁷⁰⁵ Milliyet, 1 Kasım 1983, s.3.

⁷⁰⁶ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.1.

⁷⁰⁷ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.6.

⁷⁰⁸ Barış, 1 Kasım 1983, s.4.

⁷⁰⁹ Barış, 2 Kasım 1983, s.1.

⁷¹⁰ Barış, 2 Kasım 1983, s.6.

⁷¹¹ Milliyet, 2 Kasım 1983, s.6.

⁷¹² Barış, 3 Kasım 1983, s.1.

⁷¹³ Barış, 3 Kasım 1983, s.4.

⁷¹⁴ Milliyet, 5 Kasım 1983, s.13.

Erzurum-Kars Depremi'ne yabancı basının ilgisi büyük olmuştur. Fransız televizyonu ve radyoları, Doğu Anadolu'daki deprem haberini takipçilerine bildirirken, 1939 Erzincan Depremi'ni de hatırlatmıştır. Yunan radyo ve televizyonları depremi, ilk haber olarak, BBC ise ikinci haber olarak vermiştir. Türkiye'nin yanında olduğunu göstermek isteyen yabancı devletler, art arda taziye mesajları göndermeye başlamışlardı. İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi Muhammet Gencidost mesaj yayınlayarak Türk milletine, ülkesi adına başsağlığı dilediğinde bulunmuştu. Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak ile Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denктаş da Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e birer başsağlığı mesajı göndermişlerdir⁷¹⁵. Katolik dünyanın ruhani lideri sıfatıyla Papa 2. Jean Paul, meydana gelen depremde yakınları ölenlere başsağlığı dilemiş, üzüntülerini bildirmişti. İtalya Devlet Başkanı Alexsandrao Pertini ise Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e gönderdiği başsağlığı mesajında İtalyan halkının felaketzedelerle birlikte tüm Türk halkının acısını paylaştığını ifade etmişti⁷¹⁶. Bunun yanında Ürdün, Bahreyn, Yunanistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri lideri de taziye mesajı yayınlamışlardır. İran, Arjantin, İsviçre, İngiltere, Norveç hükümet yetkilileri Başbakan Bülent Ulusu ile Dışişleri Bakanı İlder Türkmen'e ülkeleri adına başsağlığı dileğinde bulunmuşlardır⁷¹⁷. Taziye mesajları sonraki günlerde devam etmiş, Federal Almanya, Mısır, Suriye, Bangladeş Cumhurbaşkanları ile Kuveyt Emiri, Hollanda Kraliçesi, Umman Sultanı, İspanya Kralı da Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e birer taziye mesajı göndermişlerdi. Dünya Ermenileri lideri Gatogigos Vazken de Türkiye Ermeni Patriği Şnork Kalutsyan'a mesaj göndererek Ermeni Kilisesi adına başsağlığı dilemiştir⁷¹⁸. Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Li Xiannian da Kenan Evren'e baş sağlığı mesajı göndermiştir⁷¹⁹.

Gönderilen taziye mesajları kadar maddi yardımlar da Türkiye'de ses getirmişti. Suudi Arabistan Kralı Fahd 10 milyon dolar, Japon Gemi İnşa Sanayi Vakfı 5 milyon yen yardımda bulunurken⁷²⁰, afet sahasına Almanya, ABD, İsviçre, Pakistan ve Kuveyt gibi ülkeler çeşitli malzeme ve sağlık ekipleri göndermiş⁷²¹, Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı Cenevre'deki basın merkezinden depremzedelere acil yardım çağrısı yapmış, Roma Katolik

⁷¹⁵ Milliyet, 31 Ekim1983, s.3.

⁷¹⁶ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.6.

⁷¹⁷ Milliyet, 1 Kasım 1983, s.7.

⁷¹⁸ Cumhuriyet, 2 Kasım 1983, s.8.

⁷¹⁹ Milliyet, 4 Kasım 1983, s.3.

⁷²⁰ Cumhuriyet, 1 Kasım 1983, s.6.

⁷²¹ Milliyet, 1 Kasım1983, s.3.

Örgütü de afetzedelere 8 milyon liralık bir bağışta bulunmuştur. Alman Kızılhaç'ı ise Erzurum'a özel uçakla çeşitli yardım malzemesi sevkiyatı yapmıştır⁷²². Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Robert Strause Hupe, Amerika hükümetinin 25 bin dolarlık yardımının yanında uçakla çeşitli yardım malzemesinin gönderildiğini de bildirmiştir⁷²³. Libya deprem bölgesine 80 ton malzeme göndermiş⁷²⁴, İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Habib Chatty, Erzurum depremzedelerine yardım amacıyla İslam Dayanışma Fonu adına 125 milyon lira bağışta bulunmuştur⁷²⁵.

Barış gazetesinin 9 Kasım 1983 tarihli sayısında verdiği bilgilere göre Türkiye'deki depremzedelere yardım yapan bazı ülkeler ve yardım miktarları şu şekildedir:

ABD: 1000 kutup çadırı, 16000 battaniye, 2000 su bidonu, 2 su tasfiye cihazı, 2 paletli kar aracı. Suudi Arabistan: 10 milyon dolar. F. Almanya: 7000 battaniye, 1775 uyku tulumu, 3.600 kilo ilaç. Bulgaristan: 2.340 battaniye, 50 çadır ve 1 ton ilaç. Danimarka ve Finlandiya: 7500 battaniye, 1232 uyku tulumu, 3.150 kilo giyim eşyası. İngiltere: 594 çadır. İtalya: 2000 battaniye, 120 kutup çadırı. İrlanda: 25 bin dolar. İsviçre: 10 çadır, 350 battaniye ve ilaç. İran: 8000 battaniye ve 10 ton pirinç. Japonya: 5 milyon yen. Kıbrıs Türk Federe Devleti: 2000 battaniye ve sağlık ekibi. Kuveyt: 170 bin dolar. Pakistan: 2000 battaniye, 300 çadır ve ilaç. Tunus: 4.660 battaniye⁷²⁶.

Öte yandan Avrupa Konseyi İskân Fonundan depremde zarar görenler için 200 milyon dolar tutarında kredi sağlandığı bildirilmiş, Ermeni Patriği Şnork Kalutsyan, deprem felaketzedeleri için Ermeni Patrikhanesi ve 20 Ermeni vakfı adına 10 milyon lira bağışta bulunduğunu açıklamıştı⁷²⁷.

Yurt dışından yapılan para yardımı toplam 12 milyon 197 bin 167 dolara ulaşmıştı. İmar ve İskân Bakanlığının verdiği bilgiye göre para yardımında bulunan ülke ve kuruluşların yaptıkları yardımın miktarı dolar olarak şu şekildedir:

Avusturalya: 462 bin 962. Kanada: 406 bin 504. Danimarka: 105 bin. İran: 4 bin 82. Norveç: 405 bin 405. Suudi Arabistan: 10 milyon. Avrupa Ekonomik Topluluğu: 25 bin.

⁷²² Milliyet, 1 Kasım 1983, s.7.

⁷²³ Barış, 3 Kasım 1983, s.4.

⁷²⁴ Cumhuriyet, 9 Kasım 1983, s.12.

⁷²⁵ Milliyet, 9 Kasım 1983, s.10.

⁷²⁶ Barış 9 Kasım 1983, s.4.

⁷²⁷ Cumhuriyet, 10 Kasım 1983, s.8.

Libya Kızılhaç'ı: 515 bin. Norveç Kızılhaç'ı: 67 bin 567. Japon Gemi İnşaat Endüstrisi Kuruluşları: 20 bin 833. İtalya: 30 bin. Federal Almanya: 38 bin 400. Birleşmiş Krallık Deniz Aşırı Katolik Kalkınma Fonu: 2 bin 900. Roman Katolik Örgütleri: 30 bin. Nors F. Baltık Ülkeleri Halk Yardım Cemiyeti: 15 bin 514. BM Kalkınma Programı: 30 bin⁷²⁸.

1960'lı ve 1970'li yıllardaki depremler yardım konusundaki yolsuzluk ve hırsızlık haberleriyle toplumsal hafızalarda derin izler bırakmıştı. 3. Ordu Komutanı Orgeneral Fikret Oktay, Erzurum-Kars Depremi'nde ise yardımların savaşlardaki sisteme göre dağıtıldığını belirtmiş bu uygulama ile deprem sonrası milyonların çıkmasının imkânsız olduğunu söylemişti⁷²⁹. Askeri yönetimin katı ve tavizsiz tavrı sayesinde fırsat düşkünlerine imkân tanınmamış, vurgunculara hızlı müdahale edilmişti. Bu doğrultuda Erzurum'un Oltu ilçesinde yardım malzemelerini çalan yerel yönetim görevlilerinin kısa süre içerisinde yargılanıp cezalandırılması önemli bir misal teşkil etmiştir.⁷³⁰

Sonuç itibarıyla askeri yönetimin olumsuz tarafları bir kenara bırakılacak olursa, deprem sonrası enkaz kaldırma ve yardım ulaştırma gibi hususlarda askeri yapının doğası gereği belli bir disiplin içinde hareket edildiği gerçeği ortaya çıkar. Ancak yine de yetkililerin farklı güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarını söylemek lazımdır. Depremden önce başlayan ve tesirini deprem anında da gösteren etkili yağışlar yardım faaliyetlerinin afetzedelere ulaştırılmasını zorlaştırmıştı⁷³¹. Depreme dayanıklı olmayan kırsal konutlar, depremde can kaybının yüksek olmasına neden olmuştu. Uzmanlar depremin sabah meydana gelmesini bir şans olarak değerlendirmiştir. 6,9 büyüklüğünde cereyan eden deprem, iki-üç saat daha erken insanların tam da uyudukları bir saatte vuku bulsaydı, can kaybı sayısı çok daha yüksek seviyelerde olabilirdi⁷³². 1.113 insanın hayatını kaybettiği, 1.142 kişinin ise yaralandığı Erzurum-Kars Depremi'nde, 3.312 bina ağır hasar almış veya yıkılmış, 3.035 binada orta, 4.620 binada ise hafif hasar oluşmuştu. Depremin oluşturduğu maddi zarar 1,5 milyar liraydı⁷³³.

⁷²⁸ Barış, 12 Kasım 1983, s.1.

⁷²⁹ Cumhuriyet, 5 Kasım 1983, s.12.

⁷³⁰ W. A. Mitchell, *a.g.m.*, s.930.

⁷³¹ Yıldız Hoşgören vd. , 30 Ekim 1983 Erzurum-Kars Depremi, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1984, s. 48.

⁷³² Halit Demir, Zekeriya Polat, 30 Ekim 1983 Erzurum Depremi Hakkında Rapor, Oğul Matbaacılık, s.21.

⁷³³ Y. Hoşgören vd. , *a.g.e.*, s.26.

SONUÇ

Depremler, tarih boyunca insanoğlunu çaresiz bırakan afetlerin başında gelmiştir. Depremlerin önceden bilinmemesi ve meydana gelişine engel olunamaması, depremleri en korkulan afet sınıfına sokmuştur. Depremlerin yıkıcı etkisinden tümüyle masun kalamayacağını bilen insanoğlu, depremlerin ortaya çıkaracağı zararları en aza indirme çabası içerisinde olmuştur. İnsanlar genelde bu afetin, oluş sebebiyle değil daha çok bunun ortaya çıkardığı sonuçlarla ilgilenmiştir. Siyasi, kültürel, demografik, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik birçok sonucu olan depremlerin insanoğlunu korkutan afetlerin başında gelmesi boşuna değildir.

Yer kürenin bütününün depremler konusunda aynı riski taşımadığı bilinmektedir. Yer kabuğunun yaşlı nitelikte olduğu yerlerde deprem olma ihtimali düşük, yer kabuğunun genç nitelikte olduğu yerlerde ise deprem olma ihtimali yüksektir. Anadolu coğrafyası depremler açısından yüksek risk altında bir bölgede, Akdeniz-Alp-Himalaya sistemi üzerinde yer almaktadır. Yer kabuğunun genç yapısı ile dikkatleri çeken bu sistem aslında dünyanın en hareketli deprem bölgelerinden bir tanesidir. Birçok diri fay hattını bünyesinde barındıran Akdeniz-Alp-Himalaya sistemi, dünyada meydana gelen depremlerin beşte birinin cereyan ettiği bir sahadır. Böylesi bir coğrafi konuma sahip olan Anadolu, çağlar boyunca bu konumunun tabii sonucu olan depremlerle adeta “beşik gibi sallan”mıştır. Yüzyıllar boyunca maruz kaldığı depremlerle acı deneyimler edinen Anadolu insanı, neredeyse “sürekli afet bölgesi”ne dönüşmüş bir coğrafyada, deprem gerçeğiyle yaşamayı kabullenmiştir. Fakat bu tecrübelerle rağmen, depremlerin apansız meydana gelmeleri, insanları bu afet karşısında daima çaresiz ve savunmasız bırakmıştır. Küçük Asya’da yaşayan insanların tabiatla nasıl bir mücadele içerisinde olduğunu anlayabilmek için sadece geçen yüzyılda burada meydana gelen depremlere bakmak yeterli olacaktır. Anadolu’da 20. yüzyılda meydana gelen 59 önemli depremde, can kaybı sayısı 97.000’dir⁷³⁴. Bu çalışmada incelenen 9 depremde ise can kaybı sayısı 54 binin üzerindedir. Depremlerin sonucunda oluşan diğer zararlar bir tarafa sırf can kaybı sayısının yüksekliği bile manzaranın vahametini ortaya koymaya yetmektedir. Bilançonun böylesine ağır bir hal almasına, afetlerin fiziksel büyüklüğü, bunların meydana geliş saatleri gibi doğal faktörlerin yanı sıra bir takım beşeri faktörler de etki etmiştir. Depremlerden zarar görme

⁷³⁴ W. A. Mitchell, *a.g.m.*, s.925.

riskini arttıran en önemli olay plansız kentleşmedir. 1950’li yıllardan itibaren kırsaldan büyük şehirlere doğru başlayan bir göç dalgası ve bunun sonucunda kentlerde oluşan gece kondu semtleri imarsız, plansız, izinsiz birçok yapının türemesine olanak tanımıştır. Yerel yöneticilerin, bir takım siyasi rantlar elde etmek maksadıyla göz yumduğu bu çarpık yapılar, neticede birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmiştir. Araştırmalar göstermiştir ki afetlerle sürdürülebilir kalkınma arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Afetlerle mücadelede başarı, ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri ile paralel seyretmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma için gerekli adımlar atılırken yatırımların, ülkenin her bir bölgesine orantılı dağıtılması büyük önem taşımaktadır. Buna dikkat edilmediği durumlarda, bölgeler arasında kalkınmışlık düzeylerinde farklılaşma meydana gelmiş, bu farklılaşmalar göç dalgalarını tetiklemiş, göç dalgalarının büyük şehirlerde doğurduğu hızlı büyüme ise güvenlik önceliğinin dikkate alınmadığı yapılar inşa edilmesine vesile olmuştur. Esasında büyük kentler, Anadolu’dan göç alarak sağlıklı bir yapılanma içerisine girmiştir. Ancak yazık ki Anadolu’nun birçok şehri böyle bir değişimi yaşamadığı halde çok uzun zamandır benzer bir sağlıklı durumun içerisindeydi. Anadolu’da ekonomik koşulları elvermeyen insanlar, evlerini kendi olanakları ile mahalli ustalara inşa ettirmektedir. Türkiye’nin büyük bir bölümünde yaygın olan bu tarz geleneksel inşa yöntemleri, mühendislik hizmeti ve kaliteli malzeme üzerine temellenmemiştir. Taşrada mühendislik hizmeti gören yapılar az da olsa mevcuttu ve bunlar genelde devletin resmi kurum binalarıydı. Ne var ki bunlarda da yeterli kontrollerin yapılmadığı, yönetmeliklere tam olarak uyulmadığı acı tecrübelerle ortaya çıkmıştı. Bilhassa kırsalda yaygın olan ağır toprak damlı ve çamur harçlı köy evleri ise en ufak bir sarsıntıda dahi zarar görecekti. Doğru inşa tekniğinin tatbik edilmemesi ve uygun olmayan malzeme kullanımı, depremlerde binanın mukavemetini düşüren önemli unsurlar olmuştur.

Cumhuriyet dönemi depremlerinde, can kaybı sayısının yüksek olmasında, bu temel belirleyiciler dışında şüphesiz başka etkenler de rol oynamıştır. Bu etkenler içerisinde eğitimsizliği ve bilgi eksikliğini özellikle vurgulamak lazımdır. Geleni Allah’tan bilen ve ortaya çıkan yıkımı kadere yoran, deprem konusundaki bilinçsiz kitlelere, doğru bir eğitim verilememiş, “Deprem öldürmez, bina öldürür.” düsturu öğretilmemiş, kayıpların artmasına insanların bir takım tercihlerinin, çeşitli tutum ve davranışlarının yol açtığı bir türlü anlatılamamıştır. Her şeyden evvel deprem konusundaki işlerin, sadece afet

sonrasında değil afetin öncesinde de büyük önem taşıdığı yeterince işlenememiştir. Toplumun afet olaylarına karşı önceden alabildiğı koruyucu-önleyici tedbirlerin geldiğı seviye, o toplumun afet karşısında göstereceğı mukavemeti de belirleyen bir unsur olmuştur. Türkiye’de depreme hazırlık sürecinde bilimsel çalışmalara ve teknik ölçümlere yeterince ehemmiyet verilmemiştir. Uzmanlar 20. yüzyılda meydana gelen birçok deprem sonrasında, ısrarla çeşitli ölçümler yapacak sismoloji istasyonlarının sayısının arttırılmasını vurgulamıştı. Bu, olası kayıpları en aza indirmek maksadıyla yürütülecek bilimsel çalışmaların en önemli ayağını oluşturmaktaydı. Verilerin depolanması, ölçümlerin yapılması ve birtakım istatistiki bilgilerin toplanması, genel itibariyle disiplinler arası işbirliğini gerektiren meşakkatli bir süreçtir. Ancak bu zorlu çalışmalar sayesinde deprem katalogları oluşturulabilmekte, deprem risk analizleri yapılabilmekte, yönetmelikler ve yasalar çıkarılabilmektedir. Hiç şüphesiz bunlar da önleyici ve koruyucu tedbirlerin alınması noktasında hayati önem taşımaktadır. Depremlerden zarar gören ülkelerin çoğı bu tarz bilimsel çalışmalar yapmakta ve engel olunamayan bu tabiat olayının zararını asgari düzeye indirmeye gayret etmektedir. Türkiye’de ise bilimsel çalışmalar, yüzyılın sonunda yaşanan 1999 depremine kadar bir türlü istenen seviyelere ulaşamamıştır. Deprem öncesi, deprem anı ve deprem sonrasında insanların ne yaptıkları bu kadar önemliyken, Türkiye’de idarecilerin her şeyden evvel deprem öncesi dönemi, iyi planlayamadıkları ve doğru değerlendiremedikleri görölmüştür. Burada bilgi eksikliğinin yanında irade eksikliğinden de bahsedilebilir. Meydana gelen herhangi bir depremin acı tablosu henüz göz önündeyken, bir gayretle yapılması lazım gelen konular üzerinde çalışılmış, bazı veriler depolanmış, çeşitli eksiklikler belirlenmiş, gereken dersler çıkarılmış, bir takım stratejiler yapılmış fakat depremin üzerinden biraz zaman geçince bunların hepsi unutulmuş, bir kenara atılmıştır. Tâ ki yeni bir depreme kadar. Sonraki depremde yine benzer bir çaba, kısa süreli bir heyecan ama sonunda yine aynı irade eksikliği, unutkanlık, ihmalkârlık... Bu kısır döngü cumhuriyet dönemi boyunca kendini göstermiştir. Deprem denen bu doğa olayının, belli bir düzende değil de değişken aralıklarla cereyan etmesi, aslında bu unutkanlık ve ihmalkârlığın en büyük sebebidir. Yöneticilerin irade yoksunluğu ise daha karmaşık bir meseledir. Bir kere siyasiler, birazda belli koşulların zorlaması sonucu günü kurtarma kaygısı ile hareket edip kısa vadeli planlar yapmışlardır. Oysa deprem gibi tabi afetlerin en korkuncu karşısında yapılacak planlar, uzun vadeli olmalıydı. Bu tarz planlar; sabır,

kararlılık isteyen ve belli bir maliyet gerektiren planlardır. Türkiye'nin çok uzun yıllar işsizlik, enflasyon ve bütçe açığı gibi ekonomik sorunlarla mücadele ettiği hesaba katılırsa idarecilerin, maliyet gerektiren uzun vadeli planlardan ve yatırımlardan neden geri durdukları daha iyi anlaşılabilir. Ancak Türkiye, bu tercih ve tutumların faturasını afet zamanlarında ağır ödemiştir. Yukarıda bahsedilen can kayıplarının yanında bu faturaların bir de maddi boyutu olmuştur. Bu çalışmada ele alınan dokuz depremden sadece tespiti yapılabilen son üçünün yol açtığı maddi zarar 10 milyar TL'ye yakındır.

Türkiye'deki depremlerde can kaybının yüksek seviyelerde seyretmesinin bir diğer sebebi, ulaşım ağının yeterince gelişmemiş olmasıdır. Afet zamanlarında enkazın bir an evvel kaldırılması, yardımların zamanında yetiştirilmesi ve yaralıların hızlıca taşınması gibi faaliyetler için ulaşım ağının gelişmiş bir yapıda olması hayatiyet arz etmektedir. Geçen yüzyılda Türkiye'deki depremlerin büyük bölümünde ulaşım meselesi başlı başına bir sorun olarak yetkililerin karşısına çıkmıştı. Erzincan Depremi'nden sonra İngiltere'nin yardım amacıyla göndermek istediği uçaklar, uygun havaalanları olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmişti. Bu olay geç denebilecek bir tarihte 1940 yılında cereyan etmiştir. O yıllarda yeterli havalimanlarının olmamasını bir kenara bırakalım, karayollarının durumu bile çok ilkel bir düzeydeydi. Çok uzun yıllar Türkiye'nin karayolları, dar ve bol virajlı şoselerden ibaret kalmış, geniş asfalt yollar yapılamamıştı. Demiryollarının da arazi şartlarının elvermemesi yüzünden Türkiye'nin her tarafına döşenemediği düşünülürse ulaşım ağının genel durumu daha net ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin mevcut yolları genel itibarıyla yetersizdi. Ama bilhassa köy yolları perişan ve bakımsız bir durumdaydı. Üstelik yakın zamana kadar nüfusun önemli bir bölümü hala köylerde yaşamaktaydı. Haliyle afetlerde en büyük mağduriyetler de yeterli yardımı alamayan köylerde yaşanmıştı. Ulaşım güçlüklerinin yarattığı sorunlar, yetkililerin acziyetini arttırmıştı fakat afetlerin içinden çıkılmaz bir hal alması, bu doğa olayının kış mevsimine denk gelmesiyle gerçekleşmiştir. Zaten kifayetsiz olan yollara, bir de karın yağması, köylere giden yolların tamamen ulaşımına kapanmasına yol açmıştır. Kısaca deprem olayı, ulaşım ağının gelişmediği bir bölgede vuku bulmuşsa ve kış mevsiminin yaşandığı bir zamana denk gelmişse, tam bir felaket halini almıştır.

Depremlerin, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine yol açmasının yanında neden olduğu birçok sorun vardır. Binaların yıkılması, telefon- elektrik hatlarının kopması,

içme suyu şebekelerinin zarar görmesi, açıkta savunmasız kalıp, besleneme, temizlenme gibi temel ihtiyaçlarından mahrum kalan binlerce insanın salgın hastalıklara maruz kalması, afetin yarattığı travmayla insanlarda psikolojik sorunların ortaya çıkması, sanayi tesislerinin yok olmasıyla işsizlik, üretimsizlik gibi sıkıntıların meydana gelmesi, hepsi depremle beraber zuhur eden ve üstesinden gelinmesi beklenen problemlerdir. Bu süreçlerin, cumhuriyet dönemi yaşanan depremlerin her birinde ayrı bir hikâyesi olmuştur. Afetlere, ulusal ve uluslararası alanda verilen tepkilerin ayrı olması bir kenara, bu afetlerin yerli ve yabancı kamuoyunda yansımaları da farklı olmuştur. Bununla beraber incelenen dönemlerdeki depremlerle ilgili süreçlerde çok fazla benzerliklerin olduğu da dikkat çekmektedir. Söz konusu benzerliklerin ilki, depremlerin büyük bir bölümünde görülen organizasyon bozukluğudur. Her bir depremden sonra; arama-kurtarma, enkaz kaldırma, yardım hizmetleri, imar-iskân çalışmaları gibi ayrı faaliyetleri koordineli bir şekilde yürütecek, hiyerarşik ve disiplinli bir yapının eksikliği hissedilmiş, ama belli siyasi çekişmeler ve popülist politikalar yüzünden gereken adımlar bir türlü atılamamıştır. Bir diğer konu neredeyse gelenekselleşen bir uygulamadır. Bu uygulama, depremden sonra felaketzede vatandaşları teskin edebilmek için devlet adamlarının afet bölgesini ziyaret etmeleridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile başlayan bu uygulama daha sonra da devam ettirilmişti. Fakat maalesef belli bir zaman sonra devlet adamlarının afet bölgelerini ziyaretlerinde, klişe halini alan bir takım söylemlerde ve yerine getirilmeyen vaatlerde bulunmaları, halkın üzerinde olumsuz tesirler yaratmıştı. Depremlerde dikkat çeken diğer bir ortak yön, arama kurtarma hususundaki yetersizliktir. Arama, kurtarma işini üstlenecek daimi bir yapının oluşturulamamış olması ve depremlerde bunun eksikliğinin bariz bir biçimde hissedilmesi çarpıcı detaylardan birisidir. Zaman zaman askeri birliklerin, üstlendiği bu faaliyetler özellikle birinci derecede deprem bölgelerinde hayati meselelerden birisi olmuştur. Yine bu bağlamda değerlendirilebilecek bir başka husus da yüksek risk taşıyan deprem sahalarında, ilk yardım ve sağlık hizmetlerini sunacak ekiplerin yetersiz oluşudur. Neredeyse her depremde yerel yöneticiler, merkezden gönderilecek veya çevre illerden gelecek sağlık ekiplerini beklemişlerdir. Bu zaman kayıpları pahalıya mal olmuş, telafisi mümkün olmayan yaralar açmıştır. Yardımlaşma konusu da bütün depremlerde övgüyle üzerinde durulan hususlardan birisi olmuştur. Türk milletinin yardımseverliği, merhameti, dayanışma konusundaki

hassasiyeti, belki de afetlerden bir türlü kurtulamayan bu coğrafyanın en büyük şansısıdır. Depremde birinci dereceden yakınlarını kaybettiği halde canla başla görevine koşan idarecilerin üstün gayreti ve enkaz altından yaralı kurtulduktan sonra derhal işinin başına geçip depremzedelerin yaralarını sarmaya çalışan memurların özverili çabaları takdire şayan durumlardır. Bunlarla beraber hapishane binası yıkıldıktan sonra kaçma imkânı olduğu halde bu yola girmeyip enkaz kaldırma çalışmalarına katılan mahkûmların hizmetleri ise dayanışmanın hangi boyutlarda olduğunu gösteren örneklerdir. Yardımlar konusunda uluslararası alanda da ilginin genel itibarıyla yüksek olduğu dikkat çekmiştir.

2. Dünya Savaşı'nın koşullarının ağırlaştığı dönemler hariç, her dönemde yabancı devletlerin yardım eli Türk milletine uzanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alandaki olumlu imajının bunda payı büyüktür.

Yaşanan felaketlerden ders alınmadığının kanıtı niteliğindeki süreç benzerlikleri meselesi, bir kenara konulacak olursa, incelenen dönemde çok önemli bir farklılığın da olduğu göze çarpmaktadır. Çok partili dönemde gerçekleşen depremlerin büyük bir bölümünde ortaya çıkan düzensizlik, hırsızlık, yolsuzluk ve vurgunculuk haberleri, tek partili dönemin depremlerinde gündem işgal etmemiştir. Bu, tek parti dönemi depremlerinde, organizasyonun mükemmelliğinden mi kaynaklanmıştır yoksa olumsuzlukları dile getirecek olanlar daha sonraki dönemlerin özgür ifade ortamını mı bulamamışlardır bunu tespit etmek çok zordur. Fakat çok partili dönemin 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kesintiye uğradığı ve henüz sivil idarenin yeniden tesis edilemediği bir zamanda, 1983 Erzurum-Kars Depremi'nin meydana geldiği ve burada da olumsuz eleştirilerin kamuoyunda yankı bulmadığı düşünülürse, sorunun cevabı ile ilgili bir fikre varabiliriz. Bu arada çok partili dönemde medyada yapılan olumsuz eleştirilerin uzun süreli gündem yaratmadığı gerçeğini de belirtmek gerekmektedir. Deprem haberleri gazetelerde, ilk birkaç gün birinci sayfalarda yer almış, sonra ikinci-üçüncü sayfalara gerilemiş ve nihayetinde ilk on günden sonra neredeyse tümüyle gündemden düşmüştür.

Türkiye'nin depremeler konusunda yaşadığı acı tecrübeler, gecikmeli de olsa bazı yerleşim yerlerinin, daha sağlam zemini olan bölgelere taşınmasına vesile olmuştur. Erzincan, Erbaa, Yenice ve Gediz bunlardan bir kaçıdır. Erzincan şehri 1939 yılındaki büyük depremden sonra demiryolunun kuzeyine yeniden inşa edilmiş, Erbaa şehri ise 1939, 1942 ve 1943 depremlerinde gördüğü zararlar neticesinde, eski yerinin biraz daha

güneyine, bugünkü yerine taşınmıştır. 1953 yılında geçirdiği depremle yerle bir olan Yenice, Çanakkale-Balıkesir yolu üzerinde şimdiki yerinde yeniden inşa edilmiş, 1970 yılında meydana gelen depremle yıkılan Gediz şehri de diğer örneklerdeki gibi daha sağlam zemini olan bir yerde, yani eski yerinin 7 km güneybatısında yeniden kurulmuştur.

Geçen yüzyılda Türk milletine üst üste büyük acılar yaşatan depremler, siyasileri bu konuda daha radikal adımlar atmaya itmiş, afetler konusunda tüm iş ve işlemleri kapsayan yasalar, yönetmelikler çıkarmaya mecbur etmiştir. İşin ciddiyetle ele alınması ilk kez Erzincan Depremi'nden sonra olmuştur. 1939 Erzincan Depremi, deprem tehlikesini belirleme ve depremlere karşı önlemler alma ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bunun için ABD, Japonya, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde yapılan çalışmalar incelenmişti. Bir emsal teşkil etmesi bakımından İtalya'da 1937 yılından itibaren uygulanan, "Zelzele Mıntıkalarında Yapılacak İnşaata ait İtalyan Yapı Talimatnamesi" de bu çerçevede Türkçeye çevrilmiş ve Nafia Vekâleti tarafından yayımlanmıştı. Bu yönetmelikten ilham alınarak hazırlanan "Zelzele Mıntıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi" 1940 yılında ülke genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Daha Erzincan Depremi'nin acıları unutulmadan, 1942 Erbaa, 1943 Lâdik ve 1944 Bolu-Gerede Depremi gibi afetler peş peşe meydana gelmiş ve büyük can ve mal kayıplarına neden olmuştu. Bu durum yeni bir çalışmayı gerektirmiş ve 22 Temmuz 1944 tarih ve 4623 sayılı "Yersarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanun çeşitli yönleriyle ilk yasal düzenlenme olma hüviyetindedir. Kanun sayesinde Türkiye'de deprem tehlikesi ve riskinin tespiti ve deprem zararlarının azaltılması, merkezi ve yerel düzeylerdeki örgütlenme biçimleri, yerleşme ve yapılaşmaların denetlenme şekilleri hususunda ilk defa yasal çerçeve oluşmuştur. Kanunun ilk maddesi uyarınca 1945 yılında ülkemiz için ilk resmi deprem bölgeleri haritası hazırlanmıştır. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının eldeki mevcut bilgi ve verilerden yararlanarak hazırladığı bu haritalar, mühendislik sismolojisindeki yeni gelişmelerin ortaya çıkması ve tektonik-sismotektonik bulgular ile deprem kayıtlarının artması gibi nedenlerden dolayı 1947, 1963, 1972 ve 1996 yıllarında yenilenmiştir. Haritaların yenilenmesine paralel olarak yönetmeliklerde de değişikliklere gidilmişti. 1940 yılında çıkarılan "Zelzele Mıntıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi"nden sonra, deprem bölgelerinde yapılacak yapılar için 4623 sayılı kanuna dayanarak yeni yönetmelikler hazırlanmıştı. Dünyadaki gelişmelere ve ülke ihtiyaçlarına

karşılık verecek nitelikte hazırlanan yönetmelikler 1947, 1949, 1953, 1961, 1968, 1975, 1996, 1997, 1998 ve 2007 yıllarında yürürlüğe girmiştir⁷³⁵. Doğal afetlerde, arama-kurtarma ve ilk yardım çalışmalarını kapsayan alanda ise önemli bir boşluk mevcuttur ve bu boşluk ancak 1958 yılında çıkarılan 7126 sayılı “Sivil Müdafaa Kanunu” ile doldurulmuştur. 1959 yılına gelindiğinde bu sefer afet zararlarının azaltılmasına yönelik, afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası işleri düzenleyen yeni bir kanun çıkarılmıştır. 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun”unun en önemli özelliği, afet çalışmaları için bağımsız bir bütçeye yer vermesidir. O zamana kadar afetlerin sonrasında genel bütçeden “Fevkalade Tahsisat” adı altında alınan ek ödeneklerle yürütülen afet çalışmaları, yasa sayesinde artık “Afet Fonu” ile genel bütçeden ayrı olarak yapılandırılmış ve afet çalışmalarına süreklilik kazandırılmıştır⁷³⁶. Bu yasa da ihtiyaca binaen sonraki yıllarda değişikliklere uğramış ve yeni yasalarla takviye edilmiştir.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki Türkiye topraklarının %96’sı birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dereceden deprem bölgesidir. Üstelik Türkiye’nin toplam nüfusunun %98’i bu yüksek risk altındaki sahada yaşamaktadır. Sadece birinci dereceden deprem bölgesi olan yerlerdeki il sayısı otuz dördttür. Bu sayının Türkiye’nin toplam il sayısının yarısına yakın olduğuna bakılırsa tehlikenin büyüklüğü net olarak anlaşılır. Dahası Türkiye’nin enerji santrallerinin altmış beş tanesi, yani %52’si yine birinci dereceden deprem bölgesindedir. Bütün bunlar depremlerin Türkiye için ne denli önemli olduğuna kanıt niteliğindeki verilerdir⁷³⁷.

20. yüzyılda Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı depremlerde, hükümetlerin afetlere müdahalesi ve afetlerle mücadelesi çok dar bir çerçevede olmuştur. Müdahale ve mücadeleden anlaşılan, enkaz kaldırma, yardım yetiştirme ve yıkılan binaları yeniden inşa etmek şeklindedir. Oysa afetlere yaklaşım daha bütünlüklü ele alınması gereken bir meseledir. Afet riskini azaltmak için daha programlı hareket etmek gerekir ki afet risklerinin azaltılması çalışmaları; “Tehlike ve risklerin belirlenmesi, analizi ve değerlendirilmesi ile başlayan; mekânsal planlanmadan, halkın, görevli ve yetkililerin,

⁷³⁵ Süleyman Panpal, Bülent Özmen, *Türkiye’nin Deprem Gerçeği*, Ankara 2007, s.5.

⁷³⁶ Nurettin Öztürk, “Türkiye’de Afet yönetimi: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt:12, Sayı: 4, 2003, s. 51.

⁷³⁷ Bülent Özmen, Murat Nurlu, Hüseyin Güler, *Coğrafi Bilgi Sistemi ile Depremlerin İncelenmesi*, Ankara 1997, s.44-54.

eğitimi, bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine, kurumsal yapılanmadan yasa, yönetmelik gibi yasal dokümanların geliştirilmesine ve uygulamanın denetimine, yapı ve alt yapıların güçlendirilmesinden fakirliğin ve bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına, afet sigortalarının geliştirilmesinden toplumda bir risk azaltma kültürü oluşturulmasına, erken uyarı sistemlerinin kurulmasından afet tıbbına kadar çok geniş alanlara yayılan birbirlerinden çok farklı alan ve disiplinlerdeki faaliyetleri kapsar⁷³⁸.” Görüldüğü gibi sadece deprem sonrasının değil sürecin her bir anının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Deprem risk haritalarının ortaya çıkardığı sonuçlar, depremlerin Türkiye için çok önemli bir mesele olduğunu kanıtlamıştır. Dolayısıyla bu konuda milli bir politika geliştirilmesi, geliştirilen politikaların kararlılıkla uygulanması ve kalıcı çözümlerle güvenli bir yaşam çevresinin oluşturulmasının lüzumu ortadadır.

⁷³⁸ Oktay Ergünay, “ Doğal Afetler ve Sürdürülebilir Kalkınma”, *Deprem Sempozyumu*,11-12 Kasım 2009, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*, Bolu 2009, s.9-10.

EKLER

TÜRKİYE’DE 1923-1983 ARASI DÖNEMDE 1000 VE ÜZERİNDE İNSAN KAYBININ OLDUĞU 9 ÖNEMLİ DEPREM

TARİH	YER	MAGNİTÜD	CAN KAYBI
27.12.1939	ERZİNCAN	7,9	32.962
20.12.1942	TOKAT (ERBAA)	7,0	3.000
27.11.1943	SAMSUN (LÂDİK)	7,2	4.016
01.02.1944	BOLU (GEREDE)	7,2	3.959
19.08.1966	MUŞ (VARTO)	6,9	2.394
28.03.1970	KÜTAHYA (GEDİZ)	7,2	1.086
06.09.1975	DİYARBAKIR (LİCE)	6,9	2.384
24.11.1976	VAN (MURADIYE- ÇALDIRAN)	7,2	3.840
30.10.1983	ERZURUM- KARS	6,9	1.113
Toplam			54.754

Ek-1: Türkiye’de 1923-83 Arası Dönemde İnsan Kaybı Açısından Büyük Depremler

Suriyede asker toplandı hakkında haber tekdiz edildi

AKŞAM

Çiçek
MUHTAR M. DÖMEKE
Türkiyenin en büyük ve güzel çeyiz müessesesidir. Beyoğlu Tel. 5875

Şişe 22 — No, 7610 — Fiyatı her yerde 5 kuruş

PERŞEMBE 28 Kânunuevvel 1339

Telefon: Bağmuharir: 20565 — Yarı ıgleri: 20705 — İdare: 20661 — Müdü: 29497

Erzincan vilâyeti ile Kemah bir enkaz yığını halini aldı

Binlerce ev yıkıldı, yangınlar çıktı, pek çok ölü ve yaralı var

Erzincan halkının mühim bir kısmı öldü. Tokat, Ordu, Refahiye, Sivas ve Samsunda ölü ve yaralıların sayısı henüz tam olarak tesbit edilemedi

Dahiliye ve Sıhhiye Vekilleri bu sabah Erzincana hareket ettiler

Kızılaz zelzele mintakasına para, çamaşır, çadır ve battaniye gönderdi. İmdat trenleri gitti. Meclis, bir milli yardım komitesi teşkilini ittifakla kabul etti

Evvelki gece memleketimizin hemen her tarafında hissedilen şiddetli bir zelzele, bilhassa Erzincan, Tokat, Sivas ve havasında ağır tahribat yapmış, yurdumuzun bu güzel köşelerinde oturan yurdtaşlarımızdan bir çoğunun ölümüne, yaralanmalarına, evsiz barksız kalmalarına sebep olmuştur. Acı Türk vatanının her köşesinde duyulan istenmeyen bütün vatandaşları derinden müteessir eden bu tabii felâket karşısında hükümet icab eden bütün tedbirleri dâni sahahtan ihbarını almış ve almaya devam etmektedir.

Dahiliye ve Sıhhiye Vekilleri bu sabah saat 9.35 de hareket eden trenle, tedrikatta bulunmak üzere Erzincana gittimşlerdir.

Ankara 27 (A.A.) — Büyük Millet Meclisinin bugünkü içtimasında celâsin açıklanması müteakib kuruşya gelen Sıhhat ve İhtimal Müavenet



Şimdi bir enkaz yığını halini alan Erzincandan bir manzara

Vekili Dr. Hüsnü Alatas, bu sabah memleketimizin hemen her yerinde hissedilmiş olan hareketler hakkında şu izahatı vermiştir:

Bu sabah saat 2 de memleketin bir çok yerlerinde şiddetli bir zelzele hissedildi. Bu zelzele tesirini en ziyade (Devamı 5 inci sahifede)

İnsan zayıyatı hakkında alınan ilk haberler

Erzincanda zayıat mühimdir. Sivas, Tokat, Amasyada yüzleri buluyor

Ankara 27 (A.A.) — Erzincan, Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya vilâyetlerinde dün gece vukubulan zelzele hakkında bugün saat 21 e kadar aşağıdaki resmi malûmat alınmıştır. Bu malûmat muvakkat mahiyetli hâzirdir.

Erzincanda tahribat büyüktür. İnsan zayıyatının yüzleri göşgüli muhakkaktır. Fakat, katli rakam tesbit olunmamıştır.

Sivasın Hafik kazasında 16 ölü, 150 yaralı, Zara kazasında 1 yaralı ve bir ölü, Şuşehrinde 150 ölü, Pülümür kazasında 5 ölü, Samsun vilâyeti merkezinde üç yaralı vardır. Ordu, Tokat ve Amasya vilâyetlerinden henüz katli malûmat alınmamışsa da bu vilâyetlerden Tokat, merkez ve mülhakatında 368 ölü ve 66 yaralı, Ordu vilâyetinde 26 yaralı, Amasyanın Pazar nahiyesinde yüz ölü olduğu tahmin edilmektedir.

Amerikada, şimali Afrikada Felemenk Hindistanında zelzele Hasar mühimdir, ölenler vardır

Londra 28 — Şimali Afrikada Tanca cyaletile Amerikada Los-Anceles ve Benazirah şehrlerinde oldukça mühim zelzeleler olmuştur. Hasarat ehemmiyetlidir. İnsanca zayıat miktarı tesbit edilememiştir.

Amsterdam 28 — Felemenk Hindistanında Selek adalarında şiddetli bir zelzele olmuştur. Birçok ölü vardır.

Reisicümhurun telgrafı

“Cümhuriyet hükümeti tedbirler almıştır. Bugünkü enkaz içinden güzel bir mamure çıkarılacaktır,,

Elağ 27 (A.A.) — Zelzele münaşebetli Reisicümhur İsmet İnönü, Erzincan Valtine aşağıdaki telgrafı çekmiştir: «Erzincanın uğradığı felâket pek müteessis oldum. Bütün millet de Erzincanla yakından alakadardır. Cümhuriyet hükümeti felâketin ıstırahalarını hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıstırahasını much olan nüfusa uğradığımız pek acı zayıattır. Diğer tahribatı millîtimiz pek az zamanda kâmilan tamir ve telâfi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketin güzel bir mâminesi çıkarılacaktır.

Bütün devlet memurlarının fedakârik, vazifesecerikte biribirlerle yarış etmelerini beklerim. Halkın ıstırahasını teskin için bilhassa mânevî ahvalde sükûnet muhafaza edilmektedir. Millîtimizin Erzincanla candan alakadar olduğu halkın bilinneldir. İsmet İnönü

Şimendifer hatları bazı noktalarda bozuldu

Bu yüzden Erzurum ve Sivastan kalkan imdat trenlerinin Erzincana varması gecikmiştir

Ankara 27 (Telefonla) — Erzincan valisi ile mevkî kumandanının «Dumalı istasyonundan müşterek imza ile gönderdikleri son bir telgrafa göre Erzincan halkının yuâde sekeni olmuştur. Ölenler, arasında askeri okuldan 90 talebe vardır.

Tokattan son gelen bir telgrafa göre oradaki parti binası, Halik sineması, Ziraat bankası merkez nahiyesine bağlı Çikolu karakolu binaları tamamen yıkılmış, hükümet konağının her tarafında çatlaklıklar hulaş gelmiştir.

Yine Tokattan en son gelen bir telgrafa göre, mülhakatla muhabere temin edilmiş ve mülhakatla 300 ölü tesbit edildiği bildirilmiştir.

Son dakikada öğrendiğine göre Erzurum - Erzincan ve Kemah - Erzincan arasındaki şimendifer hatları bozulmuş ve bu meydana Geban köprüsü şimendifer geçmiyecek bir şekilde hasara uğramıştır. Bu yüzden Erzurum ve Sivastan tahrik olunan imdat trenlerinin Erzincana varması gecikmiştir.

Şimendifer hatları bazı noktalarda bozuldu. Bu yüzden Erzurum ve Sivastan kalkan imdat trenlerinin Erzincana varması gecikmiştir.

Zelzelenin Samsunda tahribatı

Samsun 27 (Akşam) — Dün gece saat ikide biri 1, diğeri 40 saniye devam eden çok şiddetli iki zelzele olmuştur. Dokuz ev, 4 minare yıkılmış, yüzlerce ev çatlamış, bacalar uçmuştur. 1 ölü, 3 yaralı vardır. Bütün halk geceyi sokaklarda ve meydanlarda geçirmiştir.

Çarşanubandan telefonla alınan malûmata göre 15 ölü, sekiz ağır olmak üzere elliden fazla yaralı vardır. 25 ev, hükümet konağı, polis daireci yıkılmıştır.

Zilzede iki yünden fazla ev yıkıldığı haber veriliyor. Yollar bölünmüş, Çarşamba treni Kırazlıktan geri dönmüştür.

İşveçte ihtiyat tedbirleri

Bir kısım ihtiyatlar silâh altına çağırıldılar

Stokholm 27 (A.A.) — Kış talimleri yapımları için işveçin merkez noktalarındaki ihtiyatların silâh altına çağırılmış oldukları haber verilmektedir.

Maarif Vekilinin seyahati

Ankara 27 — Maarif Vekili B. Hâsan Ali Yücel buraya gelmiş ve İzmir gitmek üzere şehrimizden ayrılmıştır.

Dikkatleri

İtiraz hastalığı

Bütün İstanbul halkı, tramvaylarda vardayla kullansa ferahla nakliyatı beklerdi. Dr. Lütfi Kırdar, yeni bir çare olarak, taksitlerin on kuruş müşteri nakletmeleri usulünü kabul etti.

Bundan, olsa olsa, otobüs sermayedarları çıkay etmeli. Fakat onlar bile pek değil... Zira asıl ukaça tramvayların kârından istifade eden Belediye halkın menfaatine olarak fedakârlığı göze almıştır.

Bir de bakıyoruz ki, şu gazetede, bu gazetede şanzürlar... Esbaba muhteba neymiş? Pıfıf! İncir çekirdeğini bile doldurmayan şeyler... Buna, adıyla sanıyla daşıtıtırız denir. Türkçesi, «İtiraz hastalığı»



— Vallahi yirmi yazardayım kız, neden inanmıyorsun? — Neden inanmıyorsun, baksana «Moruk motoyu çekmiş» diyeceğime «İhtiyat refat etmiş» diye konuşuyorsun!..

EKLER

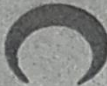
1415/7

Muhasebe Makbuzu

162

№ 4519 *

LIRA Kr. 39/18/10 ₺



Türkiye Kızılay Cemiyeti

UMUMİ MERKEZİ

Kıbrıs Konsolosluğumuz vasıtasile Kıbrısın kasaba ve köyleri yardım komite-
leri tarafından zelzele felaketzedelerine yardım olarak.

Yukarıda yazılı otuz dokuz Sterlin on sekiz şilin on pent-
alınmıştır.

Muhasebe müdürü M. REİS

Ankara, 20/6/1940

Mahsup No.

Ekspres Basımevi

5.10. Kuvad

1415/7

Ek-3: Türk Kızılay Arşivi, Kutu No: 1415, Belge No: 7.

EKLER

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

19225

Tokat ve civar vilayetlerde vukua gelen yer sarsıntısında evleri yıkılan ve harap olanlardan ihtiyaçları tahakkuk edenlere yeniden yapacakları ev, ahır ve samanlıkları için Devlet ormanlarından parasız olarak kerestelik ağaç verilmesi; Ziraat Vekillikinin 22/12/1942 tarihli ve 641/52356 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, Orman kanununun 17 inci maddesine tevfikân, İcra Vekilleri Heyetince 26 Kânun 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V.
S. Sarı

Ad. V.
M. Menem

M. M. V.
A. R. H. H. H.

Da. V.
İ. H. H.

Ha. V.
M. H. H.

Ma. V.
A. H. H.

Mf. V.
G. H. H.

Na. V.
A. F. C. H. H.

İk. V.
İ. H. H.

S. İ. M. V.
D. H. H.

G. İ. V.
S. H. H.

Zr. V.
S. R. H. H.

Mü. V.
F. H. H.

Ti. V.
A. H. H.

30 18 0 02 100 106 16

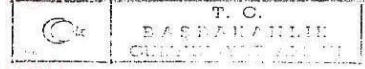
Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 100 - Dosya No: 106 - Sıra No: 16

Ek-4: BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 100 106 16.

EKLER

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Kararname



355

4510 sayılı kanunla 1943 malî yılı Nafia Vekâleti bütçesinde "Zelzele mintakasında yapılacak işler ve yardımlar" adile açılan 618-C faslına konulan bir buçuk milyon liralık tahsisatın zelzele mintakalarındaki Vilâyetlerde açıkta kalanları barındırmak için yapılacak inşaat ile bu bölgelerdeki durumun icap ettirdiği diğer hizmet ve yardımlara sarf edilmek üzere Türkiye Kızılay Kurumuna verilmesi; Nafia Vekillığının 26/1/1944 tarihli ve 70-28-830/974 sayılı tezkere-siyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 27 İlkanun 1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

S. Savaş

Ad. V.

R. Türel

M. M. V.

A. T. Hatipoğlu

Da. V.

H. H. Arıkan

H. V.

M. M. Arıkan

Ma. V.

S. Savaş

Mf. V.

Y. Yılmaz

Na. V.

Y. Yılmaz

İk. V.

S. Savaş

S. İ. M. V.

S. Savaş

G. İ. V.

S. Savaş

Zr. V.

S. R. Hatipoğlu

Mü. V.

A. T. Hatipoğlu

Ti. V.

S. Savaş

030 18 01 02 104 9 20

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 104 - Dosya No: 9 - Sıra No: 20

Ek-5:BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 104 9 20.

EKLER

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

KARARNAME

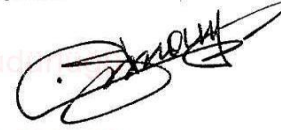
Sayı : 7/ 1472

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ekl
Rapor

Yüksek Plânlama Kurulunun, Kütahya ve çevresinde vukubulan depremlerden zarar gören demiryolu istasyon ve tesislerinde meydana gelen hasarların onarılması ve kullanılamıyacak olanların yeniden inşasının 1970 ve 1971 Programlarına alınması konusundaki 25/9/1970 tarih ve 69 sayılı ilişik Raporunun onaylanması; 30/9/1960 tarih ve 91 sayılı Kanunun 15 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 24 / 10 / 1970 tarihinde kararlaştırılmıştır.



CUMHURBAŞKANI

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1472 74 11
630 18 01 02 70 10 11

Başbakan Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı
S. Demirel
Adalet Bakanı Millî Savunma Bakanı İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanı Maliye Bakanı
E. Önder
Millî Eğitim Bakanı Bayındırlık Bakanı Ticaret Bakanı Sağ. ve Sos. Y. Bakanı Güm. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı Ulaştırma Bakanı Çalışma Bakanı Sanayi Bakanı En. ve Tab. İş. Bakanı
Türizm ve Tan. Bakanı İmar ve İskân Bakanı Köy İşleri Bakanı Orman Bakanı Genç. ve Spor Bakanı

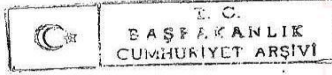
Dosya No :
148-249

1606

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 258 - Dosya No: 74 - Sıra No: 11

Ek-9: BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 258 74 11.

EKLER



T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı: 7/ 10623

Diyarbakır ve çevresinde 6/9/1975 tarihinde meydana gelen depremde zarar gören vatandaşların iskân ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla bu işlerde çalıştırılacak her statüdeki personele, kadro, unvan ve derecesine bakılmaksızın yer, gün ve saat tahdidi olmadan fazla çalışma yaptırılması ve saat başına ödenecek fazla çalışma ücretinin İmar ve İskân Bakanlığınca tesbiti; adı geçen Bakanlığın 9/9/1975 günlü ve 4408 sayılı yazısı üzerine, 657 sayılı Kanunun değişik 178 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunun 9/9/1975 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Eki

CUMHURBAŞKANI

030 10 01 02 340 69 13

Dosya No:

21-912

1656

Başbakan S. Demirel	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. H. D. Y.	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. T. Feyzioğlu	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. H. D. Y.	Devlet Bakanı H. D. Y.
Devlet Bakanı M. A. Y.	Devlet Bakanı H. D. Y.	Devlet Bakanı H. D. Y.	Adalet Bakanı H. D. Y.	Millî S. Bakanı F. M.
İçişleri Bakanı H. D. Y.	Dışişleri Bakanı H. D. Y.	Maliye Bakanı H. D. Y.	Millî E. Bakanı H. D. Y.	Bayındırlık Bakanı H. D. Y.
Ticaret Bakanı H. D. Y.	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı H. D. Y.	Güm. ve T. Bakanı H. D. Y.	Gıda - T. ve H. Bakanı H. D. Y.	Ulaştırma Bakanı H. D. Y.
Çalışma Bakanı H. D. Y.	Sanayi ve T. Bakanı H. D. Y.	En. ve T. Kay. Bakanı H. D. Y.	Turizm ve T. Bakanı H. D. Y.	İmar ve İ. Bakanı H. D. Y.
Köylüleri Bakanı H. D. Y.	Orman Bakanı H. D. Y.	Genç. ve Spor Bakanı H. D. Y.	Kültür Bakanı H. D. Y.	Sosyal Güvenlik Bakanı H. D. Y.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

1.2. Türk Kızılay Arşivi

* Arşiv Kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

2. RESMÎ YAYINLAR

Resmi Gazete

3. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Barış

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

Vakit

4. KİTAPLAR

Atnur, İbrahim Ethem, *Reis-i Cumhurun Doğu İncelemeleri*, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.

Abacı, Nurcan, *Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.

Akgün Seçil Karal,-Uluğtekin, Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara 2001.

Ambraseys, N.N.,-Finkel C.F., *Türkiye ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler*, Tübitak Yayınları, Ankara 2006.

Atabay, Mithat,-Borlat, Barış, *18 Mart 1953 Yenice Depremi ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Raporu*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2013.

Avni, Meliha,-Sertelli, İskender Fahreddin, 1939 *Anadolu Zelzelesi*, Eminönü Halkevi Neşriyat ve Kütüphane Şubesi Yayınları, İstanbul 1940.

Aydinoğlu Ergun, *Türkiye Solu(1960-1980) "Bir Amneziğin Anıları"*, Versus Yayınları, İstanbul 2011.

Ayhan E., vd., *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu 1881-1980*, Boğaziçi Üniversitesi.

Babüroğlu, Selahattin, *Deprem ve Devlet*, TBMM Vakıf Ofset Tesisi, Ankara 1998.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, Önder Matbaacılık, Ankara 1999.

Çaldıran Depremi Raporu, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1977.

Demir, Halit,- Polat, Zekeriya, *30 Ekim 1983 Erzurum Depremi Hakkında Rapor*, Oğul Matbaacılık.

Doğu Deprem Felaketi ve Kızılay, Türk Kızılay Genel Merkezi, Ankara 1976.

Erdem, Nuriye Pınar,- Lahn, Ervin, *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

Ergin, Kazım,-Güçlü, Uğur,-Uz, Zeki, *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (M.S.11-1964)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Arz Fiziği Enstitüsü, 1967.

Ergünay, Oktay, *19 Ağustos 1966 Varto Deprem Raporu*, Baylan Basım ve Cilttevi, Ankara.

Erzurum ve Kars Depremi Kızılay Yardım ve Hizmetleri, Ankara 1984.

Gökçe, Oktay,-Özden, Şenay,-Demir, Ahmet, *Türkiye'de Afetlerin Mekânsal ve İstatiksel Dağılımı*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Afet Etüt Hasar ve Tespit Daire Başkanlığı, Ankara 2008.

Hoşgören, Yıldız, vd. , *30 Ekim1983 Erzurum-Kars Depremi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1984.

İnönü, İsmet, *İsmet İnönü Defterler(1919-1973)*, Ed. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Karagöz, Şehrazat, *Eskiçağ 'da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2005.

Kemal, Yaşar, *Röportaj Yazarlığında 60 yıl*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Lice Depremi Raporu, İmar ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü Başkanlığı, Ankara 1976.

Ok, Nurettin, *Çankırı Viyana Arasında*, Desen Ofset A.Ş. Ankara.

Özkılıç, Sema Küçükalioglu, *1894 Depremi ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Özmen, Bülent,-Nurlu, Murat,- Güler, Hüseyin, *Coğrafi Bilgi Sistemi ile Depremlerin İncelenmesi*, Ankara 1997.

Panpal, Süleyman, *Depremler*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000.

Panpal, Süleyman,-Özmen, Bülent, *Türkiye'nin Deprem Gerçeği*, Ankara 2007.

Sakin, Orhan, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, 2002.

Sancaklı, Nusret, *Marmara Bölgesi Depremleri (M.Ö. 427-M.S. 1912)*, Kastaş Yayınları, 2004.

Satan, Ali, *Son Halife Abdülmecid Efendi*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul 2016.

Tuncer, Abdullah Ahi, *Erzincan'da Yazdım*, Türk Kızılay Yayınları, Ankara 2011.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım(1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

5. MAKALELER

Angell, Elizabeth, “Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler” *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: I, İstanbul 2015.

Arık, Feda Şamil, “Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler”, *A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 27, Ankara 1992.

Atlı, Cengiz, “1939 Erzincan Depreminde İngilizlerin Yardımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 34, 2014.

Biricik, Ali Selçuk, “Yeryuvarı’nda Doğal Olaylar ve Afetler”, Marmara Coğrafya Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, İstanbul 2001.

Ergünay, Oktay, “Doğal Afetler ve Sürdürülebilir Kalkınma”, *Deprem Sempozyumu*, 11-12 Kasım 2009, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu 2009.

Genç, Fatma Neval, “Doğal Afet Riskleri ve Türkiye’de Kentleşme”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi(ICANAS)*, 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2011.

Haçın, İlhan, “1939 Büyük Erzincan Depremi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXX, Sayı: 88, 2014.

Hoşgören, M.Yıldız, “İstanbul ve Deprem”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 35, İstanbul 2000.

Kalemli, Hüseyin, “1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, Erzurum 2014.

Karagöz, Şehrazat, “Eski Anadolu ve Ege Uygarlıklarında Deprem İzleri”, *Mimarlık*, Sayı: 303, 2002.

Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Dönemi Müfettişlikleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, 2012.

Kuzucu, Kemalettin, “Osmanlı Döneminde Afet Yönetimine Dönük Bir Girişim: 1892 Tarihli Arama Kurtarma Örgütü: Heyet-i Tahlisiye”, 2016 *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, (Ed.) Sinan Demirtürk, IV. Cilt Sosyal Beşeri Bilimler, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

Mitchell, William A., “Cumhuriyet Döneminde Depremler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Özata, Şerife,-Limoncu, Sevgül, “16. ve 20. yy. Arası İstanbul ve Yakın Çevresinde Meydana Gelen Deprem Sonrası Barınma Uygulamalarının İncelenmesi.”, *Megaron*, Cilt: IX, Sayı: 3, 2014.

- Öztürk, Nurettin, “Türkiye’de Afet yönetimi: Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 12, Sayı: 4, 2003.
- Pamukciyan, Kevork, “Depremler, Osmanlı Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: III, İstanbul 1994.
- Sertel, Savaş, Balcı, Sezai, “Cumhuriyet Döneminde Tunceli’de Meydana Gelen Doğal Afetler ve Alınan Tedbirler(1940-1970)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: X, 2011.
- Sezer, Hamiyet, “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, A.Ü. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVIII, Sayı:29, Ankara 1997.
- Sür, Özdoğan, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, A.Ü. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, 1993.
- Şahin, Güneş, “1938 Kırşehir(Akpınar) Depremi ve Bölgeye Etkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XXVI, 2016.
- Tekir, Süleyman, ”Kars ve Çevresinde Depremler(1924-1941)”, *History Studies*, Cilt: 4, Özel Sayı, 2012.
- Tinal, Melih, “ 1928 Torbalı(İzmir) Depremi”, *Turkish Studie*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2009.
- Tuğluoğlu, Fatih, “1939 Büyük Anadolu Zelzelesi ve Erzincan Vilayetinde Yardım Faaliyetleri”, *History Studies*, Cilt:7, Sayı: 4, 2015.
- Üzen, İsmet, “1942 ve 1943 Erbaa Depremleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 40, 2014.
- Yüksel, Ayhan, “1939 Erzincan Depremi”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2000, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2002.

6. SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt:3, Kubbealtı, İstanbul 2011.

Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1987.

Türkler Ansiklopedisi.

7. İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.afad.gov.tr/>

<http://www.depren.gov.tr/>

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/depren-bilgileri/buyuk-depremler/>